

AJAD AKTAR

AMERIČKI DERVIŠ

„Aktar je dostojan nasljednik Haleda Hoseinija.
Nema čitaoca kojeg će ovaj roman
ostaviti ravnodušnim.“

New York Times

ԱՂԱԴ ԱԿՏԱՔ

AMERIČKI DERVİŞ

ամերիկահ ճըրվիշի

Prevod s engleskog:

Danko Ješić

աղա՛ս ահ՛էս

AMERICAN DERVISH

Za moju majku i Marka H. Gliku

أَمْ يَرِئَاكَ أَنْ تَرْجُوَ

I Alah reče: Ja sam s onima čija je duša rastrzana.

Hadith Kudsi

Prolog: 1990

Sjećam se toga sa svom onom jasnoćom koja dolikuje takvom prelomnom trenutku.

Teren je blistao. Njegova drvena površina bila je zlatne medenosmede boje pod svijetlima s tavanice. Duž njegovih ivica stajali su igrači, okupljeni oko trenera, a iza smo bili mi, zbijeni u bučnim redovima, nestrpljivi da se tajm-aut okonča.

Nešto niže, uočio sam prodavca kako se približava: krupan čovjek, debeo oko struka, s grimizno-smeđim konjskim repom koji mu viri ispod narandžaste kape, u bojama naše škole. „Bijele kobasice i viršle!“, uzvikivao je. „Bijele kobasice i više!“

Klimnuo sam glavom, podižući ruku. Klimnu i on meni, zaustavljajući se tri reda dalje da prvo usluži drugu mušteriju. Okrenuo sam se prema svojim prijateljima i pitao ih hoće li oni nešto.

Pivo i kobasice, rekoše svi.

„Mislim da nema piva, momci“, odgovorio sam.

Na terenu, igrači su se vraćali na svoje pozicije za poslednji minut poluvremena. Publika je ustala na noge.

Ispod, prodavac je vratio kusur, zatim podigao metalnu kutiju do struka i popeo se uza stepenice da bi stigao do ivice našeg reda sjedišta.

„Imaš li pivo?“, upita jedan od mojih prijatelja.

„Samo bijele kobasice i viršle.“

„Onda dvije bijele kobasice i goveđu viršlu“, rekao sam.

Klimnuvši glavom, otvorio je poklopac kutije i stavio ruku unutra. Mahnuo sam rukom prijateljima da ne prihvataju njihov novac i izvadio novčanik. Prodavac mi je dodao tri sjajna paketa, meka i topla na dodir.

„Goveđa viršla je na vrhu. Ukupno devet dolara.“ Dodao sam im

kobasice i platio.

Navijanje se pojačalo dok je naš tim jurio po terenu, približavajući se košu. Odmotao sam svoj paketić i vidio da ne držim u ruci govedu viršlu, već mašću prošaranu, bijelosmeđu svinjsku kobasicu.

„Momci? Je li neko od vas dobio govedu viršlu?“, doviknuh drugarima, nadjačavši publiku.

Obojica su odmahнула glavom. I oni su držali svinjske kobasice.

Okrenuo sam se da pozovem prodavca, ali sam se zaustavio. Šta me sad sprečava da je pojedem?

Baš ništa, pomislio sam.

Naš tim je ponovo stigao do koša, i tu je napravljen prekršaj. Kad se pištaljka oglasila, sve je zaglušila dreka.

Prinio sam kobasicu ustima, zažmurio, i zagrizao. Srce mi je udaralo kao ludo dok sam žvakao, usta su mi se ispunjavala slatkim i dimljivim, ljutkastim ukusom koji mi se činio krajnje izuzetnim – možda utoliko više što mi je tako dugo bio zabranjen. Odjednom sam se osjetio hrabro i smiješno. Dok sam gutao, obuzela me je jeziva smirenost.

Pogledao sam prema tavanici.

I dalje je bila tamo. Ni centimetar bliže padu.

Poslije utakmice, sam sam hodao studentskim naseljem, ulične lampe svijetljele su u izmaglici, bijeli pupoljci u blagoj novembarskoj noći. Hujao je i kovitlao se vlažan vazduh, Osjećao sam se živim dok sam hodao. Slobodno sam se kretao. Gotovo da mi se vrtjelo u glavi.

Kad sam se vratio u studentski dom, stao sam pred ogledalo u kupatilu. Ramena su mi izgledala drugačije. Ne pogrbljena, već prava. Neopterećena. Vidio sam sopstveni pogled, i u njemu sam vidio to što sam osjećao: nešto tiho, snažno, mirno.

Osjećao sam se potpunim.

Te noći sam čvrsto spavao, mirnim snom kao beba u majčnim brižnim rukama. Kad sam konačno čuo budilnik, bilo je – devet i četvrt. Soba je bila i punjena sunčevom svjetlošću. Bio je četvrtak, što je značilo da za petnaest minuta imam Pregled istorije islama kod profesora Edelstina.

Čuda od sinoć se očigledno nastavljaju.

Napolju, još jedan neobično topao i vjetrovit dan za to doba godine. Pošto sam odjurio do Studentske unije da popijem šolju čaja, otrčao sam u salu „Širmer“, s Kur'anom ispod ruke, prolivajući vrelu vodu dok sam trčao. Nisam volio da kasnim na Edelstinov čas. Morao sam da budem siguran da ću naći mjesto pozadi – blizu prozora koji je on držao otvorenim – gdje ću moći da u tišini po glavi prevrćem i razmišljam dok sitni, zanimljivi Edelstin svake nedjelje maljem razbija ono malo što je ostalo od moje dječake vjere. U zadnji dio učionice odlazio sam još zbog nečega: tamo je sjedjela Rejčel.

Profesor Edelstin je izgledao svjež i zvanično u još jednoj verziji njegovih uobičajenih pastelnih boja: bio je u besprekorno ispegloj, svijetlo-ljubičastoj oksford-košulji, zakopčanoj do grla i zategnutoj oko vrata tamnoružičasto leptir-mašnom, s tregerima koji su se slagali s kestenjastom nijansom njegovih svježih izglancanih mokasina.

Kad sam ušao, pozdravio me je toplim osmijehom. „Zdravo, Hajate.“

„Zdravo, profesore.“

Probio sam se kroz redove klupa do ugla gdje sam obično sjedio, a gdje je predivna Rejčel jela kolač.

„Zdravo.“

„Ej, zdravo.“

„Kakva je bila utakmica?“

„Dobra.“

Klimnula je glavom, a uglovi usana su joj se stidljivo povili nagore dok me je gledala u oči. Upravo me takvi pogledi – njene bistre, blistave plave oči – bjehu naveli da se odvažim i pozovem je na sinoćnu utakmicu. Cijelog semestra želio sam da je pozovem da izađemo. Ali kad sam konačno skupio

hrabrost, rekla mi je da mora da uči.

„Hoćeš malo?“, upitala je. „To je integralni kolačić s grožđicama.“

„Naravno.“

Odlomila je komad i dodala. mi ga. „Jesi li se spremao za danas?“ pitala je. „Nisam morao.“

„Zašto?“

„Već znam poglavlja koja će čitati... napamet.“

„Stvarno?“ Rejčel raširi oči od iznenađenja.

„Odrastao sam učeći ih“, objasnio sam. „To je čitava procedura koju neka muslimanska djeca prođu. Naučiš napamet Kur'an... i onda si, kako to oni kažu, hafiz.“

„Stvarno?“ Bila je zadivljena.

Slegnuo sam ramenima. „Više se ne sjećam baš svega. Ali slučajno se sjećam poglavlja koja treba da izučavamo danas...“

U prednjem dijelu učionice, Edelstin je počeo da govori. „Nadam se da ste svi pročitali šta je bilo potrebno“, počeo je. „To nije ono što ćemo raditi danas, ali je očigledno važan materijal. Volio bih da napredujete. Kur'an može da ide teško, i što više uspijemo da obradimo tokom semestra, to bolje.“ Zastao je i složio papire koji su stajali ispred njega.

Rejčel mi je ponudila ostatak integralnog kolačića uz šapat:

„Hoćeš li ga dovršiti?“

„Naravno“, rekao sam, uzimajući ga.

„Danas bih volio da s vama podijelim skorašnji rad koji su napisale moje kolege iz Njemačke. Nisam bio u mogućnosti da vam ponudim bilo kakvu literaturu o njihovom radu, jer ga praktično još uvijek spremaju. To je prava avangarda islamskog učenja...“ Edelstin je zastao, sad je gledao u oči studente muslimanske vjere – bilo nas je trojica – i pažljivo dodao: „A ono što ću vam ispričati može da predstavlja šok za neke od vas.“

I tako je počelo njegovo predavanje o rukopisima iz Sane. Godine 1972,

dok su obnavljali drevnu džamiju u Sani u Jemenu, grupa radnika zauzeta temeljnim popravkom originalnog krova, pronašla je gomilu svitaka i oštećenih knjiga gurnutih među krovne grede. Bila je to neka vrsta groba, kakve muslimani – kojima je zabranjeno da spaljuju Kur'an – koriste da bi dostojanstveno odbacili oštećene ili istrošene primjerke svete knjige. Radnici su spakovali rukopise u vreće, i zaključali ih dok jedan od Edelstinovih bliskih prijatelja – jedan kolega – nije sedam godina kasnije pozvan da pogleda dokumente. Ono što je otkrio bilo je bez presedana: stranice dokumenata datirale su iz prva dva vijeka islama, odlomci najstarijih postojećih Kur'ana. Ono što je bilo zaprepašćujuće, Edelstiri nam je rekao, bilo je da je bilo razlika i izmjena u odnosu na uobičajene Kur'ane koje su muslimani koristili više od hiljadu godina. Ukratko, Edelstin je tvrdio, da je njegov njemački kolega bio spreman da svijetu pokaže da je temeljno muslimansko vjerovanje u Kur'an kao izravnu nepromjenljivu i vječitu riječ božju izmišljotina. Muslimani neće biti pošteđeni sudbine hrišćana i Jevreja tokom poslednja tri vijeka izučavanja: Kur'an, kao i Biblija, će se pokazati kao i torijski dokument kakav je stvorio zdrav razum.

U prvom redu, jedan od studenata – Ahmad, musliman – prekinuo je Edelstinovo izlaganja, bijesno podigavši ruku.

Edelstin je zastao. „Da, Ahmade?“

„Zašto vaš prijatelj još uvijek nije objavio svoje nalaze?“ zarežao je Ahmad. Edelstin je na trenutak gledao Ahmada u oči prije nego što je odgovorio.

A kad je to uradio, glas mu je zvučao pomirljivo. „Moj kolega je zabrinut za dalji pristup tekstovima ako obznane te nalaze jemenskim vlastima. Pripremaju seriju članaka ali se trud e da obezbijede dovoljno vremena da pažljivo pročitaju svih četrnaest hiljada strana, za slučaj da više nikad ne vide te dokumente.“

Sad je Ahmad urlao, crven i ogorčen: „A zašto bi im bilo zabranjeno da ih ponovo vide?“

Uslijedila je tišina. U učionici je vladala napetost.

„Nema razloga da se uzbuđuješ, Ahmade. Razgovaramo kao naučnici. „Naučnici! Kakvi to naučnici iznose tvrdnje bez dokaza? Ha?”

„Znam da postoje neke kontraverzne stvari... ali nema potrebe...”

Ahmad ga je prekinuo. „To nije kontraverzno, profesore”, rekao je, izgovarajući srednji slog Edelstinovog imena s prezirom. „To je huškanje.” Ahmad je u stao iz klupe, s knjigama u ruci.

„U-vred-ljivo i za-pa-ljivo!”, povikao je. Pošto je pogledao Sahar – obično ćutljivu malezijsku djevojku koja je sjedjela lijevo od njega, spustila je glavu dok je nervozno žvrljala po bilježnici – a zatim još jedan poged, prema meni, Ahmad je izjurio iz učionice.

„Želi li još ko da izađe?” pitao je Edelstin, očigledno uvrijeđen. Nakon kraće pauze, Sahar je tiho skupila svoje stvari, ustala i izašla.

„Ostaješ samo ti, Hajate.”

„Nemojte se brinuti, profesore. Ja sam iskreni i iskušani mutazilit.” Edelstinovo lice ozario je osmijeh. „Blagosloven bio.”

Poslije časa, stajao sam i istezaao se, ponovo iznenađen kako sam se živahno i budno osjećao.

„Kuda si krenuo?” pitala je Rejčel.

„U glavnu zgradu.”

„Hoćeš li da prošetamo? Idem u biblioteku.”

„Naravno,” rekao sam.

Napolju, dok smo šetali ispod krošanja jasenova koji su oivičavali stazu do biblioteke, Rejčel je rekla koliko je bila iznenađena što su Ahmad i Sahar napustili čas.

„Nemoj da budeš”, rekao sam. „Neki ljudi bi ubili i za manje od onog što je izgovoreno.”

Izgledala je nepovjerljivo. „Pogledaj Ruždija”, rekao sam. Fatva je bila stara samo godinu dana, događaj još uvijek svjež u svačijoj glavi.

Rejčel je odmahнула glavom. „Ne razumijem te stvari... Šta je značilo ono što si rekao Edelstinu?”

„Da sam mutazil?”

„Da.”

„To je škola islama koja ne vjeruje da je Kur'an vječna riječ Boga. Ali samo sam se šalio.

Nisam mutazil. Oni su izumrli prije hiljadu godina.”

Klimnula je glavom. Prešli smo nekoliko koraka. „Šta misliš o predavanju?” pitala je. „Šta tu ima da se misli? Istina je istina. Bolje je znati je nego ne znati.”

„Apsolutno“, rekla je, proučavajući me, „ali to ne znači da ne treba da imaš mišljenje o tome, zar ne?” Njeno pitanje bilo je nježno postavljeno. U tome je bilo neke zabrinutosti.

„Iskreno? Zbog toga se osjećam slobodno.” Klimnula je glavom. I još malo smo hodali u tišini.

„Smijem li da ti postavim lično pitanje?” konačno sam je upitao. „Zavisi.”

„Od čega?”

„Šta je to što te zanima.”

„Jesi li sinoć stvarno učila, ili si samo to rekla?”

Rejčel se nasmijala, usne su joj se razmakle i otkrile male četvrtaste bijele zube. Stvarno je bila ljupka. „Sutra imam ispit iz organske hemije, rekla sam ti već. Zato sad idem u biblioteku.” Zaustavila se i stavila mi šaku na mišicu. „Ali obećavam ti da ću ići s tobom na sledeću utakmicu... Važi?”

Srce mi je ispunila iznenadna radost. „Važi”, rekao sam kašljući.

Kad smo stigli do ulaza u biblioteku, imao sam poriv da joj kažem šta mi se dogodilo sinoć. „Smijem li da ti postavim još jedno lično pitanje?”

„Samo naprijed.”

„Vjeruješ li u boga?”

Za trenutak, Rejčel je izgledala zatečeno. A onda je slegnula ramenima. „Ne. Bar ne u smislu da postoji neki čovjek na nebu.”

„Od kada?”

„Oduvijek, rekla bih. Mama je ateista, tako da mislim da nikad nisam to doživljavala ozbiljno. Mislim, tata je ponekad išao u hram – Roš hašana i slično – ali čak i tad, moja mama bi sve vrijeme do tamo i natrag gundala.”

„Dakle ti baš i ne znaš kako izgleda izgubiti vjeru.”

„Ne baš.”

Klimnuo sam glavom. „Oslobađajuće je. *Tako* oslobađajuće. To je najviše oslobađajuća stvar koja mi se ikad dogodila... Pitala si me šta mislim o predavanju? Kad slušam Edelstina kako o Kur'anu govori samo kao o knjizi, kao bilo koja druga, osjećam se kao da treba da slavim.”

„Zvuči zabavno“, rekla je, smiješeći se. „Ako sačekaš do sutra, možemo da slavimo zajedno...”

Rejčel se neko vrijeme zadržala jedan stepenik iznad mene, tek toliko dugo da mi neke stvari padnu na pamet. A kad su mi pale, nisam se opirao. Nagnuo sam se i prislonio usne na njene.

Ona je pritisla usne ne moje. Osjetio sam njenu ruku na potiljku, vrh njenog jezika kako nježno dodiruje vrh mog.

Odjednom se povukla. Okrenula se i odskakutala uza stepenice, zatim se zaustavila na vratima i uputila mi kratak pogled.

„Poželi mi sreću na ispitu“, rekla je. „Srećno“, rekao sam.

Kad je otišla, ostao sam još malo, zbunjen, jedva vjerujući u svoju sreću.

Te noći, nakon cjelodnevnih predavanja i večernjeg igranja stonog-tenisa u glavnoj zgradi, sjedio sam na krevetu, pokušavao da učim, ali sam mislio samo na Rejčel...kad je telefon zazvonio. Moja majka.

„Otišla je, behta.”

Ćutao sam. Znao sam, naravno, o kome govori. Mjesec dana ranije, ona i

ja smo bili u Kansas Sitiju u posjeti Mini – koja je ne samo oduvijek najbolja prijateljica moje majke već osoba koja je, vjerovatno, imala najveći uticaj na moj život – koja je ležala u bolnici, utrobe razjedene rakom.

„Čuješ li me, Hajate?” pitala je majka.

„Vjerovatno je tako bolje, zar ne, mama? Mislim, više se ne muči.”

Ali nema je više, Hajate”, kukala je majka. „Nema je više...” Čuteći sam je slušao dok je plakala. A onda sam je utješio. Majka me nije te noći pitala kako sam se osjećao povodom Minine smrti, što je bilo isto. Vjerovatno joj ne bih rekao kako se stvarno osjećam. Čak ni ispovijest koju sam izgovorio Mini dok je ležala u postelji za koju se ispostavilo da joj je samrtna, čak ni to nije bilo dovoljno da ublaži krivicu koju sam osjećao od dvanaeste godine. Ako sam oklijevao da podijelim svoj bol s majkom, to je bilo zato što nisam patio samo za Minom, već i za sobom.

Sad kad je više nema, kako uopšte mogu da popravim štetu koju sam napravio?

Naredne večeri, Rejčel i ja sjedjeli smo jedno pored drugog za šankom u piceriji, izašli smo na večeru prije filma. Nisam joj rekao za Minu, ali nekako je osjetila da nešto nije u redu. Pitala me je jesam li dobro. Rekao sam joj da jesam. Insistirala je. „Jesi li siguran, Hajate?” pitala je. Gledala me je s neshvatljivom nježnošću. „Mislila sam da želiš da slaviš“, rekla je s osmijehom.

„Pa... pošto si juče otišla, dobio sam neke loše vijesti.

„Šta?”

„Tetka mi je umrla. Bila mi je kao... druga majka.”

„Oh bože, tako mi je žao.”

Izenada mi se grlo osušilo. Bio sam na ivici suza. „Izvini“, rekao sam, gledajući u stranu.

Osjećajući njenu šaku na mišici, čuo sam joj glas: „Ne moraš da govoriš o tome.” Okrenuo sam se i klimnuo glavom.

Film je bio komedija. To mi je odvuklo pažnju. Pred kraj, Rejčel se priljubila uz mene, i neko vrijeme smo se držali za ruke. Poslije filma, pozvala me je u svoju sobu, gdje je upalila vijeće i na gitari mi odsvirala pjesmu koju je napisala. Bilo je to nešto čežnjivo i tugaljivo o izgubljenoj ljubavi. Samo prije tri dana, nisam ni mogao da zamislim da ću biti tako srećan. A ipak, nisam mogao da prestanem da razmišljam o Mini. Kad je Rejčel završila pjesmu, rekao sam joj da je divna.

Vidjela je da sam odsutan mislima. „I dalje razmišljaš o tetki, zar ne?“

„Je li tako očigledno?“ .

Slegnula je ramenima i nasmiješila se. „Sve je u redu“, rekla je, odlažući gitaru. „I menije baka bila tako važna. Propatila sam mnogo kad je umrla.“

„Ali radi se o tome da ne samo što je umrla... već da ja imam neke veze s tim.“ Nisam ni bio svjestan da sam to rekao sve dok gotovo nisam završio rečenicu.

Rejčel me je pogledala, zbunjena, čelo joj se ispunilo borama.

„Šta se desilo’?“, upitala je.

„Ne poznaješ me baš dobro... Mislim, *naravno* da me ne poznaješ. Samo sam... Mislim da nisi svjesna kako sam odrastao.“

„Ne razumijem te, Hajate.“

„Ti si Jevrejka, je li tako?“

„Da. Pa?“

„Možda me nećeš baš mnogo voljeti kad ti kažem šta se dogodilo...“

Jedva je poznaješ, pomislio sam. Šta želiš da dokažeš? „Možda bi trebalo da odem“, rekao sam.

Nije odgovorila.

Nisam se pomjerio. Radi se o tome da nisam želio da odem. Želio sam da ostanem.

Želio sam da joj kažem.

Dugo smo sjedjeli u tišini, a onda mi je Rejčel dodirnula ruku. „Kaži mi, rekla je.

amēricān dēvīs

KNJIGA PRVA

Izgubljeni raj

1.

Mina

Mnogo prije nego što sam upoznao Minu, znao sam priču o njoj.

Bila je to priča koju mi je majka ispričala mnogo puta: kako je njena najbolja prijateljica, nadarena i prelijepa – neka vrsta genija, kako je majka govorila – bila frustrirana na svakom koraku, njen razvoj usporen zbog konzervativnosti porodice, njena snaga obuzdana kulturom u kojoj nema mjesta za žene. Čuo sam za razrede koje je Mina preskočila i predmete iz kojih je bila sjajna, mada su se njeni uvijek zlovoljni roditelji više brinuli za njenu udaju nego uspjeh u školi. Čuo sam za sve dječake koji su je voljeli, i kako se – kad je imala dvanaest – i ona zaljubila, a otac joj je pesnicom polomio nos kad je pronašao pisamce njenog dragana u knjizi iz matematike. Čuo sam za nervne slomove i probleme s hranom i, naravno, zbirci dragocjenih pjesama koje je njena majka zapalila u kaminu u dnevnoj sobi jedne noći tokom rasprave o tome da li Mina smije da ide na koledž i postane pisac.

Možda je u pitanju to što sam često slušao o tome, a nisam je upoznao, ali dugo vrijeme, Mina Ali i njeni darovi i muke bili su kao uporni miris karija u našim predvorjima i sobama: stalno prisustvo u mom životu na koje nisam mnogo obraćao pažnju.

A onda, jednog ljetnjeg popodneva kad sam imao osam godina, vidio sam njenu sliku. Kad je majka otvorila Minino poslednje pismo iz Pakistana, sjajna slika u boji veličine dlana ispala je iz koverta. „To je tvoja tetka Mina, kurbane“, rekla je majka kad sa je podigao. „Pogledaj kako je lijepa.“

Uistinu lijepa.

Slika je prikazivala naočitu ženu koja sjedi na stolici od pruća ispred

pozadine od zelenog lišća i narandžinih cvjetova.

Veći dio njene savršeno crne kose bio je prekriven blijedo – ružičastim šalom, a kosa i šal uokvirivali su veoma očaravajuće lice: visoke jagodice – blago naglašene rumenilom – ovalne oči, mali šiljati nos iznad punih usana. Crte lica su joj stvarale savršenu harmoniju, obećavale nešto skriveno, nešto nježno, ali ne samo to. Jer u njenim očima je bila snaga u suprotnosti s tom najavom materinske utjehe, ili ju je makar činila složenijom: te oči bile su crne i ispunjene prodornim svijetlom, kao da je njen pogled bio izoštren nekom neimenovanom unutrašnjom patnjom. I mada se smiješila, njen osmijeh je više skrivao nego otkrivao i, kao i oči, nagovještavao nešto tajanstveno i neuhvatljiva, nešto što poželis da saznaš.

Majka je okačila fotografiju na vrata hladnjaka, istim onim magnetima u obliku duge kojim je pričvršćivala i moj školski jelovnik. (To je bio jelovnik koji je majka provjeravala svake večeri prije škole, da se uvjeri ima li svinjetine narednog dana – a ako je ima, znači, trebalo je da mi spremi ručak – i koji sam ja provjeravao svakog jutra u nadi da ću naći svoje omiljeno jelo, lazanje s govedinom, među ponuđenim jelima tog dana.) I tako je naredne dvije godine, jedva prošao neki dan a da bar ovlaš nisam pogledao Mininu fotografiju. A bilo je više prilika kad sam, nakon jutarnje čaše mlijeka, ili dok sam jeo sir nakon škole, stajao ispred nje, zurio u sliku kako sam ponekad zurio u površinu jezerceta u Vort parku tokom ljetnjih popodneva: davao sve od sebe da spoznam ono što se krije u dubinama.

Bila je to izuzetna fotografija, i – kako mi je sama Mina rekla nekoliko godina kasnije – imala je podjednako izuzetnu istoriju. Minini roditelji, računajući da će ljepota njihove ćerke privući bogatog mladoženju, doveli su modnog fotografa da je slika, i pomenuta fotografija je ona koja će – uz pomoć provodadžije – doći u ruke Hameda Suhaila, sina jedinca bogate porodice iz Karačija.

Hamed se na prvi pogled zaljubio u Minu.

Suhaili su se pojavili u kući Alijevih nedjelju i po dana kasnije, i do kraja njihovog sastanka, očevi su se rukovali nakon za ruka njihove djece. Majka je uvijek tvrdila da Mina nije mrzjela Hamedu, i da je uvijek govorila kako bi mogla da pronađe sreću s njim. Samo da nije bilo Iršad, Hamedove majke.

Nakon vjenčanja, Mina se preselila na jug u Karači, da bi živjela s porodicom svog muža, i već prve noći su počeli problemi između snahe i svekrve.

Iršad je došla u njenu spavaću sobu noseći nisku okruglastih kamenova boje nara, ogrlicu od granata i porodično nasljedstvo koje – objasnila je Iršad – već pet generacija majka predaje ćerki. Pošto nema ćerku, Iršad je uvijek zamišljala da će jednog dana predati ovo jedino porodično bogatstvo ženi svog sina.

„Probaj“, molila ju je Iršad, prijateljski.

Mina je probala. I dok su obje gledale u ogledalo, Mina je primijetila srebrnast sjaj u Iršadinim očima.

Prepoznala je zavist.

„Ne treba, *mi*“, rekla je Mina, skidajući ogrlicu s vrata.

„Šta ne treba?“

„Ne znam... mislim, baš je predivna... jeste li sigurni da želite da mi je date?“

„Još ti je ne dajem“, odgovorila je Iršad, naglo. „Samo sam željela da vidim kako ti stoji.“

Povrijeđena Iršadinom naglom promjenom raspoloženja, Mina je vratila svojoj svekrvi ogrlicu. Iršad ju je uzela i, bez riječi, otišla.

I tako je počelo neprijateljstvo s Iršad. Prvo je mrmljala podmukle komentare sebi u bradu, ili u prolazu: o tome kako je „nova djevojka“ tvrdoglava; kako jede pogrbljena nad tanjirom kao sluškinja; ili kako, po Iršadinim riječima, Mina izgleda kao „miš“. Ubrzo je došlo do izmjena uobičajenog ponašanja u kući s namjerom da se Mini zagorča život: sluge su slate da čiste Mininu sobu dok je ona spavala; iz porodičnog jelovnika

izbačena su jela koja je Mina najviše voljela; stalno je bila obasipana zlobnim komentarima, i to ne više upola glasa. Mina je radila sve što je mogla da zadovolji i smiri svekrvu. Ali to je samo podstaklo Iršadine sumnje. Jer dok se Mina trudila da bude poslušna, starija žena je osjetila promjenu kursa, i protumačila to kao dokaz Minine lukavosti. Iršad je sad započela glasine o „nemirnim očima“ i „lopovskim rukama“ svoje snahe. Upozorila je sina da drži Minu podalje od muških slugu, a upozorila sluge da svoje dragocjenosti drže pod ključem. (Ni Hamed ni njegov otac – obojica u strahu od Iršad – nisu uradili ništa u vezi s rastućim sukobom.) A kad joj je dodijalo da je verbalno zlostavlja, Iršad je pribjegli fizičkom zlostavljanju. Sad je šamarala Minu zbog ostavljanja prljave odjeće u spavaćoj sobi, ili što joj je odgovorila pred gostima. Jednom prilikom, pošto je kao uvredu doživjela Minin komentar kako večera nije ukusna kao inače, Iršad je uhvatila snahu za kosu, odvukla je od stola i odvela u predvorje.

Nakon četrnaest mjeseci košmara, Mina je odlučila. Da bi pobjegla od zlostavljanja i na miru okončala trudnoću, vratila se na sjever u porodičnu kuću u Pendžabu. Tamo je, tri nedjelje prije roka, bez prisustva muža – koji joj se nije pridružio iz straha od majčinog gnjeva – Mina rodila dječaka. I dok je ležala u bolničkom krevetu, iscrpljena od cjelodnevnog porođaja, muškarac u dugom crnom kaputu pojavio se na vratima nekoliko trenutaka nakon što joj je majka napustila sobu da donese šolju čaja iz menze. Ušao je, pitajući je li ona Amina Suhailnee Ali.

„Jesam“, odgovorila je Mina.

Čovjek je prišao krevetu, s kovertom u ruci. „Vaš muž se razveo od vas. Unutra su papiri koji potvrđuju da je razvod zakonit.

Napisao ih je svojeručno – prepoznaćete njegov rukopis – da se razvodi od vas, razvodi od vas i razvodi od vas. I kao što znate, gospođo Suhail – mislim, gospođo Ali – to je ono što zakon zahtijeva.“ Nježno joj je spustio koverat na stomak. „Upravo ste rodili sina Hameda Suhaila. On je za dječaka odabrao ime Imran. Imran će ostati s vama do sedme godine, otkad gospodin Hamed Suhail ima pravo na puno neosporivo starateljstvo.“ Advokat se pomjerio korak unazad, ali nije završio. Mina je žmirkala u nevjerici. „Ono

što sam vam prenio je u skladu sa zakonom, na ovaj dan, 15.juna 1976, u državi Pakistan, i imate pravo na saslušanje o pitanju starateljstva, ali bih vam savjetovao da razumijete, gospođo Suhail – mislim, gospođo Ali – da će svaka vaša borba biti besmislena, i samo će vašoj porodici napraviti troškove koje ne može da plati.“

Onda se advokat okrenuo i otišao.

Mina je plakala danima i noćima i nedjeljama. Ipak, mada slomljena Hamedovom surovošću – i preplašena njegovim zlokobnim obećanjem da će joj jednog dana oduzeti sina – kad je pogledala u djetetove oči, ona mu je bez obzira na sve tepala imenom koje je njen, sad već bivši muž, odabrao bez nje:

Nazvala je dječaka Imran.

Prvi put sam čuo da majka želi da dovede Minu u Ameriku u zimu 1981. Imao sam deset godina. Taoci iz Irana su se upravo vratili kući, a američke zastave su paljene u večernjim vijestima. Bila je subota popodne, vrijeme za čaj, i moji roditelji su sjedjeli jedno naspram drugog za kuhinjskim stolom, tiho pijuckajući iz šolja. Sjedio sa za drugim krajem stola, leđima okrenut prema šolji mlijeka koju je majka stavila pred mene. Gledao sam pet – šest muva koje su se okupile na prozoru koji je gledao u dvorište.

„Znaš li, kurbane, da bi tvoja tetka Mina mogla doći da ostane kod nas“, konačno je rekla majka. „Kurbane?“

O krenuo sam se prema njoj. „Kad?“ pitao sam.

„Što prije, to bolje. Njena porodica je *izluđuje*. A tom dječaku je potrebno da ode iz zemlje... ili će ga otac oduzeti. Istina je, *oboma* je potrebno da odu.“

Majka je zastala, pogledala oca. On je odsutno listao ribolovački časopis.

Ponovo sam pogledao muve koje su mrzovoljno zujale na hladnom staklu.

„Vidi te muve! Odakle samo dolaze?“ iznenada je povikala majka. „I ima ih tako mnogo na tavanu! Bog zna otkud one tamo!“

Otac je podigao pogled s časopisa, iznerviran. „Kažeš to kao da to već nismo čuli, kao da je to prvi put da to kažeš. Nije prvi put. Ja se bavim time.“

„Nisam se obraćala tebi, Navide.“

„A kome si se onda obraćala?“, pitao je otac oštro. „Jer ovdje je samo dječak, a ne znam kakve to veze ima s njim.“

Majka je zurila u njega, bezizražajnog lica. Očeve zelene oči hladno su joj uzvraćale pogled. Onda je ponovo počeo da čita ribolovački časopis.

Majka je ustala i otišla do hladnjaka. „Neće biti lako, kurbane. Čak i kad bismo uspjeli da to sredimo, ko zna hoće li je roditelji pustiti da ode. Ponekad se pitam da li je oni drže tamo samo da bi imali koga da zlostavljaju. Znaš li šta joj je otac uradio? Prodao joj je knjige! Možeš li to da zamisliš? Mina bez knjiga!“ Majka je pogledala oca, zatim mene, s iščekivanjem. Znao sam da želi da nešto kažem, ali nisam znao šta.

„Zašto joj je prodao knjige?“, konačno sam pitao.

„Jer misli da su *knjige* jedini razlog za njen razvod. Knjige su ohrabrile njeno *prigovaranje*... to je uvijek govorio o njenoj inteligenciji. 'Iz njih je samo naučila da *prigovara*'...“

Majka je ponovo pogledala oca.

On se samo promeškoltio, okrećući stranu u časopisu. Majka je gundala dok je vadila bokal iz hladnjaka.

„Hajate, inteligencija je prokletstvo njenog života. Kad je muslimanska žena suviše pametna, plaća cijenu za to. I plaća cijenu ne u novcu, *behta*, već u *zlostavljanju*.“ Majka je zastala, čekajući da otac reaguje. Nije. „Znaš li šta je Frojd rekao, *behta*? Taj genije?“

Nisam znao o Frojdu mnogo više nego što mi je majka povremeno pričala. „Rekao je da tišina *ubija*. Ako ne razgovaraš o stvarima... postaneš *sjeban* iznutra.“ Ponovo je krišom pogledala oca.

Sad je podigao pogled, ali ne zbog ičeg što je ona rekla. Zabacio je glavu i izlio ostatak čaja u usta. Majka za iza njega zalupila vrata hladnjaka.

Otac je spustio šolju i okrenuo još jednu stranu.

„Govorim ti ove stvari jer si danas moj *behta*, moje dijete... ali jednog dana ćeš biti muškarac. A ovo su stvari koje treba da znaš...”

Pogledao sam kroz prozor, iza kojeg se jarkocrveno sunce pomjerali iza pramenova ljubičastoružičastih oblaka koji su visili iznad horizonta kao šećerna vuna. Muve su i dalje udarale u staklo.

„*Tako* me nerviraju. Odakle dolaze?”

Majka se ponovo žalila dok je sipala čaj.

Ponovo tišina. Sve dok konačno nisam čuo očev glas iza sebe: „Evo:”

Okrenuo sam se i vidio ga kako mi dodaje urolan časopis. „Ubij ih i da završimo s tim.”

„Ne tjeraj ga da to radi”, rekla je majka čudnim molećivim tonom. „Ti uradi to, Navide.”

Otac se nije ni pomjerio, i dalje mi je pružao časopis.

Uzeo sam ga i otišao do prozora. Nanišanio sam, udario. Staklo se zatreslo. Jedna muva je pala; ostale su se panično razbježale. Trebalo mi je još desetak udaraca da ih sve pobijem. Kad sam završio, pogledao sam dolje na muve koje su mrtve ležale na kuhinjskom linoleumu.

„Bravo”, rekao je otac, uzimajući časopis. Kad je ustao. iscijepao je korice i zgužvao ih, gurajući lopticu u praznu šolju za čaj. Onda je izašao.

Majka je prosula nepopijenu čašu vode u sudoperu.

„Sledeći put nemoj da uradiš ono što ti kaže”, zašiškala je na mene“

„Radi ono što ti ja kažem.”

Brak mojih roditelja bio je problematičan gotovo od početka. Upoznali su se i zavoljeli u Lahoreu, dok su oboje studirali, majka psihologiju, a otac medicinu. Vjenčali su se, i otac – koji je bio student generacije – dobio je mjesto u programu koji ga je doveo u Viskonsin na specijalizaciju za neurologa. Majka je napustila studije da bi mu se pridružila – uvijek je žalila

što nije sačekala da diplomira – i završila daleko od kuće. u ruralnim predgrađima zapadnog Milvokija, nedaleko od zemlje govedara, gdje je krajolik bio ravan kao sto i mjesecima prekriven snijegom. Bilo je to mjesto koje nije razumjela. I bila je s čovjekom koji je počeo da je vara gotovo čim su stigli u Ameriku. Ukratko, do moje desete godine, ona je već godinama bila nesrećna.

Nedjelju dana nakon epizode s movama, probudio sam se usred noći, ne znajući sanjam li.

Soba mi je sijala i pulsirala treperavim narandžastim svjetlom.

Napolju su ljudi vikali. Uklanjanje motora kao da je potresalo vazduh. Ustao sam iz kreveta i otišao do prozora.

Kroz veo uskovitlanih pahuljica, ugledao sam haotičan prizor: zapaljeni auto, a iza njega, dva sjajna snopa svjetlosti kroz koja su ulazile i izlazile prilike u crnom. Trebalo mi je nekoliko trenutaka da shvatim da je to vatrogasno vozilo. Vatrogasci su se rasporedili oko plamena, vukući bijelo crijevo. Odjednom se začuo glasni šištavi zvuk, i bijelo crijevo se ukrutilo duž nejednakih spojeva, izbacujući neobuzdanu mliječnobijelu pjenu.

I dalje nisam bio siguran da li sanjam.

„Vrati se u krevet“, čuo sam glas iza sebe. Okrenuo sam se i vidio majku na dovratku, oči su joj – kao automobil napolju – gorjele.

„Jedna od bijelih kurvi tvoga oca mu je zapalila mercedes.“ Prišla je i stala pored mene. Zajedno smo gledali kako se vatrogasci bore s plamenom. Nije dugo trajalo.

Gotovo u trenu, vatra je bila ugašena, a auto mokra lešina bez prozora iz koje je dopirao slabašan dim.

Majka se okrenula prema meni, oči su joj još uvijek gorjele mada je soba bila u mraku.

„Zato ti uvijek govorim, *behta*... Nemoj da završiš s bijelom ženom.“

Odvela me je natrag u krevet i ušuškala me je uz poljubac. Kad je otišla, ustao sam i vratio se do prozora. Potajno sam posmatrao očevu visoku

krupnu pojavu kako hoda kroz snijeg koji pada.

Vodio je vatrogasce u kuću. Vratio sam se u krevet i zaspao uz žamor muških glasova koji dopiru sa stepeništa.

Cijele noći sam sanjao vatru.

Sjutra ujutru, kad sam sišao na doručak, otac nije bio tu. „Gdje je tata?“ pitao sam. „Na poslu“, odgovorila je majka. „Morao je da ide mojim kolima“, dodala je zadovoljno se iscerivši dok je stavljala dva tanjira *parafa hljeb* i jaja na sto.

„*Parata?*“ pitao sam. Obično je pravila *parate* za vikend. Majka je sjela preko puta, odlomila komad prženog hljeba natopljenog maslacem koji sam tako volio, i pritiskala je jaja njime dok žumanca nisu procurjela. „Još jedna od njegovih bijelih *prostitutki* koja je odlučila da joj je *dosta* obećanja“, počela ja majka. „Samo bog zna šta je obećao *ovoj*.“

Napije se i počne da lupeta, i vjerovatno se ne sjeća onog što je rekao. „Komadom *parate* zahvatila je tečno žumance, stavila ga u usta i počela da žvaće. „*Zato* mi ne pijemo, *kurban*, jer te to onesposobljava. Pravi *budalu* od tebe.“

Kapljice guste žuto-narandžaste smjese pojavile su joj se na uglovima usana dok je jela i pričala. „Daj muslimanu piće i gledaj ga kako trči za bijelim ženama kao budala!“

Slušao sam o očevim ljubavnicama otkako me je majka, kad sam imao pet godina, vukla ulicama Milvokija u potrazi za ocem, koga smo naposljetku našli u stanu žene s kojom je radio u bolnici; čekao sam na stepeništu, a ona i otac su vikali jedno na drugo na spratu iznad. Tokom cijelog djetinjstva, majka me nije štedjela detalja o svojim problemima s ocem. Kad sam imao deset, već sam dobro znao da će mi, ako budem pažljivo slušao ono što ona govori, krv početi da ključa.

Držao sam pognutu glavu, nadao se da će ona izgubiti interesovanje, ali to nije bilo vjerovatno. Tog jutra je bila puna poleta. Čak i njena pojava – obično neuredna, njeno okruglo lice upijeno i blijedo-žuto od ogorčenosti, njena slaba smeđa kosa često i uveče raščupana kao da je tek ustala iz

kreveta – bila je drugačija. Istuširala se i obukla kao da planira da napusti kuću. „Ali sad ima priliku da uradi *pravu stvar*“, rekla je, lomeći još jedan komad *parate*. „Sad će imati priliku da pomogne nekom u nevolji. Tvojjoj tetki Mini potreban je neko da se pobrine za nju i dječaka... Ne spavam noću kad pomislim kroza šta ona prolazi. Dječak skoro ima četiri godine. *Sad* moraju da misle kako da pobjegnu. Ili će biti prekasno.“ Uzela je još jedan zalogaj i žvakala, odmahujući glavom. „Ne možeš da ponižavaš ženu i dijete pred svijetom bez *posledica*. On nije siguran u vezi s ovim, on nije siguran u vezi s onim. Sad nema izbora. Ona dolazi i on to neće spriječiti.

Poslije onog sinoć, *duguje* mi.“

„Mama, zakasniću na autobus.“

Pogledala je na sat. „Imaš vremena. Pet minuta. Završi doručak.“

„Nisam gladan. Moram da spakujem torbu. Domaći zadatak.“

„Popij sok.“

Ustao sam od stola i progutao ostatak soka od narandže. Prije nego što mi je dozvolila da odem, majka je pružila ruke i privukla me k sebi. „*Meridžaan*, zapamti: Tajna srećnog života je *poštovanje*. Poštovanje prema sebi i drugima. To sam naučila od svog oca, *behta*, koga nisi upoznao... a on je bio mudar čovjek. Gotovo da može da se kaže kao da nije bio musliman. Bio je više kao Jevrejin.“

„Moram da spakujem torbu, mama“, zacvilio sam.

„Dobro, dobro“, uzdahnula je. Poljubio sam je u obraz, zatim otrčao u svoju sobu da spakujem stvari za školu.

2.

Unutrašnji glas

Majka je bila u pravu. Nakon epizode s očevim kolima, nije bilo prepreka da ga uključi u svoj plan da dovede Minu u Milvoki. Sad je preostalo da ubijede Minine roditelje. Majka je satima razgovarala preko telefona s Rafikom i Rabijom Ali, uvjeravajući ih da će se dobro brinuti o njihovoj ćerki. Kod nas će moći da ostane koliko joj god bude potrebno da sredi svoj život, a majka je obećala da će se brinuti za Imrana, njenog sina, kao da je njeno dijete. Ali ispostavilo se da garancije koje su tražili Minini roditelji, pripadnici srednje klase, više imaju veze s njenom čašću nego smještajem. Čak i za muslimane naklonjene Zapadu, kakva je bila Alis Minina majka je bila veliki ljubitelj Elvisa, a otac pasionirani konzument marlboroa i Zejana Greja – Amerika nije predstavljala samo zemlju obilja i prilika, već grijeha, gdje se duše iskvaru tom istom slobodom koja je ispunjavala maštu cijelog svijeta. Za ljude kao što su Minini roditelji, nije bilo karakterističnije slike američke duhovne izopačenosti od američke žene, spremne da skine odjeću pred strancima, ohrabrena slobodom da uzgaja svoju požudu zbog zadovoljstva i novca. Jedina stvar koju je Alis željela da izbjegne po svaku cijenu bila je da njihova ćerka postane jedna od njih.

Ili *gotovo* po svaku cijenu, kako je otac rekao jednom za večerom.

„To su dvostruki standardi“, požalila se majka, dok je otac žvakao pileći *karahi*. „Rafik želi da mu sinovi dođu ovdje, ali ne i ćerka. Nema veze ako *oni* trče za bijelim ženama, ali bože sačuvaj ako *ona* pogleda bijelog muškarca.“

„Sinovi?“ pitao je otac.

„To je jedini razlog zašto o tome uopšte razmišlja. Ako ona dođe, onda

može da pomaže mlađoj braći.“

Otac se kisjelo nasmiješio. „Dakle Rafik pokušava da zaključi hoće li novac koji će mu sinovi poslati kad odu u Ameriku vrijedan pretvaranja ćerke u kurvu.“

Nisam znao šta ta riječ znači, ali prije nego što sam stigao da pitam, majka je uskočila. „Misliš li da je to smiješno? Govoriti tako pred sopstvenim djetetom?“

Otac me je pogledao. „Što prije nauči kakav je svijet, to bolje.“ Majka se okrenula prema meni. „Pokrij uši“, rekla je.

„Molim?“

„Rekla sam ti da pokriješ uši.“

„Mama...“

„Uradi to, Hajate.“

Nevoljno, obrisao sam ruke umazane karijem i uradio kao što mi je rečeno, ali to me nije spriječilo da čujem ono što mu je zatim rekla:

„Ako još jednom budeš tako govorio u njegovom prisustvu, izbaciću te iz kuće. *izbaciću te*, čuješ li me?“

Otac je čekao trenutak prije nego što je odgovorio. „Je li to obećanje?“ konačno je rekao, bezizražajno. Zatim je slegnuo ramenima, osvrnuo se oko sebe, i nastavio da jede.

Na kraju, bez obzira na razlog, Minini roditelji su pristali da je pošalju kod nas. Saznali smo vijesti kad je jednog popodneva neko zakucao na vrata. Otvorio sam i vidio srednjovječnog mršavog čovjeka, s prodornim plavim očima i ljubičastim mladežom preko nosa i desnog obraza. Držao je bilježnicu u jednoj ruci, a tanak koverat u drugoj.

„Šah?“

„Da.“

„Telegram“, rekao je, dodajući mi koverat. „Šta je to?“

„Telegram. Možeš li samo da potpišeš ovdje?“ Dodao mi je bilježnicu, a ja sam se potpisao.

„Kakvo je to prezime? Šah? Jeste li vi Iranci ili tako nešto?“

„Pakistanci.“

Zagundao je. Izgledalo je kao da nije siguran šta sam rekao.

Sumnjičavo me je gledao, iskrivljene glave. Primijetio sam tanki srebrni krst na lancu oko njegovog vrata. „I vi mrzite Amerikance?“ pitao je.

„Ne.“

Nastavio je da zuri, a onda je konačno klimnuo glavom.

„Dobro“, rekao je zadovoljno. Okrenuo se i krenuo prema svijetlosmeđim kolima koja su bila parkirana na našem prilazu.

Majka je otvorila koverat za kuhinjskim stolom.

„Minin telegram!“ vrisnula je oduševljeno. „Šta je to, mama?“

„Kad pošalju poruku telegrafom. Iz jedne kancelarije u drugu. S jedne strane svijeta na drugu, *behta*. Kad sam bila dijete, Hajate, to je bio jedini način slanja poruka na drugi kontinent. Sad je, naravno, lakše telefonom. Ali telegram je i dalje *sto* puta jeftiniji nego telefon u Pakistanu.“ Počela je da čita. „Kupila je kartu.“

„Šta kaže?“

DOLAZIM U AMERIKU STOP DOLAZAK 13 MAJ ČIKAGO STOP
BRITIŠ ERVEJZ

Dodala mi paučinasti papir. Sve je bilo ispisano velikim slovima, uključujući i riječ stop.

„Zašto piše *stop*?“

„Skuplje je kad se stavljaju tačke“, rekla je majka, uzimajući telegram. Onda me je pogledala, oči su joj se raširile od iznenadne ideje. „Hajde da joj odgovorimo telegramom!“ rekla je.

„Odakle?“

„Western Union.“

I tako smo otišli. Majka i ja smo krenuli u tržni centar, gdje smo stajali na šalteru i popunjavali obrazac za slanje telegrama. Poruka od deset riječi ili manje, košta samo deset dolara. Svaka riječ više košta sedam centi. Nisam znao kako će majka da napiše deset riječi imajući u vidu da je željela samo da javi da je primila Minin telegram.

TELEGRAM PRIMLJEN STOP MNOGO UZBUĐENI STOP INŠALAH

Majka me je pogledala. „Šta misliš?“ Meni je zvučalo dobro.

Dok je majka plaćala na šalteru, promatrao sam kurira s mrljom na licu, kako se muva naokolo. Pojavio se iz sporedne prostorije, i pogledi su nam se sreli.

Klimnuo mi je glavom. Uzvratio sam mu pozdrav.

Mina je stigla u maju, kao što je i obećala. Na putu do aerodroma, zadržali smo se u gužvi i stigli smo tek kad je avion trebalo da sleti. Majka je bila izbezumljena. Otac se parkirao, a majka me je izvukla sa zadnjeg sjedišta. Kad je službenik na šalteru rekao da je avion već sletio, majka je zacviljela. Otrčali smo niz hodnik do Mininog gejta. Ali kad smo stigli tamo, salon je bio prazan. Dvije stjuardese su stajale za pultom, i majka je otišla kod njih da se raspita. Tada sam primijetio naočitu ženu koja stoji naslonjena na prozor drugog salona malo dalje. Bila je sitna i držala je veliko zaspalo dijete, ruke su mu visile sa strane kao krajevi marame. Kad se majka vratila, pokazao sam prstom. „Je li to ona?“ pitao sam.

„Miinnaa!“ majka je vrisnula od zadovoljstva.

Kad se Mina okrenula prema nama, bio sam iznenađen. Mislio sam da je podjednako lijepa kao što je fotografija obećavala, ali bilo je još nečeg u vezi s njom: samopouzdanje, magnetizam.

Nasmiješila se i bio sam zanesen.

„*Bhaj*, pitala sam se jesam li završila u pogrešnom gradu!“ Majka se nasmijala, oči su joj se ispunile iznenadnim suzama. Uхватила je Minu za ramena i zagledala joj se u oči.

Samouvjereni osmijeh sad je zadrhtao na Mininim usnama dok su se i njene oči punile suzama. Dvije žene su se zagrlile, stopile. Minin sin – između njih dvije – uznemirio se i jadikovao je.

Šmrcajući, majka se odmakla. Uzela je dječaka iz Mininih ruku. „Zdravo, zlato..“, tepala je, zureći u Imranovo lice.

„Sviđaš mu se, *bhaj*!“

„Svima se sviđam.“

„Nemoj da se zanosiš!“

Nasmijale su se. Mina se okrenula prema meni, blebećući veselo: „Dakle, ovo je Hajat! Tako je zgodan. Kao filmska zvijezda!“

Majka je zakolotala očima. „A tako je i razmažen.“

„Slomićeš mnoga srca, zar ne, *behta*?“ Gledala je pravo u mene. Ponovo sam osjetio iznenađenje. Bilo je nečeg snažnog i živog u njenom pogledu što je fotografija samo naznačavala. Bila je zadivljujuća.

„Šta nije u redu, *behta*?“ pitala je, razigrano, držala je ruku na mojoj glavi, mazila mi kosu. „Maca ti je pojela jezik?“

Zbunjeno sam se nasmiješio, klim ući glavom. Maca mi je uistinu pojela jezik.

U dvorištu smo imali tri velika čvornovata drveta, stara i prelijepa. Tvorila su niz, dva drveta sa strane su se nagnula prema onom u sredini, krošnje su im se dodirivale, kao tri starice govorila bi majka – koje su prišle jedna drugoj da podijele tajne. Majci su rekli da je drveće preblizu kući, da rizikujemo štetu od slomljenih grana u slučaju oluje, i savjetovali su joj da ih

posiječe. Ali majka je previše voljela to drveće. Ona i Mina su stale pored jednog stabla dok je otac nosio Minine stvari u kuću. I ja sam držao jednu torbu, ali sam se zaustavio da se malo odmorim.

Mina je držala Imrana – koji se pretvarao da spava, ali je jednim okom potajno gledao u mene – dok je gledala u grane. „Bijeli hrast“, rekla je.

„Nešto slično“, odgovorila je majka. „Brijest ili hrast ili *nešto*.“

„To su hrastovi, *bhaj*. Bijeli hrastovi. Vidi se po lišću.“ Mina je pokazala prstom. „Ružičasti su u proljeće. Imali smo jedan nasred školskog dvorišta, sjećaš li se?“ Majčina brada se neznatno podigla, a pogled odlutao. „Sjećaš li se, imao je ovakve ružičaste listove?“ pitala je Mina.

Majka je klimnula glavom, ganuta. „Znala sam da postoji razlog što nisam željela da ih posiječem.“

Mina je dodirnula deblo. „Vjerovatno su stari sto godina.“

„To je rekao i šumar.“

Sa ulaznih vrata, otac je vikao: „Zelena soba, zar ne?“

„Da, Navide“, odgovorila je majka. Kad je ušao unutra, okrenula se prema Mini. „Koliko sam mu samo puta rekla gdje ćeš biti! A evo, ponovo me pita?“ Mina se zakikotala.

„Hajde, *kurban*“, rekla mi je majka, „odnesi tetkinu torbu u zelenu sobu.“

„Dobro, mama.“

Vukao sam torbu kroz hodnik do predvorja.

Popeo sam se uza stepenice do prve sobe pored zida, koju smo zvali zelena soba zbog žuto-zelenog tepiha. Mogli smo da je zovemo i soba crtanog filma, jer su joj zidovi bili ukrašeni slikama četiri junaka iz crtanog filma u prirodnoj veličini – Šilja, Patak Dača, Duško Dugouško, i Snjeguljica – koji su bili tu kad smo kupili kuću. Nedjeljama prije Mininog dolaska, majka je govorila o tome kako treba zamijeniti tepih i okrečiti sobu da se prekriju crtani likovi. Otac je rekao da će se pobrinuti za to, ali nije.

Dok je Mina stavljala stvari na krevet, majka joj se izvinjavala.

„Trebalo je da promijenim tepih. Navid mi je obećao.“

„Ali zašto?“

„Zbog boje? Zar te ne boli glava od nje?“

„U redu je. Ne želim da vam stvaram neprilike.“

„Nije to neprilika. Sad kad si ovdje, uradićemo to zajedno.“ Mina je pogledala u mene. Stajao sam pored ormara s njenim stvarima. „Šta ti misliš, *behta*?“

Istini za volju, uvijek mi se sviđala boja tepiha i likovi iz crtaća. Bili su primjer nečeg živog u našoj inače veoma ozbiljnoj kući. Ali nisam imao priliku da odgovorim. Majka je uskočila, odgovorivši umjesto mene: „Nema veze šta on misli. Važno je šta *ti* misliš.“

Tek tad je, Imran, Minin četvorogodišnji sin, ošamućena upao u sobu iz kupatila, neobjašnjivo mokrih nogu, dok su stopala koja je vukao po podu ostavljala trag jedva vidljivih tamnih otisaka duž zelenog tepiha. Podigao je pogled, i raširio oči. Iznenada se nasmiješio. Prišao je zidu, raširio ruke, i priljubio se uz Patka Daču.

Majka i Mina su razmijenile poglede.

„Ili možemo sve da ostavimo kako jeste“, rekla je Mina. Majka je klimnula glavom. „E pa, možda bi to *bilo* najbolje.“

Mina i Imran su bili iscrpljeni od putovanja. Otišli su na spavanje tog popodneva i uglavnom prespavali naredna dva dana. Tek sredinom nedjelje smo svi ručali zajedno.

Vratio sam se iz škole tog popodneva i zatekao kuću ispunjenu mirisima jagnječih odrezaka u lahoru stilu, domaćeg *nana*, i *hhadi bhune*. Dok sam sjedio za stolom u kuhinji i radio domaći zadatak, gledao sam kako Mina i majka kuvaju do večeri, pričaju priče na pandžabiju – koji razumijem ali ne govorim – i sve vrijeme se smijale. Majka je bila tako srećna. A tu je bila i Mina, od krvi i mesa, i muvala se oko istog hladnjaka gdje sam proveo dvije godine zureći u njenu fotografiju. Bilo je stvarno nečeg čudesnog u vezi s

njom.

Te noći, izvanredna gozba je uspjela da raznježi čak i oca. Na kraju obroka, zavalio se u stolicu, s nježnim zadovoljnim pogledom u očima. Podigao je čašu *lasija*¹ prema Mini i njenom sinu.

„Drago mi je što ste ovdje“, rekao je.

Mina mu je uzvratila pogled, s istim vragolastim zavodljivim osmijehom na licu koji sam prepoznao s fotografije. „Hvala ti, Navide“, rekla je. „Ti si veoma darežljiv čovjek.“

Otac se trgnuo. „Glupost“, glumio je skromnost. „Bilo kako bilo, ne treba meni da zahvaljuješ. Nego Munir. Ona bi mi slomila noge da nisam pristao. „Ali moram da kažem, drago mi je što jesam.“

„Sad svi to znamo“, našalila se majka, „daje put do tvog srca preko stomaka.“

Dobacio joj je vragolast pogled. „Među drugim stvarima“, rekao je. Majka je pocrvenjela i skrenula pogled.

I Mina je skrenula pogled, prema sinu. „Zahvali se tetki Munir i teći Navidu.“

„Hvala ti, tetka. Hvala ti, tečo“, promrljao je Imran.

„Nema na čemu“, zacvrkutala je majka.

Otac je ganuto gledao dječaka. „Nema na čemu, *kurban*“, rekao je.

Zbunjeno sam pogledao u oca. Kad sam ga čuo da tako zove Imrana, osjetio sam nešto kao ubod insekta u svom srcu.

„Šta je bilo?“ pitao je.

„*Kurban*?“ izletjelo mi je. „Tako zoveš mene.“

„Šta to znači?“ pitao je zbunjeno Imran.

„To znači najvažnija stvar koju možemo da damo“, rekla je Mina, okrećući se prema meni s osmijehom. „Žrtvovanje onog najdražeg.“ Sklonila mi je kosu s očiju. „I ti si moj *kurban*“, rekla je s ljubavlju.

Nekoliko nedjelja po Mininom dolasku, imao sam prvo iskustvo s njenim dubljim poznavanjem stvari, onim što nazivaju njenom inteligencijom, ali što sam ja doživio kao nešto bliže duhovnom daru.

Sjedjela je za trpezarijskim stolom i čitala, a zrak popodnevnog sunca obavijao joj je tijelo kao blistavi šal. Odlično sam je vidio s mjesta u susjednoj dnevnoj sobi gdje sam sjedio i durio se zbog još jednog druženja uz sladoled koje će početi bez mene.

Svake godine, u poslednji četvrtak u školskoj godini, Luteranska crkva nedaleko od osnovne škole „Mejson“ – gdje sam pohađao peti razred – pretvarala je svoj travnjak u mali vašar gdje se održavalo ono što su nazivali godišnjim druženjem uz sladoled.

Imali su razne igre, vrtešku, i više prodavaca sladoleda. Bilo je tu voćnih kupova i banana splitova i – svima omiljenih – sladoleda u kornetu. „Mejson“ je otvorio i salu za fiskulturu, gdje su, dok su njihove majke, sestre i djevojke u sandalama i haljinama pastelnih boja jele sladoled, momci i njihovi očevi igrali košarku, *košuljaši* protiv *golaća*, a o toj utakmici se pričalo mnogo mjeseci ranije.

Još od drugog razreda, pokušavao sam da ubijedim majku da me pusti da idem.

„Mi ne idemo u crkvu, Hajate. Nismo hrišćani. Moramo negdje da povučemo liniju.“

„To nije crkva, mama. Igraju igre i jedu sladoled.“

„U crkvi.“

„Ispred. A i u školi.“

„Na tabli ispred crkve piše *Luteranska parohija organizuje druženje uz sladoled*.“

„Molim te, mama.“

„Hajate, ne budi bezobrazan.“

„Mooliim teee.“

„Apsolutno ne. I to je konačno.“

Nikad nije popustila. Za godinu dana – na kraju četvrtog razreda – pitajući se je li bila previše stroga u vezi s tim, majka se provezla kolima pored mjesta gdje se održavalo druženje uz sladoled. Kad se vratila kući tog popodneva, potpuno je zapjenila.

„Nije crkva, Hajate? Zašto se onda svuda šetaju sveštenici? Svi jedu sladoled kao da je nafora? Hmm? I to baš ispred krsta s Isusom na njemu. Kakva ideja!“

To je bilo to. Nije bilo šanse da ću ikad u životu otići na druženje uz sladoled.

I tako sam sjedio u dnevnoj sobi, poslednjeg četvrtka u petom razredu, i dalje obučen u odjeću koju sam tog dana nosio u školi, apatično gledajući u Minu. U nekom trenutku, okrenula se primijetila da je gledam.

„Hajate?“

„Zdravo, tetka.“

„Zdravo, *behta*. Šta to radiš?“

„Ništa.“

Nabrala je čelo. „Šta se događa, Hajate?“

„Ništa.“

„Dođi ovamo, zlato.“

Ustao sam i otišao do trpezarijskog stola. „Šta te muči?“ pitala je.

Nisam znao šta da kažem. Pričanje o druženju ne bi ništa promijenilo. Čemu onda sve to?

„Nisi bolestan, zar ne?“ pitala je Mina, držeći mi ruku na čelu.

„Ne“, rekao sam, primjećujući knjigu ispred nje. *Rakova obratnica*. Na koricama je bila velika siva zlokobna kraba. *Zašto čita o raku?* „Ti nisi doktor, zar ne, tetka?“ pitao sam.

Tek tad, majka se pojavila na vratima koja vode u predvorje i do stepeništa iza. „U čemu je problem? Hmm? Nadam se da nije počeo da kuka zbog prokletog *druženja* uz sladoled?“

„Prokletog čega?“ pitala je Mina.

„*Druženja* uz sladoled. Neka hrišćanska glupost.“

„Nije hrišćanska“, pobunio sam se. „Rekla sam ne!“ odbrusila je majka.

„Kakvo druženje?“ pitala je Mina.

„Prodaju sladoled da bi prikupili novac za crkvu“. rekla je majka podrugljivo. „To nije istina. Besplatno je“, rekao sam.

Majka me je oštro pogledala. „Ništa u ovoj zemlji nije *besplatno*. Znak na ulazu kaže da prihodi idu parohiji. Prihodi od čega? Od *besplatnog* sladoleda?“ Zlobno se zakikotala. „Ne moramo da dajemo novac hrišćanima.“

Kako sam ja to vidio, svaki dan smo davali novac hrišćanima. U tržnom centru, u bakalnici, u pošti. U čemu je razlika?

Upravo sam se spremao da to kažem majci, kad je ona podigla prst i uperila ga u mene. „Hajate, ne želim da čujem više nijednu riječ o prokletom *druženju*.“

Onda se okrenula i izašla.

Kad je otišla, Mina me je nježno uhvatila za ruku. „Stvarno si želio da ideš, zar ne?“ Klimnuo sam glavom. Minin glas mi je stvorio knedlu u grlu.

„Hajate, reci.“

„Šta da kažem?“ rekao sam uz kašalj.

„Ono što osjećaš. Ako to držiš u sebi, ostaće tamo. Ako kažeš, to je jedini način da ga se oslobodiš.“

Nisam znao o čemu priča. Mina se nagnula i uhvatila me je za ramena, njen pogled me je probadao. „Neka te boli, Hajate. Nemoj da se odupireš.“

„Da pustim da me boli?“

„Ne bori se protiv bola koji osjećaš. Samo ga pusti. Neka hude tu. Otвори mu se, pusti ga *unutra*..“

„Dobro“, rekao sam. Uzvratio sam joj pogled. Osjetio sam bol u srcu. Prestao sam da se odupirem.

Gotovo trenutno, nešto u meni se slomilo. Grlo mi je oteklo, lice zgrčilo. Pojavile su se suze.

Mina me je zagrlila i držala. Ja sam se predao, plakao sam u njeno rame. Utjeha njenog zagrljaja bila je bolja od ičeg čega sam mogao da se sjetim.

Kad su suze prestale, Mina mi je svojim rukavima obrisala lice. „Je li ti bolje?“

Klimnuo sam glavom. Osjećao sam se bolje.

„Ako to držiš u sebi, to *ostaje* unutra. A tad može da ti se desi mnogo toga lošeg.“

„Šta, na primjer?“

„Šta je najgore što može da se dogodi? Ako predugo čuvaš bol u sebi, počinješ da misliš da si sačinjen od tog bola.“ Mina me je posmatrala na trenutak. „Razumiješ li me, *behta*?“

Klimnuo sam glavom. Ono što je pričala imalo je smisla.

„A ako misliš da si sačinjen od bola. onda počinješ da misliš da zaslužuješ taj bol. Kur'an uvijek kaže da je Alah *al-Rahim*.

Znaš li šta znači *al-Rahim*?“

Odmahnuo sam glavom. Mada sam bezbroj puta čuo te riječi s majčinih usana, nikad mi nije objasnila šta znače.

„To znači da je Alah samilostan. Da nam oprašta. I to znači da ne zaslužujemo bol koji držimo u sebi. Alah nas voli. On želi da to izbacimo iz sebe...“

Nije mi bilo jasno, i ona je to vidjela. Ponovo mi je obrisala lice rukavom, iznenada govoreći vedrim tonom: „Postoji li nešto što bi želio da radiš... osim da me gledaš kako čitam?“

„Ne znam.“

„Razmisli.“

„O čemu?“

„O tome postoji li nešto što bi sad želio da radiš..“

„Ne znam.“

„Kad ne znaš šta želiš, postoji jednostavan način da saznaš.“

„Kako?“

„Pusti neka mali glas u tebi govori.“ Bio sam zbunjen.

„Pokazaću ti. Zatvori oči...“ Zatvorio sam.

„Šta čuješ?“

„Tvoj glas.“

„Šta još?“

Slušao sam. Čuo sam prigušeni zvuk automobila koji su prolazili putem. „Automobile napolju“, rekao sam.

„I šta još?“

Okrenuo sam glavu na stranu, pažljivije slušao. „Čuješ li još nešto?“

„Ne.“

„Svoj dah, *behta*? Čuješ li to?“

Nastavio sam da slušam. Čuo sam ga. Nježan i miran. Udisanje i izdisanje. Klimnuo sam glavom.

„Nastavi da slušaš svoj dah“, tiho je rekla.

Napregnuo sam pažnju, slušao. Učinilo mi se da sam čuo nešto šuplje u sebi kako se ispunjava i prazni uz tihi mračni zvuk.

„Čuješ li tišinu, *behta*?“

„Tišinu?“

„Na kraju tvog daha. Kad stigneš do kraja.“

Udahnuo sam i slušao. Bila je u pravu. Na kraju svakog udaha, svakog izdaha, bila je tišina. Klimnuo sam glavom.

„Kad čuješ tu tišinu, *behta*, samo ostani tu. I onda postavi pitanje „Šta želim da radim?“

Samo to kaži sebi u tišini: „Šta želim da radim?“

Udahnuo sam i izdahnuo, čekao tišinu na kraju daha. Bila je nevjerovatno tiha sjajna i pulsirajuća, živa.

Šta želim da radim? prošaputao sam u sebi.

I onda sam nešto vidio: svoj crveni bicikl jednobrzinac. Šipke su mu se presijavale, čiste kao onog dana kad su mi ga roditelji donijeli.

Otvorio sam oči. „Želim da operem bicikl!“ uzviknuo sam. „Dobro je, *behta*. Hajde. Idi i operi ga. A onda idi da se provozaš. Uživaj.“

Izletio sam kroz vrata i otišao u garažu. Izvezao sam bicikl na prilaz i napunio kofu sapunicom i vodom. Nasapunjao sam sipke i točkove, zatim ih isprao vodom iz baštenskog crijeva. Kad sam završio, bicikl je izgledao potpuno isto kao u mojoj glavi: crven, sjajan, blistav.

Popeo sam se na njega i počeo da okrećem pedale. Bio sam ushićen. Potpuno sam zaboravio na druženje uz sladoled. A ako je vožnja po okolini koja je uslijedila bila više od uobičajene, to nije bilo zato što sam usput vidio nešto novo ili vrijedno pažnje, već zbog zadovoljstva koje sam osjetio dok sam čistio bicikl i koje se pojačavalo dok sam vozio.

Panijela su najobičnija zadovoljstva: pogled na prošarani makadam koji mi promiče pod točkovima; vjetar na mom licu; otpor pedala pod mojim donovima.

Sam osjećaj bio je dovoljan. Više nego dovoljan. Osjetio sam se ispunjenim. I nikad se nisam tako osjećao.

3.

Pristup

Imran je bio čudan. Neuobičajeno povučen za četvorogodišnjaka, satima bi se ćuteći igrao u svojoj sobi, okružen voštanim i drvenim bojicama koje su izgleda, bile njegovo jedino zadovoljstvo. Teško mi je bilo da povjerujem da je on Minin sin, i to ne samo zato što nije posjedovao ništa od njene životne energije ili privlačnosti. Crnomanjast, s malenim očima i sitnim oštrim crtama smještenim nasred lica, uopšte nije ličio na nju. Majka je željela da ga *uzmem u okrilje* i ponašam se prema njemu kao mlađem bratu. Dao sam sve od sebe. Igrao sam se s njim. Pozajmio sam mu svoju specijalnu bejzbol rukavicu, koju nikom nisam davao. Nosio sam se s nastupom bijesa koji ga je obuzeo kad je izgubio šahovske figure. Čitao sam mu priče – mada nije uživao u njima – u tvrđavi koju smo od čaršafa napravili u dnevnoj sobi. Ali bez obzira šta smo radili, nikad nije u potpunosti obraćao pažnju na mene. Prije ili kasnije, Imranu bi postalo dosadno i izjurio bi iz sobe. Više puta sam ga pratio i pronašao ga kako leži na krevetu, s bojankom na krilu, do je nešto mrmljao crno-bijeloj slici koja je stajala pored njegove noćne lampe.

Kad bi me primijetio na vratima, okrenuo bi se i ponosno rekao: „To je Hamed, moj tata.“

Na fotografiji, Imranov otac je izgledao kao njegovan muškarac u bijeloj košulji, koji zuri u objektiv s protivrječnim izrazom lica, koji mi je upao u oči jer sam ga već nebrojeno puta vidio na Imranovom licu: dva mala oka raširena kao u strahu, ali čelo iznad njih bilo je glatko bez bora od zabrinutosti; a na dnu lica, još jedna zagonetka: usta blago otvorena, bezbrižna, opuštenih vilica, ali vrh jezika je napeto savijen preko donjeg dijela gornjih zuba, kao da nervozno traži način da se zavuče u tu malu

pukotinu.

Gotovo od dana kad je progovorio, Imran je pitao za svog oca. I, naslutivši da tu ima još nečega osim neodređene, uznemirujuće priče koju mu je majka ispričala – da je ovdje jednom postojao čovjek koji mu je bio otac, ali da je otišao i sad mu više nije otac – Imran je potražio odgovore od ostalih. Uistinu, nije prošlo mnogo do trenutka kad je dječak počeo da spopada svakog muškog posjetioca kuće; Imran bi im sjeo u krilo.

„Jesi li ti moj tata?“ pitao bi.

Kad je Imran imao tri godine, Mina je konačno odlučila da sinu pokaže jedinu fotografiju bivšeg muža koju je imala. Kao što se i pribojavala, slika je podstakla dječakovu opsesiju. Sada bi, noću, Imran odbijao da spava sve dok majka ne bi izvadila sliku i naslonila je na lampu pored kreveta. Razgovarao bi s fotografijom, postavljao pitanja na koja majka nikad nije bila u stanju da odgovori: Gdje je on? Kad se vraća? Mini se cijepalo srce kad je vidjela kako joj sin razgovara s fotografijom, i sad bi mu, dok bi ga smještala u krevet, obećavala da će jednog dana pronaći pravog muškarca koji će biti Imranov otac.

Nekoliko nedjelja po njihovom dolasku kod nas, primijetio sam da Imran svake večeri sjedi na dnu stepeništa u predvorju i čeka očev povratak. A kad bi čuo zvuk očevog automobila na prilazu i škripu i lupu vrata garaže koja se otvaraju, Imran bi već skočio na noge, skaćući ispred vrata i s nestrpljenjem čekao da se otvore. A otac bi se pojavio, spuštao akten-tašnu na pod i podizao dječaka da ga poljubi u obraz. „Došao si kući!“ Imran bi zacičao od zadovoljstva. I tako bi počinjala večernja šetnja kroz kuću, kao što rade ljudi koji održavaju terene za kriket tokom prijatnih ljetnjih večeri. Svraćali bi do majke koja je pripremala večeru u kuhinji, zavirivali u lonce koji su se pušili i u pećnicu, gdje bi obično *naan* ležao u urednim redovima i pekao se. Otišli bi do vrata spavaće sobe – moje, Minine – gdje bi se zadržali, Imran bi poskakivao u očevom zagrljaju, i raspitivao se o našim aktivnostima i tome kako smo proveli dan. Zatim bi nestali u sobi mojih roditelja, gdje bi otac postavio Imrana na krevet dok bi se presvlačio u farmerice i majicu, i gdje bi se smijali i šalili i igrali sve do večere.

Oca je taj dječak podsjećao na njega, i on nije bio jedini koji je tako mislio, čak i sa samo četiri godine, Imran je više ličio na njega nego ja, njegov pravi sin. Majka je stalno naglašavala sličnosti njihovih šaka i stopala, kratkih prstiju na rukama i nogama, zatupastih noktiju koji nikad nisu previše rasli, kao i njihove uzane neuobičajeno svijetle oči. Majka je rekla da je u njihovim pogledima postojao intenzitet koji je ukazivao na izrazitu inteligenciju za koju se nadala da će je Imran bolje iskoristiti nego otac.

Bilo je čudno vidjeti kako otac pokazuje toplinu prema dječaku. Bol koji sam osjetio kad sam prvi put čuo oca kako je Imranu tepao *kurban* ponovo bi se pojavio, i navikao sam se na njega. Ali ako sam bio u stanju da se pomirim sa zavišću zbog pažnje kojom je otac obasipao Imrana, to je itekako imalo veze s tajnom naknadom koja mi je pomogla da izdržim bol:

Dječak je mogao da ima njega, sve dok sam ja imao Minu... Svake noći, pola sata prije odlaska u krevet, Mina bi došla do mene. Odvela bi me u njenu sobu, stavila na krevet, gdje je postavila dva jastuka, po jedan za svakog od nas – ponekad i treći ako bi Imran bio budan – i mi bismo se smjestili. Pošto bi prigušila svjetlost lampe pored kreveta i stisla se pored mene, sa žudnjom u očima, počinjala bi da priča:

„Nekada davno..“

Volio sam njen glas. I volio sam da budem tako blizu nje.

Dani su mi se sad okretali oko iščekivanja tog noćnog sata, kad bih ležao pored nje, udisao njen neodređeno sladunjav miris jasmína, slušao – zatvorenih očiju – njen dahtavi glas dok mi je, pričala priče za laku noć.

Ako bi Imran bio s nama, Mina bi pričala priče o *džinima*.

Džini su bića opisana u Kur'anu, koja nisu napravljena od blata – kao mi ljudi – već od vatre, i mogu po želji da mijenjaju oblik.

Mina nam je pričala priče o *džinima* visokim kao drveće, o nekima obučenim u crne haljine sa zvonima umjesto šaka, i drugima koji trče brzo kao vjetar i u zoru tjeraju seljake iz Pendžaba s njihovih njiva. Pričala nam je *džinu* po imenu Pičulpari – poznatom u cijelom Pendžabu – koji je krstario šumskim stazama Islamabada u jarkocrvenim šalvarama, obučen kao žena.

Pičulpari je mahala vozačima koji su prolazili, mamila je dobre duše, a zatim ih je napadala. Neke od njenih žrtava, rekla je Mina, umrle su od straha kad su je vidjele. Mina je čak poznavala čovjeka koji je vidio Pičulpari svojim očima. Opisao ju je kao ženu koja nije ličila na pravu: stvorenje s dugim vučjim licem i grotesknost njenih stopala i šaka koje su bile naopake pričvršćene za udove. Imran je volio te priče. A i ja sam.

Ali još više sam volio priče o Proroku.

Većina muslimanske djece mog uzrasta su već znala priče o Muhamedovom životu koje mi je ona pričala. Ali moji roditelji nisu bili posebno religiozni, a od majke sam više slušao o očevim ljubavnicama, nego o bilo čemu drugom. Duboko u sebi, majka je bila vjernica, ali godine koje je provela s ocem – koji je mislio da je religija za budale – izvježbalo ju je, mislim, da obuzda svoje vjerske nagone. Prema majčnim riječima, očeva nesklonost vjeri proisticala je iz činjenice da je njegova majka koristila posvećenost da bi zlostavljala svoju djecu, batinama ih je budila za jutarnje molitve, nije im davala hranu ako svakog dana nisu proveli sate učeći o religiji. „Ali to ne znači da on i dalje ne vjeruje u Alaha“, dodala bi majka, s uvjerenjem. Kad je Mina otkrila kako malo znam o islamu, bila je oduševljena da mi dopuni znanje.

Priča o Prorokovom djetinjstvu rasplakale bi je bez obzira koliko ih puta pričala: mladi arapski dječak koji je izgubio sve sto dječak može da izgubi, s ocem već mrtvim kad je došao na ovaj svijet, i majkom koja je umrla kad je imao šest godina. A ipak, uprkos svojoj nesreći, mladi Muhamed nikad nije bio neljubazan. Kud god da je išao, ljudi bi govorili o njegovoj dobroj naravi, njegovoj neuobičajenoj trezvenosti i mirnoći, i posebnoj svjetlosti koja su mu vidjeli u očima.

Tu svjetlost, rekla je Mina, darivao mu je Bog ubrzo nakon što je mladom Muhamedu umrla majka. Jednog popodneva, dok se igrao s drugovima, pojavile su se tri tajanstvene figure ogrnute velovima od svjetlosti – bili su to anđeli – i brzo su ga odveli do vrha udaljene planine. Tamo je prvi anđeo rasporio Muhamedove grudi do stomaka. Mladi Muhamed nije osjećao bol dok je gledao kako anđelova ruka nestaje u njegovom tijelu i vadi njegova

umotana crijeva. Anđeo mu je očistio organe svježim snijegom iz čarobne zelene vaze. Sad se približio drugi anđeo i zavukao ruku u dječakove još otvorene grudi. Izvadio je srce mladog Muhameda i pretražio ga, uklonivši mali crni ugrušak. Taj ugrušak, objasnila je Mina bio je sjeme zla koje se nalazi u svim ljudskim srcima, ali ne više i u Muhamedovom. Treći anđeo je prišao da sastavi dječakovo tijelo, vrati organe na mjesto i zatvori mu grudi. Taj anđeo je rekao da je zadatak obavljen, a mladi Muhamed se vratio drugovima, od kojih nijedan, začudo, čak nije ni primijetio da ga nije bilo. Cijelo čudo se odigralo u treptaju oka.

Dvije godine kasnije, kad je Muhamed imao osam godina, čovjek koga je sad zvao ocem, njegov djeda, takođe je umro. Mina je uvijek govorila kako je Bog volio Muhameda više od ikog drugog, ali nisam razumio kako je to moguće: zašto je Alah uzeo od Muhameda svakog koga je volio?

„Da bi ga naučio kako treba da zavisi samo od Alaha“, objasnila je Mina. „Ali zašto?“ pitao sam.

„Zato što što je to istina, *behta*. Takvu istinu mnogi ne mogu da podnesu, ali to je ipak istina: Bog je jedini od kojeg zavisimo.“

I dok sam vjerovao kako je ona vjerovatno u pravu, sjećam se da sam razmišljao kako ne želim da izgubim roditelje – niti Minu – samo da bih otkrio istinu. Bez obzira kako ona istinita bila.

Moje omiljene priče o Muhamedovom životu odigrale su se u pećini. Bila je to priča kako je postao Prorok islama. Već je imao četrdeset godina, i bio je oženjen. Bio je trgovac po zanimanju, ali Mina ga je nazvala rođenim *tražiteljem istine*. I tokom putovanja duž trgovačkih puteva do Sirije, Muhamed je upoznao hrišćanske i jevrejske svece od kojih je naučio o Avramu i njegovim učenjima o jednom i jedinom pravom Bogu. Od tih je časnih hrišćanskih i jevrejskih staraca, Mina je tvrdila, Muhamed naučio kako da se moli. I dok se jedne noći tiho molio u tamnoj pećini na planini Hira, nedaleko od kuće, Muhamed je čuo glas.

„Uči!“, rekao mu je.

Muhamed je otvorio oči i vidio kako pred njim lebdi zasljepljujuća

svjetlost u obliku čovjeka. Bio je to Džebrail, božji anđeo, Muhamed je otvorio usta da progovori, ali ništa se nije čulo.

„Uči!“ ponovila je figura, naredba je zlokobno odjekivala pećinom.

Muhamed je pokušao, ali nije mogao da govori.

Sad je Džebrail prišao bliže, oblak svjetla postao je jači, nepodnošljiviji. Muhamed je mislio da će mu srce pući.

„Uči!“ ponovo je naredio Džebrail.

„Ne znam šta da učim!“ konačno je zaplakao, drhteći.

Džibril je uzeo smrtnika u svoje ruke od svjetlosti. Kad se Muhamed zamalo onesvijestio od straha, to se dogodilo.

Riječi su mu procvjetale na jeziku, riječi koje nije znao da su u njemu. I ono što je te noći izgovorio, rekla je ponosno Mina, bile su prve riječi naše velike Objave.

Kur'an.

Bilo je to krajem avgusta, večer mog jedanaestog rođendana. Mina je ranije nego obično došla po mene u dnevnu sobu.

„Imam nešto za tebe, *behta*“, rekla je nestrpljivo.

Kad smo stigli u njenu sobu, zatvorila je vrata, skinula je šal koji joj je bio prebačen preko ramena i obmotala glavu. Otišla je do police s knjigama i uzela zelenu knjigu koja se sama nalazila na najvišoj polici. Prinijela ju je usnama, poljubila korice, zatim se okrenula prema meni. „Vrijeme je da imaš svoj Kur'an. Ali prije nego što ti ga dam, želim da odeš i opereš ruke. Poštovanje svete knjige počinje čistoćom.“

Otišao sam u kupatilo i oribao ruke sapunom i vrelom vodom. Kad sam se vratio u njenu sobu, dlanovi su mi bridjeli. Vidio sam Minu kako stoji iza stolice koja je bila okrenuta prema prozoru, u pravcu prema kome se molila pet puta dnevno. Mina je u rukama držala veliki komad bijelog muslina. „Sjedi, *behta*“, rekla je.

Kad sam sjeo, Mina je počela da mi umotava glavu u platno.

Dodir joj je bio topao. Naježio sam se. „Prekrivamo glavu iz poštovanja prema riječi božjoj.“ Kad je završila, dodala mi je Kur'an.

„Poljubi ga“, prošaputala je.

Prinio sam knjigu licu. Njen meki zeleni kožni povez bio mi je hladan na usnama. „Otvori prvu *suru*“, rekla je.

„Prvu... šta?“

„*Suru*. Tako zovemo poglavlja u Kur'anu. *Sura*.“

Novi povez knjige zapucketao je kad sam je otvorio. Unutra je svaka strana izgledala kao umjetničko djelo, s lijeve strane nalazila su se crna arapska slova u zlatnom okviru; s desne strane nalazio se engleski prevod. Dok sam okretao debele strane – teške kao pergament – ispuštale su rezak zadovoljavajući miris novog papira.

Pronašao sam prvu *suru*, stih na pola strane nazvan „Pristup“.

„To je to“, rekla je Mina. „Pročitaj mi.“ Pročistio sam grlo i počeo da čitam:

U ime Alaha, Milostivog, Samilosnog! Tebe, Alaha, Gospodara svjetova, hvalimo. Milostivog, Samilosnog, Vladara Dana sudnjeg, Tebi se klanjamo i od Tebe pomoć tražimo! Uputi nas na Pravi put, na Put onih kojima si milost Svoju darovao, a ne onih koji su protiv sebe srdžbu izazvali, niti onih koji su zalutali!

Mučio sam se kroz tekst, zapinjabo na riječima „milostivi“ i „samilosni“. Kad sam konačno pročitao tekst, bio sam iznenađen kad sam vidio kako mi se Mina smiješi. „Sjećaš li se kad je melek Džibril došao u pećinu i kad je Prorok objavio?“

Sjetio sam se.

„Pa, *behta*“, objasnila mi je, dodirujući Kur'an, „tako je cijela knjiga nastala kroz objavu našeg Proroka... *rahmet mu duši*.“

Sjetio sam se pitanja koje sam već dugo namjeravao da joj postavim. „Tetka, zašto uvijek govoriš *rahmet mu duši*?“

„Iz poštovanja, Hajate. Prorok nam je toliko toga dao, i zato mi stalno pokušavamo da mu nešto od toga vratimo tako što se molimo za rahmet njegove duše.“

„Moraš li to svaki put da kažeš?“

Mina se nasmijala. „Ne, *behta*. Kao i kod svih ostalih stvari u životu. Hajate, bitna je *namjera*. Sve dok poštujemo sjećanje na Proroka, to je jedino važno.“ Mina se nagnula da okrene stranu.

Njena ruka je dodirnula moju, njen dodir šaputao mi je po koži i proširio se rukom sve do potiljka.

Mina je okretala strane, objašnjavala mi da postoji 114 *sura*, svaka je rezultat različitog susreta između Džibrila i Muhameda, ponekad u pećini Hira, ponekad dok je Muhamed bio kod kuće sa svojim ženama, ponekad dok je spavao na krevetu tvrdom kao kamen – rekla je Mina – na kojem je spavao čitavog života, čak i kad je postao nešto slično kralju i mogao je sebi da priušti mnogo više.

Mina je objasnila kako se Kur'an dijeli na trideset djelova iste dužine koji se zovu *džuz*. Tako su je *hafizi* podijelili, *hafiz*, onaj koji zna cio Kur'an napamet. Mina je rekla da je postati *hafiz* jedna od najvećih stvari koje osoba može da učini u životu. To znači ne samo obezbjeđivanje svog mjesta u dženetu već i mjesta za roditelje: dženet, naša riječ za „raj“: tu baštu na nebu koja je kraj svih naših patnji. I mada nisam mnogo znao o našoj vjeri, znao sam kako je raj važan. Za nas muslimane, život na zemlji nema nikakvu vrijednost osim što je vodio do tog mjesta na kojem vlada beskrajni mir i zadovoljstvo, gdje teku rijeke meda i mlijeka, i gdje čuvene horde hurija očekuju naš dolazak. Nisam znao šta znači „hurija“, mada sam znao da to ima veze s nelagodnom opčinjenošću i sramom koji bi me obuzeo kad bi, recimo, Bo Derek protrčala preko našeg TV ekrana u zlatnoj izmaglici u reklamama za film *10*; ili kad bih gledao beskrajnu povorku žena u bikinijima na visokim potpeticama koje zastaju da bi pozirale pred kamerom na izborima za mis koje je moja majka – neobjašnjivo, imajući u vidu njen beskrajni prezir prema bijelim ženama – religiozno gledala. Znao sam da riječ „hurija“ ima

neke veze s primamljivošću golog ženskog tijela, meni i dalje nepoznatoj, jer nisam o životu ništa više znao nego da je to bio naziv televizijske emisije o četiri djevojke koje žive u internatu. A mojoj zbunjenosti je doprinosila 1 očigledna protivrječnost: zašto su nam ta tijela sad zabranjena, ako su tačno ono što nam je obećano kasnije u dženetu?

„Jesi li ti *hafiz*, tetka?“ pitao sam.

Nasmijala se. „Suviše sam lijena za to, *behta*. Učenje Kur’ana je težak posao. Zahtijeva mnogo godina i veoma posebnu osobu. *Hafiz* nikad ne odustaje.“

Ništa mi tog trenutka nije djelovalo značajnije od tajanstvenog *hafiza*, ko god da je.

Mina je ponovo okrenula stranice knjige na početak. „Hajde da ponovo čitamo“, rekla je. „Zajedno?“

„Ne, *behta*. Čitaj mi.“

Čitao sam. Glas mi je tiho odzvanjao u grlu i grudima dok sam čitao naglas. Kad me je Mina zaustavila da me pita razumijem li šta sam pročitao, shvatio sam da nisam obraćao pažnju na ono što sam čitao, već jedino na zadovoljstvo samih zvukova.

I tako sam ponovo pročitao stihove.

„Razumijem riječi, Hajate“, rekla je, zaustavljajući me. „Želim da znam šta *znače*.“

Gledao sam joj usne dok je govorila, njihove ružičaste pune uzdignute površine koje se pomjeraju s riječima. Jedna strana lica bila joj je svijetla, osvijetljena lampom, a druga napola utonula u sijenke. Bila je prelijepa. „Hajate? Hajate?“

„Da, tetka?“

„Želim da se usredsrediš, jasno?“

„Izvini.“

„Hajde da ponovo pročitamo te redove. Tri riječi se najčešće ponavljaju... Koje?“ Pogledao sam stranu. Na svjetlosti lampe, crna slova su podrhtavala na žuto-bijeloj strani;

Minini prsti su se – crvenih noktiju – pomjerali duž redova. Pokušao sam da se usredsredim, potražim riječi koje se ponavljaju.

U ime Alaha, Milostivog, Samilosnog! Tebe, Alaha, Gospodara svjetova, hvalimo, Milostivog, Samilosnog...

„*'Bog'*, *'milostivi'*, *'samilosni'*“, rekao sam.

„Dobro. Eto, već znaš šta znači *'bog'*. Ali šta je s ostalim riječima. Hajde da počnemo s *'milostivi'*. Šta to znači?

„Znači dobri?“

„Ne samo. Znači nešto mnogo određenije od toga.“

Osjećao sam ta riječ znači nešto nježno, ljubazno, nešto slobodno ili oslobođeno. Ali nisam umio to da objasnim.

„Ne znam“, rekao sam, iznervirano.

„Dozvoli da ti pomognem, Hajate... Kad te neko udari šta uradiš?“

„Uzvratim udarac?“

„Ili?“

Zamislio sam se na tren. „Kažem nekome?“ Nasmiješila se. „Ili?“

Nisam znao.

„Možeš da oprostiš“, rekla je. „Ako oprostiš, pokazuješ milost.“ Bio sam iznenađen. Njeno jasno objašnjenje imalo je snagu. Zbog toga mi je postala još značajnija.

„A *'samilosni'*?“ nastavila je. „Znaš li šta to znači?“ Slegnuo sam ramenima. Nisam znao.

„Znači onaj koji čini dobro“, nježno je rekla. „Kad radiš nešto dobro, ti si samilostan.“ Dodirnula mi je obraz. „Šta početak našeg Kur'ana kaže?“

„Da Bog oprašta? I da čini dobro?“

Nasmiješila se. „Potpuno si u pravu, Hajate. I želim da ti još nešto kažem, nešto veoma posebno.“ Nagnula se i tihim glasom, s još naglašenijim blagim britanskim akcentom, nastavila:

„Nešto što mi niko nije rekao dok nisam bila starija nego ti... i ne želim da to zaboraviš. Važi?“

Klimnuo sam glavom.

„Alah će ti uvijek oprostiti, bez obzira šta uradio. *Bez obzira šta uradio*. Samo treba da zamoliš za oprost. Eto šta znači kad se kaže da je On *milostiv*. I Alah je i *samilostan*. A to znači da se trudi da sve što ti se događa izađe na dobro.“

„Misliš da kažeš kako čak i loše stvari koje nam se događaju izlaze na dobro, zar ne?“

„Upravo tako, zlato.“ U njenim očima je sad bilo vatre. „Ova *sura* nam govori o Alahu, *behta*. Da je u Njegovog prirodi da nam oprost. I da je u Njegovoj prirodi da uvijek čini ono što će izaći na dobro. A značenje je veoma jednostavno: nikad ne moraš da brineš. Nikad. Bezbjedan si. Kao da te sam Alah drži na dlanu.“ Ispružila je dlan, njegova uzana sjajna površina sijala je iznad mreže ispresijecanih linija. Kao i stranica – a i njeni prsti ranije – njen dlan me je zaprepastio, živopisan, pun života. Ponovo me je poljubila u čelo. „Alah neka bude s tobom, *behta*.“

Te noći su mi nervni završeci bubrili i pulsirali. I dalje se sjećam dodira pamučne pidžame na rukama i nogama, tkanine koja me pritiska tu i tamo, tačne tačke dodira oživljene zadovoljstvom. A to je bilo samo na površini. Duboko unutra, stvari su se takođe uzburkale. Izgledalo mi je kao da mi i kosti dišu. Tijelo mi je bilo kao cjelina, jedno, ujedinjeno, ispunjeno vazduhom, nabrekla od svjetlosti.

Zaspao sam i cijele noći sanjao Minine ruke kako okreću bijeložute stranice mog novog Kur'ana.

Sledeće noći, pola sata prije odlaska u krevet, umio sam se, vezao oko

glave tkaninu koju mi je Mina dala, i otišao da je vidim, s novim Kur'anom u ruci. Pošto sam proveo odmor u školi učeći stihove koje smo pročitali sinoć, izgovorio sam ih napamet pred njom. „Kako divno, *behta!*“ Bila je tako iznenađena. Zagrlila me je i sve sam ponovo osjetio: taj slatki drhtaj koji mi ide kroz udove, penje se uz leđa. „Imam predosjećaj o tebi“, prošaputala mi je na uvo. „Imam predosjećaj da bi jednog dana mogao da postaneš *hafiz*. “

4.

Novi svijet

U mjesecima koji su slijedili, dogodio se niz duhovnih iskustava koja će ostati jedinstvena u mom životu, sva u vezi s Kur'anom i večernjim učenjem s Minom. Napustio bih njenu sobu osjećajući se živahno, ganuto, raznježeno i umilno, nadraženih čula. Često sam bio potpuno razbuđen i nisam mogao da zaspim, pa sam sjedio za sto – s bijelim muslinom oko glave – i nastavljao da pamtim stihove.

Nakon takvih dugih noći, jutra mi nisu bila teška, kako me je majka upozoravala kad bi me zatekla za stolom poslije deset sati. Zbog toga su mi ta jutra bila još slađa: drveće išarano požutelim lišćem i okupano uzvišenim svijetlom koje je izgledalo kao nešto više od obične sunčeve svjetlosti; bijeli oblaci izvajani na plavom nebu, poredani kao veličanstveni spomenici nepojmljive slave Svemoćnog.

A to nije bila jedina ljepota koja me je uzdilaza u takva stanja. Čak i podmazana osovina žutog školskog autobusa koji se ujutro zaustavljao na kraju prilaza ispred moje kuće mogla je da me očara, okretanje njenog zgloba – i veliki škripavi točak koji se okretao oko nje – izgledala mi je kao ukazuje na neki nedokučivi put do neke bogate čudne i svete moći.

U školi – upravo sam pošao u šesti razred – neobjašnjivo bih bio u stanju jezive smirenosti i budnosti. Satima bi me potpuno zaokupljalo nešto tako jednostavno kao što je poigravanje sunčevih zraka na zelenoj školskoj tabli. Da ne pominjem hranu u menzi. Sjećam se kako sam pio mlijeko iz tetrapaka na pauzi za ručak, potpuno zaprepašćen. Puni kremasti utješni ukus djelovao mi je kao čudo. I dok se dio mene pitao kako to da nikad nisam stvarno osjetio ukus mlijeka, drugi dio je već zaključio da ta iskustva imaju korijen u

novom kontaktu sa svetim Kur'anom.

Tog oktobra, dok smo tokom jednog popodnevnog odmora igrali fudbal, trčao sam po terenu, osvrtao se preko ramena i gledao u nebo, gdje sam očekivao da vidim loptu koju je Endi – naš kvoterbek – rekao da će mi baciti.

Umjesto toga, vidio sam nešto okruglo i savršeno, sjajni bijeli krug koji se pojavljuje iza vela oblaka. I u nekoliko sekundi koliko je bilo potrebno da lopta napusti Endijeve ruke i počne da lebdi prema meni – tokom kojih sam shvatio da gledam u sunce – gotovo da sam se izgubio u iznenadnim razmišljanjima. Lopta mi je ispala iz ruku. Saigrači su protestovali. Nasmiješio sam se, stidljivo, izvinjavajući se. Ali moje žaljenje bilo je lažno. Misli su mi bile usredsređene na prisjećanje stihova koje sam naučio za Minu ranije te nedjelje:

Tako mi Sunca i svijetla njegova... i dana kada ga vidljivim učini... i noći kada ga zakloni... i neba i Onoga koji ga stvori... i Zemlje i Onoga koji je ravnom učini...

Dok sam se vraćao u skrimidž,² gledao sam prema školskim zgradama, jednospratne građevine od svijetlosmeđe cigle lepezasto se šire ispod reda visokih stabala koja se nalaze iza; iza tog drveća nalazi se park Vort, a iza njega, tržni centar i bioskop i lokalna apoteka; a iza toga, šume i polja i ko zna šta još. Okrenuo sam se prema putu oivičenom kućama na dva nivoa. Iza tih kuća bile su druge kuće, zatim auto-put, i još kuća iza kuća. Pogledao sam u nebo. tanki sloj oblaka na plavoj tavanici koji krije put do tamnog svemira za koji sam znao da se nalazi iza, beskraja naseljenog sjajnim zvijezdama i okrećućim loptama, i – prema našem udžbeniku iz fizike – univerzumom koji se neprestano širi.

Iznenada sam osjetio strahopoštovanje zbog te pomisli na beskonačnost. I to ne samo svemira koji nisam mogao da vidim kroz oblake već i svijeta oko sebe: bezbrojnih škola i stabala i kuća i ljudi u njima, i bezbrojnom djecom

koja se igraju na igralištima, koliko se njih pita – baš kao i ja u ovom trenutku – o svim bezbrojnim školama i kućama i stablima i svim bezbrojnim zvijezdama iznad vječnosti...

To vjerovatno nije bio prvi put da sam se zaprepastio takvim razmišljanjima, ali bio je prvi put da sam znao riječ koja opisuje moja osjećanja, riječ koju sam naučio iz Kur'ana: veličanstvenost.

Sve je to božja veličanstvenost, pomislio sam dok sam se vraćao nazad i zauzimao svoje mjesto na terenu.

„Ne pušim. Ne pijem. Ali čaj je moj jedini porok!“

Mnogo puta sam čuo Minu kako to kaže, ali uvijek s poluosmijehom zbog kojeg je bilo teško povjerovati da osjeća ikakvo žaljenje zbog toga. U stvari, njen čaj je bio izuzetan: snažan ali nježan, s oštrim čistim ukusom zbog kojeg bi se čovjek uspravio, pun složenosti i prikrivenih naknadnih ukusa koji su te nagonili – kad bi arome nestale – da popiješ još jedan gutljaj. Bio je to rezultat priprema koje ni najmanje nisu bile slične spuštanju vrećica u vruću vodu, što su moji roditelji nazivali pravljenjem čaja. Minin čaj je više nalikovao čorbi: listovi čaja (darjeeling ili assam, uz malo *earl greya* ili *lady grey*, u zavisnosti od raspoloženja), zdrobljene mahune kardamoma, karanfilić ili dva, prstohvat cimeta i đumbira u prahu, kašičica i po šećera, sve sipano u mješavinu vode i punomasnog mlijeka provrelu na tihoj vatri. Stajala je iznad napitka, pažljiva, miješala ga drvenom kašikom, sklanjala lonac s vatre svaki put kad bi počeo da vri. Čekala je da čaj dobije određenu boju – žućkastu, žuto-smeđu – prije nego što bi isključila vatru i sipala napitak direktno u šolje koje je poređala pored štednjaka. Aroma mlijeka, čaja, šećera i začina bila je snažna i slatka, i voda bi mi uvijek pošla na usta.

Otac je mnogo volio čaj, i želio je da nauči da ga pravi isto kao ona. Sjećam se popodneva kad je prvi put stajao pored Mine i štednjaka dok mu je ona objašnjavala postupak pripreme. Kad su završili – i nasuli čaj u šolje – otac, majka i Mina su sjeli zajedno za kuhinjski sto da probaju gotov napitak.

„Hmmm. Dobro je, Navide“, rekla je Mina, pijuckajući.

„Ne tako dobro kao kad ga *ti* napraviš“, brzo je dodala majka. „To mu je prvi put, Munir.“

„Prvi ili poslednji, ne znam. Samo znam da nije tako dobar.“ Otac ju je ignorisao. „Previše cimeta“, rekla je majka.

Mina je otpila i razmišljala o ukusu. „Ne bih rekla. Mislim da samo treba da se ukusi malo bolje prožmu. Možda da malo odstoji prije sipanja.“

„Ali ti to ne radiš“, pobunio se otac.

„Ja veoma pažljivo miješam. Veoma sporo.“

„Potrebno je više *pažnje*, to ti ona govori“, dodala je majka. Otac ju je ignorisao, i otpio još jedan gutljaj. Mina se okrenula prema meni, ponudila mi je svoju šolju.

„Hoćeš li da probaš očev čaj, *behta*?“

Majka je podigla ruku. „Za njega nema čaja.“

„Zašto?“ pitao sam.

„Suviše si mlad. Kad budeš imao osamnaest možeš da piješ čaj i kafu. Sad ne. „Ali pio sam ga ranije.“

„Otkad to?“ zapitala je iznenađeno majka.

„Ja sam mu davala“, ubacila se Mina prije nego što sam stigao da odgovorim. „Hm“, promrmljala je majka s neodobravanjem.

Pogledao sam Imrana. Bojio je u bojanci, i pred njim je stajala čaša mlijeka. „Dovoljno sam star“, rekao sam.

„Prema zakonima kog svemira?“ pitala je majka.

„Ne diži buku oko toga, Munir“, rekao je otac. „To je samo šolja čaja.“

„Dovoljno je star da se moli. Zašto ne smije da pije čaj?“ Mina je odgovorila, gledajući me pogledom koji mi je stavio do znanja šta radi. Nedjeljama sam je preklinjao da me nauči kako se moli.

„Dovoljno star da se moli? Pa, *to* bi zahtijevalo da ga prisutni gospodin *Nehajni* nauči tome“, hladno je dodala majka. U islamu, očeva je dužnost da

nauči sina da se moli.

„Ti si, Munir, potpuno protivrječna“, odgovorio je otac. „Samo se žališ na muslimanske muškarce, a evo te, zamjeraš mi što nisam dovoljno musliman.“

„Nije to protivrječno“, rekla je majka, nervozno tapkajući prstom po šolji. „Ono što mi smeta kod muslimana nema nikakve veze s *molitvama*. Već s tim kako se odnose prema svojim ženama.“

Otac je zakolutao očima i otpio još jedan gutljaj.

„Biće mi drago da mu pokažem, ako ti to ne smeta“, rekla je Mina ocu. Ozaren, okrenuo sam se prema ocu. Ali nije izgledao oduševljeno. „Već si ga zaokupila tom *knjigom*.“

Kao po komandi, očev nedostatak poleta dao je majci krila.

„Pa, mislim da je to predivna ideja!“ veselo je rekla.

Mina je gledala očevu reakciju na majčinu iznenadnu veselost. „Ali stvarno ne želim da se namećem...“

„Ne namećeš se“, rekao je. „Ako Munir misli da je to u redu, samo naprijed. Nauči ga.“ Okrenuo se prema meni. „Ali ne želim da na kraju završiš kao *mula*, Bajate.“

Mula je drugo ime za imama.

Mina se zakikotala. „To je samo *namaz*, Navide. Ne bih baš rekla da će ga to što ću mu pokazati kako se moli pretvoriti u *mulu*. A i zbog koga bi postao *mula*? Nismo u Pakistanu.“

„Vjeruj mi“, odgovorio je otac. „I ovdje ima dovoljno idiota kojima je potreban vođa.“

Samo ih još nisi upoznala. Cata i sve one budale s njihovim *masdžidima* na Južnoj strani. Budi zahvalna što *ih* još uvijek nisi upoznala.“ Ponovo se okrenuo prema meni: „Samo ti kažem ovo: nemoj da postaneš *mula*.“

Nije mi dugo trebalo da naučim molitvu i njene različite poteškoće: tekstove, pokrete koji su išli uz njih; koliko puta ponoviti svaki dio; kako

sjesti, s desnom nogom ispod zadnjice, lijevom položenom sa strane; sedam tačaka koje treba da dodiruju tlo dok ležiš ničice (oba koljena, oba dlana, brada, nos, čelo); i značenje podizanja desnog kažiprsta tokom poslednjeg dijela molitve: još jedan način da se čovjek podsjeti da nema drugog boga do Alaha.

Brzo sam učio, ali Mina je insistirala da forma nije bitna. I dok sam učio kako da razumijem ono što je zvala „unutrašnjim aspektom“ molitve, nije mi dozvoljavala da se stvarno molim; mogao sam samo da vježbam. Morao sam da sjedim i slušam svoj dah, baš kako me je učila onog popodneva kad je održavana druženje uz sladoled. U tišini bi me tjerala da se usredsredim na Boga. „Uvijek ga zamisli kako ti stoji blizu dok se moliš.“ objasnila je. „Ako misliš da je blizu, tu ćeš ga i naći. Ako misliš da je daleko, tamo će i biti.“

Jednog dana, Mina je konačno odlučila da sam spreman. Na moje veliko iznenađenje, otac – koje izgledao kao da je stvarno ponosan na mene – predložio je izlet do one *mesdžide* u Južnoj strani na koju se uvijek žalio. Tako ću, rekao je, obaviti svoju prvu molitvu s ostalim vjernicima, kao što je i on uradio kao dijete.

Ali te nedjelje, kad smo otišli u džamiju, na vratima je bio znak koji je govorio kako je poplava oštetila prostoriju za molitve u podrumu; te je tog dana molitva bila otkazana. Vratili smo se kući, gdje je otac dobio još jednu neobičnu ideju: da stvorimo svoju grupu vjernika tako što ćemo se moliti kao porodica. Potpuno iznenađene, i majka i Mina su mislile da je to predivna ideja. I tako smo otac i ja vezali tkaninu oko glave – Imran je želio da nam se pridruži, tako da smo vezali muslin i oko njegove glave – zatim smo prostrli serdžade u dnevnoj sobi.

Otac i ja smo stajali jedan pored drugog, a majka i Mina su se molile iza nas, jedna pored druge. Imran je bio sa strane, srećan što može da oponaša naše pokrete.

Nakon toga, majčine oči bile su pune suza. Otac je izvadio novčanik i dao mi je dvadeset dolara.

„Zašto si mi dao ovo?“ pitao sam.

„Sad si muškarac. Muškarac mora da ima novac u džepu“, rekao je, tapšući me po leđima.

„To što ga imaš, ne znači da moraš da ga potrošiš.“ ubacila se majka.

„Pusti dječaka“, uzvratio je otac, toplije nego inače. Mina me je zagrlila, nježno mi čestitajući:

„*Behta*, tako se ponosim tobom!“

„Hvala ti, tetka“, rekao sam.

„Jesi li radio kao što sam ti rekla? Jesi li zamišljao Alaha pored sebe dok si klanjao?“

Shvatio sam da sam potpuno zaboravio na to. Mina je saznala odgovor iz mog praznog pogleda.

„To je jedini razlog za molitvu, Hajate“, reka je. Biti blizu Alahu. Ako samo radiš pokrete, beskorisna je. Čak i sjedanje u tišini u školskom autobusu i prisjećanje namjere da budeš s Bogom – čak i *to* je sto put bolje nego samo ponavljati pokrete.“

„Dobro, tetka“, rekao sam. „Neću to ponovo zaboraviti. Obećavam.“

Za Minu, vjera stvarno nije bila pitanje spoljašnje forme. Nije nosila šal na glavi. A nakon problema s hranom kad je bila djevojčica – prestala bi da jede kad je bila nesrećna, i zbog toga je više puta završila u bolnici – nije postila. Ali i dalje je pronalazila načine kako da bude vjerna suštini Ramazana kako je ona to vidjela: lišila bi sebe stvari koje je voljela, kao što je čitanje, da bi osjetila to oživljavanje volje – i produbljavanje zahvalnosti – što je po njenim riječima bio razlog zbog kojeg muslimani poste. Mina je bila pristalica onog što mi muslimani nazivamo *idžtihadom*, ili lično tumačenje. Jedini problem je bio što su, takozvane kapije *idžtihada* bile čuveno „zatvorene“ u desetom vijeku, činjenica koje sam bio svjestan iz fusnote u Kur'anu koji mi je Mina dala. Fusnota je objašnjavala kako je iznalaženje ličnog stava vodilo promjenama, a te promjene su izazvale nered po pitanju toga šta je značilo poštovati božju volju. Jednog dana sam pitao Minu o tome, i ona mi je objasnila – dok smo pili čaj za stolom, i majka je bila

prisutna – da što se nje tiče, te „kapije“ nikad ne mogu da budu zatvorene, jer uvijek ima kapija koje vode prema Bogu.

„Neko je rekao da su zatvorene. Ja prolazim kroz njih kad mi se prohtje“, dodala je.

„Ali otkad je to prepušteno *tebi* da odlučiš?“ pitala je iznenađeno majka. (A ja sam bio iznenađen da je majka uopšte znala šta je to *idžtihad*.)

„A ko će drugi da odluči, Munir?“ rekla je strasno Mina.

„Neki mula od prije hiljadu godina? Kad su nam rekli da u Kur'anu piše da nismo jednake s muškarcima, je li to bila istina? Kur'anski zakoni su mnogo napredniji od onih koje su Arapi imali prije islama. To je bila namjera. Da stvari krenu unaprijed, da se stvori više slobode. Kako vlast može biti važna kad nije vjerna dubljoj namjeri?“

„Dakle oni ne bi smjeli da imaju po četiri žene?“

Mina je razmišljala, a osmijeh joj se polagano pojavljivao na usnama: „Ili bismo mi smjele da imamo četiri muža..“

„Bože sačuvaj!“ uzviknula je majka uz osmijeh. „Jedan je dovoljan!“

Možda je njeno vjerovanje u čistotu namjere bilo ono što je natjeralo Minu da pomisli da može da se upiše na kurs za kozmetičarku i nekako ostane neokaljana kozmetičkim *varkama* bijelih žena. Kako drugačije objasniti šta joj je bilo na umu kad je odlučila da zarađuje za život u Americi učeći najočiglednije lukavštine tako u suprotnosti i ženstvenom skromnošću svojstvenoj islamskoj vjeri? Ali možda je privlačnost upravo ležala u toj suprotnosti. Nakon svega, Mina je sad živjela u svijetu gdje ženski život stvarno nije imao sličnosti s onim koji je poznavala.

Šta je to značilo? Kako je izgledalo biti žena u Americi? Kakve su to misli prolazile kroz glave krupnih plavokosih plavookih amazonki koje je gledala kako voze djecu na časove tenisa i fudbalske treninge; koje su lutale tržišnim centrima, ruku punih torbi za kupovinu; koje su hodale među policama s hranom, gurala prepuna kolica za kupovinu? Mora da se Mina stalno pitala.

I možda se to dogodilo u mjesnoj bakalnici – gdje su ona i majka išle svake nedjelje – dok je stajala u redu i posmatrala bijele žene s njihovim zanimljivim i nepoznatim smrznutim večerama, skupim sirevima, krekerima, i zabranjenim bocama vina i piva u različitim nijansama smeđe i zelene (i naravno, zaprepašćujuće komade svinjetine, ružičaste kao ljudsko meso); možda je tad Mina prvi put primijetila časopise koji pokazuju američke ljepotice s nemoguće širokim osmjesima, frizurama lagano njihanim povjetarcem slobode koji izgleda da je duvao preko svake sjajne naslovne strane. Jer je iz tih modnih časopisa prepunih fotografija – *Vog*, *Harpers bazar*, *Kosmopoliten* – Mina dobila ideju da postane kozmetičarka.

Ali da je njena namjera bila samo da nauči tajne uljepšavanja bez isprobavanja na sebi, neslavno bi završila. Nekoliko nedjelja po početku kursa, uobičajena pakistanska odjeća – široke šaljvare, tunike *kameez* i *dupatta* marama za glavu – ustupile su mjesto ne tako širokim bluzama i farmericama. Morala je da se oblači prikladno za školu, objasnila je majci, izvinjenje koje je nagovijestila dalje promjene u njenom izgledu. Sad je počela da dopušta svojim novim prijateljicama s *Instituta za žene i ljepotu* – škole koja je radila u lokalnom tržišnom centru – da je šminkaju ne samo ružem i rumenilom već maskarom, puderom i sjenkom za oči.

I mada je obično brisala sve *ratne boje* prije nego što bi došla kući, ostavljajući samo tragove koje smo jedva uočavali, nekoliko puta je rizikovala i pokazala nam sve, ulazeći u kuhinju s očima raširenim od prkosa. Kad se prisjetim, jedino mogu da zamislim to u takvim trenucima, Mina gleda kao buntovna tinejdžerka, a moja majka kao njen roditelj. Ali ako je Mina očekivala otpor, majka to nije pokazala.

Voljela je činjenicu da Mina istražuje. Vjerovatno je to bila baš ta dozvola koju je Mina tražila čitavog života.

Nakon dva mjeseca obuke, otišla je i potpuno promijenila frizuru, vraćajući se jedne večeri s frizurom nalik na Su Elen iz serije *Dalas*, njeni senzualni uvojci su nestali, kosa navrh glave bila je uzdignuta uz pomoć gela. (Mina – kao majka, otac i ja bila je vatreni gledalac *Dalasa*, i vjerni obožavalac predivne napaćene Juingove supruge koju je glumila Linda Grej.)

Mora da smo izgledali zaprepašćena, jer je Mina pocrvenjela i odmah počela da objašnjava postideanim tonom da je jednoj od koleginica bio potreban model za vježbanje i da se niko drugi nije javio. Ali Mina nije morao da se boji. Naša zaprepašćenost bila je u stvari zadivljenost. Činjenica je bila da je izgledala nevjerovatno. S novom frizurom, Mina je bila, ako je to moguće, još ljepša. Ili trebalo bi da kažem, lijepa na potpuno novi način. Njena moderna frizura načinila je od nje modernu ženu, Amerikanku, nevjerovatan uzor za ljude poput *nas* koji nikad nisu mislili da bi mogli *tako* da izgledaju.

Majka je tokom cijele večere komentarisala šta je nova frizura uradila s licem njene najbolje prijateljice: kako joj je istakla kosti lica; izdužila njene bademaste oči; stvorila prostor za uživanje u ljepoti njenih crta lica. I otac je bio zadivljen. U jednom trenutku, pokazao je na Mininu glavu dok se obraćao svojoj ženi:

„Možda bi i ti trebalo da probaš nešto takvo.“

Ali majka nije bila oduševljena idejom. Makar ne još. Trebalo je da prođu godine prije nego što je pokušala nešto makar izbliza slično Mininoj modernoj frizuri. Za sada, majčina kosa ostaje kakva je i bila: prava, do pola leđa, izložena jedino luksuzu povremenog bojenja kanom ili trajnom da joj da na punoći. Majka je bila više nego zadovoljna da živi kroz najbolju prijateljicu. bez obzira da lije to značilo da kupi Mini neseser pun najnovije kozmetike za njen prvi rođendan u Americi, ili da je odveze u tržni centar da pretraži police u potrazi za najnovijim modnim detaljima. Majka je izuzetno uživala u tim izlascima, ali se uvijek trudila da naglasi kako joj samo „pravi društvo“. To je sve bilo za Minino dobro, naravno.

Konačno je život u našoj ušao u miran živahan ritam na koji niko od nas nije navikao, urođeno ili naučeno. Nisam ubijeđen da smo bili spremni da budemo srećni.

Nakon svega, odrasli smo i o životu saznavali (na različite načine) iz istočnjačkih mitova koji su bili u potpunoj suprotnosti s američkom predstavom o srećnom životu. Mada smo žudjeli za srećom, nismo je

očekivali. To je bio naš kulturni tekst, poruka sadržana u svakom filmu koji su moji roditelji iznajmljivali iz lokalne indijsko-pakistanske prodavnice – jedinog mjesta u gradu koje je držalo indijske filmove – raskošne priče o neuzvraćenoj ljubavi, ili ljubavi uzvraćenoj po cijenu smrti. Ti filmovi su bili potpuno različiti od onog što bi američka bioskopska publika bila spremna da prihvati kao istinu o životu. Amerikanci bi se smijali s nevjericom.

Kako je ironično bilo što su takvu nevjericu Mina i moji roditelji osjećali prema besomučno optimističkim pričama koje bi gledali u lokalnim multipleksima koji su se tek otvarali u osamdesetim godinama dvadesetog vijeka: nisu mogli da u holivudskim ružičastim filmovima o životnim mogućnostima vide išta više od, u najboljem slučaju, maštarija i, u najgorem slučaju, zabave za djecu. To je bilo slično ozbiljnom pogledu na život onoliko koliko su kokice koje su jeli tokom projekcije bile slične pravom ručku. Umjesto toga, kroz gledanje indijskih kukumavki doživljavali bi osjećanja i nijanse koje su ih podsjećale na istinu o životu. To su bile pokretne slike koje su davale oblik i zvuk njihovim dušama, priče obojene tamnim bojama, prikazane uz žalobne pjesme i sazdane od slika elegične ljepote koje su prenosile nepromjenljivu poruku: ne očekuj ništa drugo osim gubitka, bola, patnje.

Kao miris *masale* koji se zadržavao u predsoblju, iščekivanje nesreće lebdjelo je u vazduhu koji smo udisali, i mada je Minino prisustvo otvorilo prozor, osvijetlila naše živote, bila je iz istog svijeta kao i moji roditelji. A uvjerena koliko je tvrdila da jeste, u Alahovu krajnju samilost prema čovječanstvu, mislim da je u potpunosti očekivala da se stvari na kraju okrenu protiv nje.

Bio je kraj decembra. Nakon moje lekcije s Minom jedne večeri, proveo sam još nekoliko sati za svojim stolom uz Kur'an. Do ponoći, bio sam u krevetu. Ali nisam spavao. Zurio sam u tamu dok sam tiho recitovao nove stihove:

Zar grudi tvoje nismo prostranim učinili, i breme tvoje s tebe skinuli, koje je pleća tvoja tištilo, i spomen na tebe visoko uzdigli! Ta, zaista, s mukom je i last, zaista, s mukom je i last!

Čuo sam nešto u predsoblju. Zastao sam i oslušnuo. Bilo je to nešto poput glasa. ustao sam iz kreveta i otišao do vrata, tiho ih otvorivši. Tanki srebrni zrak svijetla curio je kroz djelimično otvorena vrata kupatila na drugom kraju hodnika.

Neko mora da je zaboravio svijetlo, pomislio sam.

Izašao sam i krenuo prema vratima. Kad sam stavio ruku na kvaku, čuo sam uzdah iznutra. Zaustavio sam se i provirio kroz djelimično otvorena vrata. U ogledalu vidio sam голу Minu.

Grudi su joj visile, glatke i pune i oble, s tamnim bradavicama na vrhu. Koža joj je bila zategnuta sjajna i svijetlosmeđa. Nikad nisam vidio ništa tako savršeno kao njeno golo tijelo, nabrekle grudi i kukove, udubljenje između i sve niz noge. Srce mi se uzburkalo. Nešto u meni je već gorjelo.

Oči su joj bile zatvorene, lijeva ruka zarivena među noge. Tiho je stenjala, desna ruka joj je dodirivala desnu bradavicu. Ponovo je tiho zastenjala, i nastavila da rukom trlja međunožje, intenzivnije kako su joj se usne razmakle i izgledalo je da nestaje sama u sebi. A onda, iznenada, tijelo joj se napelo. Sklonila je šaku i ukazao se tamni trougao između nogu. Bio sam zapanjen. I onda sam shvatio: gledala me je.

Izenenada, stavila je desnu ruku preko grudi i lijevom šakom je poklopila tamu među nogama. Onda je nogom zalupila vrata.

Vratio sam se u svoju sobu i slušao. Neka vrata su se otvorila. Druga su se zatvorila dalje niz hodnik. Bio sam uznemiren.

Pokušavao sam da zaspim, i konačno sam uspio. Prevrtao sam se i okretao cijele noći, ajeti koje sam naučio odjekivali su mi u glavi, savršeni oblik golog Mininog tijela – i ta zaprepašćujuća tama na vrhu njenih nogu – progonio me u snovima.

Da sutra ujutro za doručkom nije bilo neprijatnosti, vjerovatno bih se pitao jesam li sve to sanjao. Ali kad sam je vidio kako sjedi za stolom i hladno doručkuje bez gledanja u mom pravcu, sram me je obuzeo – opaki, povređujući. A njen ledeni odgovor na moj jedini pokušaj premošćavanja iznenadnog rascjepa među nama – pitao sam je da li bi željela da joj dodam so da posoli jaja – izazvao je kod mene napad griže savjesti.

Nakon doručka, otišla je u svoju sobu. Pratio sam je uza stepenice, ali nije željela da me pusti. Bio sam očajan. „Izvini, tetka“, rekao sam plačući. Držala je vrata jedva otvorena, tek toliko da mogu da joj vidim jedno oko i dio usta dok mi je odgovarala osuđujućim šapatom: „Hajate. *Nećemo* razgovarati o tome. Da to *nikad* više nisi pomenuo. Ni meni. Ni ikom drugom.“ Zastala je, otvorila vrata malo više da bi mi uputila srebrnast suzni pogled.

A onda mi je zalupila vrata ispred nosa.

amēricān dēvīsh

KNJIGA DRUGA

Nejtan

5.

Ljubav na prvi pogled

Nakon što sam zatekao Minu u kupatilu, uslijedila je tiha beznadežna zima. Njena hladnoća prema meni trajala je nedjeljama, a zatim mjesecima; umor nakon dugih sati na poslu bio je izgovor koji je koristila za izbjegavanje našeg učenja Kur'ana. Vrijeme koje smo provodili zajedno nije bilo isto, već opterećeno nelagodom čiji smo uzrok oboje mali. Poželio sam da se to nikad nije dogodilo. Molio sam Boga da izbriše sjećanje na tu noć iz naših glava. A molitva nije bila jedina čarobna stvar kojoj sam pribjegavao. Pošto sam u jednom od Mininih časopisa pročitao o tome kako mi mislima utičemo na ono što nam se dešava u životu – i posebno putem onog što odaberemo da pamtimo – pokušao sam da promijenim sjećanje na tu noć. Ležao bih u krevetu i zamišljao sve iznova: zvukove u predsoblju koji su mi privukli pažnju, ali ovog puta nisam ustao iz kreveta da vidim o čemu se radi; ili ponekad jesam, ali sam zatekao Minu u pidžami, kako pere zube, gleda me u ogledalu s osmijehom.

Kako je članak objašnjavao, ako bih samo mogao da zamislim drugačiji kraj, možda bih zaboravio šta se stvarno dogodilo.

Ali nije upalilo. Slika njenog savršenog tijela uvijek mi je bila na pameti, uplovljavala bi mi u svijest kao dim vatre koji nije htio da se razide.

I tako sam pokušao nešto drugo. Ako je bilo tako pogrešno što sam vidio njene intimne dijelove, nagađao sam, onda ću prestati da gledam svoje.

Bio je to zaključak zasnovan na silogizmu koji mi je pao na pamet sasvim prirodno, i donio mi je čudnovato olakšanje:

To što sam vidio njenu golotinju bilo je pogrešno. Znači golotinja je pogrešna.

Znači da je i moja golotinja pogrešna.

Sad sam otišao u kupatilo, pazeći da ne gledam dolje dok sam obavljao nuždu. Naučio sam kako da obavljam ritualno pranje bez gledanja. i čak i kad bih se tuširao, trudio sam se da nikad ne gledam između nogu.

Udvostručio sam svoje učenje Kur'ana. Sad sam počeo da se trudim svim silama, da postanem *hafiz*. To mi je izgledalo kao jedini pouzdan način da ponovo zadobijem njenu ljubav i pažnju. I nisam pogriješio. Moja marljivost u pamćenju ajeta oslabila je njen otpor prema meni, i do proljeća – sedam *sura* i sto ajeta kasnije – naš redovni čas učenja Kur'ana je obnovljen.

Ponovo me je zvala *kurban*. Izgledalo je kako je konačno zaboravila šta se dogodilo te decembarske noći.

Ali ja nisam. Sad sam znao da mogu da izgubim njenu ljubav. I bio sam spreman da učinim sve da se to nikad više ne dogodi.

Kasnije tog proljeća – nešto više od godinu dana otkako su Mina i Imran došli da žive s nama – zajedno smo sjedjeli za kuhinjskim stolom jednog četvrtka uveče. Otac, majka i Mina pili su čaj dok su čitali i razmjenjivali dijelove večernjih novina. Imran i ja smo sjedjeli pred gomilom polomljenih bojica i bojili. U nekom trenutku, majka je podigla pogled s novina.

Kažu da će za vikend biti sunčano i dvadeset četiri stepena“, „rekla je veselo. „Prvi dan ljetnjeg vremena. Kažu da je to savršen dan za roštilj.“

„Baš *tako kažu*?“ promrmljao je otac, podižući poslovnu rubriku malo više da bi se sakrio iza nje.

Majka se okrenula prema Mini. „Trebalo bi da napravimo *shaami kabab* i lahorsku marinadu od đumbira za piletinu. Treba da spremimo *dosta*. I pozovemo *mnogo, mnogo* ljudi! Da proslavimo promjenu godišnjeg doba... Šta ti misliš, Navide? Ha? U subotu?

Pitanje je neodgovoreno lebdjelo u tišini.

Otac je spustio novine tek toliko da proviri iznad njih.

Izraz lica mu je bio mrk. „Ti si ona koja treba da spremi hranu. Ja je samo stavljam na roštilj. Hoćeš veliki roštilj? Samo izvoli.“

„Ali onda i ti treba da pozoveš neke ljude.“

„Dobro“ rekao je, vraćajući se novinama.

Majka nije bila ubijeđena. „Navide, pogledaj me kad pričaš sa mnom.“

„Šta je bilo, Munir?“ pitao je otac iznervirano. „Šta hoćeš od mene? Ha? Zašto za promjenu ne bi pila čaj i uživala u životu?“

„Ne ponašaj se prema meni kao da sam dijete.“

„Ne ponašam se.“

„Postavila sam ti pitanje. Želim da i ti pozoveš ljude.“

„Rekao sam da hoću.“

„Koga ćeš pozvati?“

„Pozvaću Nejtana.“ Nejtan Volsfon očev kolega i partner u istraživanju na Univerzitetskoj klinici, i na mnogo načina njegov najbolji prijatelj.

„Dobro. Koga još?“

„Koga bi ti željela da pozovem?“

„Nakvijeve, Kanove, Buledijeve... a zašto da ne i Čate?“

Majka je pominjala pakistanske porodice koje su živjele u okolini Milvokija, ljude s kojima jedva da smo se družili jer ih je otac mrzio. Nazivao ih je ovcima, tvrdio da su se skupili kao stado životinja da bi zanemarili činjenicu da više nisu u Pakistanu. Oca je posebna zamarala njihova neprestana jadikovka o bezbožnosti američkog života. Nije mu bilo jasno šta još uvijek traže ovdje ako je sve tako zlo.

„Čate?“ pitao je otac, nevjerujući. „Zašto da ne?“

„Zašto da ne?“

„Da. Zašto da ne, Navide?“

Majka ga je podbadala. Znala je da je otac prezirao Galeba Čatu, pakistanskog apotekara i preduzetnika, vlasnika uspješnog lanca apoteka koji je nosio njegovo ime – uglavnom zahvaljujući njegovom velikom bogatstvu – neosporivi stožer lokalne muslimanske zajednice. Na majčino insistiranje, nekoliko godina ranije smo proveli neko vrijeme s Čatama – za velike

vjerske praznike smo odlazili kod njih na večeru, pozvali ih jednom kod nas – ali nikad se nije razvilo obostrano prijateljstvo. Otac nije mogao da podnese Čatinu religioznost, koja se ogledala ne samo u njegovom izgledu – molitvena kapa, četvrtasta islamska brada, i nehruovski kaput do koljena koji kao da nikad nije skidao – ali ni razgovor s njim. Čata je volio da priča o tome šta će Bog uraditi američkim nevjernicima na Sudnji dan: „Alah će ih okretati ovako i ovako“, šalio bi se Čata, okrećući dlan tamo-amoo kao palačinku na tiganju. „Pržiće ih baš kao one ribe koje oni prže na crkvenim okupljanjima petkom!“ A čak i da Čatin prezir prema nevjernicima nije bio dovoljan da okrene oca protiv njega, uvijek je tu bila činjenica da je Čata natjerao svoju ženu Nedžat – fakultetski obrazovanu – da nosi *burku* u javnosti, zajedno s platnenim velom koji joj je prekrivao lice.

„Znam da ih ne voliš“, rekla je majka, uzmičući dok je otac zurio u nju. „Ali ti si taj koji stalno govori kako čovjek treba da se *bavi politikom* da bi uspio... Možda bi trebalo da prihvatiš sopstveni savjet i potrudiš se. Pričaj ti za njega šta god hoćeš, ali Nedžat je *divna* osoba.“

„Divna? Kako ti to možeš da znaš? Jesi li uopšte vidjela kako izgleda?“

„Naravno da sam vidjela kako izgleda?“

„Ti si jedna od rijetkih“, odgovorio je otac. „Tako varvarski“, promrljao je sebi u bradu dok se vraćao čitanju.

„Ko je Čata?“ pitala je Mina.

„Apotekar o kojem sam ti pričala“, rekla je majka. „Onaj što ima razvedenog rođaka? Sjećaš li se?“ Mina izgleda da se nije sjećala.

„Onaj čija je žena pobjegla s Amerikancem?“

„A-ha“, rekla je Mina klimajući glavom. „Običan licemjer, eto šta je“, rekao je otac.

„Šta god da je, i šta god da nije, Čata je oslonac zajednice“, rekla je majka odlučno. „Nije ni čudo što nemamo prijatelje iz stare domovine. Nikad se nismo ni potrudili.“

„Radi šta god da želiš. Pozovi ih sama. Nisam ti potreban.“

Majka je pogledala Minu, zatim mene. Izgledala je iznenađeno, zadovoljno: otac joj je neočekivano prepustio inicijativu. Nakon pauze, ponovo je počela, glas joj je bio sav gladak i sladak: „Ali ako *ti* to uradiš, Navide... misliće da se nebo i zemlja pomjeraju. „Doktor Šah nas zove na roštilj? Ne smijemo to da propustimo!“

„Ne bih rekao, Munir. Ti ljudi me ne vole. Ni *tebe*, kad smo već kod toga.“

„Možda *te* ne vole, ali ti se *dive*. Svi ti se *dive*. Čak i Čata. Ti si najpametniji ovdje. I svi to znaju.“ Bilo je čudno čuti da majka tako laska ocu, ali mora da je znala šta radi. Otac se vidljivo smjekšao.

„Dobro“, konačno je popustio. „Pozvaću ih.“

Majka se ozarena okrenula prema Mini. „A to važi i za tebe.

Pozovi neke od svojih prijatelja iz salona.“ Majka je mislila na salon gdje je Mina sad radila četiri dana nedjeljno, i gdje je već zaradila dovoljno novca da sebi kupi polovni dodge sedan.

„Pitaću Adrijanu.“

„Je li to ona debela?“

„*Bhaj*“, upozorila ju je Mina. „Ona je dobra osoba. Govori samo lijepe stvari o tebi.“

Majka se nasmijala, s bezbrižnim izrazom lica koji je nagovještavao da možda ne bi, da je znala kako Adrijana govori lijepe stvari o njoj, rekla to što je rekla, ali će to i dalje misliti. „Dobro, pozovi još neke prijateljice... ne samo Adrijanu.“ Majka se okrenula prema ocu. „I ne zaboravi da pozoveš Nejtana.“ Otac je zagundao.

„Jesi li me čuo, Navide?“

„Kako bih mogao da te ne čujem?“ gundao je otac. „Već sam ti rekao da ću ga pozvati.“

„Uradićeš to?“

„Ako se sjetim.“

„On je tako plemenita i inteligentna osoba! Zašto malo od toga ne pređe na tebe, Navide?“

„Munir...“ rekao je otac strogo.

„Idem, idem“, umirivala ga je majka dok je ustajala od stola i gledala na sat iznad štednjaka.

„Pola osam“, promrmljala je. „Nije suviše kasno za neke pozive.“ I tako je otišla.

Ono što mi je uvijek bio najuočljivije u vezi s Nejtanom Volfsonom je to što nikad nije izgledao tako mali kakav je u stvari bio. Visok jedva sto šezdeset sedam centimetara, s uzanim ramenima i malom glavom prekrivenom kovrdžavom crvenkastom kosom, Nejtan je trebalo da izgleda kao patuljak pored mog oca – čija je visoka pojava širokih ramena bila jedna od stvari za koju je majka rekla da su je privukle njemu – ali nije. Obdaren toplinom i srdačnošću koja se nazirala iz veselog i nemirnog sjaja njegovih očiju, Nejtan je bio muškarac sa širim pogledima na stvari, s neopipljivom veličinom koja ga je, vjerujem, činila većim nego što jeste.

Sa samo dvadeset osam godina, Nejtan je bio nešto poput medicinskog vunderkinda, specijalista nove tehnologije koja se zvala magnetna rezonanca. Bila je to očeva ideja da zamoli Nejтана da snima mozgove pacijenata na terapiji antidepresivima, i za samo nekoliko godina, njihov rad ih je izbacio u prve redove istraživačke neurologije. Otac je o sebi i Nejtanu govorio kao o *pionirima*, što nije baš najbolje pristajala Nejtanu. Sjećam se jedne večeri u piceriji u centru grada nedaleko od njihove laboratorije – imao sam sedam ili osam godina; majka i ja smo otišli da im se pridružimo na večeri poslije posla – kad je otac po prvi put to rekao.

Nejtan je požurio da ga ispravi.

„Mi nismo prvi koji to rade, Navide.“

„Formalnost, Nejte. Formalnost.“ Otac je odmahnuo rukom. „Stalno to govoriš, ali nismo pioniri. Čak ni izbliza. I ti to znaš.“

„Dobro, Nejte. Možda nismo *prvi*“ – rugao mu se otac, usta su mu ostala

otvorena dok je nedovršeni odgovor lebdio u pauzi koju je očigledno namjerno napravio – „ali ne možeš da sumnjaš da smo *najbolji*, zar ne?“

„Nisam znao da postoji takmičenje.“

„Sve je takmičenje, Nejte. Sve.“

„Kako depresivno. Kako ustaješ ujutro s takvim stavom?“ Otac nije odgovorio, na licu mu se pojavio nestašan osmijeh.

„Oh, ne.“

„Šta je bilo?“

„Taj tvoj pogled.“

„Upravo sam se sjetio jednog vica.“

„Kakvog?“

„Ne znam hoće li ti se svidjeti.“

„Još jedan vic o Jevrejima.“

„Možda.“

„Jer ako jeste, ne želim da ga čujem.“

„U pravu si, u pravu si.“

„Dobro, pričaj.“

„Mislio sam da ne želiš da ga čuješ?“

„Samo završi s tim, Navide.“

„Zašto Jevreji imaju velike noseve?“

Nejtan je zastenjao. „Hajde, Navide. To je najstariji vic na svijetu.“

„Dobro. I kako glasi odgovor?“

„Jer je vazduh besplatan?“

Očevo lice se ispunilo oduševljenjem. Glava i tijelo su mu se tresli dok je ispuštao vesele šištave zvukove. Bio je to neobičan smijeh, ali zarazan. U skoro smo se svi smijali. Čak i Nejtan.

Bili su sušta suprotnost po mnogo čemu: Nejtan je bio iz Bostona,

Jevrejin, urban i prijatno društven; otac je bio iz sela u trećem svijetu, musliman, neotesan, i zajedljiv. Kolege u bolnici su ih zvali čudni par. I to s razlogom. Bezbrojni sati koje su otac i Nejtan proveli zajedno u kabinetu za radiologiju dali su im dovoljno prilika da uvježbaju tačku koju su njihovi saradnici zvali *Predstava*, koja se uglavnom sastojala od toga da Nejtan glumi ozbiljnog momka nasuprot očevom često upitnom glupiranju. Otac je neprestano zadirkivao Nejtana: rugao se njegovom izgledu; ili njegovom bostonskom akcentu; ili njegovoj nesposobnosti da svari našu začinjenu hranu; i da, činjenici da je bio Jevrejin. Ali u osnovi većine očevih šala bila je Nejtanova ljubav prema kulturi: pozorištu, simfonijama, muzejima, i iznad svega knjigama.

„Kako je doktor Volfson?“ sjećam se da je majka pitala za večerom, a otac je planuo.

„Ta budala! Možeš li da vjeruješ da je proveo pauzu za ručak čitajući knjigu? Kakvo traženje moždane energije!“

Otac nije krio svoj prezir prema knjigama. Vjerovao je da je njegov uspjeh – nevjerovatan kakav je bio, imajući u vidu da potiče iz skromnog pakistanskog sela – bio suviše teško postignut da bi se mogao uzeti kao primjer; a taj uspjeh, tvrdio je, bio je rezultat ne, „načitanosti“ već „narodne mudrosti“. Naglas bi se hvalio da u životu nije pročitao nijednu knjigu, čak ni iz svoje struke, što je bio čudan komentar, koji je čovjek mogao da shvati na različite načine – kao njegovu posvećenost američkoj tradiciji da se čovjek gradi kroz rad, a ne kroz razmišljanje; kao njegovu pobjedničku veličinu; kao izraz njegovog iskrenog prezira prema knjigama uopšte, a posebno prema romanima – ali kako god da se to shvati, to nije moglo da objasni sledeću činjenicu: kako je moguće da ne pročitaš nijednu knjigu, a uredio si ili učestvovao u pisanju petnaest knjiga?

Kao i s većinom očevih marifetluka, Nejtan je znao kako da se nosi s tim. Kad god bi otac iznio svoju nevjerovatnu tvrdnju, Nejtan bi uzvratio.

„To su gluposti, Navide. Tvoja ordinacija je puna knjiga. Ne vjerujem ti nimalo.“

Prije ili kasnije, otac bi popustio, ali uvijek s prepredenim osmijehom, i dalje uživajući u svojim lažima. „Čitam članke, Nejte. I poglavlja. Čitam ono što moram“ – a sad bi počeo da se veselo smije – „ali nikad nisam bio dovoljno glup da pročitam cijelu knjigu, *od korica do korica!*“

Otac je pozvao ljude, kao što je i obećao, ali tad je saznao da Galeb Čata održava prikupljanje priloga za Islamski centar u Južnoj strani te iste subote. Što je značilo da i većina ostalih pakistanskih porodica koje je majka pomenula neće moći da dođu na naš roštilj. Otac je bio zadovoljan kako je sve to ispalo.

Tog vikenda je u našoj kući bila jedna pakistanska porodica, ili bar polupakistanska: Buledijevi nisu bili pozvani kod Čataovih, i mada je psihijatar Soni Buledi rođen u Karačiju, lokalna pakistanska zajednica ga je uglavnom izbjegavala. Njegova žena Austrijanka, Katrina, stekla je mnogo neprijatelja pojavljujući se na okupljanjima u bluzama bez rukava i kratkim suknjama, i otvorenim priznanjima kako djeci služi svinjetinu.

Pojavilo se nekoliko naših susjeda; kao i Adrijana, Minina prijateljica iz salona.

Adrijana je bila obučena u satenske rubin crvene šalfare i kamiz zbog kojih je, bila je srećna da objavi izgledala „*više punačko nego debelo*“, mada nisam siguran da je i na mene ostavila takav utisak. Samo sam povremeno viđao – u rijetkim prilikama kad bi došla po Minu prije nego što izađu u *Crveni jastog*, njihov omiljeni restoran – i nije bilo drugog načina da se to kaže: bila je ogromna. Široka *kurta košulja* i ešarpa oko vrata možda je nisu činile tako ogromnom kao tijesna zapadnjačka odjeća, ali čak i tako, efekat je bio minimalan. A što se tiče najistaknutijeg dijela njenog gojaznog tijela (bar se meni tako činilo) – slojevitog vrata, s punačkim naborima mesa naređanim jedan iznad drugog, kao kugle sladoleda, i crvene glave na vrhu primjetno manje od ostatka tijela – pakistanska odjeća nije mogla ništa da promijeni.

I Nejtan je došao.

Stajao sam s ocem i Sonijem pored roštilja nasred travnjaka kad je on

ušao na nezaboravno trapav način. Mina i Adrijana su sjedjele na verandi, ruke su im bile zabijene u činiju mljevenog mesa za *kebab* koja se nalazila između njih.

Vrata verande su se zalupila uz tresak, i ugledao sam Nejtana, kako sa zbunjenim izrazom na licu drži tri velike boce soka. Otac ga je primijetio i mahnuo mu. Nejtan je napravio neki gest koji je podsjećao na uzvraćanje pozdrava. Oklijevao je dok je prolazio pored dvije žene i, silazeći s verande, sapleo se. Iznenada je bio na tlu, boce su se kotrljale po travi oko njega. Ustao je i osvrnuo se prema verandi. Adrijana se zakikotala. „Izvinjavam se“, rekao je Nejtan stidljivo. Skupio je boce, zatim je krenuo prema nama. na koljenima njegovih svijetlosmeđih pantalona vidjele su se svježije zelene mrlje.

„Je li sve u redu, druškane?“ zadirkirao ga je otac.

„Da... u redu.“ Nejtan je stavio boce na sto pored roštilja i očistio se. „Bolje je da sačekaš prije nego što ih otvoriš.“

„Imamo sve pod kontrolom, druškane.“

Nejtan je klimnuo glavom. „Zdravo, Hajate“, rekao je, ponovo bacajući pogled na verandu.

„Zdravo, doktore Volfson.“

„Zovi me Nejtan, Hajate.“ Nasmiješio se. „Već sam ti to ranije rekao.“

„Dobro.“

„Nejtane, ovo je Soni Buledi. Soni Buledi, Nejthan Volfson. Soni je psihijatar na Medicinskom fakultetu“, rekao je otac.

„Nejtan i ja radimo zajedno u bolnici.“

„Drago mi je što sam te upoznao“, rekao je Soni pružajući ruku. „I meni.“

„Soni mi je upravo pričao stravičnu priču o nekim lokalnim Pakistancima“, rekao je otac, okrećući viljuškom komade piletine na roštilju. „Ne vole mnogo doktora Buledija...“

„To mi ne bi smetalo“, rekao je Soni, „da nije načina na koji se ponašaju prema mojoj djeci. Prije nekoliko nedjelja smo večerali na Medicinskom

fakultetu... Nakvijevi su bili tamo..“

„Anil Nakvi, anesteziolog“, rekao je otac zbog Nejtana. „Poznaješ ga, zar ne?“

„Čuo sam za njega.“

„A Nakvijevi klinici su zvali Satja i Otoa *zebre*. Jer im je majka bijela a ja sam Pakistanac. Možeš li da povjeruješ?“

„Naravno da mogu“, rekao je otac. „Mole se po cio dan. Od toga nema koristi. Pravi su licemjeri.“

Izgovorio je poslednju riječ sa zadovoljstvom dok je džarao meso na roštilju. „Šta to znači, tata?“ pitao sam. „Šta? '*Licemjer*'?“

Klimnuo sam glavom. Čuo sam ga mnogo puta kako to izgovara.

Otac je podigao viljušku i uperio je u mene. „Kad se osoba pretvara da je nešto što nije, to je licemjer. Kao Čata, pretvara se da je dobar musliman, ali je samo pun mržnje prema drugima.“

Soni je klimnuo glavom, očigledno se slažući. „Kad smo već kod mržnje, znajte li šta mi je Oto rekao? Jedan od Nakvijevih klinaca je pričao kako će da digne crkvu u vazduh uz pomoć benzina i šibica.“

„*Molim?*“ otac nije mogao da povjeruje.

„To je poruka koju Nakvijevi šalju svojoj djeci. Da crkve treba uništavati jer su hrišćani *kuffar*... Kad sam čuo Otoa kako izgovara tu riječ, jednostavno sam poludio.“

„Odvratno“, mrmljao je otac sebi u bradu.

„Šta to znači?“ pitao je Nejtan, gledajući prema verandi. „Nevjernici“, odgovorio je otac.

„U tom trenutku, samo sam im rekao da sam ateista“, kazao je Soni. „Samo da budem siguran da će se držati podalje. Što dalje od mene.“

To nije bio prvi put da sam čuo Sonija kako pominje da je ateista.

Ali tog popodneva, čuo sam to ponovo, razumio sam – činilo mi se – po prvi put šta to stvarno znači. Ne samo da nije vjerovao u Boga već još

važnije, mislio je da ne postoji drugi život osim ovog koji živimo. Jer ako nema Boga, nema ni zagrobnog života.

A ako je postojala jedna stvar koju sam naučio iz svog proučavanja Kur'ana, bilo je da je kazna za nevjerovanje u zagrobni život surova:

A kada se u Rog puhne – biće to naporan dan nevjernicima, neće biti lagahan. Nikako! On, doista, prkosi ajetima našim, – a naprtiću Ja njemu teškoće, jer je smišljao i računao – i, proklet bio, kako je proračunao!

Zatim je pogledao pa se onda smrknuo i namrštio i potom se okrenuo i uzoholio, i rekao:

„Ovo nije ništa drugo do vradžbina koja se nasljeđuje, ovo su samo čovjekove riječi!“ U Sekar ću Ja njega baciti – a znaš li ti šta je Sekar? Ništa on neće poštediti, kože će crnim učiniti!

Dok sam stajao tamo gledajući u Sonija, osjetio sam se ganutim. Nije bilo ničeg na njegovom okruglom prijatnom licu – niti u toplim pametnim očima koje gledaju preko žičanih okvira – što bi objasnilo kako je tako prijatan čovjek došao do tako neobičnog i nesrećnog zaključka.

„Koliko dugo pečeš batake?“ pitao je Soni oca.

„E to je zanimljiva tema... Zavisi od toplote. Ali u ovom slučaju, možda četiri minuta sa svake strane. Ne predugo. Da se ne bi presušili.“ Otac je ponovo okrenuo piletinu. „Još uvijek je ružičasto kod kosti. Još nekoliko minuta.“ Otac je pogledao Nejtana.

„Šta se događa tamo, druškane? Izgledaš mi zbunjeno?“

„Zbunjeno?“ ponovio je Nejtana, naglo skrećući pogled s verande. „Ne.. samo uživam u popodnevju.“

„Uživaš u popodnevju?“ ponovio je otac, zbunjeno. I sam je gledao prema verandi, gdje se Adrijana kikotala dok je razgovarala s Minom, krišom gledajući prema nama.

Otac se okrenuo prema Nejtanu s lukavim osmijehom. „Pokvarenjače“, zadirkivao ga je.

„O čemu to govoriš, Navide?“

„Nema razloga da budeš osjetljiv. Nema ničeg lošeg u tome.“

„U čemu? Ne znam o čemu govoriš...“

„Nejte. Nisam ja od juče. Ne zamjeram ti... pravi je biser.“

„Ko?“

„A šta ti misliš ko?“ otac je rekao sarkastično, odmahujući glavom. „Zove se Mina. Ona je Munirina najbolja prijateljica iz djetinjstva. Pričao sam ti o njoj. Ona živi s nama.“

„A-ha“, odgovorio je Nejtan bezizražajno.

„Prava je ljepotica. Nema sumnje.“

„Da, jeste“, odgovorio je otac s iznenadnom neuobičajenom nježnošću. Sad je gledao u roštilj. „Ponekad me podsjeća na moju sestru“, tiho je rekao.

„Humu?“ raspitivao sa Nejtan, iznenada zabrinut.

Otac je klimnuo glavom. Bio sam iznenađen da Nejtan zna ime sestre koju je otac izgubio zbog upale pluća kad su bili djeca. Samo jednom mi je pričao o njoj. To što ju je izgubio, rekla je majka, bila je stvar koju nikad nije prebolio i vjerovatno nikad ni neće.

Otac je naglo podigao viljušku i razigrano je uperio u Nejтана. „Ta žena gotovo da traći podjednako vremena buljeći u papir kao i ti. Vas dvoje biste se slagali... kako se to kaže? Kao lonac i poklopac?“

„Bulji u papir?“ čudio se Soni.

„Navid ima nešto protiv čitanja“, odgovorio je Nejtan. „Tako zove čitanje – buljenje u papir. Ne znam kako mu to polazi za rukom. Mislim, čovjek je bio student generacije na medicinskom fakultetu.“

„Ne zahvaljujući čitanju.“

„Nego čemu?“

„Druškane. Kad treba nešto da uradiš, sam smisli kako.“ Nejtanove oči su zasvijetljele. „Varao si?“

„Apsolutno *ne*.“

„Kako onda?“

„Hajde da kažemo ovako... Imao sam ljude koji su čitali *umjesto* mene.“

Nejtan i Soni su se nasmijali.

„Buljenje u papir“, mrmljao je Soni i odmahivao glavom.

„Jesam li u pravu? Ili sam u pravu? Soni?“ otac se široko osmjehivao.

„Neka se zna da ne mislim da si u pravu. Ali to tebi nije važno, zar ne?“

„Dobar momak! Pametan momak!“ rekao je otac, sad pokazujući na Soniju. Okrenuo se prema meni. „Možeš li mi dodati taj poslužavnik, *behta*?“

Dao sam mu dugački poslužavnik koji se nalazio na stolu pored mene. Počeo je da skida komade piletine s roštilja.

„Stvar je u tome, Nejte, ti i Mina biste mogli da uživate u *zajedničkom* gubljenju vremena.“

„Što je pravi recept za bračnu sreću, ako mene pitate“, dodao je Soni.

„O tome ne znam baš mnogo“, našalio se otac. Pogledao je prema verandi. „Gledaju prema nama. Idi tamo. Razgovaraj s njom. Sad je prilika.“

„Možda kasnije“, rekao je Nejtan. „Izgleda zauzeto.“

„*Jeste* zauzeta. *Zauzeta kebabom* koji treba da uzmeš od nje.

Kaži joj da sam te ja poslao. Evo ti izgovora.“ Nejtan je uputio ocu dug pogled. „Hajde, hajde.“

„Baš si čudan, Navide“, rekao je Nejtan, odmahujući glavom. Zatim se zaputio u Mininom pravcu. Gledao sam ga kako je otišao do nje i ispružio ruku. Podigla je ruke uz slijeganje ramenima, obije prekrivene mljevenim mesom od kojeg su Adrijana i ona pravile *kebabe*. Upravo tad je Adrijana ustala, donoseći upravo one *kebabe* po koje je Nejtan navodno otišao kod Mine. Kad je Adrijana otišla, Nejtan je postavio još jedno pitanje. Nasmijala se. Nejtan je privukao stolicu na rasklapanje i sjeo pored nje.

Srce mi je udaralo kao ludo.

„Hej, Hajate!“ začuo sam. Bio je to Oto – Sonijev buc masti pjegavi sin –

koji je prilazio roštilju“, Satja hoće da nas vodi u potragu za *nindžama*. Hoćeš li s nama?“

„Idi, *kurbane*“, rekao je otac. „Igraj se s prijateljima.“ Pogledao sam prema verandi.

Mina je nakrenula glavu na jednu stranu. Nejtan je pričao. Okrenuo sam im oboma leđa i krenuo za Otom koji se gegao.

Satja Buledi je bio godinu dana stariji od mene, ali krupan za svoje godine, visok, širokih pleća – izgledao je kao da već ide u srednju školu – i s upečatljivom plavom kosom koja je privlačna sijala nasuprot tamnijoj koži nijanse karamela. Djevojčice su ga očigledno voljele.

Satja je volio stripove. Posebno *Daredevila*, i nedavno je tu otkrio *nindže*. *Nindže* su, objasnio mi je, drugačije od samuraja. Oni su bili špijuni i ubice, i nisu se borili na otvorenom i poštovali pravila ratovanja. Najvažnija stvar, rekao je, vadeći maramicu iz džepa, bila je da su *nindže* prekrivale lica. Tako niko nikad nije mogao da sazna ko su bili. Satja je stavio maramicu na lice. Sad ćemo svi zajedno postati *nindže*, rekao je, ali *nindže* koje se bore za pravdu. Pitao me je ima li kakvih nepravdi u susjedstvu koje je trebalo ispravljati. Nisam znao za takve, mada sam mu pomenuo praznu kuću na kraju bloka za koju su komšijska djeca smatrala da je ukleta. I tako smo stavili maramice na lica i provlačili se kroz dvorišta do pomenute kuće, mada je kad smo stigli tamo, Satja bio razočaran što je kroz prozore vidio samo prazne sobe pune otpada.

„Rekao si da je ukleta.“

„Rekao sam da neka djeca to kažu.“

„Zašto niko ne živi ovdje?“

Slegnuo sam ramenima. Nisam imao pojma.

„Pa šta god da se dogodilo ovdje – a mora da se nešto dogodilo – prekasno je da se sad ispravlja.“

Satja nas je vodio pored živica i preko još dvorišta, i natjerao nas da virimo kroz komšijske prozore. Bilo je dosta domaćica koje su pripremale

ručkovu ili limunade u kuhinjama, a manji broj muževa je sa sinovima gledao bejzbol u dnevnim sobama.

Ali to je bilo sve.

Dok smo se vraćali, Satja je nestao iz kuće Kulmanovih, zelene i bijele kuće na dva nivoa koja se nalazila preko puta naše. Popeo se na drvo i – zureći u jedan od prozora spavaće sobe – konačno je izgledao kao da je pronašao nešto.

„Hajate, vidi ovo.“

„Šta je bilo?“

„Ništa nije bilo.“

„Pa šta je onda?“

„Djevojka, i neki tip. Ljube se.“

„To su Gina i njen dječko.“

„Ne zezam se. Moraš da vidiš ovo.“

„I ja hoću da vidim“, cvilio je Oto.

„Onda jedi manje keksa“, odbrusio mu je Satja. „Možda ćeš onda dovoljno smrštati da se popneš na drvo.“

„Nisam predebeo da bih.“

Satja ga je prekinuo: „Ostani dolje, Oto. Hajate, penji se...“ Slegnuo sam ramenima i pogledao Ota, zatim se propeo i uhvatio stablo, penjući se uz čvorove.

„Pazi da ti *nindža* maska ne spadne, Hajate“, rekao je Satja. Imran je dole kukao kako i on želi da se popne.

„Ne možeš sam da se popneš“, rekao mu je Oto. „Suviše si mali.“ Podigao sam se među zapletene grane, i pronašao oslonac koji me je odveo do grane na kojoj je sjedio Satja. Kroz prozor pravo ispred nas, vidio sam Ginu kako sjedi na krevetu i ljubi se s dječkom.

„Izgleda da je slatka“, rekao je Satja.

„Jeste“, rekao sam.

Nisam dobro poznao Ginu – bila je tri godine starija od mene – ali već dvije godine je živjela preko puta nas, i gotovo sve to vrijeme je izlazila sa snažnim kovrdžavim momkom s kojim je sjedjela na krevetu. Nisam znao kako se zove – Gina nije razgovarala sa mnom, niti s drugim mlađim dječacima iz susjedstva – ali znao sam da su zajedno jer sam ga viđao kako je prati kući iz škole. Časovi u mojoj školi, osnovnoj školi *Mejson*, završavali su se ranije nego u srednjoj, i više puta sam ih, dok sam stajao ispred, vidio kako se pojavljuju na drugom kraju ulice, Gina s knjigama pritisnutim na grudi, taj momak pored nje, polako gura bicikl. A povremeno sam, prolazeći kroz dnevnu sobu – iz koje se jasno vidjela Ginina garaža – gledao njih dvoje kako stoje i ljube se.

Jednog popodneva, dok sam gledao kroz prozor dnevne sobe, majka je stala iza mene. „Vidi ti *to*“, rekla je s gađenjem, „vaspitanje bijelih žena... Koliko ima godina?“

„Ne znam... četrnaest?“

„Četrnaest?“

„Mislim.“

„Četrnaest“, ponovila je, „a pogledaj je.“

Ginin dječko joj je mazio kosu dok joj je gledao pravo u oči, i njih dvoje su izgledali izgubljeni u snenom zaboravu, obavijeni slatkim i savršenom izmaglicom.

Majka je oštro nastavila: „Već se *nudi, nudi* svoje tijelo da bi dobila muškarce. To je besramno. Oni su kao životinje... Ne... Gori su od životinja. Čak i životinje imaju neko samopoštovanje.“ Zatim se naglo okrenula prema meni. „Idi u svoju sobu. Ne treba da buljiš u prostitutke. Završićeš kao tvoj otac. Idi... idi!“

Na onom drvetu, Satja se popeo malo više, pokušavajući da bolje vidi. Ginin dječko je sad stavio ruke pod njen ružičasti džemper dok joj je ljubio usne.

„Vidi ovo“, rekao je Satja, „Sad će na drugu bazu.“

„Drugu bazu?“

„Prva baza je ljubljenje. Druga je pipanje ispod bluze. Treća je pipanje ispod gaćica. A poentiranje je kad se ide sve do kraja.“ Nisam imao pojma o čemu on to govori. „Sve do kraja?“ pitao sam.

„Seks? Znaš šta je seks, zar ne?“

Zurio sam u Satju, ne znajući šta da kažem. Čuo sam za tu riječ i to je bilo sve. Nasmiješio se. „Nemoj da mi kažeš da ne znaš šta je seks?“

Na prozoru, Ginin dječko joj je podigao džemper i otkrio glatki ravni stomak i bijeli grudnjak iznad.

„Šta se događa tamo?“ pitao je Oto cmizdravim glasom, zureći u nas.

„Zaveži“, prošištao je Satja. Gledao sam ga, oči su mu bile raširene iznad maramice koju je nosio preko usta i nosa.

Pitao sam se jesu li i moje oči izgledale tako kad me je majka uhvatila pored prozora.

Buljenje u prostitutke, tako je ona to nazvala.

Satja je shvatio da gledam u njega. „Šta je bilo?“ pitao je. „Ništa“, rekao sam.

„Ne znam zašto me gledaš. Propuštaš pravu akciju.“

„Ne *želim pravu akciju*.“

„Koji je tvoj problem?“

Skinuo sam maramicu s lica i počeo da silazim s drveta. „Kuda ćeš?“

„Kući“, rekao sam s gađenjem.

Kod kuće, Mina i Nejtan su i dalje sjedjeli na verandi. Čak i s dvadeset metara bio sam zadivljen njenom ljepotom. Izgledala je drugačije. Ljepše. Čak još privlačnije nego inače. Dok sam joj gledao lice, osjetio sam probadanje u stomaku, hitnu potrebu. Odvojila se od mene, a ja sam morao da smanjim razdaljinu, da je uhvatim, da je učinim svojim.

Nisam to razumio.

Zakoračio sam na verandu, krenuo prema kuhinji, ali dok sam prolazio

pored stolica, Mina je pružila ruku i privukla me k sebi. Osjetio sam kako me steže nogama i ne mogu da se pomjerim. Poljubila me je u obraz. „On mi je kao drugi sin...” mazno je govorila, zavodljivo. Njen šal joj je bio ovlašno zamotan oko glave, njegova prozirna svila presijavala se na popodnevnom suncu. „A ako se ja pitam, postaće bibliofil kao nas dvoje.”

„Već je na dobrom putu, zar ne, Hajate?” pitao me je Nejtan s opuštenim osmijehom.

Njegov zatravljeni, tupavi izgled uznemirio me je koliko i Minina nova očaravajuća ljepota. „Uz malo sreće, nastavićeš tradiciju i postati trn u tatinom oku”, dodao je Nejtan smijući se. I Mina se nasmijala.

„To ne bi bila najgora stvar na svijetu, zar ne?” Nastavio je Nejtan. „Ako ga iko jednog dana natjera da pročita neku knjigu, to će biti njegov sin. Zar ne?”

„*Sumnjam*”, rekla je Mina, blistavih očiju. Nešto se događalo, ali nisam znao šta. U vazduhu je postojao naboj, kao oblak uznemirenih mušica među njima.

Mina je nastavila: o tome kako sam pametan; kako sam počeo da napamet učim Kur'an; kako sam Imranu kao pravi brat. Ne samo da je govorila o meni već sam stajao zarobljen među njenim nogama, dok me je rukama držala oko struka... a ipak mi se činilo da je dalja od mene nego ikad. „Moram da idem u toalet, tetka”, konačno sam rekao, oslobađajući se.

„Dobro, *kurbane*”, rekla je.

Ušao sam u kuću, zalupivši vrata. Ali kad sam se osvrnuo i pogledao kroz prozor, nijedno od njih ništa nije primijetila.

Već su se smijali nečim drugom.

6.

Derviš

Te nedjelje, telefon bi zvonio svake večeri, oko pola sata poslije večere. Majka bi otrčala u kuhinju da se javi. „Zdravo, doktore Volfson.“, zagugutala bi, „izvinite, mislim... *Nejtane*... dobro sam, *Nejtane*. Kako si ti?... Naravno. Pozvaću je.“ Zatim bi majka stavila dlan na slušalicu i dreknula: „Min! Za tebe! Doktor Volfson!“

I ubrzo bi se pored nje pojavila Mina, stojeći na prstima dok je uzimala slušalicu i crvrkutala u mikrofonski: „Zdravo, *Nejtane*.“ Ali prije nego što bi se razgovor razvio, ona bi se okrenula prema meni – obično bih još uvijek prao sudove – i zamolila bi me, uvijek pažljivo: „*Behta*, da li bi ti smetalo da malo telefoniram...sama?“

Klimnuo bih glavom i otišao u svoju sobu.

Više puta te nedjelje, pojavio sam se sat ili više kasnije – nakon domaćeg zadatka i učenja ajeta – nadajući se da ću uspjeti da zaobiđem neoprane sudove u sudoperi na putu prema dnevnoj sobi i televizoru. Stalno bih na stepeništu zaticao majku koja mi je preprečavala put. I preko njenog ramena, na kauču u dnevnoj sobi, vidio bih Minu sklupčanu na jastuku u uglu, s telefonom s ljubavlju prislonjenim uz lice.

„Ne budi ljubopitljiv“, rekla bi majka. „Nisam.“

„Idi i operi sudove.“

„Dobro“, rekao bih.

Nije bilo potrebe za ljubopitljivošću. Minin zvonki veseli smijeh – bilo ga je lako čuti, čak i uz zvuk tekuće vode dok sam prao sudove – i njen sneni korak dok se pela uza stepenice nakon razgovora jasno su govorili šta se

dogada: bila je zatravljena.

U četvrtak uveče, dok sam sjedio za svojim stolom, čuo sam Minu kako vrišti na nekog u prizemlju. Prišao sam vratima i vidio je kako plače dok je utrčavala u svoju sobu i zatvarala vrata uz tresak. Majka mi je kasnije rekla da su se javljali Minini roditelji. Čuli su za razvedenog Pakistanca, zubara iz Južne Karoline, koji je tražio ženu. Bez pominjanja ćerki, Alis je tom čovjeku poslala Mininu sliku.

Sad je želio da je upozna.

Mina je poludjela. Rekla je roditeljima ne samo kako nije zainteresovana već da nema šanse da bi ponovo prihvatila ugovoreni brak nakon onog što se dogodilo s Hamedom.

Njen otac je počeo da viče. Ona je uzvratila. A zatim joj je spustio slušalicu.

Sjutra ujutro, dok sam se spremao za školu, Mina je još uvijek bila u krevetu. To je bilo čudno. Obično je ustajala rano, pomagala majci da spremi doručak, pripremala Imrana za obdanište. Kad sam tog jutra otišao na autobus, vrata njene spavaće sobe bila su zatvorena, a kad sam se popodne vratio kući, majka se požalila kako Mina nije izašla čitav dan. U vrijeme čaja konačno se pojavila, vukući se kroz hodnik i do kuhinje, gdje je majka sipala čaj. Mina je izgledala umorno i potišteno, oči su joj bile razrogačene i upale u tamne duplje.

„Zdravo, tetka“, rekao sam, pokušavajući da zvučim veselo.

„Zdravo, *behta*“, promrmljala je.

„Smijem li da dođem kod tebe večeras?“ Još od vikenda – i redovnih večernjih Nejtanovih poziva – nismo zajedno učili Kur'an. „Ne zagorčavaj tetki život, Hajate“, naglo je rekla majka. „Sve je u redu, *bhaj*“, rekla je Mina sa slabašnim osmijehom. „Hajdemo“, odsječno je rekla majka svojoj prijateljici, dok joj je dodavala čaj i hvatala je za ruku.

Mina mi se ponovo nasmiješila. „Dođi kasnije kod mene, *behta*“, rekla je dok ju je majka vodila napolje.

Kad je došlo vrijeme za spavanje, otišao sam kod nje, s Kur'anom u ruci.

„Da li bi ti smetalo da večeras čitamo priču umjesto *vjeronauke*?“ pitala je šapatom. Pokazala je na Imrana koji je ležao i spavao.

„Naravno, tetka“, prošaputao sam.

Mina je podigla prekrivač i pozvala me je da legnem. Pitala me je koju bih priču želio da čujem. Nešto novo, rekao sam. Razmišljala je na trenutak, a onda su joj oči zasijale.

„Pričaću ti o dervišu. To je neko ko da je sve za Alaha.“

„Gurviš?“

„Derviš. Sa *d* a ne *g*.“

„Derviš“, ponovio sam, klimajući glavom. Ali već sam stvorio sliku na osnovu pogrešno čute riječi: gospodin Gervic, stari domar u mojoj osnovnoj školi, ćelavi mršavko koji se pogrbljen teturao dok je kroz hodnike gurao kantu za smeće na točkovima.

„Želim da ti ispričam priču o dervišu koji je pješke lutao svijetom. Lutao je i lutao, po čitav dan razmišljajući samo o Alahu. Odrekao se svega u potrazi za Bogom, *behta*, do te mjere da je potpuno zavisio od dobrote stranaca koji su mu davali hranu, noću bi spavao na putevima, pod zvjezdanim nebom.“

„On je beskućnik“, rekao sam.

„Nije beskućnik, Hajate. Pričam ti o sufiji. Dervišu sufiji.

Čiji je čitav život posvećen Alahu. On se samovoljno odrekao svega.“

Nisam razumio to što mi je pričala. „Tetka, zašto bi iko *samovoljno* postao beskućnik?“

„Jer kad se odrekneš svega, kuće, porodice, posla, ništa ti više ne stoji na putu. Ništa između tebe i Boga.“ Mina je vidjela da mi nije jasno.

„Šta ti je dragocjeno, *behta*? Postoji li nešto što nikad ne bi želio da izgubiš?“

„Ti, tetka.“

Nasmiješila se. „To je tako dražesno, Hajate.“ Pomazila me je po čelu. „Voliš da budeš sa mnom... u ovom trenutku...”

„Tako mnogo, tetka. Tako mnogo.“

„Ne želiš da se to okonča, zar ne?”

„Nikad.”

„Tako je i s našim dervišom. Tako on voli Alaha. Ne želi da se to *ikad* okonča. Baš kao ti i ja sad. Sve drugo, televizija, škola, obaveze to bi te sad udaljilo od mene, zar ne?” Klimnuo sam glavom.

„To je ono što derviš radi, odrekne se televizije i škole i obaveza. Svega što ga udaljava od Alahove ljubavi.”

„Razumijem, tetka.”

„Ali u ovoj priči, derviš se odrekao svega, ali je i dalje bio tužan i zbunjen. I dalje je osjećao da posjeduje nešto što ga udaljava od božje ljubavi.”

„Šta je to bilo?”

„Nije znao. I stalno je sebi postavljao to pitanje, iznova i iznova. Godinama je lutao i tražio i molio se za odgovor. I nije mogao da dokuči šta je to.”

„Zatim je jednog dana, derviš izgubio nadu. Nakon tako duge potrage, bio je veoma umoran. Sjeo je pored puta. Iscrpljen. Ne znajući šta dalje da radi...”

I dalje sam u glavi vidio Gervicovu sliku. I sad sam ga vidio, u poderanoj odjeći, poraženog, kako sjedi pored praznog puta.

„I dok je sjedio tamo, prošla su dva čovjeka jedući narandže. Prišli su bliže i vidjeli starog derviša, a jedan je rekao: '*Vidi ovog prljavog starca.*' A drugi je rekao: '*Pogledaj kako zuri u naše narandže. Kako je pohlepan!*' Nasmijali su se. I dok su prolazili pored derviša, bacili su mu kore od narandži: '*Evo ti, starče, jedi kore ako si tako gladan!*'...”

„Vidi, *behta*. Da se to dogodilo tebi ili meni, mi bismo se naljutili. Ustali bismo i nešto rekli, ili gađali te ljude korama. Ali ovaj derviš to nije učinio.

Nije se naljutio. Umjesto toga, ustao je i obojicu ih zagrlio. *'Hvala vam, braćo! Hvala vam što ste mi dali odgovor!'...*“

Ljudi su bili zbunjeni. *'Kakav odgovor?'* pitali su.

„*Odgovor koji sam čekao cijelog života!*“ rekao je derviš.“

Mina je zastala.

„To je komplikovana priča, *behta*. Znam. Ali mislim da možeš da razumiješ...”

„Derviš je pronašao pravu poniznost. Shvatio je da nije ni bolji ni gori od zemlje kojom hoda, zemlje koja prihvata odbačene kore narandži cijelog svijeta. U stvari, shvatio je da je isti kao zemlja, isti kao te kore, kao ti ljudi, kao sve ostalo. Bio je isti kao i sve drugo stvoreno Alahovom rukom.

„Šta je to ranije bilo s njim? Mislio je da je drugačiji. Ali sad je vidio da *nije*. On i Alah, i sve što je Alah stvorio, bili su Jedno.“

U tom trenutku nisam razumio šta govori. Ali nikad to nisam zaboravio.

U subotu uveče, zvono na vratima zazvonilo je prije večere. Majka je istrčala iz kuhinje. „Otvori vrata, Hajate“, rekla je, skidajući kuhinjsku kecelju dok se pela uza stepenice. Bio sam u dnevnoj sobi s Imranom i igrao šah, ili se bar trudio da to radim.

„Samo polako, razmisli“, rekao sam Imranu dok sam ustajao. „Blizu si mata.“

Imran je na trenutak zurio u tablu, zatim je spustio ruku na nju, razbacujući figure. „Pobijedio sam!“ povikao je.

„Nisi pobijedio“, uzvratio sam mu. „Ne znaš pravila, tako da ni ne znaš šta znači pobijediti. A nakon ovog što si upravo uradio, nikad nećeš pobijediti, jer više neću igrati s tobom!“

Imran je zacvilio, bacajući tablu u vazduh. Legao je na leđa i počeo je da se džilita i vrišti.

Zvono se ponovo začulo.

„Šta se događa tamo?“ povikala je majka, izvirujući iz kupatila na spratu.

Minino lice pojavilo joj se iza ramena.

„Šta se dogodilo?“ povikala je Mina na svog sina na urduu.

„Ništa!“ povikao sam.

„Ne pravi gužvu, Hajate“, rekla je oštro majka. „Idi da vidiš ko je na vratima!“

„Da, baš se pitam“, promrljao sam sebi u bradu. Mina i majka su cijelo popodne bile u groznici očekujući našeg gosta za večeru, Nejtana. Otvorio sam ulazna vrata.

„Zdravo, Hajate!“ rekao je Nejtan vedro. Nosio je smeđi sportski sako, žutu košulju i žuto-smeđe pantalone.

Sve je bilo savršeno ispeglano, i izgledao je kao da je upravo došao od frizera. Brisao je čelo maramicom.

„Zdravo, doktore Volfson“, promrmljao sam. Nejtan se sagnuo i podigao kutiju koja mu se nalazila kod nogu.

„Kako živiš ovih dana, Hajate?“ pitao je dok je ulazio.

„Dobro.“

Iza nas, Imran je trčao uza stepenice. Plakao je.

„Je li sve u redu?“ pitao je Nejtan.

„Ne pitajte mene“, odgovorio sam sležući ramenima. „Taj klinac uvijek plače zbog nečeg.“

Nejtan je klimnuo glavom. „Pa, sigurnomu nije lako da bude u novoj zemlji.“

„Nije mu tako nova. Odavno je ovdje.“

„Rekao bih... hm, Hajate, gdje ti je tata? Čitave nedjelje me gnjavi da mu donesem ovo.“ Pokazao je na kutiju koju je držao.

„Napolju. U bašti.“

„Da li bi ti smetalo da spustim ovo?“ Nejtan je otišao u dnevnu sobu, i pogledao oko sebe. Okrenuo se prema meni i glavom klimnuo prema fotelji. „Smijem li da je spustim ovdje?“

„Naravno“, rekao sam.

Dok je prilazio fotelji, nogom je zakačio za ivicu ružičastog i crvenog persijskog tepiha koji je prekrivao veći dio poda u dnevnoj sobi. Sapseo se, a kutija mu je ispala. Filmovi su se svuda rasuli. Kao kad je ispustio sokove na roštilju, pomislio sam.

„Sranje!“ povikao je, a zatim me je zabrinuto pogledao. „Izvinjavam se zbog psinke.“

Nisam mislio.“

„Sve je u redu“, rekao sam.

Nejtan i ja smo počeli da prikupljamo rasute snimke. Na svakom su se vidjele četiri ovalne slike ljudskog mozga, i mada je svaki oval bio nekako drugačije obojen, svi su izgledali isto. Bilo ih je na hiljade. Nisam razumio zašto on i otac provode toliko vremena gledajući ih.

Nejtan je vratio filmove u kutiju i ustao.

„Hvala na pomoći“, rekao je vadeći maramicu i brišući lice; bio je prekriven znojem. „Gdje su ostali?“

„Na spratu.“

Sjeo je na kauč. Ponovo je obrisao lice, a sad je podigao ruku da bi onjušio pazuh. Kad je shvatio da ga posmatram, spustio je ruku i blijedo se nasmijao. „Je li ovdje vruće ili je problem u meni?“

„Rekao bih da je vruće“, kazao sam.

„Jeste, zar ne?“ Rasijano je gledao po sobi.

Iznenada, okrenuo se prema meni i uzviknuo: „Oh! Upravo sam se sjetio... Donio sam ti nešto!“ Tražio je po džepu sakoa, a zatim izvadio tanki zlatni paketić. „Evo. Otvori.“

Uzeo sam ga i potrgao zlatni ukrasni papir. Bila je to knjiga.

Zov divljine.

„Džek London“, rekao je, „jedan od mojih omiljenih pisaca kad sam bio u tvojim godinama.“

Prelistao sam knjigu, zaustavio se pred ilustracijom psa u pustoši.

„To je posebno izdanje. Vjerovatno sad ne znaš šta je to, ali ako je dobro budeš čuvao, jednog dana će vrijedjeti mnogo novca... – To ne znači da ne smiješ da je čitaš.

Mislim, to je suština svega, zar ne? Čitanje?“

„Hvala, doktore Volfson.“

„Nema na čemu, Hajate... Sjećaš li se, rekao sam ti da me zoveš Nejtan?“

„Izvini... Nejthane.“

„Šta to imaš, *behta*?“ Bio je to majčin glas. Okrenuo sam se da pogledam. Stajala je na vratima dnevne sobe, preobražena. Samo nekoliko minuta ranije, istrčala je iz kuhinje, s kosom vezanom u neurednu pundu, u bluzi i pantalonama ispod kecelje prekrivene mrljama od karija; a sad je stajala u svijetloplavim šalvarama i kamizu ukrašenim šljokicama, sa tirkiznim i srebrnim šalom oko vrata, njena smeđe crna kosa bila je raspuštena i padala je na ramena u lijepo oblikovanom talasu. Bila je predivna.

„Nešto što sam mu kupio u knjižari nedaleko od mog stana.

Znam koliko voli knjige. To mi je bila jedna od omiljenih kad sam bio dijete.“

„Nije trebalo“, rekla je majka približavajući se. Slatki miris sandalovine lebdio je oko nje.

Majka je uzela knjigu od mene, prelistala je, mada nije posvećivala mnogo pažnje onom što je na stranicama. Činilo mi se da je više zanima činjenica što i Nejtan i ja gledamo u nju. „Bože, ovo je tako *lijepo*“, rekla je sladunjavo.

„Ništa posebno“, rekao je Nejtan. „Nadam se da će mu se svidjeti.“

„A još si i skroman!“ dodala je majka teatralno klimajući glavom. Okrenula se prema meni. „Jesi li se *zahvalio* doktoru Volfsonu, *behta*?“

„Naravno da jeste“, ubacio se Nejtan. „I... Munir, molim te da me zoveš Nejtan.“

Majka se nasmiješila.

Nejtan je stavio ruku u drugi džep, i izvadio manji paket umotan u isti zlatni papir.

„Šta je *to*?“ pitala je majka. „Za Imrana“, rekao je.

„Kako *pažljivo*“, rekla je, vlažnih očiju. Dok je govorila, glava joj se blago pomjerala sjedne na drugu stranu na tipičan indijsko-pakistanski način. „Taaako *pažljivo*. Taaako, taaaako *pažljivo*...“ Iznenada, okrenula se prema hodniku i povikala: „Imrane, *behta*! Dođi ovamo, zlato! Doktor Volfson ima poklon za tebe.“

Dječak se pojavio na vrhu stepeništa, cmizdreći.

„Vidi šta ti je doktor Volfson kupio, *kurbane*“, rekla je majka, držeći paketić. Imran se nije pomjerio. „Dođi, zlato“, mamila ga je.

„Hajat je tu“, cvilio je.

Majka me je pogledala. „Šta si mu uradio?“

„Ništa.“

Mina se pojavila iz kupatila, i stala iza sina na vrhu stepeništa. Bila je obučena u žuto i zlatno, šal bež boje bio joj je labavo obmotan oko glave.

Počela je da silazi niza stepenice s Imranom, držeći mu ruke na ramenima. Pogledao sam Nejtana. Izgledao je očarano. „Imrane, *behta* – šta ti je Hajat uradio?“ pitala je majka. „Ništa nisam uradio“, brecnuo sam se. „Ne želi da nauči pravila i ponaša se kao derište.“

„Hajate, on je dijete“, rekla je Mina. silazeći niza stepenice.

„Pusti ga da se igra kako mu odgovara.“

„Ne kad je u pitanju šah“ uzvratio sam. „Ako želi tako da igra, neka se igra sam.“ Majka je oštro pitala. „Šta si to rekao?“

„Rekao sam ne kad je u pitanju šah. Rekao sam da ne želim da se igram s njim ako ne nauči pravila.“

Imran i Mina su stajali na vratima, a Imran se zadovoljno cerio. Majka me je gledala i grizla usnu“

„Ne suprotstavljaj se starijima! Budi koristan. Idi i kaži ocu da je doktor Volfson došao.“ Okrenula se prema Nejtanu, glas joj je naglo postao nježan: „Hoću da kažem *Nejtan*, naravno.“

Travnjak napolju bio je prekriven dugim sjenkama. Sunce je zalazilo. Zastao sam i pogledao u nebo. Crveni i narandžasti oblaci su gorjeli, čudni i predivni, na tamnoplavom nebu u sumrak.

Bio sam na pola dvorišta kad sam iznenada čuo majčin izbezumljeni glas koji vrišti iza mene: „Navide! Navide!“ Stajala je na vratima verande. „Brzo dođi! Odmah!“

Dolje u bašti, očeva figura pojavila se iza vrste paradajza visokog do struka.

Ruke su mu bile pored tijela, nosio je žute baštenske rukavice.

„Brzo dođi! Brzo!“ ponovo je povikala, zatim se okrenula i nestala u kući.

Otac je preskočio ogradu, skinuo rukavice. Lagano je potrčao preko travnjaka. „Bog će znati šta je sad naumila“, progundao je dok je prolazio pored mene. „Ideš li i ti?“

U dnevnoj sobi, našli smo Nejтана u fotelji, kako drži ruku preko oka. Mina je bila nagnuta nad njih, lica crvenog kao jarkocrvena mrlja na rubu njenog šala bež boje.

„Šta se ovdje, dođavola, dogodilo?“ pitao je otac.

„Doktor Volfson je kupio Imranu automobil igračku.“

„Munir, molim te...“

„Izvini, *Nejtan*... a Imran mu ju je bacio u lice:

„Pogodio me je u oko“, rekao je Nejtan mirno. „Ali mislim da sam dobro.“

„A zašto onda ležiš? Kao da umireš...“

„Ne *umirem*, Navide.“

„Gdje je igračka?“ pitao je otac Minu.

Dodala je ocu mali crveni trkački auto. „Nejte mu ga je kupio na

poklon.“

Otac je sjeo na naslon fotelje, i nagnuo se da pogleda. „Daj da vidim“, rekao je, skidajući Nejtanovu ruku s lica.

Oko mu je bilo zatvoreno, a snažan mlaz krvi tekao je duž ugla očnog kapka.

„Otvori ga, Nejtane“, podstakao ga je otac. Nejtan je širom otvorio oko. „Vidiš li?“

„Dobro.“

„Možeš li da ga pomjeriš?“

Nejtanova očna jabučica se pokrenula u očnoj duplji. Trepnuo je nekoliko puta. „Da, sve je dobro“, rekao je Nejtan.

Otac je uhvatio Nejtanovu glavu, okrenuo je i zagledao se u posjekotinu. „Dobro si“, rekao je. „Ali bilo je za dlaku. Posjekotina je gadna. Ali oko je dobro.“

„Hvala bogu“, rekla je majka, uzdahnuvši s olakšanjem. „Dakle, oko mu je u redu?“

„Dobro je. Samo operi i stavi flaster.“ Otac je ustao. „Gdje je dječak?“ pitao je Minu.

„Na spratu.“

„Idem da razgovaram s njim“, rekao je otac dok je polazio.

Majka me je mrko gledala. „Sledeći put kad tako iznerviraš dječaka, dobro ću te srediti.“

Ništa nisam rekao. Samo sam izašao.

U svojoj sobi, uzeo sam Kur'an. Povrijeđen, otvorio sam *suru* koju sam počeo da učim tog dana:

Smak svijeta!

Šta je Smak svijeta? i šta ti znaš o Smaku svijeta?

Toga dana će ljudi biti kao leptiri raštrkani, a planine kao šarena vuna iščupana.

Onaj u koga njegova djela budu teška – u ugodnu životu će živjeti, a onaj u koga njegova djela budu laka – boravište će mu bezdan biti. A znaš li ti šta će to biti? Vatra užarena!

Čitao sam u sebi te redove iznova i iznova. Te riječi su me umirile. Događaji iz prizemlja počeli su da blijede. Kako je sve to beznačajno izgledalo u svijetlu prisjećanja na božju vatru. Sjetio sam se izgleda neba napolju, veličanstvenog i gorućeg. Osjetio sam nalet straha i divljenja. I osjetio sam olakšanje što sam se podsjetio jedine važne stvari.

Ako drugi ne žele da znaju, neka izgore. Ali nikad ne zaboravljaj.

7.

Jevreji i mi

Ta večera nije bila laka. Raspoloženje za stolom je bilo napeto. Mina je bila povučena. Ali Nejtan je radio sve što je mogao da je zabavi i podstakne. Mislio sam da je izgledao smiješno, s lijevim okom djelimično prekrivenim flasterom, trzao se i treptao dok je govorio i jeo. I mada je Mina željela da uživa u pažnji, očigledno je bila odsutna duhom.

U jednom trenutku, otac je započeo svoje uobičajeno zadirkivanje Nejtana da bi popravio raspoloženje, ali je čak i očevo dobro raspoloženje – uvijek bi se prvi smijao svojim šalama (i to od srca) – bilo umanjeno tmurnim raspoloženjem.

Nakon večere, Mina i Nejtan su zajedno otišli u dnevnu sobu.

Čim su sjeli, Imran je počeo s još jednim izlivom gnjeva. Cvilio je iz sveg glasa i tražio majku, vrištanje je bilo prodorno, kao krici bola. Mina nije dugo izdržala i otišla je gore da ga smiri. Pola sata kasnije, vratila se da kaže laku noć. Ona i Nejtan su ustali i otišli do ulaznih vrata. Popeo sam se do svoje sobe i gledao kroz prozor dok su išli prema prilazu. Dok je na mjesecini stajao pored svog automobila, Nejtan se nagnuo prema njoj. Zagrlila ga je i rukom uhvatila za potiljak. Ostali su tako neko vrijeme.

Bilo mi je teško da gledam.

To veče bilo je najava budućih atrakcija: Minini i Nejtanovo udvaranje bilo je u toku, a Imranovo pravljenje problema biće nezaobilazna prepreka. Pošto mi je počeo ljetnji raspust, majka me je zadužila da odvodim dječaka iz kuće tokom Nejtanovih posjeta. Radio sam koliko sam mogao. Prvi put

sam imao sreće. Na putu do terena za bejzbol iza Falove kuće – moje omiljeno ljetnje popodnevno odredište, gdje je uvijek neko igrao – naletio sam na Denise i Mendi Robinson, jednojajčane bliznakinje s kovrdžavom smeđom kosom i primaknutim očima. Mislile su da je dječak „sladak kao šećer“. Krenule su u Gartnerovu kuću na drvetu, veliki broj malenih prostorija povezanih merdevinama i kanapima, o kojoj sam mnogo puta pričao Imranu. Žudio je da je vidi; a ja sam žudio da ga se otarasim. To popodne je prošlo dobro – Imran je volio da se igra s djevojčicama. A kasnije su ga Robinsonove bliznakinje dovele do terena kad je sve bilo gotovo. Nažalost, više nisam imao toliko sreće, i tih nekoliko nedjelja morao sam da ga vodim na bejzbol utakmice. Iako sam se uvijek trudio da natjeram Imrana da sjedi i gleda, nikad nije sarađivao. Ometao nas je i gnjavio sve dok mu neko ne bi dao rukavicu i pustio ga da stoji nasred terena, gdje, naravno, nije mogao da uhvati loptu. Čak i kad bismo mu je bacili s tri metra udaljenosti.

Moje popodnevne ekskurzije s klinkem nisu riješile problem.

Vrlo često bi Nejtan bio kod kuće kad bih se vratio s dječakom, a očekivani napad bijesa je uvijek naglo prekidao njegovu posjetu. Onda je ocu palo na pamet: nedjelje. Bio je to njegov slobodan dan, i mislio je da ako odvede Imrana van kuće – u zoo vrt ili na pecanje (tad bih im se i ja pridruživao) – to bi omogućilo Mini i Nejtanu bar jedno bezbrižno popodne svake nedjelje. Funkcionisalo je savršeno.

Sredinom juna, poslije četiri nedjelje udvaranja, Nejtan je rizikovao i prvi put ostao do uveče. Pridružio se Mini i majci koje su nas dočekale kad smo se vratili s jezera, s hladnjakom punim upecane ribe.

Otac je izvukao najveću ribu – zelenu i crnu sunčanicu tešku oko pola kilograma – i podigao je, hvaleći se svima kako ju je dječak upecao. (Nije on, nego otac.) Nejtan je od srca pohvalio dječaka i, vrativši se u kuću, dao Imranu iznenađenje u vidu korpe pune novih igračaka. Zajedno su se igrali jedan sat nakon večere, a Imran se ponašao najbolje što može. Nije bacio nijednu od novih igračaka u Nejtanovu glavu; nije cmizdrio niti kukao kad ga je Mina stavila na spavanje i vratila se dolje da provede još malo vremena s

Nejtanom.

Ohrabren, te nedjelje je Nejtan došao u srijedu poslije posla. Ali to je bilo prebrzo, i Imran je reagovao nevjerovatnim napadom dječjeg gnjeva. Vrištao je tako glasno, i tako dugo, da sam se pitao kako je moguće da išta – čovjek ili životinja – pravi toliko buke. Dva dana kasnije, u petak popodne, majka me je odvela u stranu i zamolila me da ponovo pripazim na dječaka. Nejtan je trebalo da dođe uveče.

„Mama? Zašto se ne nađu van kuće? Zašto on uvijek dolazi ovamo?“

„Prestani da se žališ?“

„Ne žalim se.“

„Šta onda radiš?“

„Pitam.“

„Šta pitaš?“

„Zašto se ne viđaju na nekom drugom mjestu? Imran ne bi morao da zna..“

Majčin odgovor je bio oštar, kao da je mislila da bi već i sam trebalo da ga znam: „Zato što je tvoja tetka Mina muslimanka, a muslimanke *ne izlaze*.“

„Ali oni izlaze.“

Majka se namrštila.

„Zar nije tako?“ pitao sam.

Majka je odmahнула glavom. Zatim je zastala i klimnula glavom. Zatim je ponovo odmahнула. „Ne baš“, konačno je rekla. A onda je počela da objašnjava kako je obećala Mininim roditeljima da će čuvati čast njihove ćerke, i mada je *ohrabrivala* njenu vezu s Nejtanom, postavila je stroga pravila: nikad ih neće ostavljati nasamo; biće prisutna kad god su zajedno. Po majčinih riječima, to je značilo da nisu u pitanju pravi *izlasci*.

„Kad odu u njenu sobu, ostavljaju otvorena vrata. Provjeravam ih svakih deset minuta.“

Ako žele da nešto gledaju na televiziji, ja sjedim u kuhinji, slušam. Prošle

nedjelje... kad su željeli da idu u *Crvenog jastoga*? Misliš li da sam ih pustila da idu sami? Je li to misliš? „Ne znam.“

„*Nisam* ih pustila. Išla sam s njima. Sjedjeli su u separeu.

Mina nije željela da prisluškujem njihov razgovor, tako da sam sjedjela s druge strane, i pratila im svaki pokret. Niko pri čistoj svijesti ne bi to nazvao *izlaskom*. Ha?“

Pretpostavljam da je bila u pravu.

Bio je kraj juna.

Majka je svratila jedne noći da me obiđe prije nego što ode u krevet. Dok je virila kroz vrata, okrenuo sam se u krevetu, nadajući se da neće primijetiti da sam još uvijek budan.

Ušla je unutra, šapućući: „Šta nije u redu, *dušo moja*?“

„Ne znam.“

„Čitao si do kasno?“

„Ne.“

„Šta onda nije u redu?“

„Ne spava mi se, rekao bih.“

„Hoćeš li da *mamica* dođe i pomazi te?“ Klimnuo sam glavom.

„Prrr“, prela je dok je prilazila i sjedala pored mene.

Pružila je ruku i prešla mi prstima preko čela. Dugo smo u tišini zurili jedno drugom u oči.

„Je li sve u redu s tetka Minom?“ napokon sam pitao. „Sve je u redu, *behta* – malo je zbunjena, ali je dobro..“

„Zašto je zbunjena?“

„Stvari postaju ozbiljne.“

„Stvari?“

„Konačno je i tvoj otac učinio nešto časno. Rekao je Nejtanu da treba da razmisli kakve su mu namjere. Napokon, Mina je istočnjakinja.“ majka je

zastala, neprimjetno odmahujući glavom, sa suzama u očima. „Znaš li šta je taj dragi čovjek rekao?“

„Ne.“

„Kako smatra sebe veoma srećnim što je ona bila tako otvorena prema njemu. Nije očekivao da će pristati da ga vidi. I zahvalan je. On je tako nježan čovjek. Tako *intelligentan*. Stvarno ne znam zašto je tako blizak s tvojim ocem. Kako ono kažu? Suprotnosti se privlače? Kao doktor Džekil i gospodin Hajde.“

„To bi značilo da su jedna osoba.“

„Molim?“

„Doktor Džekil i gospodin Hajde su ista osoba... rekao bih.“

„Ne budi bezobrazan. Hoću da kažem, Nejtan je dobar čovjek. To je ono što je važno. To joj stalno govorim. A dobrog čovjeka je teško naći. Mislim, ne treba joj to govoriti. Vidjela je to u svom životu. I vidi u ovoj kući svakog dana.“ Majka me je i dalje mazila po čelu. „Brine se jer je on *Jevrejin*. Mislim, naravno, tu je i Imran. Koji stalno ponavlja kako ne želi *bijelog oca*. Ali to je glupost. Ne može da donese takvu odluku zbog nečeg što neki petogodišnjak govori.“ Majka je zastala, pomjerila je ruku dok je gledala u stranu. „Sad je opterećuje činjenica da je on *Jevrejin* i šta će reći ljudi kod kuće i šta će njihova djeca biti, muslimani ili *Jevreji*. Stalno joj govorim da ne treba da brine o tome. Ali ona je *tako* tvrdoglava. Prosto *opterećena*.“ Zakikotala se, dodajući, gotovo više sebi nego meni: „Doktor Frojd bi napisao podugačak rad o tetka Mini.“ Sad se ponovo okrenula prema meni, s iznenadnim sjajem u očima. „Stalno joj govorim kako je *dobra stvar* to što je Nejtan *Jevrejin*. Oni znaju kako da poštuju žene, *behta*. Oni razumiju kako da ostave ženu da bude žena, da joj dopuste da se brine o njima. Razumiju kako da ženi posvete pažnju. Rekla sam tetka Mini da će joj on obezbjediti život o kojem nikad nije ni sanjala s muslimanom. Muslimani se plaše žena... svi.“ Nagnula se, poljubila me je u nos, njeno lice bilo je samo nekoliko centimetara od mog, njene brižne oči natečene od iznenadne ljubavi. „Zato te odgajam drugačije, da naučiš kako da poštuješ žene. To je istina, *kurbane*:

odgajam te kao malog Jevrejina.“

Ono što je majka te noći rekla o Jevrejima, čuo sam i ranije. Govorila je takve stvari o *njima* – kako je voljela da zove pripadnike jevrejske vjere – veoma često: kako su pametni; kako razumiju prirodu novca; kako nikad ne napuštaju svoje; kako poštuju majke; kako vole knjige; kako su im muškarci pažljivi; kako su im duše bile pune snage; i kako su oni posebna sorta, zbog čega im svi zavide, itd, itd, ponavljajući bez izuzetka litaniju klišea koji su nam svima bili poznati, a koje ona nije prvo čula kao klišee, već pohvale iz usta njenog oca, koji je kod svoje djece razvio uvjerenje da su Jevreji *posebni* ljudi, da ih je bog blagoslovio, i mada su ponekad nepodnošljivi – kao i sva razmažena djeca – od njih se mnogo može naučiti.

Nikad nisam upoznao djedu – umro je ubrzo nakon što sam se rodio – ali sam čuo mnogo o njegovom poštovanju prema Jevrejima, poštovanju koje se razvilo dok je kao student u Engleskoj živio među njima u godinama nakon Drugog svjetskog rata. Prema majčinim riječima, posebno ga je zanimalo jevrejsko poštovanje prema *pravom* učenju, ne pukom pamćenju i prežvakavanju tradicije, što je kod muslimana bilo uobičajeno. Među tijesno povezanim londonskim jevrejskim zajednicama koji su izbjegli užase Hitlerovog *Konačnog rješenja*, djeda je otkrio grupu ljudi koja je, mada su imali sve moguće razloge da očvrsnu – zbog opstanka – bez ikakve sumnje u sebe ili nesigurnosti, razgovarala o svim vrstama problema, posebno religijskih.

Provodio je mnogo vremena posebno s jednom porodicom, Goldenbergovima, koji su mu bili prvi susjedi i sprijateljili su se s tada mladićem iz Pakistana koji je studirao pravo. Godinama kasnije, djeda bi obradovao djecu pričama o Goldenbergovima, kako su on i njihovi gosti ljubili knjige, čak i one koje nisu bile svete; kako su veselo pjevali svoje ritualne pjesme prije i poslije večere; i kako su otvoreno razgovarali o svemu, od značenja njihovih običaja do najnovijih naučnih otkrića i njihovog odnosa s onim što je pisalo u Tori. Tu intelektualnu radoznalost dijelili su mnogi Jevreji koje je djeda upoznao dok je živio u londonskim sirotinjskim četvrtima, a takve ideje nisu sprečavali ni Goldenbergove niti njihove

prijatelje da se mole ili prizivaju boga prilikom obroka ili održavanja vjerskih obreda. Djeda je iz kontakta s tim londonskim Jevrejima otkrio kako razmišljanje ne slabi čovjekovu vezu s tradicijom, već je upravo jača. To nije ono što je naučio tokom svog vjerskog obrazovanja u džamijama u Pendžabu gdje je, kao i mnogi dobri suniti, bio učen da je sticanje znanja radi znanja bio siguran znak da je neko skrenuo sa staze koja vodi ka bogu.

Ali dok je djedino poštovanje prema jevrejskoj kulturi bilo ograničeno na određene mentalne osobine za koje je vjerovao da su izvorna poboljšanja života, majčino divljenje prema semitskim stvarima bilo je prilično čudno. Evo primjera: u jednom trenutku otkrila je jedinog košer mesara u gradu. Nalazio se na Sjevernoj strani, trideset minuta putovanja ako je saobraćaj bio dobar, i slučajno smo prošli tuda jednog dana. Zaustavila je auto da bi provirila kroz izlog, čudno zainteresovana – čak i očarana prizorom Jevreja, mladih i starih, koji sijeku i kupuju meso. Sledećeg dana se vratila kako bi kupila jagnjeće odreske koje nam je spremila te večeri, saopštavajući ocu i meni kako je meso bilo „ne samo svetije već i *bolje*“.

(Svetije, mogla je da tvrdi, jer su Jevreji klali životinje isto kao i mi muslimani, puštajući ih da iskrvare do smrti dok imam ili rabin stoje iznad životinje i izgovaraju božje ime.) I uprkos osjetno dužoj vožnji, počeli smo izbjegavamo spakovane odreske iz lokalne bakalnice zbog Jakovovog košer mesa, i to nije bilo samo zbog svetosti (ili kvaliteta) mesa. Kod Jakova, majka je uživala više nego u ijednoj drugoj mesari.

Ostajala bi i razgovarala s Jakovom Brustinom i njegova dva sina o svemu od vremenskih prilika do značenja Jom kipura.

Tog poslednjeg razgovora se jasno sjećam, jer je trajao više od pola sata, i nakon njega, majka je zaključila kako je Dan pomirenja bio odličan praznik, i kako bi svi, Jevreji ili ne, trebalo da ga slave. To je značilo, naravno, da *mi* treba da ga slavimo. Te jeseni, nije mi dala da idem u školu pomenutog dana, ali nismo se stvarno pokajali zbog grijehova, osim ako se pod tim ne podrazumijeva odlazak u tržni centar i uživanje u komadima pice. Nakon pice, otišli smo u robnu kuću da kupimo somotske pantalone za mene, iste pantalone koje sam, slučajno, nosio u školu narednog dana s porukom u

zadnjem džepu kako sam ostao kod kuće zbog vjerskog praznika. Gospođa Ike, moja učiteljica u trećem razredu – žena čija je nordijska fizionomija izgledala onoliko oštro i grubo koliko joj je duša bila nježna i radosna – pitala me je s nevinom radoznalošću koji je to praznik bio.

„Jom kipur“, odgovorio sam, osjećajući čudno zadovoljstvo.

Gospođa Ike bila je zbunjena. „Ali vi ste muslimani, zar ne?“ Oklijevao sam. Nekako sam, mada ne u potpunosti – što će se dogoditi i to na silu u narednim mjesecima – shvatio da ne možeš biti u isto vrijeme i musliman i Jevrejin.

„Da. Mi smo muslimani“, rekao sam.

„Tako mi se i učinilo da je tvoja majka rekla“, dodala je gospođa Ike, i dalje zbunjena. A zatim je nastavila, vedro i s iznenadnim osmijehom koji je trebalo da mi stavi do znanja kako me nije osuđivala, već se samo interesovala: „Nisam znala da Jevreji i muslimani slave iste praznike. To je tako lijepo. Naučiš nešto novo svakog dana, zar ne?“

Ipak majčina zabavna ljubav prema svemu što ima veze s Jevrejima nije sve što imam da kažem o odnosu prema Semitima.

Iako su osjećanja moje porodice prema Jevrejima bila drugačija nego kod većine muslimana, znao sam da postoji i druga strana, raširenija, tamniji ton muslimanskog antisemitizma, čemu sam bio izložen mnogo puta, a posebno se sjećam – gotovo presudno – nečeg što se dogodilo jedne decembarske noći kad sam imao devet godina.

Moji roditelji su bili pozvani na večeru kod Čata (Galeb Čata, uticajni vlasnik apoteka koga je majka uvijek željela da sprijatelji s ocem). Te večeri je padao obilan snijeg, još uvijek se sjećam kako sam sjedio pored prozora u Čatinoj raskošnoj dnevnoj sobi i zurio u nebo koje je izgledalo kao da se raspada na male bijele dijelove koji padaju posvuda.

„Pada li još uvijek snijeg, *behta*?“ Čata me je pitao kad se vratio iz predvorja. Bio je visok, suvonjav, sivosmeđ čovjek čije je aknama naruženo

lice bilo oivičeno bijelom bradom, debelom urednom trakom koja se protezala od uva do uva. Ruke su mu bile duge, kao i njegovi tanki naborani prsti. Dok me je mazio po glavi, klimao sam glavom, zbunjen što me je pitao nešto što se očigledno vidi kroz prozor pred njim. Nasmiješio se, zatim se vratio na svoje mjesto u fotelji nasred sobe, gdje su se ljudi bili okupili. Otac je bio tamo; Čata; Soni Buledi, psihijatar oženjen Austrijankom (to je bilo mnogo prije nego što je Soni počeo sebe da zove ateistom i postao persona non grata u lokalnoj pakistanskoj zajednici); još dvojica koju nisam poznao: debeli inženjer po Imenu Madžid i ćelavi mršavi nervozno napeti čovjek po imenu Davud. Muškarci su sjedjeli odvojeno od žena, koje su bile u kuhinji. Bio sam jedini prisutni dječak te večeri. Satja i Oto Buledi bili su s majkom, koja nije došla.

„Gdje ti je porodica večeras?“ Davud je pitao Sonija. „Zašto ih nisi doveo?“

„U Austriji su“, odgovorio je Soni. „Sa ženinom porodicom.“

„Zašto nisi s njima?“ pitao je Davud.

„Posao. Ali idem sledeće nedjelje.“

„Za Božić?“

Soni je oklijevao.

Čata je pogledao prema njemu. „*Buledi-sahibe*, nemoj mi reći da slaviš *Božić*?“ pitao je, naglašeno. Akcenat mu je bio čudan, naglašeni teški britanski akcenat koji je mijenjao – ali ne i prikrivao – Pendžabski pjevajući način govora.

„*Neslavim* ga“, rekao je Soni, braneći se.

„Ali dozvoljavaš djeci da ga slave.“

„To je kulturni praznik, kako ja to vidim. Prilika za djecu da provedu vrijeme s majčinom porodicom.“

„Kulturni praznik“, rekao je Davud klimajući glavom. „Sviđa mi se to. Mislim da je to ispravno. To više nije vjerski praznik. Uzeli su ga i pretvorili u nešto potpuno drugačije. Prodaju robe. Kapitalizam.“ Davud je pogledao u

Čatu. „To je sad prava svrha Božića.“

Čata je klimnuo glavom, slažući se. „Čak više ni ne misle na svog proroka. Samo o kupovini i prodaji stvari. *Trgovina...*“

„Znaš, to me je podsjetilo na knjigu koju sam pročitao“, rekao je Davud. „Pisac je izvjesni Maks Veber. Trebalo bi da je prelistaš, doktore Buledi.“

„Nije valjda *Protestantska etika i duh kapitalizma?*“ iznenađeno je pitao Soni.

„Upravo tako!“ Davud je uzviknuo oduševljeno zapljeskavši rukama. A zatim, iznenada, namrštio se. „Misliš *Hrišćanska etika...* zar ne?“

„Naslov je *Protestantska etika*.“

Oglasio se Madžid sa svog mjesta preko puta Sonija i oca, koji su sjedjeli jedan pored drugog na kauču: „To je isto. Protestanti su hrišćani.“

„Ne baš“, odgovorio je Soni. „Ima raznih vrsta hrišćana. Protestanti su jedni od njih.“

„Svi su oni *pogrešna* vrsta“, rekao je odlučno Čata.

Soni ga je pogledao, kao da je želio da odgovori. Ali ugrizao se za jezik.

Davud je nastavio oduševljeno: „Dakle čuo si za Maksa Vebera, doktore Buledi?! Taj čovjek je nevjerovatan. Stvarno govori onako kako jeste! „Davud se okrenuo prema ostalima. „Nema muslimana kao što je on, neko ko bi se suprotstavio svom narodu i rekao istinu koja se krije iza svih laži.“ Davud je oduševljeno gestikulirao. „Veber pokazuje kako su hrišćani stvorili kapitalizam! Pokazuje kako im je kapitalizam *prava* religija. On čak to i kaže! Da je sve to zavjera! Sve je izgovor kako bi se zaradio novac!“

„To je preširoko tumačenje, Davude“, ispravio ga je Soni. „On ne kaže baš to.“

„Tako sam ja razumio. I vjeruj mi: pažljivo sam čitao.“

„Možda je i tako“, rekao je Soni odmahujući glavom. Sve do sad, on je, kao i svi ostali, govorio uobičajenom mješavinom engleskog i urdua, kojom je govorila većina pripadnika zajednice – ali sad je govorio samo engleskim, a glas mu je bio hladan, akademski, uz tračak prezira: „Veber govori kako

izvjesni nazor, izvjesni protestantski način razmišljanja i života, utiče na ljude da štede novac umjesto da ga troše.“ Govorio je polagano kao da nije siguran hoće li ga slušaoci razumjeti. „Jedna od razlika između protestanata i katolika je, kaže Veber, što protestanti ne daju crkvi svoj novac, kao što to rade katolici. A oni kao da ne žele da troše novac na sebe. I na kraju protestanti samo zarađuju novac i nastavljaju da štede. I tokom vremena, skupljali su sve veće i veće svote novca. *Kapitala*. Koji su morali negdje da ulože. I oni su ulagali. A to je, kaže Veber, pravi početak kapitalizma.“

Davud je zabrinuto zurio, kao da pokušava da saglasi ono što Soni govori sa svojim poimanjem onog što nije, očigledno, pročitao s toliko pažnje ili razumijevanja. Davud se spremao da odgovori, kad se Čata ubacio:

„Tvoj gospodin Veb griješi.“

„Ne Veb. Veber“, ispravio ga je Soni, a zatim naglasio: „*Vay – bar*.“

„Kako god. Ne zanima me koliko je knjiga napisao. Ne može da promijeni istinu: kapitalizam nema nikakve veze s hrišćanstvom. Skupljanje velikih suma novca, kažeš? A šta misliš odakle je to došlo?“

„Rekao sam ti šta Veber misli“, kazao je Soni. „Ne kažem da se slažem ili ne slažem.“

Samo sam objašnjavao.“

„Ne marim za njega, *doktor-sahibe*. Marim za tebe: šta *ti* misliš odakle su došle te prve sume novca?“

„Ne znam šta pokušavaš, Galebe. Očigledno je da imaš neki odgovor u glavi. Onda ga kaži.“

Čata je klimnuo glavom, slažući se sa Sonijem. „Od kamata. Eto odakle.“ Soni je slegnuo ramenima. „Dobro. I?“

„Ko je smislio mate?“

„Ne znam.“

„Svi znaju – osim tebe i dragog gospodina Veba, izgleda mi – da su *kamate jevrejska* izmišljotina. Da su oni ti koji su zapečatili taj grijeh.“ Čatin ton bio je zapovjednički, kao da je očekivao da njegova izjava prođe bez

dalje rasprave. Davud je proučavao Čatu, razmišljajući o tome. Otac se vrpeljio, očigledno iznerviran.

„Dakle, Galebe..“ počeo je otac. „Kad si kupio onu apoteku u Berčgrovu, jesi li platio u gotovom?“

„Naravno da ne“, odgovorio je Čata. „Uzeo si zajam?“

„O čemu se radi, Navide?“

„I to je zajam s *kamatom*...?“

„Jedini koji postoji u ovoj zemlji, brate.“

„Dakle, ako sam dobro razumio“, nastavio je otac. „Ti si se okoristio *grešnom* kamatom. Zar zbog toga nisi podjednako grešan kao i ti Jevreji?“

„Postavljaš mi to pitanje kao da misliš da se i sam nisam to pitao.“

„I koji je tvoj odgovor?“

„Mi koji živimo ovdje, među *džahilima*, moramo da prihvatimo njihova pravila..“

„*Džahili*?“ promrljao je Soni sebi u bradu. Čak i s ono malo znanja koje sam tad imao o islamu, znao sam da se to odnosi na nevjernike.

„Zvuči pomalo naivno..“ nastavio je otac: „Zar zbog toga nisi licemjer?“ Njegovo zadovoljstvo dok je izgovarao tu riječ bilo je vidljivo.

„Nema razloga da budemo neprijatni, Navid-bhai.“

„Samo sam ti postavio pitanje, *maulvi-sahibe*.“

Čata se smijuljio. „Mi ovdje moramo da živimo po tim pravilima... Kad nema drugog načina da se živi, radiš ono što moraš. Naša vjera stavlja porodicu na prvo mjesto. Moraš da se pobrineš za porodicu. Tako Kur'an kaže. Naša tradicija dozvoljava prilagodljivost.“

„Porodica je na prvom mjestu za svako normalno ljudsko biće, Galebe“, odgovorio je otac oštro. „Vjernika ili nevjernika... A u svakom slučaju, ne govorimo o tome. Tvoja porodica je zbrinuta. Govorimo o bogaćenju. To je ono čemu ti težiš. Ne moraš da uzimaš zajam s kamatom da bi zbrinuo porodicu. Bilo bi ti dobro i bez zajma. Bez novih apoteka. Mogao bi da

sačekaš i štediš novac dok u banci ne budeš imao dovoljno da kupiš nove apoteke bez zajma.“ Otac je zastao. „Ali to bi značilo da budeš manje agresivan nego što želiš da budeš.“

„Ili poreske olakšice“, dodao je Čata. „Ovdje je konkurencija žestoka. Nikad ne možemo da promijenimo sistem ako ne učestvujemo u njemu. Ali ako smo važni činioci sistema, a taj dan će doći, *inšallah*, onda ćemo moći da razgovaramo s bankama da nude beskamratne zajmove.“

„A do tada ćeš igrati s đavolom? To namjeravaš?“ pitao je otac.

Prije nego što je Čata stigao da odgovori, Soni se ubacio: „Možda bi trebalo da budemo više zahvalni Jevrejima“, rekao je. „Napokon, *Cata-sahibe*, tvoj veliki plan izgleda da zahtjeva njihov izum – kamatu.“

Usljedila je duga napeta pauza.

Madžid, koji nije mnogo govorio, reagovao je na ovu očiglednu provokaciju s vidnom uznemirenošću: „Molim se Alahu da onaj prokleti Karter izgubi izbore!“ Nakon još jedne kratke stanke, nastavio je: „Ti Jevreji su ga sažvakali i ispljunuli. A mi samo plaćamo cijenu toga! Možete li da povjerujete koliki je to *idiot*? Nama je obećao nekoliko stotina miliona dok ga oni Jevreji tjeraju da ulaže milijarde u njihovu odbranu? General Zija bio u pravu kad je rekao da su to mrvice. Baš tako! Mrvice! A Karter i njegov debeli brat mogu da zadrže te mrvice za sebe, što se mene tiče.“

„Ne znam zašto bi Regan bio drugačiji“, odgovorio je Davud.

„*Mora* da bude drugačiji“, rekao je Madžid. „On je republikanac. Nikson je bio prijatelj Pakistana.“

„Možda će nam biti prijatelj, možda neće“, rekao je Davud, ponovo gledajući u Čatu. „Pakistan je jedno, Izrael drugo“, rekao je Čata samouvjereno.

„Ali Pakistan im je potreban!“ dodao je Madžid čudnovato molećivim tonom: „Bez Pakistana, Avganistan će pripasti Rusiji.“

A onda će izgubiti i Pakistan! A onda i Iran!“ Sad je posebno naglašavao riječi. „A Amerikancima se neće svidjeti kako će mapa izgledati nakon toga!“

„Iskreno“, počeo je Soni, „vjerovatno više vole da Iran pripadne Rusima nego da ga vodi ajatolah.“

„Baš me briga za Iran! Brinem za *naše* ljude!“ uzviknuo je Madžid. „Moramo prvo da se pobrinemo za sebe! Zatim za ostale. Pakistan će se raspasti ako nam Amerikanci ne pomognu. Ali ti prokleti Jevreji ne žele da nam oni pomognu!“

Soni ga je zbunjeno pogledao. „Zašto misliš da su Jevreji krivi zbog nedostatka podrške Pakistanu?“

Madžidje s nevjericom gledao u Sonija. „Zato što nas mrze!

Eto zašto! Mi smo poput njih. Jedina preostala religiozna zemlja u svijetu. Mi smo stvoreni za muslimane, kao što su oni stvoreni za Jevreje. Ali oni žele da budu *jedini*!“

„S Pakistanom će sve biti u redu“, odgovorio je Čata samouvjereno.

„Pakistan nije problem. Pravi problem je Izrael. Mi nikad nećemo imati mir u svijetu sve dok oni žive na toj zemlji. Oni donose teškoće kuda god da odu – to je njihovo prokletstvo. Ali za to postoji samo jedno rješenje. I moraćemo da čekamo još hiljadu godina prije nego što neko ponovo bude imao petlju da pokuša.“

„Šta da pokuša?“ pitao je Soni sumnjičavo.

„Da ih sve poubija“, odgovorio je Čata, dodajući – nakon pauze – istim ozbiljnim tonom: „Kao Hitler.“

„Hitler?“ pitao je Soni.

Zaprepašćeno je pogledao u oca.

Otac je izgledao manje zaprepašćeno a više bijesno.

Upravo tad – kao po komandi – iz kuhinje, gdje su žene sjedjele, začula se provala oduševljenog smijeha.

„Kad bi znao riječi iz svoje svete knjige, doktore Buledi“, počeo je Čata, „onda bi znao kako je Hitler radio upravo ono što je Kur'an predvidio i na šta je Alah upozorio.“

„O čemu to govoriš?“

„Ne ponašaj se tako uvrijeđeno.“

„Da se ne ponašam uvrijeđeno? Pa uvrijeđen sam.“

„Dobro.“ rekao je Čata samozadovoljno dok je ustajao iz fotelje, „to je tvoja politika. Nema nikakve veze s istinom.“ Čata je otišao do police s knjigama na drugom kraju sobe, i uzeo je primjerak Kur'ana koji se nalazio na najvišoj polici, „Evo o čemu govorim“, rekao je i poljubio korice i podigao knjigu. „Evo“, rekao je, prilazeći kauču. Dodao je knjigu Soniju, a kažiprstom je pokazivao na dio teksta. „Pročitaj podvučene ajete. Ovdje...“ okrenuo je stranu „...i ovdje.“

Soni je uzeo knjigu, gledajući ga podozrivo. Dok je počinjao da čita, a Čata sjedio u fotelju, vladala je neprijatna tišina. Još jedan talas ženskog smijeha došao je iz kuhinje. Iznenada, na vratima se pojavila jedna žena.

Čata je podigao pogled. „Da, Nedžat?“ pitao je.

Nedžat je njegova žena. Koji sam dosad vidio samo s velom koji prekriva lice, a sad ga nije nosila.

„Jeste li vi muškarci zainteresovani za malo *zelenog čaja*?“ pitala je vragolasto.

Imala je dražesno okruglo lice, sa širokim i privlačnim osmijehom. Ali bilo mi je neprijatno da je vidim, kao da je zabranjeno lice koje je sad otkrila nestvarno, a da je ona crna platnena maska koja nije pokazivala kakva je žena ispod, u stvari, njeno pravo lice.

Svi muškarci su željeli čaj, neki s mlijekom, neki i sa šećerom; samo je otac želio onakav kakav piju Kašmirci – izumitelji pomalo gorke mješavine zelenog čaja i začina – s malo soli.

Kad je primila porudžbine, gospođa Čata je nestala u kuhinji. Sjedeći na kauču, Soni je okrenuo stranu i nastavio da čita.

Odmahnuo je glavom. „To ne znači ono što ti misliš“, rekao je samouvjereno dok je podizao pogled i vraćao knjigu Čati.

Čata ga je ignorisao i okrenuo se prema Davudu. „Pročitaj nam ovo,

brate.“

Davud je oklijevao. Izgledao je posramljeno.

„Samo naprijed“, ohrabrivao ga je Čata. „Počastvuj nas. Hajde. Čitaj.“ Davud se nagnuo i uzeo knjigu od Sonija.

„Koje ajete?“ pitao je.

„Podvučene“, odgovorio mu je Čata.

Davud se ispravio na stolici. Pročistio je grlo i počeo da čita:

I poniženje i bijeda na njih padoše i Alahovu srdžbu na sebe navukoše zato što u Alahove dokaze nisu vjerovali i što su ni krive ni dužne vjerovjesnike ubijali, zato što su neposlušni bili i što su sve granice zla prelazili.

Davud je okrenuo stranu. Čata je gledao u Sonija. Soni je gledao u stranu, nemoćan – ili nespreman – da izdrži Čatin sivi netremični pogled. Davud je nastavio:

Jadno je to za što su se prodali: da ne vjeruju u ono što Alah objavljuje, samo iz zlobe što Alah, od dobrote Svoje, šalje Objavu onome kome On hoće od robova Svojih; i navukli su na sebe gnjev za gnjevom – a nevjernike čeka sramna patnja.

Čuvši te riječi, Čata je uzbuđeno podigao ruku, zaustavljajući Davuda „*Navukli su na sebe gnjev za gnjevom. A nevjernike čeka sramna patnja.*“ To je napisano. *To je istina!*“

Čata je pokazao prema Soniju, pretjerano naglašavajući izvjesne riječi dok je nastavljao: „*I to je prokletstvo koje ih prati još od tada. Zato su smješteni u geta. Zato je postojao Holokaust. Izato će oni izgubiti svoj dragocjeni Izrael.*“

Madžid je zagroktao, kao životinja koja očekuje hranu. Davud je klimao glavom. „Predodređeni su da pate“, dodao je Čata energično.

Sjetio sam se jedinog jevrejskog prijatelja koga sam ikad imao, Džejsona Bluma. Talas brige me je obuzeo.

„Zašto samo ti ajeti, Galebe?“ izazivao ga je Soni, skidajući naočari s prezirom, i brišući stakla maramicom koju je izvadio iz džepa košulje. „Zašto mu ne kažeš da pročita i šezdeset drugi?“

„Šezdeset drugi“, pitao je Čata zbunjeno.

„Možda si *ti* taj koji treba malo bolje da upoznaš svoju svetu knjigu“, rekao je Soni, vraćajući naočari na lice. „Davude, molim te učini nam čast i pročitaj šezdeset drugi ajet.“

Otac je zadivljeno pogledao u Sonija.

„Davude. Molim te. Ajet šezdeset drugi. To je onaj koji Čata-*sahib* nije podvukao.“ Soni je uputio Čati ledeni pogled. Davud je pogledao Čatu. „Nije ti potrebna njegova dozvola, Davude“, rekao je Soni naglo. „Odrastao si čovjek. Samo pročitaj.“

„Hajde, Davude“, rekao je otac. „Šta piše?“

Davud je okrenuo stranu i ponovo pročistio grlo: „One koji su vjerovali, pa i one koji su bili jevreji, kršćani i sabijci – one koji su u Alaha i u onaj svijet vjerovali i dobra djela činili – doista čeka nagrada od Gospodara njihova; ničega se oni neće bojati i ni za čim neće tugovati!“

Uslijedila je kratka tišina. Soni je gledao u Čatu.

„Objasni ovo“, rekao je. „Pomiri se *s tim*, moj dragi *maulvi* – *sahibe*.“

„Da se pomirim?“ pitao je Čata.

„Hajde, čovječe!“ prasnuo je Soni. „Bog ih osuđuje u ajetu šezdeset prvom, koji si odabrao da podvučeš, a zatim ih u narednom prihvata?! To je prava protivrječnost i osim ako ne možeš da to objasniš, to čini oba ajeta potpuno besmislenim...“

Davud i Madžid su razmijenili uzbuđene poglede. Obojica su se s očekivanjem okrenula prema Čati. Ali Čata nije izgledao zabrinuto.

„Odgovor je jednostavan“, počeo je. „I da uopšte poznaješ Kur'an, ne bi postavio takvo pitanje. Ne bi postavio jedan ajet naspram drugom kao neku zagonetku koju treba riješiti! Nema protivrječnosti! Kur'an je savršen i potpun.“

„Kakav je odgovor, Galebe?“ navaljivao je Soni.

„*Doktor-sahibe*“, rekao je Čata s prezirom, „naš dragi Alah bi ih prihvatio, svakog pojedinačno, ako bi znali kako treba da se ponašaju. Ali oni *ne* znaju. *Ne* slušaju. A sve dok je tako, moraće da plaćaju. Da su se ponašali kako treba, bili bi objeručke prihvaćeni. Ali to je tragedija Jevreja: nikad se neće opametiti. Ne dok ne budu gorjeli u džehenemskoj vatri!“

Ponovo sam pomislio na Džejsona Bluma...

Sve dok ga roditelji nisu ispisali iz škole dva mjeseca nakon početka četvrtog razreda, Džejson mi je bio novi najbolji prijatelj. S iskrenim, dobrodušnim licem – nešto u vezi s njegovim razmaknutim očima i širokim osmijehom ulivalo je povjerenje – pokazivao je neuobičajeno samopouzdanje za učenika četvrtog razreda. Bio je najpametnije dijete u razredu, i najbolje obučeno: uvijek je nosio polo ili lakoste majice, njegove somotske pantalone uvijek su bile odgovarajuće boje, stalno je nosio vječito izglangane patike *stan-smit*.

Džejsonova skupa sportska odjeća bila je manje pokazatelj porodičnog načina života – bili su Jevreji, i nikad ih ne bi primili u *Indijan hils*, mjesni sportski klub za bogataše – a više rezultat njegove strasti prema tenisu. Bio je pravi hit među igračima mlađim od deset godina u lokalnom teniskom klubu. Jedne večeri u njegovog spavaćoj sobi, pogleda zamagljenih poslije čitavog popodneva provedenog u igranju atarija, izvadio je s police državnu rang-listu tenisera.

„Vidi ovo“, rekao je, pokazujući mi jednu stranu.

To je bio on. Na mutnoj crno-bijeloj fotografiji, ozbiljan ali prepoznatljiv, prvi na rang-listi. Ispod njegove slike stajalo je ime koje nisam prepoznao: Yitzhak Blum.

„Je li to tvoje ime?“ pitao sam.

„Da. Tako mi se zvao djeda. Umro je za vrijeme Holokausta“, rekao je bezizražajno. „Ali svi me zovu Džejson. A i meni se više sviđa.“

„Kako se izgovara tvoje pravo ime?“

Izgovorio ga je, a grleni izgovor zvučao je veoma slično onome što su moji roditelji izgovarali kad bi bili kod kuće i međusobno govorili na pandžabiju. Ponovio sam njegovo ime. „Upravo tako. To je stvarno dobro, Hajate“, rekao je zadivljeno. „Ali Džejson mi se više sviđa.“

Nije bio ni upola tako zadivljen kao ja. Nikad ranije nisam upoznao nikog čija slika je objavljena u knjizi. Zatvorio ju je i vratio na policu, a zatim je ozbiljno rekao: „Ja sam Jevrejin. Zato je moj djeda ubijen u Holokaustu. Ti znaš šta je Holokaust, zar ne?“ Klimnuo sam glavom. „Je li to ono kad je Hitler sve poubijao?“

„To je bilo ono kad je poubijao sve Jevreje. Mrzio nas je.“

„Oh“, odgovorio sam. Osjetio sam se glupo. Shvatio sam da mi je majka to objasnila kad mi nije dozvolila da gledam mini-seriju koja je prethodne godine izazvala pravu pometnju. *Pomisliće da sam idiot*, razmišljao sam.

„Šta si ti?“ pitao je. „Musliman“, odgovorio sam.

Klimnuo je glavom, uzimajući reket iz ugla. Gledao sam ga, moje divljenje je samo raslo, dok je zamahivao reketom. Predamnom je stajao moj prvi jevrejski prijatelj, teniski šampion i najbolji matematičar u razredu, pravi primjer onog, mislio sam, zbog čega moja majka misli da su Jevreji posebni. I da sam ikad sumnjao u majčine riječi, Džejson bi to razvijao. „Moja mama kaže da ste vi posebni“, rekao sam s divljenjem.

„Ko?“

„Jevreji.“

„Oh“, Džejson je slegnuo ramenima. „Pretpostavljam da jesmo“, dodao je. A onda, iznenada se sjetio nečeg i pokazao prstom na mene. „Musliman... to znači da ne idete u crkve, već u džamiju, zar ne?“

Klimnuo sam glavom. „Ali ne idemo često. Samo za praznike i slično.“

Džejson je klimnuo glavom. „Dakle, mi smo jedini u Mejsonu koji ne idu

u crkvu?“

„Ti ne ideš u crkvu?“ pitao sam.

„Ni za živu glavu. Ne bi me natjerao u crkvu ni da mi platiš. Hrišćani misle da smo mi ubili Isusa. Moj tata kaže da su ludi. On kaže da su *oni* ubili Isusa, a zatim okrivili nas.“

Znao sam osnove priče koju muslimani pričaju o Isusu, priču koju će mi Mina detaljno ispričati nekoliko godina kasnije: kako Isus nikad nije stvarno umro, već ga je spasio Bog u posljednjem trenutku. Znao sam i da muslimani smatraju Isusa za proroka, ali ne i za sina božjeg. Pomenuo sam to Džejsonu.

„Ne znam ništa o tome... Samo znam da moj tata kaže da je taj tip bio lud. Da je danas živ, bio bi u ludnici. Tata kaže da je prosto tražio da ga ubiju. Kaže da je Isus želio da umre.“ Klimnuo sam glavom. Nisam baš mnogo znao o svemu tome. A zvučalo mi je kao da Džejson zna.

Nedjelju dana nakon što mi je rekao to o Isusu u svojoj kući, navodno je to ponovio i u školi. Nisam bio tamo da to čujem, ali rekli su mi kasnije.

Bio je jutarnji odmor i nisam mogao da ga pronađem. Pošto sam pretražio igralište – za fudbal i ostale igre s loptom – došao sam do ivice školskog dvorišta, gdje sam primijetio grupu uzbuđenih dječaka okupljenih oko drveta. Kroz otvor na toj zavjesi koju su činila leđa dječaka, ugledao sam Džejsona. Bio je naslonjen na drvo.

„Džejsone!“ povikao sam. Nije me čuo.

Dok sam se probijao prema njemu, jedan od dječaka se odmaknuo od drveta, zakopčavajući pantalone. Drugi je prišao. Novi dječak je skinuo pantalone do koljena i počeo da piški. Neko se pomjerio i jasno sam vidio Džejsona. Ruke su mu bile vezane za drvo. A dječak je piškio na njega.

„Jevrejin! Jevrejin! Jevrejin! Jevrejin!“ počeli su da kliču.

„Ti si onaj koji želi da umre!“ povikao je jedan od njih. „Prekinite!“ povikao sam. Potrčao sam i bacio se na njih. „Prestanite! Prestanite!“

Zgrabili su mi vjetrovku i navukli mi je preko glave.

Dječaci su me gurali tamo-amo, lagano su me udarali po leđima. Čuo

sam pisak pištaljke dežurnog nastavnika, i svi su se razbježali. Skinuo sam jaknu s glave i vidio Džejsona. Bio zgrčen pored drveta, natopljen urinom, plakao je.

Otišao sam do njega i počeo da ga odvezujem. „Jesi li dobro?“ pitao sam. Samo je odmahnuo glavom. Nije htio ni da me pogleda.

Tog popodneva, poslali su me u direktorovu kancelariju da prijavim izgređnike. Dječaci su bili suspendovani, a ja sam nedjeljama bio izopšten jer sam cinkario zbog Jevrejina.

Džejsonovi roditelji su ga na kraju ispisali iz škole. Nikad ga više nisam vidio.

Donijet je *zeleni čaj*, Nedžat ga je dogurala na kolicima s ostalim ženama. Soni je ustao kad su žene počele da služe čaj. Izvinuo se Nedžat, rukovao se s ocem, zatim je otišao – Čati nije rekao ni riječ. Uz zvuke neprijatnog zveckanja kašičica koje miješaju čaj i srkutanja, muškarci su ponovo počeli da razgovaraju o Reganu i Karteru. Čata je pokušao da isprovocira oca da ponovo nastave razgovor o Jevrejima. Otac nije bio zainteresovan. Ostao je uzdržan.

Dok su te večeri išli prema kolima, moji roditelji su se posvađali. Otac je bio ljut što ga je majka natjerala da dođe na večeru. Sjeo je u kola i zalupio vrata, a majka – koja nije željela da sjedi pored njega – natjerala me je da sjedim naprijed. Dok smo se vozili kroz sniježnu oluju koja je i dalje trajala, farovi kola osvjetljavali su gusti neprekidni vrtlog sniježnih pahulja, a otac je bjesnio u sebi. Ništa nije rekao o svađi koja se odigrala među mušarcima. Ni majci. Ni meni. A ja sam sjedio pored njega, zabrinut.

Pomislio sam da ako je ono što je Čata rekao o Jevrejima tačno, Džejsonove nevolje su tek počele...

8.

Dan nezavisnosti

„Kad počinje vatromet?“ Nejtan je pitao majku.

Sjedjeli smo na stolicama na rasklapanje na rubu ovalnog fudbalskog igrališta, jedne od najviših tačaka u okolini, i zbog toga posebno dobrog mjesta za posmatranje opštinskog vatrometa. Dolazili smo svake godine, s plastičnim posudama punim pakistanske hrane i *lasija*, a ove godine nam se pridružio i Nejtan.

„Kad padne mrak“, odgovorio je otac, uzimajući zalogaj *samose*³. „Šta? Nikad ranije nisi vidio vatromet?“

„Jesam, Navide. Samo sam pitao. Mislim, sunce je već zašlo.“

„Počeće kad počne, Nejte.“

„Dobro.“ Nejtan je pogledao prema голу, gdje se Im ran igrao s novom igračkom koju mu je Nejtan dao te večeri kod kuće. Mislim da mu se sviđa igračka koju sam mu kupio“, rekao je Mini.

„Izgleda“, rekla je piskavim pjevajućim glasom. Dodala mu je plastični tanjir s bijelim pirinčem i karijem od mljevene govedine. „Hoćeš li malo *lasija*, Nejte?“ pitala je.

„Uvijek.“

Mina mu je uputila široki osmijeh.

Sve više sam primjećivao da se nešto događa s Minom kad je Nejtan u blizini, postajala je uobražena i izvještačena. Lažna.

Nisam razumio šta je to kod njega što ju učinilo takvom.

Mina je pružila šolju. Majka je sipala jogurtni napitak u nju, pjevušeći

nešto za sebe. „Šta to pjevušiš?“ pitala je Mina.

„Onu pjesmu s radija.“

„*Amerika je predivna*“, rekao je Nejtan.

„Molim?“ rekla je majka.

„Pjesma se zove '*Amerika je predivna*'. Melodija koju pjevušiš.“

„Sviđa mi se“, rekla je majka. Mina je dodala Nejtanu *lasi*, zatim sipala još jednu malu porciju hrane i ustala.

„Kuda ćeš?“ pitao je Nejtan.

„Da odnesem Imranu nešto da pojede.“ Otišla je do sina i sjela pored njega. Čim je vidio hranu, Imran je počeo da cmizdri.

Majka je prestala da pjevuši. „Nije dobro“, promrljala je dok je gledala Minu i sina. Imran je udarao majku po ruci, pokušavajući da prevrne tanjir. Konačno je uspio, hrana se prosula po travi. Ustala je i pošla prema nama, s praznim tanjirom u ruci.

„*Bhaj?* Možeš li da mi daš nekoliko *gulab džamuna*?“⁴

„To su slatkiši.“

„Rekao je da želi da ih jede. Samo želim da nešto pojede.“

„Treba da budeš strožija prema njemu. Vuče te za nos.“ Mina se ukočila. „Šta mi predlažeš?“ pitala je hladno.

„*Natjeraj* ga da jede“, majka se nije ni pomjerila prema posudi sa slatkišima.

„To upravo *pokušavam* da uradim“, odgovorila je Mina iznervirano. „Molim te da mi daš nekoliko *gulab džamuna*.“

„Znaš gdje su. Uzmi ih sama.“

Mina je s nevjericom zurila u majku.

„Ja ću ti ih dodati, Min“, ponudio se Nejtan, spuštajući tanjir na ćebe. Mina ga je ignorisala, kleknula je i uzela ovalnu kutiju, otvorila plastični poklopac i izvadila dvije zlaćane loptice prelivene supom.

Ponovo je ustala i otišla do sina.

„Uvijek stvaraš probleme, Munir“, rekao je otac žvaćući.

„Pusti je neka vaspitava dijete kako želi.“

Majka se okrenula prema njemu, podignutih obrva. „Vidiš li one plavuše tamo?“ Pokazala je na grupu djevojaka u šortsevima koje su se malo dalje igrale frizbijem. „Zašto im ne ponudiš neke od svojih *mudrih savjeta*? Možda će ti zauzvat dati piće? Hmm? Ko zna, možda ti se i posreći. To bi ti se svidjelo, sigurna sam.“

„Sad je dosta, Munir“, rekao je otac odlučno. .

Majka je stisnula usne. Sad se okrenula prema Nejtanu. „Ona gaji čudovište.“

Nejtan nije odgovorio. Slabašno se nasmiješio i nastavio da gleda u tanjir.

Kad se Mina vratila, uzela je svoj tanjir i sipala malo pirinča i govedine. Niko nije govorio dok je jela.

Aluminijumski zglobovi očeve stolice na rasklapanje zaškripali su kad je ustao. „Dobra hrana, dame. Kao i uvijek, rekao je dok je odlazio.

Gledao sam da vidim hoće li otići kod onih plavuša.

Umjesto toga, otišao je na parking, gdje je otvorio prtljažnik automobila i stajao tamo. Majka je gledala kako Mina jede. Mina ju je ignorisala.

Kad je Mina završila, odložil je tanjir. Majka je krenula da dohvati kutiju sa slatkišima, otvorila ju je, i izvadila ljepljivu *gulab džamun* lopticu, koju je stavila na Minin tanjir.

Mina je podigla pogled, i zagledala se u majčine oči. Na trenutak su bezizražajno zurile jedna u drugu.

A zatim su prasnule u smijeh.

Ponekad si tako naporna, *bhaj*, znaš li to?

„Nisi prva koja to kaže“, rekla je majka s osmijehom.

„Ja ne mislim da si naporna, Munir“, dodao je Nejtan, s vidljivim

olakšanjem.

„Ne poznaješ me tako dobro, Nejtane. Samo čekaj. Vidjećeš. Nasmijao se. Zatim je pogledao u Imrana. „Idem da vidim kako je“, rekao je, ustajući s tanjirom nepojedene hrane u ruci.

Otišao je do gola i sjeo pored Imrana.

Dok je Nejtan pokušavao da natjera dječaka da jede, Imran je gurnuo igračku u Nejtanovu hranu. Nejtan je gledao; izgledalo je da se zabavlja, i uskoro su se igrali zajedno, naizmjenično su zaranjali igračku u Nejtanovu hranu.

Ponovo sam pogledao prema parkingu. Otac je još uvijek stajao tamo i zurio u otvoren prtljažnik. Nisam mogao da dokučim šta radi tamo. Iznenada ga je zalupio.

„Bilo je zabavno“, rekao je Nejtan dok je ponovo sjedao na stolicu. „Čak sam ga natjerao da malo jede.“

„Šta da jede?“ pitala je Mina, izgledajući iznenađeno, očiju punih nježnosti. „Igrali ste se hranom.“

„Pa, mislim da je to želio da radi prije jela.“

Bilo je to tačno. Imran je mimo sjedio kod gola i prstima jeo iz tanjira koji je Nejtan ostavio.

Sad se otac vraćao do nas. Majka ga je sumnjičavo gledala dok je ponovo sjedao. „Munir, mogu li da dobijem malo *gulab džamuna*?“

Dodala mu je posudu.

„Ljudi zaboravljaju da je on samo dijete“, rekao je Nejtan, obraćajući se svima. „Preživio je mnogo toga. Kad se sve ima u vidu, mislim da je prilično dobro dijete.“

Mina ga je gledala, na čelu joj se stvarala duboka bora. Izgledala je kao da će zaplakati.

„Jesi li dobro, Min?“ pitao je Nejtan nježno.

Oborila je glavu i klimnula. Šmrknula je i obrisala nos. A onda se,

iznenada, nasmiješila. Bilo je to čudno. „Upravo sam se sjetila onog što si mi rekao juče, Nejte“, rekla je kikoćući se. Vratio se onaj izvještačeni pjevušeci glas.

„Čega?“ pitao je.

„O Emersonu? I glavoboljama? Sjećaš li se?“

„To?“

„Bilo je dobro“, rekla je, uspravila se na stolici i ponovo šmrknula. „Ispričaj ponovo.“

Navidu će se svidjeti.“

„Šta će mi se svidjeti?“ pitao je otac raspoloženo. „Nejtanov vic.“

„Nejtan zna neki vic?“ Otac je pitao preko zalogaja slatkiša. Oči su mu bile suzne, pogled mu je lutao. A jasno se čulo kako šuška dok govori.

Pogledao me je, osjetivši moj pogled.

Nejtan je nastavio: „Pa, samo sam juče rekao Mini kako je pisac po imenu Emerson.“

„Pisac?“ prekinuo ga je otac, i dalje žvaćući. „I tebi je to vic? Već mi se ne sviđa.“

„Pa, nisi mi dozvolio da završim.“

„Ne sprečavam te... Ali nakon takvog početka, ne nadam se mnogo.“

„Dobro“, počeo je Nejtan. „Bio jednom jedan pisac koji je rekao: '*Zašto čovjek u ovoj zemlji ne može da sjedne i razmisli, a da ga neko ne upita boli li ga glava?*'“

Zatim je uslijedila pauza dok smo očekivali ostatak.

Mina se nasmijala. Nejtan nije nastavio. Bio sam zbunjen. „I?“ pitao je otac.

„To je sve. Zašto čovjek u ovoj zemlji ne može da sjedne i razmisli, a da ga neko ne upita boli li ga glava? To je vic.“ Majka se nasmiješila, izdahnula, kao da pokušava da pokrene smijeh.

Otac je samo zurio. „Tebi je to vic?“

„Pa, ne bih baš rekao da je to vic sam po sebi“, rekao je Nejtan, okrećući se prema Mini, „mada mi se čini da bi Min rekla da jeste.“

„Nejte“, rekao je otac. „To nije vic. Tačka.“

„Navide“, ubacila se majka, s naznakom zapovjedničkog tona.

„Šta je bilo?“ požalio se otac, kao dječak koji se duri zbog majčine grdnje. „Rekla je da Nejte zna vic koji će mi se svidjeti. Samo sam želio da čujem nešto smiješno! Želim da se smijem! Je li to zločin?“

Majka je skrenula pogled. „Pijan, kao i obično“, promrljala je.

Otac se okrenuo prema Nejtanu. „Mislio sam da znaš neki dobar vic o Poljacima ili nešto slično. Svi znaju *takve*..“

„Ti znaš viceve o Poljacima, Navide?“ pitao je Nejtan s nevjericom. „Znam viceve o Sikima. To je gotovo isto.“

„Stvarno?“

Majka je objasnila: „Za ljude iz Pundžaba, Siki su kao Poljaci ovdje. Svi ih ismijavaju.“

„Pa, kad smo već kod toga“, rekao je Nejtan, „znam dobar vic o Poljacima.“

„Stvarno?“ pitala je Mina. Nije djelovala zadovoljno.

„Nisam siguran za to *dobar*“, ubacio se otac. Oči su mu bile vesele. „Poslije onog prethodnog, ja ću donijeti zaključak.“

Nejtan je klimnuo glavom. „Jeste li ikad čuli za Poljaka koji je učio pet dana?“

Otac je bezizražajnog lica zurio u kolegu. Nejtan je pogledao Minu – koja je očito bila iznervirana – a zatim u oca. „Zakazali su mu analizu urina.“

„E *to* je vic!“ zabrundao je otac. Smijao se i smijao, oči su mu se punile suzama.

Mina je odmahнула glavom.

„Šta je bilo, Min?“ pitao je Nejtan.

Prije nego što je Mina stigla da odgovori, otac je živahno počeo: „Evo jednog dobrog o Sikima. Raspisan je konkurs za posao detektiva, i trojica se prijave. Jevrejin, Rimljanin i Sik. Načelnik odluči da svakom kandidatu postavi isto pitanje, i da donese odluku na osnovu odgovora. I tako su ih pozivali jednog po jednog u načelnikovu kancelariju. Prvo je ušao Jevrejin, i načelnik mu kaže da sjedne. *'Ko je ubio Isusa?'* Jevrejin odgovara: *'Rimljani su ga ubili.'* Načelnik kaže: *'Hvala vam'*. Zatim Jevrejin odlazi, a Rimljanin ulazi, a načelnik mu postavlja isto pitanje: *'Ko je ubio Isusa?'* Rimljanin kaže: *'Jevreji su ga ubili.'* - *'Hvala vam'*, kaže načelnik. Konačno, ulazi Sik, a načelnik mu postavlja isto pitanje. Ali umjesto da mu odmah odgovori, Sik pita: *'Načelniče, mogu li malo da razmislim o tome?'* Načelnik mu kaže da nema problema, i da sutra dođe s odgovorom. Kad je Sik te večeri došao kući, žena ga pita kako je prošao razgovor za posao. *'Sjajno, dušo'*, kaže joj. *'Dobio sam posao, i već istražujem ubistvo!'*“

„Haaaa!“ uzviknuo je Nejtan, smijući se srdačno i poletno. I majka se smijala. Otac se kikotao, uživajući u uspjehu svog vica, makar kod njih dvoje. Nisam se smijao – nisam razumio vic – a nije ni Mina. Izgledala je ozbiljno, raspoloženje joj se potpuno promijenilo. Gledala je u Nejtana kao da ga ne prepoznaje.

„Jevreji nisu ubili Isusa, Navide“, rekla je strogo Mina. „To je vic“, rekao je otac.

Mina je nezadovoljno slegnula ramenima. Nejtanovi obrazi bili su rumeni od smijeha. „Nisam tako siguran u to, Min“, rekao je umiljato. „Navodno smo *imali* priliku da ga spasimo i nismo. Umjesto njega smo tražili Barabasa. Mada nisam siguran da to znači da smo ga ubili.“

„Barabas?“ pitala je Mina, napetim glasom. „Ne znam ko je to.“

„I on je bio zatvorenik. Pontije Pilate pitao je Jevreje koga žele da oslobodi. I oni su odabrali Barabasa. To je značilo da će razapeti Isusa.“

Mina očigledno nije imala pojma o čemu on govori.

„Hoće li neko još hrane?“ pitala je majka. Niko nije odgovorio.

Nejtan se okrenuo prema ocu. „Ali što se tiče istrage ubistva, Navide,

mislim da je moj zemljak bio u pravu. Rimljani su definitivno oni koji su izvršili to djelo.“

„Samo da se zna“, rekla je Mina oštro. „Hazrat Isa nikad nije umro. Sve je to nesporazum.“

„Isa?“ pitao je Nejtan.

„Tako mi zovemo Isusa. Mislila sam da to već znaš.“

„Nikad nije umro? Kako to misliš?“ Izgledalo mi je da Nejtan misli kako se ona šali. Osjetio sam kako mi lice crveni od gnjeva.

„Kad je Hazrat Isa bio u zatvoru“, nastavila je Mina, napetim glasom, „prije nego što su ga odveli da ga razapnu, molio se Alahu da ga poštedi. I kad je stražar došao da ga odvede, u ćeliji nije bilo nikog. Isa je nestao. Spasao ga je Alah.“ Nejtan se zbunjeno okrenuo prema ocu.

Otac je slegnuo ramenima. Pogledao je prema terenu gdje je Imran jurio svice pored tribina.

Mina je gledala u obojicu. „Alah je odgovorio na Isine molitve i odveo ga pravo na nebo.“

A kad je stražar izašao da kaže ostalima kako je Isa nestao, uhvatili su njega. Zato što je stražar izgledao isto kao Isa: Alah je promijenio stražarevo lice tako da bi ga ostali zamijenili za Isu.“

Ispričala mi je mnogo dužu verziju te priče tokom naših druženja, sve sa Isinim dijalogom s Alahom, u kojem Isa – u ćeliji – moli našeg Gospoda da ga poštedi patnje smrti.

„Zato mora da se vrati“. rekla je Mina samouvjereno.

„Ko mora da se vrati?“ pitao je Nejtan s nevjericom.

„A šta misliš ko?“ Mina je bila ogorčena. Tračak nasilja u njenom glasu me je uzbudio. „Isa... ili Isus, kako ga vi zovete.“

Mora da se vrati jer nije umro. Mora da se vrati i živi običnim životom. Da završi svoj život i umre kao normalna osoba. A kad se vrati, biće musliman. A njegova smrt će označiti početak kraja svijeta.“

Nejtan je bez riječi zurio u nju. „Ti vjeruješ u to?“

„Ne više nego što ti vjeruješ da je Isus umro na krstu“, uzvratila mu je. „Pa, ne bih rekao da vjerujem u to.“

„Pa u šta onda vjeruješ? Vjeruješ li u išta?“

Ljudi oko nas su počeli da se okreću. Nejtanovo lice bilo je zaprepašćeno.

„Kad namjeravaju da počnu s ovim?“ pitala je majka, gledajući u crnosmeđe nebo. Niko nije odgovorio. Uzela je kesu za smeće i počela da baca stvari u nju.

„Religija, prijatelji moji“, rekao je otac dok je ustajao, uzimajući dvije plastične čaše prije nego što je majka mogla da ih baci, je tema za budale. A ovaj razgovor je živi dokaz.“ Otac je ustao i otišao da se pridruži Imranu.

„Ne znam zašto si se tako uzбудila, Min“, konačno je rekao Nejtan.

Sad sam zurio u njega, primjećujući bljedilo njegove mliječne neznatno pjegave kože. „Nisam sigurna u sve ovo“, promrmljala je.

„Koje?“ pitao je Nejtan. Kad je Mina oklijevala, Nejtan je nastavio. „Koje?“ pitao je ponovo.

„Ništa“, tiho je odgovorila Mina. „Ne, ipak je nešto... Koje?“

Mina je zastala, a kad je progovorila, to nije bio odgovor na njegovo pitanje: „Ako te zanima islam.“

„Zanima me. Znaš to.“

Mina ga je gledala, iznenada umorna, pomirena sa sudbinom, očajna.

Nejtan je konačno primijetio kako zurim u njega. Prkosno sam mu uzvratio pogled. Zatim sam pogledao u stranu.

Tamo na terenu, otac i Imran su se šunjali, pogrbljeni, pokušavajući da uhvate svíce plastičnim čašama. Upravo tad se pojavio prvi zrak svjetlosti, rasprsnuo se na noćnom nebu. Ono malo ljudi reagovalo je na zlatne sjajne tragove svjetlosti horom uzdaha.

„Tako je divno“, pjevušila je majka, gledajući preko ramena na Nejтана i

Minu. Držali su se za ruke.

Ili, tačnije, Nejtanova ruka bila je na Mininoj, koja se nalazila teška i nepokretna na naslonu stolice. Na licu joj je bio isti mrtvi izraz. Ponovo sam primijetio bljedilo na Nejtanovom licu u smeđoj noći. Izgledao je nekako bolesno. Bio sam napet. A onda sam shvatio da ne bi trebalo tako da se osjećam: to nije bila moja bijela koža. Nisam ja imao bijelu kožu, već on.

Nejtan je pokušavao da odobrovolji Minu tokom vatrometa, ali ona nije reagovala. I do trenutka kad se pojavila završna eksplozija kineskih zvijezda i vatrenih cvjetova i velikih prskalica, Mina je već ustala i krenula prema parkingu.

Spakovali smo se i krenuli prema kolima, gdje nas je čekala ona, očiju oborenih da bi izbjegla naše poglede.

„Min.“ molio je Nejtan. „Pričaj sa mnom.“ To nije željela da uradi. Mina sve do kuće nije progovorila ni riječ.

Kad smo stigli kući, Mina je otišla ne rekavši ni laku noć.

Nejtan se uspaničio. „Ne razumijem“, rekao je ocu. Vadio sam stvari iz prtljažnika. On i otac su stajali pored njegovog automobila na prilazu.

„Vjerovatno je ono doba u mjesecu, Nejte“, rekao je otac smijući se.

„Nije smiješno, Navide. Zabrinut sam. Mislim da sam je stvarno uvrijedio.“

„S onim o Isusu?“

„Pretpostavljam.“

„Jesi li ozbiljan? Pričamo o *Isusu*! Ko zna je li taj tip uopšte postojao? Baš si ispao glup. Da raspravljaš o takvim stvarima?“ Otac se okrenuo prema meni.

Skrenuo sam pogled.

Šta je moglo da bude važnije? Pomislio sam. Mina mi je to jasno rekla: Isa nikad nije umro. Zato će se vratiti, ovog puta kao musliman. A njegov povratak na zemlju, rekla je, označiće kraj vremena i početak smaka svijeta. Tog čudesnog dana kad će svaka duša koja je ikad živjela ustati iz groba da

podnese račune.

„Navide, molim te. Očigledno je ona to shvatila ozbiljno – a nešto što sam rekao ju je uvrijedilo.“

„Ako ju je to uvrijedilo, onda znači da je *željela* da bude uvrijeđena... To će te naučiti da ne razgovaraš o religiji. Drži se toga. Znaš kako se kaže? Ne razgovaraj o religiji i politici. Posebno s muslimanima.“

„Ne znam zašto misli da nisam zainteresovan za islam. Čitam Kur'an svakog dana.“ Otac se nasmijao.

„Navide, prestani.“

„Dobro, dobro, Nejte.“

Dok su odlazili prema Nejtanovim kolima, počeo sam da vadim preostale stolice na sklapanje iz prtljažnika. Jedna aluminijska noga zakačila je platno koje prekriva rezervnu gumu.

Povukao sam i oslobodio nogu. Platno se pocijepalo.

Smještena u gumi nalazila se boca sa zlatnom etiketom, dopola napunjena tečnošću boje žita. Spustio sam stolice i uzeo bocu. Okrenuo sam je prema sijalici u uglu.

Nešto u meni se slomilo. VISKI pisalo je na etiketi.

Pogledao sam u oca. On i Nejtan su se rukovali. Zavukao sam se u prtljažnik i ponovo navukao platno. Srce mi je tuklo, potrčao sam u otvorenu garažu, s bocom sakrivenom ispod košulje. U uglu sam primijetio gomilu plastičnih cerada koje je otac koristio da skuplja lišće u jesen.

Osvrnuo sam se i vidio Nejtanova kola kako odlaze i oca kako se približava. Gurnuo sam bocu ispod cerada. Izbočina koja se stvorila izgledala je upadljivo.

Šutnuo sam je nekoliko puta.

„Je li to sve?“ pitao je otac dok se okretao prema meni. Držao je preostale stolice na rasklapanje.

„Da“, odgovorio sam, žureći nazad do kola.

Otac je otišao. Zalupio sam poklopac prtljažnika. Pratio sam ga u garažu, gledao kako spušta stolice pored zida. Izgledao je odsutno, zbunjeno, kao da jedva održava ravnotežu.

Majka je u pravu, pomislio sam. Pijan je.

Ali kad mi se pridružio kod otvorenih vrata garaže, čak ni bijes nije mogao da me spriječi da vidim opuštenost u njegovom pogledu, zadovoljstvo u nježnom osmijehu. Stavio mi je ruku na rame i nježno je držao tamo.

„Vidi ovo... sve te svice“; rekao je i pogledao prema travnjaku. Tačkice svijetlog žuto-bijelog svijetla treperile su i kružile oko žbunova, nestajale u travi. Otac je dugo gledao u tišini. Zatim se okrenuo prema meni. U mraku su mu se sijali uglovi očiju, vlažni od emocija. „To je moje djetinjstvo. Baš ovdje. Polja prepuna svitaca. Hvatali smo ih dok sam živio u selu. Nikad ti nisam pokazao kako se to radi, zar ne?“

„Ne“, promrljao sam.

„Hajde da ti sad pokažem“, rekao je veselo. Okrenuo se i otišao u garažu da nešto potraži na policama. „Samo da pronađem neke šolje za nas.“ Gledao sam ga s pažnjom dok je preturao po policama. Upravo se spremao da priđe gomili odbačenih cerada, kad sam naglo rekao:

„Tata, ne želim to.“

Okrenuo se prema meni. „Hajde, *kurbane*.“

„Umoran sam, tata.“

„Biće ti zabavno.“

Sad sam rekao čvrsto, gotovo odbojno. „Ne želim“, rekao sam.

Izgledao je povrijeđeno. „Dobro“, rekao je. Oklijevao je na trenutak. „Kako želiš“, ponovio je učtivo. „Samo ne zaboravi da zatvoriš garažu“, rekao je dok je odlazio.

9.

Licemjeri

Ne mogu da objasnim ono što sam poslije toga uradio.

Kad je otac otišao, vratio sam se do cerada i izvadio bocu. Uzeo sam mali ašov s police prekrivene baštenskim alatom i izašao u dvorište. Na kraju travnjaka, s desne strane, nalazila se očeva bašta s povrćem. S lijeve strane se nalazio brezov šumarak. Krenuo sam prema drveću.

Noćno nebo je bilo tmurno i smeđe, vazduh pun cvrčanja cvrčaka. Dok sam išao prema drveću, grana se polomila i nešto mi je očešalo glavu. Pogledao sam nagore.

Velika bijela krila lepršala su bešumno, zatim preletjela preko našeg krova do hrastova na drugoj strani. Pao sam na koljena i počeo da kopam ašovom. Zemlja je bila mekana i ubrzo sam iskopao rupu neznatno veću od boce.

Odvrnio sam čep boce, onjušio grlić. Odvratni miris dima djelovao mi je besmisleno. Bilo je nepojmljivo da bi iko želio da to pije. Prosuo sam ostatak viskija u rupu, a zatim spustio bocu. Ustao sam i poskočio, doskačući na staklo. Pukla je tek nakon trećeg pokušaja. Ponovo sam skočio i boca se razbila u paramparčad. Klečeći, zatrpao sam rupu. Kad sam završio, ustao sam. Držao sam otvorene dlanove pred sobom, kako mi muslimani radimo kad se obraćamo Alahu u našim molitvama. I pogledao sam u nebo.

Oprosti mi, prošaputao sam.

U fusnoti u Kur'anu koji mi je Mina dala, bilo je napomenuto kako je tradicija da svako koga uhvate da pije alkohol dobije četrdeset udaraca bičem, a onaj koga nisu uhvatili – i ko je tako izbjegao zemaljsku kaznu –

može da se nada još gore u zagrobnom životu: sedamdeset godina u vatrama džehenema. Samo zbog jednog pića.

Sedamdeset godina!

A Kur'an je bio veoma precizan kad je opisivao vatre dženehema. Pričali su nam o jamama i provalijama ispunjenim vatrom; kućama od plamena, s vatrenim stubovima i vatrenim krovovima; sobe od vatre opremljene gorućim kaučima i usijanim krevetima; plamena odjeća za tijela grešnika, cipele i šeširi tako vreli da peku noge grešnika i kuvaju im mozgove. Vatrene hrane i usijana pića palila su im utrobe; izvori ključale vode tekli su iz plamenih zdenaca, a oči nevjernika su se pržile u očnim dupljama; lica s odsječenim usnama kezila su plamene zube; pocrnjela koža stalno je ljuštena i otkrivala je novu kožu koja je gorjela ispod. I konačno, postojala je sama vatra, nimalo nalik na vatru koju poznajemo, već sedamdeset puta vrelija, ložena ni drvetom niti ugljem već stalnim zalihama grešnika...

Dva dana sam bio obuzet onim što očekuje oca.

Viski koji je popio sam iz te boce obećavao mu je više od dva vijeka takvog mučenja. Dvije stotine godina!

A to je bila samo boca za koju sam znao. Koliko li ih je još bilo u prošlosti? Koliko li će ih još biti u budućnosti? A zbog kakvih još grijehova će – brojnih ljubavnica, recimo – biti kažnjen?

Tri dana nakon što sam zakopao bocu, otišao sam do breza. Kleknuo sam zatvorenih očiju pored male humke zemlje.

Pogrbljen i obavijen oko svog bolnog srca, vidio sam oca kako mi maše kroz beskrajne plamenove. Preklinjao sam Boga da mu oprost, da ga odvrati od grijehova. Čuo sam očeve bolne krikove dok je gorio u vatri. Zamišljao sam kako pokušavam da ga oslobodim.

Ali čak i u mašti, nisam mogao to da uradim. Vatra je bila suviše vrela. Bio sam nemoćan.

Mora da postoji nešto što mogu da uradim, pomislio sam.

Mora da postoji... Naravno da postoji! To već radim!

Spustio sam čelo na zemlju, zahvaljujući Bogu. Ustao sam i obrisao oči. Vratio sam se u kuću, otišao u svoju sobu i zatvorio vrata. Kad sam sjeo, otvorio sam Kur'an i počeo da napamet učim tamo gdje sam stao. Evo šta sam zaključio u brezovom gaju: sve što treba da uradim je da postanem *hafiz*. Kad postignem to, moji roditelji će biti spašeni.

Tako je Mina rekla. Svaki *hafiz* je zaradio mjesto u dženetu, ne samo za sebe već i za svoje roditelje.

Bez obzira koliko pića popio, koliko ljubavnica imao, otac će biti spašen.

Naredne nedjelje postigao sam zapažen uspjeh: naučio sam čitav *džuz* naše svete knjige, preko dvjesta ajeta. Rekao sam Mini za svoj nevjerovatni napredak. Sjedjeli smo u dnevnoj sobi – gdje sam je zatekao kako čita knjigu – i ona je gledala u moj Kur'an, provjeravala ima li grešaka dok sam govorio nove ajete. Preskočio sam samo jedan. Bila je zaprepašćena.

„Bože moj, *behta*“, rekla je. „Koliko ti je trebalo?“

„Tri dana.“

„Tri dana?“ pitala je odmahujući glavom. „Da, tetka.“

„Bože moj“, ponovila je. „Imaš dar, *behta*... Koja *sura* je sledeća?“

„Ne znam.“

„Jesi li već učio *suru Jasin*?“ pitala je. Odmahnuo sam glavom.

„Neka ona bude sledeća. To je srce Kur'ana. Ono što čitamo kad neko umre... da mu pomognemo u zagrobnom životu.“ Mina je okretala stranice Kur'ana. „Evo je“, rekla je gurajući knjigu preko stola.

„Šta to radiš, tetka?“

„Šta, *behta*?“

„To nije pristojno. Treba da uzmeš knjigu i dodaš mi je.“ Mina je izgledala zapanjeno na trenutak, kao da razmišlja o mom komentaru. Zatim je klimnula glavom.

„U pravu si“, rekla je. Uzela je Kur'an i prinijela ga usnama, poljubila korice. „Evo...“ rekla je, dodajući mi ga, otvorenog na stranu koju treba da

učim *sura Jasin*.

Zavalio sam se u stolicu, mrmljajući ajete. Mina me ja zaustavila. Šta to radiš?“

„Pamtim.“

„Ali nemoj odmah da pamtiš. Prvo *pročitaj*. Vidi šta znači.“

„Dobro.“

„Ne treba samo da pamtiš riječi. One nisu važne ako ne znaš njihovo značenje.“

„Dobro, tetka“, rekao sam.

„Nemoj samo da govoriš *dobro*, Hajate. Želim da znam jesi li razumio ovo što ti govorim.“

„Namjera je važna, tetka.“

„Tako je, *behta*. To ti govorim.“

Ponovo je počela da čita svoju knjigu. Vratio sam se Kur'anu. U nekom trenutku, shvatio sam da me Mina gleda. „*Behta?* Šta bi rekao ako bi ti doktor Volfson postao teča?“

Nisam razumio. „Kako bi on mogao da mi postane teča?“ pitao sam. „Vjenčaćemo se.“

„Vjenčati?“

Osjetio sam kako mi srce upada u crnu rupu u grudima. „Ali on nije musliman“, rekao sam.

„On će se preobratiti Hajate. Postaćće jedan od nas.“ Blistala je od sreće. „Zašto?“ hladno sam pitao.

Osmijeh je nestao. „Ne razumijem šta me pitaš, Hajate.“

Iznenada je izgledala nesigurno. Pogledao sam knjigu i obilježio dokle sam stigao s čitanjem. Zatim sam zatvorio Kur'an.

„Zašto on želi da postane musliman?“ ponovo sam pitao.

„A šta ti misliš?“ pitala me je. „Jer vidi kako je to divan način života.“

Koji bi drugi razlog imao?“

Zurio sam u nju bez riječi.

Zatim je telefon zazvonio.

„Ha? Koji bi drugi razlog postojao?“ ponovila je, kao da se brani. Nastavio sam da zurim u nju. Nije se pomjerila. Zvonjava je prestala. Skrenula je pogled.

Zatim je telefon ponovo počeo da zvoni. „Samo da vidim ko je to“, rekla je Mina, ustajući i odlazeći u kuhinju.

Bio je to Nejtan. Nije mu izgovorila ime, ali osjetio sam joj to u glasu. „Pozvaću te kasnije“, nježno je rekla.

Gledao sam je kako silazi niza stepenice i odlazi u dnevnu sobu.

Ostavila je knjigu, tanku staru u tvrdom povezu, ne različitu od one koju mi je Nejtan poklonio. Pitao sam se šta je to, i pitao sam se je li unutra nešto zapisano, kao u mojoj.

Uzeo sam je i pogledao naslovnu stranu.

Srce tame, pisalo je. Nije bilo nikakve poruke, samo adresa napisana u uglu jedne prazne strane:

Mina Suhail;

Dawes Lines Rd 14;

Karači, Pakistan.

Zatvorio sam knjigu i spustio je.

Te večeri, sjedio sam s majkom u dnevnoj sobi, a ona mi je objašnjavala šta se događa. Ona i Mina su zaključile da Minini roditelji neće prihvatiti Nejtana ako ne postane musliman.

Bio sam zaprepašćen. To nije čak bila ni njegova ideja! „Da li on stvarno vjeruje?“ pitao sam.

„Vjeruje u ljubav prema tetki Mini“, odgovorila je majka, očiju vlažnih od sanjarenja. „Ali *vjeruje* li on?“ ponovio sam tvrdoglavo.

Majka je izgledala zbunjeno. „Šta je s tobom, Hajate? Jesi li gladan?“

„Samo želim da znam da li stvarno vjeruje.“

„Vjeruje li u šta?“

Ako sam u svom rastućem vjerskom zanosu bio nesiguran po pitanju majčinog odnosa prema našoj vjeri, i namjerno zanemarivao sve spoljne znakove njenog nedostatka interesovanja ili posvećenosti, to pitanje mi je razjasnilo kako je bilo smiješno to što je ona sebe nazivala muslimankom.

„U Proroka? U Sudnji dan? U Alaha?“

„Kako ja to mogu da znam?“ rekla je, ležerno sliježući ramenima uprkos mom oštrom tonu. „Kakve veze ima šta taj čovjek *radi*... On pravi predivnu žrtvu. Za ime boga, on napušta svoj narod zbog ljubavi prema tvojoj tetki. Znaš li da je njegov otac preživio Holokaust? Šta misliš šta će *on* reći na to? Ali njemu nije važno šta njegov otac govori. On voli tvoju tetku.“ Majka je zastala da pojača utisak, kao da želi da mi pokaže pravi značaj Nejtanove odluke. „Šta je tvoj otac žrtvovao zbog mene? Ha? Kaži mi! Čak nijednu jedinu noć zadovoljstva s nekom od svojih bijelih *prostitutki*...“

Znao sam kuda to vodi. Nisam želio da imam veze s tim. „Hajate, slušaš li me?“

Podigao sam pogled. „Mislio sam da se tetka Mina preziva Ali“, naglo sam rekao.

Majka me je pogledala, zbunjena – kako je izgledalo – ne samo pitanjem već trenutkom u kom sam ga postavio. „Tako se preziva.“

„Kakvo je prezime Suhail?“

„Hamedovo. Njenog prvog muža.“ Majka je zastala. „Njenog *prvog* muža“, ponovila je za sebe uz smiješak. „Kako je to divno“, rekla je, ponovo se okrećući prema meni, „sad će imati i drugog!“

Oni su licemjeri, pomislio sam. *Svi oni*.

Moja odluka ranije te zime da ne gledam u svoj polni organ postala je

navika. Prošli su mjeseci otkako sam ga pogledao. Ali naredne subote, morao sam da prekršim sopstveno pravilo.

Probudio sam se nakon svitanja, zavjese na prozoru jedva da su propuštale svjetlost. Nešto nije bilo u redu. Osjetio sam bol među nogama, kao da imam bolnu rupu. Ustao sam i svukao pidžamu. Moj meki penis bio je prekriven sasušenom koricom koja se ljuštila.

A donji dio moje pidžame bio je okoreo, stvrdnut, unutrašnjost pantalona bila je prekrivena bjeličastim slojem.

Otišao sam do kupatila, gdje sam počeo da čupkam koricu s penisa. Komadići su lako otpadali. Nisam razumio otkud bol. *Možda sam bolestan*, pomislio sam. Ali nekako sam znao da nisam.

Oprao sam se između nogu.

Kad sam se vratio u sobu, obukao sam drugi donji dio pidžame, i sakrio onaj koji sam nosio ispod kreveta. Otišao sam do serdžade u uglu sobe. Okrenut prema istoku, podigao sam ruke do ušiju...

„*Alahu akbar..*“

... i započeo jutarnje klanjanje.

Bilo mi je teško da klanjam, bar onako kako me je Mina naučila.

Nisam mogao da zamislim Boga pored sebe, ne s bolom u preponama, i s osjećajem kako nešto nije u redu.

Kad sam završio, vratio sam se u krevet, ali nisam mogao da zaspim.

U nekom trenutku, shvatio sam da majka stoji na vratima i zuri u mene. „Budan si, *kurbane*?“ upitala je, prilazeći krevetu.

Razmišljao sam da joj kažem za bol. „Klanjao sam sabah – namaz“, rekao sam joj.

Odmahnula je glavom. „Postidjela sam se, Hajate. Na kraju ćeš još napraviti bolju muslimanku od mene.“ Stajala je iznad mene, izgledajući izgubljeno.

„Biću *hafiz*, mama. Ne brini zbog toga. Onda ćeš i ti otići u dženet. „Oh,

behta. Imaš tako dobro srce“, rekla je, šmrcajući. „Tako te volim.“

„Volim i ja tebe, mama.“

Kad je to čula, majka je sjela pored mene, s rukama na licu. Počela je da plače.

Stavio sam joj ruku na leđa. Sad se srušila na krevet, jecala mi je na rukama. Kad su suze presahnule, ustala je i pogledala me je.

„Bićeš dobar musliman. Ali dobro ćeš se ponašati prema ženama, hoćeš li, *behta*?

Bićeš izuzetak.. dobar musliman koji poštuje žene, zar ne?“

„Da, mama.“

„I pružićeš joj priliku da bude žena. Pružićeš joj priliku da se brine o tebi, da te voli.“ Nisam razumio šta govori, ali saglasio sam se: „Da, mama. Hoću. Obećavam.“

Klimula je glavom, i dalje napeta. „Šta da kažeš muškarcu koji ne obraća pažnju na tebe? Niti na tvoja osjećanja? Šta možeš da kažeš takvom muškarcu?“

Zvučala je napadno. Molećivo. Ali nisam znao šta da joj kažem. Nastavila je, glas joj je zadrhtao pod još jednim naletom osjećanja: „Ovog jutra smo bili zajedno, *behta*... I nije htio da razgovara sa mnom. Ni riječ. Želim da priča o sebi, da mi kaže šta razmišlja, osjeća... Bilo šta. Ali on to ne želi.“ Prodorni pogled se smirio, razmišljala je. „To je zbog njegove majke, znaš. Kakva užasna žena. Ti si srećan što nisi proklet da živiš s takvim čudovištem. Postoji jedna stvar koju nikad ne možeš da prevaziđeš, *kurbane*, loša majka. A kad mu je sestra umrla, ta žena je postala još gora. Od ujutro do uveče bi sjedjela na serdžadi. Nije ni bila prava majka, kad se bolje razmisli. Uništila ga je. Postoji tako mnogo stvari koje mu nedostaju. *Djelići* koji nedostaju. Zato se toliko trudim da ti obezbijedim stvari koje on nije imao. Da bi jednog dana mogao da imaš divan odnos s divnom ženom. Dobar partner je najveći blagoslov u životu. Prorok je to rekao! A i Frojd! Tvoj otac ima predivnog partnera, a čak nije ni svjestan toga!“

Pogledala je u plafon dok je nastavljala: „Ono što on stvarno, iskreno želi... nikad neću saznati. Mislim, ovog jutra smo imali *tako* predivne zajedničke trenutke.“ Okrenula se prema meni, oči su joj naglo zablistale. „Kad odrasteš, *kurbane*, razumjećeš stvari koje dijele muškarci i žene. Predivne stvari. Dijelili smo tako predivan trenutak. Samo sam željela da znam kako se osjeća! To je sve! A ako nije želio da priča, trebalo je samo da mi to kaže. Ali ne! Umjesto toga je odlučio da me povrijedi. On je surov čovjek. Samo je trebalo da ćuti umjesto što mi je rekao ono..“

Bio sam zbunjen. Mislio sam da je uznemirena jer nije govorio kad je ona to željela. Sad se žalila što je govorio a nije trebalo.

„Kad odrasteš, dušo, i kad budeš sa ženom, dobrom ženom, zapamti ovo: nikad nemoj da joj govoriš o *drugim* ženama. Ona treba da ti bude jedina. A ako misliš o drugoj ženi, iz bilo kog razloga, ne govori joj o tome. Zadrži to za sebe. Sve drugo bi bilo surovo i kukavički.“

Zastala je, začkiljila je i pažljivo me je gledala.

„Ne sviđaju mu se moja usta, rekao je. Nisu kao usta bijelih prostitutki. Slobodna srca, slobodni umovi, slobodna usta, rekao je. A ne kao istočnjakinje, koje su teške i mračne i *mentalno zarobljene*“, rekla je, oponašajući ga. „Ono što je taj pogani čovjek stvarno mislio je da one stavljaju usta svuda, kao životinje. I on može svuda da stavi usta. Kao životinja. To je ono što one žele i što im se sviđa. To je *odvratno* Zastala je, usta su joj se zgrčila od bola. „Ako je to ono što želi, neka mu bude. Ali *mene* nikad neće nagovoriti na to.“

Nisam razumio. Gdje je to otac želio sa stavi usta?

Nastavila je: „Slušaj me, Hajate. Slušaj me i nikad nemoj da zaboraviš ono što ti govorim. Ako se prepustiš pogani i prljavštini, postaćeš pogan i prljav. Postaćeš zbir svojih želja. Želje te čine onim što jesi.“ I dalje sam pokušavao da skontam gdje je otac želio da stavi usta, i kad sam je čuo kako kaže „pogan i prljavština“, u glavi mi se stvorila slika: otac, s bijelom ženom pored sebe, nagnuti nad đubrištem, skupljaju komade smeća zubima.

„Obećaj mi, *behta*. Obećaj mi da nećeš postati kao on. Da nećeš živjeti

kao on. Da nećeš raditi stvari koje ne bi trebalo. Obećaj mi, kurban. Obećaj.“

„Obećavam“, rekao sam.

Majka je ponovo počela da plače, sad je zarila lice u moj jastuk. Njeno jecanje potresalo je dušek. Čvrsto sam je zagrlio. Kad je konačno prestala – vrat i ruka bili su mi mokri od njenih suza – zaspali smo zagrljeni.

Tog popodneva, Nejtan se pojavio izgledajući kao da je čuo za moju reakciju na njegovu odluku da se preobrazi: nosio je bijelu pletenu molitvenu kapu, nije se obrijao, i kad me je pozdravio, bilo je to s rukom na srcu i uz tiho „*Selam alejkum*“. Njegov ten mi je nekako izgledao drugačije nego za Dan nezavisnosti. S kapom i crvenkastom bradom koja mu je rasla na obrazima i bradi, Nejtan je izgledao crnomanjastije. Zdravije. Kao jedan od nas.

Majka je odvela Irnrana u kupovinu, ostavljajući me s Minom i Nejtanom. Mina je skuvala tri šolje čaja, po jednu za svakog, i rekla mi je kako mogu da popijem čaj pod uslovom da to ne pominjem majci.

To mi je odgovaralo.

„Hoćeš li šećer, Hajate?“ pitao je Nejtan. „Jašta.“

Nejtan je stavio punu kašičicu u moju šolju. Zatim se okrenuo prema Mini: „Min?“

„Naravno, Nejte. Ali prvo ti.“

„Ne. Kaži mi koliko.“ Nejtanova kašičica bila je dopola puna. „To je dovoljno.“

„Možda još malo?“ pitao je s osmijehom. Mina ga je pogledala, takođe se smiješeći. „Samo mrvicu“ odgovorila je stidljivo. Nejtan je ponovo zaronio kašičicu u malu posudu sa šećerom, a zatim je spustio u Mininu šolju. „Evo ti“, rekao je Nejtan učtivo. „Hvala ti, Nejte.“

„Nemoj da mi se zahvaljuješ... Samo mi uzvрати uslugu“, rekao je, gurajući posudu prema njoj. Glumatao je. Kao i ona. Samo nisam znao zbog koga.

„Koliko?“ pitala je.

„Jedna je dovoljna.“

Mina ga je pogledala, spustila je kašičicu u njegovu šolju i promiješala. Nejtan ju je netremice gledao dok je prinosio šolju usnama i otpijao. „Mmm. Savršeno. Tako si *slatka*, Min. Znaš li to?“

Mina se zakikotala. „Nejte, to nije nimalo smiješno.“

„To nije šala. To je istina. Ti si *slatka*. Najslađa na svijetu.“ Sad je Mina otpila gutljaj, i dalje ga gledajući. „Ti si *sladak*.“

„Ne, ti si.“

„Ne, *ti* si.“

„Ne, *ti* si...“

„Dobro. Oboje smo *slatki*.“

Nisam mogao da povjerujem da im je bilo potrebno toliko vremena da primijete kako ih bijesno gledam. Ali čim su primijetili, počeli su da se vrpolje.

Nejtan je pročistio grlo.

„Kakav ti je čaj, Hajate?“ pitao je. „Dobar.“

„Slušaj, Hajate. Nešto sam razmišljao, postoji jedna priča koju želim da ti ispričam.“

„O čemu?“

„O Avramu.“

„Hazrat Ibrahim, *behta*“, dodala je Mina. Nejtan je pogledao Minu.

„Da, Ibrahim, kako ga zovu u Kur'anu... Želio sam da ti ispričam malo više o čovjeku koga je Prorok, *rahmet mu duši*, toliko poštovao. Zvao je Ibrahima pravim ocem islama.“

Okrenuo sam se prema Mini kad je to rekao. Ona je klimnula glavom.

I tako je Nejtan nastavio priču o Ibrahimu, čovjeku koga je opisao kao onog kome je bilo suđeno da donese istinu o jednom i jedinom bogu. Ispričao je priču koju ću kasnije pročitati u Kur'anu: Ibrahim, sin graditelja idola, koji je, čak i kao dječak, mislio da su figure koje njegov otac pravi besmislene.

Nije razumio zašto su ljudi očekivali da im komad kamena ili drveta pomogne ili naudi. Statue nikad nisu pojele prinijete žrtve koje su vjernici stavljali pred njih; nisu mogle da se pomjere niti govore. Zašto bi iko vjerovao da ti idoli imaju ikakvu moć?

Jednog dana, mladi Ibrahim je otišao u planinu. I tamo mu je Alah otkrio istinu. Dok je zurio u nebo, Ibrahim je shvatio da neki ljudi obožavaju zvijezde a drugi mjesec, a treći sunce, ali da postoji samo jedan Bog koji je stvorio te stvari koje su se pojavljivale i nestajale. I Ibrahim je shvatio da je to Alah, jedan i jedini Gospodar nebesa i zemlje. A u tom trenutku je Ibrahim čuo kako nebesa izgovaraju njegovo ime: „O, Ibrahim!“

I znao je da mu se to Bog obraća.

Ibrahim je pao na zemlju, vičući: „Pokoravam ti se, Gospodaru nebesa i zemlje!“

Ibrahim se vratio svom narodu da mu objavi istinu. On je razmišljao i razgovarao i svjedočio o čudu koje je iskusio. Niko ga nije slušao. Njegov razbješnjeli otac zaprijetio je da će ga kamenovati ako odbije kumire. Ali Ibrahim nije posustao. Otišao je do oltara na obali reke, gdje su kumiri bili skupljeni za vjerski praznik, žrtve su ležale pred njima. „Možete li jesti ovu hranu?“ povikao je Ibrahim statuama. Čutale su. „Zašto ne govorite?“ rugao im se.

A onda je podigao sjekiru i razbio lažne bogove.

Ibrahima su uhapsili. Ljudi su odlučili ga živog spale zbog onog što je učinio. Iskopali su duboku rupu i napunili je vatrom, zatim su bacili Ibrahima unutra. Ali plamen ga nije opekao, jer je Alah naredio da vatra bude hladna i da ga ne povrijedi. I tako je Ibrahim sjedio u plamenu i nije izgorio, a kad se pojavio, ljudi su bili zapanjeni. Objavio je kralju božju istinu i konačno su ljudi počeli da ga slijede. I tako je Ibrahim postao prvi prorok islama.

Stalno sam gledao u Minu dok je Nejtan pričao svoju priču. Sve vrijeme je klimala glavom. Kad je završio, rekao je još ovo:

„Ibrahim je imao dva sina, Hajate. Jesi li to znao? Jedan se zvao Isak...“

„A drugi Ismail“, rekao sam, završavajući njegovu rečenicu. „Da, Ismail... Od Isakovih sinova nastali su Jevreji, a od Ismailovih muslimani. To znači da smo svi za ovim stolom Avramova djeca.“

Mina ga je ponosno gledala. Uхватила ga je za ruku i čvrsto ju je stegla. Nasmiješio se prvo njoj, a zatim meni.

Nisam bio siguran šta da mislim, ali sam uzvratio osmijeh.

Nejtan je ostao na večeri. Što je značilo da je kad se majka vratila iz prodavnice – izgledajući gotovo podjednako jedno i utučeno kao jutros kad je plakala u mom krevetu – meni pripao zadatak da čuvam Imrana. Odveo sam ga u dnevnu sobu, gdje smo napravili šator od čaršafa i motki koje smo skinuli s metli i partviša. Nazvao sam tu bijednu građevinu našim zamkom. Prenijeli smo unutra dovoljno stvari – igračke (za njega), Kur'an (za mene), šahovsku tablu i jastuke (za obojicu) – tako da nismo imali razloga da ponovo izlazimo.

Počeli smo da igramo šah. Predomislio sam se u vezi s zavjetom da nikad više neću igrati s njim, i on je davao sve od sebe da poštuje pravila, da budem iskren, što za petogodišnjaka nije bilo lako. Ali trudio se.

Kao i njegova majka, Imran je bio inteligentan, i sad kad je stvarno želio da uči, igrao je šah mnogo bolje nego što bi se očekivalo od nekog njegovih godina.

Imran je već više puta čuo moju priču o osnovima šahovske strategije, tri pravila koja sam naučio od gospodina Maršaka u šahovskom klubu u trećem razredu: izvuci figure napolje, zaštititi ih kad su u igri i kontroliši sredinu table. Tog popodneva smo ponovili pravila prije početka nove partije, i nekoliko minuta kasnije, pitao sam ga da li ih se sjeća. Ponovio je prva dva pravila, ali nije mogao da se sjeti trećeg. Opet sam mu ih rekao. A kad sam ga, nakon još jednog poteza, zamolio da ih ponovi, i opet nije mogao da se sjeti trećeg pravila.

„Nemaš baš dobro pamćenje, zar ne?“ grubo sam rekao. Izgledao je zbunjeno. Nagnuo sam se i uhvatio ga za ruke.

„Kontroliši. Sredinu. Table.“

„Kontroliši s redinu table.“

„Ponovi“, rekao sam.

Ponovio je. Ali to mi nije bilo dovoljno. „Ne zaboravi“, rekao sam, i dalje ga držeći za ruke.

„Neću, *bhaiya*“, ponovio je, i počeo da jeca. Ignoriso sam činjenicu da me je odnedavno nazivao „bratom“, ali istini za volju, već sam počeo da ga doživljavam kao mlađeg brata.

„Hoćeš da igram s tobom, je li tako?“

„Jeste“, cmizdrio je. „Onda ne cmizdri, *bhai*.“

Klimnuo je glavom, oči su mu zasjale kad je čuo da koristim tu riječ. Jače sam ga stegnuo.

„Želim da zapamtiš još nešto“, rekao sam ozbiljno. „Pogledaj oko sebe. Vidiš li? Vidiš li čaršafe? Zamak? Vidiš li?“

Uplašeno je klimnuo glavom.

„Mi smo u svom zamku. Mi smo ovdje, unutra. On je oko nas. Želim da *odmah* zapamtiš to. Želim da to zapamtiš i ne zaboraviš do kraja života.“ Ponavljao sam mu to. On je stalno govorio kako neće zaboraviti. Nešto me je konačno zadovoljilo i pustio sam ga.

Mina se pojavila na ulazu. „Baš lijepo“, rekla je. „Mogu li da vam se pridružim, momci?“

„Slažeš li se?“ pitao sam Imrana. On je razmišljao na trenutak, zatim klimnuo glavom i Mina je ušla puzeći na sve četiri. „Gdje je Nejtan?“ pitao sam.

„Otišao je kući, *behta*“, rekla je dok je uzimala jednu od Imranovih figurica iz *Ratova zvijezda* i počinjala da se igra samom.

Imran je joj je uzeo figuricu iz ruke i pokazao joj kako da je drži. „Ovako“, objasnio joj je, iznerviran, „a ne tako.“

Mina me je pogledala, sliježući ramenima. Nije primjećivala razliku.

Iz kuhinje je dopirao pomalo neprijatan miris amonijaka. „Šta to miriše?“

pitao sam. „Mama sprema bubrege, na lahorski način“, rekla je Mina željno.

„Miriše kao guma.“

„Možda. Ali nema takav ukus.“

„Nikad ih nisam probao.“

Minino lice se ispunilo nevjericom. „Ne vjerujem ti, *behta*.

Mora da si ih jeo. To je omiljeno jelo tvog oca.“

„Zašto ih onda sprema?“

„Kako to misliš, *behta*?“

„Ako je to tatino omiljeno jelo, zašto ih sprema?“

„Želi da uradi nešto lijepo za tvog oca.“

„Zašto?“ pitao sam oštro.

„Zašto?“ Mina je izgledala iznenađeno zbog mog pitanja. „Ma nema veze“ rekao sam, izlazeći iz šatora.

Ako je majčina namjera bila da zadovolji svog muža, uspjela je u tome. Uzdisao je od zadovoljstva, ubacivao je bubrege i čapati u usta, sve vrijeme gledajući ženu između zalogaja. „Kao u Lahoru, Munir. Kao kod kuće.“

Blistala je. Uzeo je još jedan zalogaj, odmahujući glavom. „Magija... prava magija.“

„Drago mi je da ti se sviđaju, Navide“, rekla je majka. Otac je progutao zalogaj. „Šta bih ja bez tebe?“

Majka je slegnula ramenima, djelujući i ponosno i postićena ovim izravnim pitanjem. Otac je uživao.

„Reći ću ti“, kazao je vedro. „Izgubio bih se. To bi se dogodilo.“ Otac se okrenuo prema Mini. „Ta žena me održava poštenim.“

„To je dobro..“ rekla je Mina.

„I ne samo to..“ rekao je s nestašnim pogledom, dok je dodirivao majčinu ruku. Pocrvenjela je, oborila glavu i zakikotala se kao šiparica.

Jesam li to sanjao? Tog jutra, plakala mi je u naručju zbog oca i njegovih

usta – zagonetka koja me je još uvijek mučila – a evo je sad, crveni i smiješi se i kikoće kao da se ništa nije dogodilo.

Otac je žvaćući pogledao u mene. „Kako ti se sviđaju?“

„Mirišu kao guma. A i ukus im je takav.“

„Više će ostati za mene. Poješću ih sutra za doručak“, rekao je čudnim piskavim glasom, kao da oponaša nekog junaka iz crtanog filma. Meni je zvučao glupo.

„Samo ih uzmi“, rekao sam, gurajući tanjir od sebe.

Majka je iz korpe za hljeb uzela čapati.

„Evo“, rekla je. „Pojedi ovo s jogurtom i onda možeš da ideš.“

„Ni ja ne volim bubrege“, dodao je Imran.

Po prvi put, Mina nije bila popustljiva. „Dovrši obrok, Imrane. Sve iz tanjira. Nema rasprave.“ Glas joj je bio čvrst.

Imran je zurio u nju, a zatim je pogledao oca, koji se nagnuo nad tanjir i počeo da pjevuši. „Mmm, tako je dobro“, pjevušio je otac i oblizivao se. Imran je počeo da se smije dok je gledao oca kako stavlja još jedan komad u usta i počinje da žvaće s pretjeranim zanosom. „Mmm“, nastavio je, pokazujući na ostale tanjire, „poješću *to* i poješću *to*... i na kraju, to. Poješću *sve!*“ režao je veoma dubokim glasom, oponašajući čudovište. Kad je krenuo prema Imranovom tanjiru, dječak se nagnuo i ubacio zalogaj u usta, žvaćući sa širokim osmijehom.

Majka se još malo smijuljila. I Mina se smijala.

Došlo mi je da se uštinem.

Dok smo završavali večeru, Mina je rekla mojim roditeljima da će se pobrinuti za sudove. I onda su majka i otac ustali i uradili nešto što nikad ranije nisu radili: otišli su zajedno u šetnju.

Pošto je stavila sudove u mašinu za pranje i obrisala sto, Mina me je pozvala u svoju sobu, gdje je Imranu i meni ispričala priču o Prorokovom noćnom putovanju u dženet. Ispričala nam je o putovanju na leđima čarobnog konja koji se zvao Burak, stvorenja s orlovim krilima i lavljom glavom koje

je, u jednom skoku, odnijelo Proroka od Arabije do Sinaja da vidi gdje se Mojsije obratio Bogu, i u još jednom skoku na mjesto u Vitlejemu gdje je Isus rođen, i konačno u Jerusolim, gdje su se sjajne ljestve spustile s neba.

Burak se – s Prorokom na leđima – popeo uza stotinu prečaga, odlazeći u dženet.

Kroz kapije od smaragda i sedefa, Prorok je jahao Buraka kroz dženet, gledajući sve ljepote koje on ima da ponudi, palate od zlata izgrađene u oblacima, fontane i rijeke mlijeka i meda i vina koje je nadahnjivalo bez opijanja, horde hurija i anđela i sve do jednog Alahovog ljudskog proroka. Muhamed ih je sve pozdravio, i klanjali su zajedno u dijamantskoj džamiji. Zatim se ponovo popeo na Buraka i letjeli su sve više i više, kroz velove svjetlosti, do granica samog svijeta. Konačno, stigli su do mjesta s kog Burak nije mogao da ide dalje.

Tu se Prorok osvrnuo i vidio drvo veliko kao svemir. To je bilo Sidrat al-Muntaha, najdalje drvo na najdaljoj granici. Sad ga je Burak napustio. Niko, čak ni Džibril, nije dospio tako daleko. Tu je Alah živio.

Naš Prorok je stupio naprijed i susreo se s Alahom. „Svemogući Bože“, rekao je Muhamed, „dozvoli da te vidim.“

Izenada, vidio je samo Boga. Pogledao je udesno i vidio samo Boga, ulijevo i vidio samo Boga, i unaprijed i unazad i nagore... i kuda god da je pogledao, vidio je samo Boga. Kako je Bog izgledao, Muhamed nikad nije rekao, osim da mu je ljepota bila tako velika da je želio da tamo ostane i do vijeka ga gleda. Ali Bog mu je rekao: „Ti si Poslanik, i ako ostaneš ovdje, nećeš moći da objavljuješ moju poruku. Vрати se među ljude. Ali kad god poželiš da me vidiš kao što me sad vidiš, klanjaj i ja ću se pojaviti pred tobom.“

„Zato se mi molimo, *behta*“, objasnila je Mina. „Da bismo vidjeli Alaha onako kako ga je Muhamed vidio kad je otišao na noćno putovanje.“ Pitao sam je kako je Muhamed izgledao.

Mini je dugo trebalo da mi odgovori. „Nikad ga nisam vidjela, *behta*. Ali sam imala jednog profesora u srednjoj školi, sjajnog čovjeka, doktora Kana.

On je vidio Proroka rahmet mu duši u snu. Rekao je kako je on zgodan čovjek, s dugim trepavicama i gustom crnom kosom. Rekao je da je imao bradu i predivan osmijeh koji je otkrivao razmak između dva prednja zuba.“

„Ali kako znaš da je on tako izgledao? To je bio samo san...“

„Snovi su veoma važni, *behta*. U islamu, vjerujemo da ti mogu pokazati stvari koje su stvarnije od onog što vidimo kad smo budni. A kad Prorok posjeti nekog u snu, to je veoma važan znak.“

„Znak čega, tetka?“

„Velike svetosti. To znači da Prorok bdi nad tobom.“ Pričanje priča nije me smirilo. Izašao sam iz Minine sobe nervozan, pitajući se zašto Bog živi tako daleko od nas.

Umjesto odlaska u svoju sobu, sišao sam u kuhinju, gdje je majka petljala oko smeća. Podigla je pogled i vidjela me. „Evo“, rekla je, dodajući mi kesu. „Ondesi je napolje da đubretari mogu da je uzmu.“

Uzeo sam je i zastao pored pulta. Stajala je pored sudopere, prala je ruke i tiho pjevušila. Želio sam da me ponovo pogleda. Konačno me je pogledala. „Šta je bilo, Hajate? Večeras nisam raspoložena za zafrkanciju. Hajde, idi!“

Izašao sam na tešku vrelu julsku noć. Travnjak je bio prekriven insektima. Treperavim svicima, cvrčecim cvrčcima. Nešto me je zaboljelo. Kao rana. Prešao sam preko travnjaka i išao prema kantama za smeće na kraju prilaza.

Šta ti je? pitao sam se. .

Kad sam stigao do kanti, zaustavio sam se. Unutrašnji bol je bio probadajući i uporan. Izgledalo je kao da nešto treba da uradim, ali nisam znao šta.

Sjetio sam se onog što me je Mina naučila. Zatvorio sam oči i disao. Udahni, izdahni. Udahni, izdahni.

Zaboravi na cvrčke, zaboravi na vjetar u krošnjama, zaboravi na smrad smeća.

Osluškiavao sam tišinu. I onda sam nešto čuo. Bio je to glas, čvrst hladan

ubjedljiv: *Ne možeš čak ni smeće da izneseš. Beskoristan si.*

Otvorio sam oči. Na kraju ulice, dva malena svijetla polako su rasla. Dok se crni oblik kola pojavljivao, slabašni jecaj motora pretvarao se u grubo i glasno tutnjanje.

Kola su se kretala neuobičajenom brzinom, i dok su se približavala, zvuk je parao uši. Bio je to zvuk koga se trebalo čuvati.

Izašao sam na put, zureći u farove.

Sirena se oglasila. Smeće mi je ispalo iz ruke. Iza vjetrobranskog stakla, oči su se raširile od iznenađenja. Motor je zabrujao dok su se kola zanosila i skretala u stranu, prolazeći na jedva metar od mene.

Iznenada, krv mi je uz prasak krenula kroz vene.

Kola su nestala niz put, sirena je i dalje svirala. Srce mi je udaralo kao ludo; koljena samo što me nisu izdala. Podigao sam smeće i oteturao se natrag do kanti. Otvorio sam poklopac i ubacio kesu unutra. Zatim sam sjeo na pločnik. Pogledao sam prema kući. Svijetla su gorjela na spratu, iza Mininih spuštjenih roletni.

Iznad mene, bijeli hrastovi su se njihali, grane su stenjale pod čavrljanjem lišća nošenog vjetrom. Sjetio sam se Sidrat al-Muntahe, drveta koje je označavalo mjesto gdje Bog živi.

Zašto je tako daleko? pitao sam se. *Zašto?*

Zurio sam u krošnje drveća, gledao iskrivljene grane koje se naziru na tmurnom nebu. Daleko iznad, iza mutnog pokrova gustih niskih oblaka, vidjela se svijetla tačka: skriveni mjesec osvjetljavao je komad neba, njegov sjaj bio je dovoljno jak da oslika oblike uskovitlanih oblaka ispod. *Ne gubi vrijeme*, pomislio sam. *Vrati se i čitaj Kur'an.* Natjerao sam sebe da pomjerim stopala i počeo sam da hodam stazom. Ali istina je bila: nisam želio da se vratim. Ne zbog čitanja Kur'ana ili nekog drugog razloga.

Nisam želio da idem kući.

אברהם אבינו

KNJIGA TREĆA

Portret antisemite u mladosti

10.

Džamija na Molaski Hilu

Kako je žestoka bila moja melanholija kako je ljeto odmicalo.

Ništa mi nije donosilo utjehu. Čak ni provođenje vremena s Minom. Čak ni čitanje Kur'ana. Davno su nestali dani kad sam s divljenjem gledao u nebo. Božja slava ništa mi nije značila, a na njeno mjesto došla je nova i rastuća patnja: sjećanje na Minino nago tijelo. Slika za koju sam mislio da sam naučio sebe kako da je zaboravim, vratila se sama – njene grudi; gusti tamni trougao među njenim nogama – i uslijedili bi sati zbunjenosti i nemira. Ponovo sam pokušavao da potisnem te mentalne slike. Beskorisno. Što sam se više opirao, postajale bi upornije. A sad je zbog tog sjećanja na Minu moj kratki mlitavi penis postao dug i krut. Nisam znao šta se događa. I nisam znao s kim da razgovaram.

Jednog popodneva početkom avgusta, skinuo sam Mininu sliku s frižidera. Ne znam zašto sam to pomislio, ali palo mi je na pamet da ako, svaki put kad pomislim na Minino nago tijelo, pogledam njenu sliku, to će mi odvući pažnju. Nekoliko dana to je davalo rezultate. Ali onda je počelo da se događa nešto čudnovato. Kad bih gledao fotografiju, osjetio bih nemir i uzbuđenje koje je donosilo i moje sjećanje na njenu golotinju.

Nekoliko puta sam imao poriv da se dodirujem dok sam držao i gledao njenu sliku. Spustio bih šaku između nogu, preko šortsa, farmerica ili pidžame.

Nikad se nisam direktno dodirivao. Ali čak i tako, zadovoljstvo je bilo snažno. I ispunilo bi me vatrenom punoćom.

Jedne noći sam se zanio. Minina slika je bila ispred mene, ruke među nogama, utonuo sam u zadovoljstvo. Prije nego što sam postao svjestan toga,

bedra su počela da mi se tresu i trzaju, ispuštajući nešto gusto i mokro u moj donji veš. Prestrašen, otkopčao sam se i vidio svoj penis ukrućen i prav, prekriven kapljicama mliječnobijele materije. Imala je oštar rezak miris, kao bjelilo.

Znao si da nešto nije u redu, rekao je moj unutrašnji glas.

Iznenadni sram bio je bolan. neodoljiv. *Nikad to više neću uraditi*, pomislio sam.

Druge nedjelje avgusta, Nejtan je sam otputovao kući da bi s roditeljima razgovarao o svom preobraćenju. Njegov otac je izgubio većinu porodice u Holokaustu, i mada je bio ateista, još uvijek se duboko poistovjećivao s jevrejskom kulturom. Nejtan je očekivao da bi njegov otac mogao da bude zaprepašćen, možda čak i žestoko. Zato je mislio da je najbolje da sam ode kući i kaže roditeljima, a da im Minu predstavi drugi put.

Otišao je sredinom nedjelje i vratio se za vikend. Mina je većinu tog vremena provela na telefonskoj vezi s njim. Bila je zabrinuta, mada nije imala mnogo razloga. Stvari s njegovim roditeljima su ispale sasvim dobro. Nejtanov otac nije imao primjedbu na sinove planove, ali ga je upozorio: *Svi će te uvijek posmatrati kao Jevreja*, rekao je sinu.

„Nije bio u pravu u vezi s tim“, rekla mi je majka jednog jutra, usred veselog iznošenja svih detalja. „To je ono po čemu se mi razlikujemo – jednom musliman, *zauvijek* musliman. I nema veze ko si bio i odakle si došao – to je *prava* demokratija. U kojoj svi imaju pravo glasa.“

„On ne glasa, mama. Nema izbora. Samo postaje musliman.“

Majka se uozbiljila. „Ne budi mudrijaš, Hajate. Znaš na šta sam mislila.“

Bila je u pravu. Znao sam. Samo nisam bio siguran je li ona tačno znala šta je mislila. Jer, ako je politika – kao u izborima u školi – bila da navedeš ljude da te vole, onda je Nejtanov interes za islam bio više sličan politici nego religiji.

Više nego što su i Mina i majka shvatale.

Mina je obasipala Imrana pažnjom mnogo više nego obično dok nije bilo

Nejtana. Njen naum bio je jasan: pokušavala je nagovori sina da prihvati pomisao o Nejtanu kao ocu. Majka je cijelu situaciju s Imranom nazvala „apsurdnom“. Mislila je kako Mina samo treba da se uda za Nejtana i natjera Imrana da to prihvati. „*On* ne želi bijelog oca...“, rugala se majka. „Koga, zaboga, zanima šta *on* želi? 'Zašto ne mogu da imam oca kao teča Navid?' Taj dječak gleda tvog oca i misli kako otac treba tako da izgleda. A on ne vidi da nije važna *spoljašnja*, već *unutrašnja* boja... A svi znamo da je tvoj otac crn i iznutra! Crn kao katran!“ Majka je zastala da se sabere. Dani blaženstva nastali nakon bubrega na lahorski način izgleda da nisu dugo trajali. „Stalno joj govorim... on je *dijete*. Ignoriši ga. Ali ona ne želi. A onda počinje da razmišlja: *Ako on to kaže, šta će tek reći njena porodica...* Koga *briga!* Šta su *oni* ikad uradili da je usreće? Ništa! Tukli su je što je čitala knjige, zaboga. Eto šta su radili! Neko ko je tako napredan, tako inteligentan, kao tvoja tetka, *previše* brine o tome šta drugi misle...“ Majka je uzdahnula razmišljajući. Osmejak joj je prešao preko lica. „*Kurbane*, ako ovo izguram, *meni* bi trebalo dodijeliti tu Nobelovu nagradu, a ne Sadatu.“

Nejtan se vratio do nedjelje. Bio je to dan kad se otac saglasio da ga otprati do Islamskog centra na Južnoj strani da bi Nejtan mogao da se predstavi imamu. Otac me je pitao želim li i ja da pođem. Bio sam oduševljen. Otac me gotovo nikad nije vodio u džamiju. Naravno da želim da pođem, rekao sam mu.

Nejtan je stigao kod nas krajem jutra noseći istu onu pletenu molitvenu kapu koju je nosio onog dana kad je pričao priču o Ibrahimu. Otac ga nikad ranije vidio da nosi *topi* kapu na glavi, i nije ni pokušao da sakrije svoje iznenađenje dok smo stajali u predsoblju prije nego što smo izašli.

„Koji ti je vrug, Nejte? Zašto nosiš tu stvar na glavi?“

„Idemo u džamiju, Navide.“

„Pa?“

„Želim da pokažem poštovanje.“

„Mislim da lijepo izgleda“, rekla je ponosno Mina. „Šta ti misliš, *bhaj?*“

„*Svida* mi se *topi*“, rekla je majka. Držala je Imrana. „A i brada. Izgleda

dostojanstvenije.“

Otac je zakolutao očima“,On već zna šta mislim o toj izraslini na licu. Ali još gore je s *topijem*. Ovaj čovjek izgleda kao prokleti imam. Ti si doktor, Nejte. A ne *mula*.“

„Još uvijek ne“, odgovorila je Mina s osmijehom. „Bože me sačuvaj“, zakukao je otac. Nejtan je pokazao prstom na mene. „I *on* je nosi“, rekao je.

Otac je odmahnuo glavom. „On je dijete, Nejte. Ne zna šta radi...“ Nejtan me je pogledao i nasmiješio se.

Skrenuo sam pogled.

„Hajdemo“, rekao je otac, vadeći ključeve iz džepa. „Ne mogu da vjerujem da si me nagovorio na ovo. Stvarno ne mogu da vjerujem.“

„To je zato što me voliš, Navide“, rekao je Nejtan razigrano. „Istina je“, rekao je otac, iznenada se uozbiljivši. „Volim te“.

Godinama su lokalni muslimani za vjerske praznike pravili improvizovane prostorije za molitvu u banket-salama obližnjih hotela. Adnan Suef – buc masti hemičar iz Jordana s dovoljno vjerskog obrazovanja da bi mogao da prođe kao imam – zadovoljavao je potrebu zajednice da se okuplja u iznajmljenim prostorijama i spremao ih je za namaze noć prije jednog od dva Bajrama: prekrivao bi kafom umrljane tepihe bijelim platnima – izbijeljenim i ispeglanim – na kojima su vjernici mogli da klanjaju Bajram namaz; podizao bi mihrab (nišu za molitve) da pokaže gdje je Ćaba; postavljao bi zavjese da bi razdvojio polove; i konačno, postavljao bi ozvučenje koje je omogućavalo ženama s druge strane zavjese da čuju hutbu (propovijed) koju bi Suef izgovorio prije namaza. Čitavih deset godina, to je bilo uobičajeno; jer deset godina je bilo potrebno Suefu da skupi dovoljno novca da promijeni stvari.

Do 1980, Suef i njegov konzorcijum lokalnih muslimansko – američkih poslovnih ljudi skupio je dovoljno novca da kupi zgradu. I za cijenu od četvrt miliona dolara, kupili su školu Molaski – napuštenu divotu usred poljskog kvarta u Južnoj strani – koja će postati prvi Islamski centar.

Škola Molaski, koja je dobila ime po brdu na kojem se nalazila, imala je četiri sprata, i bila je sazidana od kamena i cigle, s okruglim tornjevima i čunjastim krovovima. Više je ličila na tvrđavu nego na džamiju.

Okrenuta prema putu koji vodi na jug, njena romaneskna fasada (s gotičkim zabatima) bila je potamnjela od godina upijanja izduvnih gasova prolazećih automobila. Bez djece koja su nekad prolazila njenim hodnicima i igrala se u dvorištu – i čije bi prisustvo ublažilo strogi odbojni utisak – Islamski centar izgledao je zlokobno, gotovo ukleto.

„Evo ga“, rekao je otac dok je skretao s auto-puta i uključivao se u strmu ulicu Molaski. „Baš čudno“, rekao je Nejtan. „Hiljadu puta sam je vidio s auto-puta. Uvijek sam mislio da je zgrada napuštena.“

„Bilo bi bolje za nas da jeste“, rekao je otac. Prešli smo još dvadesetak metara, zatim skrenuli na parking ispunjen automobilima. „Evo ga“, rekao je otac posprdno. „Ko?“ pitao je Nejtan.

Otac je pokazao prema glavnom ulazu dok se parkirao. „Veliki klovn... ili veliki *prevarant*, bolje rečeno.“ Pokazivao je na imama Suefa, koji je stajao na stepenicama i pušio cigaretu.

„Ko je to?“

„Imaaam Souhaaif.“ Otac je podrugljivo razvlačio samoglasnike dok je povlačio ručnu kočnicu.

„Zašto kažeš da je *prevarant*?“

„Jesi li ikad upoznao božjeg čovjeka koji voli Boga upola koliko voli novac?“ Nejtan je zainteresovano zurio kroz prozor. „Čuješ li me, Nejte?“

„Čujem te... Da budem iskren – da, Navide. Upoznao sam božijeg čovjeka koji voli Boga više nego novac.“

„U knjigama“, rugao mu se otac.

„Ne. Kad sam bio dijete. Dobar prijatelj mog oca bio je rabin. Bio je dobar čovjek. Istinski. Stvarno dobar čovjek. Ljudi u sinagogi su ga obožavali.“

„Pa, vrati se tamo, Nejte! Vрати se!“ rekao je otac, gurajući šaljivo

Nejtana. „Ne znam šta radiš ovdje...”

Nejtan je odmahnuo glavom dok je otvarao suvozačka vrata.

Zastao je prije nego što je izašao. „Navide, moram da ostavim dobar utisak na ove ljude. Vjerovatno će mi taj čovjek biti potreban na neki način...”

Otac je odmahnuo rukom. „Ne brini. Ponašaću se najbolje što umijem...”

„Hvala.”

„Samo nemoj da mi se žališ kad te opelješi za savjetodavne usluge i troškove.”

„Troškove? Kakve?”

„Za preobraćenje. Za ovo. Za ono. I Bog zna za šta sve još.”

Suef nas je sa stepenica gledao dok smo se približavali. Bio je čudan svat: stomak mu je ispunjavao sjajnu svilenu odoru koja je lebdjela i talasala se oko njegovog ogromnog tijela; njegova neuobičajeno duga sivocrna brada, njen zašiljeni vrh koji se klati na vreloom avgustovskom povjetarcu; a na glavi, bijela pletena kapa koja se presijavala kao solarni panel, glatka i svijetla na podnevnom suncu. Otac je dugo poznavao Suefa – oni su bili među prvim našim sunarodnicima koji su došli u ovaj kraj – i o tom čovjeku sam tokom godina dosta slušao. Majka nikad nije ozbiljno shvatala ono što je otac govorio o Suefu. Nije mogla da shvati zašto se otac uopšte trudio da iznosi svoje mišljenje o imamu. Napokon, muškarac koji je pio i varao svoju ženu nije mogao da očekuje da mu ljudi *vjeruju*, obično bi govorila. A što se tiče mojih osjećanja prema Suefu, u rijetkim prilikama kad sam ga viđao, osjećao sam kako me privlači. Imao je upečatljivu pojavu, i mada su njegove propovijedi mogle da budu zastrašujuće – pune islamske vatre i sumpora, i izgovorene s odlučnošću i nemilosrdnom strašću – uvijek sam se sjećao njegove jasno uočljive topline. Za mnoge muslimane u našoj zajednici, Suef je bio anđeo čuvar. Nadgledao je rođenja i brakove i smrti, odlazio u ponoćne kućne posjete u trenucima duhovnih kriza i porodičnih svađa, i čak je posredovao kod lokalnih vlasti u slučajevima tako beznačajnim kao što je muslimanski dječak koga su izbacili sa časova fizičkog vaspitanja jer je odbio da se tušira sa ostalima u svlačionici.

Ali uprkos Suefovoj vrlo očiglednoj privrženosti zajednici, otac ga nije volio. Priznavao je da je taj čovjek privržen, ali svojem novčaniku, kako bi otac govorio. Kao dokaz, ispričao nam je priču o tome kako je Suef došao kod njega prije deset godina, u vrijeme kad je Islamski centar bio tek predlog nažvrljan Suefovom rukom na komadu papira.

Suef je od oca tražio donaciju. Otac je odbio. Nekoliko mjeseci kasnije, Suef se vratio da ponovo traži novac, ali ovog puta je rekao da je to za palestinskog imigranta u teškoj situaciji. Suef je ocu ispričao priču o čovjeku koji je izbjegao izraelskoj torturi i borio se da ostane u ovoj zemlji. Otac je bio dirnut i izvukao je svoju čekovnu knjižicu.

„Na čije ime da napišem ček?“

„Na moje“, odgovorio je Suef.

„Tvoje?“

„Brate Šah, ne sumnjaj u mene. On je prost čovjek. Ne zna ništa o bankama i čekovima i takvim stvarima. Dobiće novac. Alah mi je svjedok.“

Otac je još uvijek bio nepovjerljiv, ali je ispisao ček na hiljadu dolara.

Tokom narednih nedjelja i mjeseci, otac je pitao Suefa za vijesti o Palestincu. Bio je zbunjen što ga taj čovjek nikad nije pozvao da mu se zahvali, nije ni poruku poslao.

Suef je stalno vrdao. Sve dok, jednog dana, nije rekao ocu da su Palestinca uhvatili i deportovali. To je bila jedina potvrda koja je ocu bila potrebna: shvatio je da je Palestinac bio Suefov mamac da uzme ocu novac. Od tog dana, otac nije želio da ima veze s njim.

„Kako ide posao s mozgovima, doktore?“ pitao je Suef veselo dok smo se približavali stepeništu džamije. Stajao je iznad nas, s cigaretom u ustima, gledao je Nejtana, zatim ponovo oca.

„Dobro, Adnane“, odgovorio je otac odsječno.

„*Mašalah*“, odgovorio je Suef, stavljajući desnu šaku – koja je bila zavijena – na srce.

Bio sam iznenađen tim toplim gestom; pitao sam se je li primijetio očevu hladnoću, ili ju je samo ignorisao. „Pa kaži mi, Navide – jesi li išta bliže otkrivanju tajne života?“

„Nisam znao da postoji.“

„Postoji, brate. Postoji“, odgovorio je Suef uz kisjeli osmijeh, vukući dim iz cigarete. „Mislim da ćemo morati da sačekamo dok te ne budemo položili na sto i pogledali šta se krije u tom tvom mozgu, Adnane.“

„Neće ti mnogo koristiti. Unutra je samo vazduh. Vazduh i nostalgija“, odgovorio je Suef, izbacujući dim kroz usta. Pogledao me je s osmijehom.

Ja sam mu uzvratio osmijeh.

Upravo tad, trojica prodoše pored nas. Popeli su se uza stepenice, a svaki je stavio desnu ruku na srce da pozdravi imama: „*Selam alejkum*, imame.“

„*Ve 'alejkum selam*“, odgovorio je Suef kratko klimajući glavom.

Ti ljudi su se zaustavili na vrhu stepeništa, i pogledali Nejtana. On je klimnuo glavom.

„*Selam alejkum*“, rekao je.

Trojica ljudi su se iznenađeno nasmiješila. „*Ve 'alejkum selam*“, odgovorili su, zastajući kod vrata. Jedan od njih je ponovo klimnuo glavom, ponavljajući pozdrav. Nejtana je odgovorio.

Muškarci su još malo klimali glavom i ušli. Primijetio sam da Suef pomno posmatra Nejtana.

Otac je pročistio grlo. „Adnane... volio bih da upoznaš mog kolegu iz laboratorije, Nejtana Volfsona. Nejtane... Adnan Suef, imam u Islamskom centru.“

„Drago mi je što sam vas upoznao, gospodine“, odgovorio je Nejtana, nervozno pružajući ruku. Imam je pokazao svoju zavijenu šaku. „Oprosti mi, brate“, rekao je, stavljajući ruku na srce.

„Šta ti se desilo s rukom, Adnane?“ pitao je otac. „Popravljao sam sudoperu. Povrijedio sam se.“

„Jesi li dobro?“

„Gadna posjekotina, Navide. Ali dobro sam. To me je nadahnulo. Za današnju *hutbu*..“

Nastupila je neprijatna pauza pošto otac nije odgovorio. Suef se okrenuo prema Nejtanu. „Šta te dovodi k nama, brate?“

„Zanima me islam“, počeo je Nejtan kruto, kao da ponavlja nešto što je uvježbavao. „Zanima me vaš način života, gospodine...u smislu pokornosti, kako sam razumio.“

Otac je postidjeno gledao prema parkingu. Moj pogled pratio je njegov. Na parkingu su se redovi kola presijavali i podrhtavali u talasima vrelina koja se dizala s vrelog asfalta. Gorki miris rastopljenog katrana ispunio je vazduh. „Sve više ljudi dolazi, Adnane“, rekao je otac, okrećući se prema Suefu. „Dobar si poslić ovdje započeo...“

„Poslić?“

„Znaš... operaciju.“

Suef je bez riječi zurio u oca. Otac mu je uzvratio pogled. Napetost među njima bila je opipljiva.

„Ako je Alah zadovoljan, brate, onda smo i mi“, odgovorio je Suef odsutno, usne su mu stezale filter cigarete dok je uvlačio još dima. Primijetio sam da iako sam ja bio prekriven znojem – a takođe i Nejtan i otac – na imamu nije bilo ni traga znojenja, ni na licu, ni na šakama. Suef se konačno okrenuo od oca, izbacujući dim. „Brate Nejthane. Je li tvoje interesovanje za naš način života radoznalost ili nešto više? Nadam se da se ne ljutiš što pitam.“

„Ne ljutim se, imame“, odgovorio je Nejtan, i dalje nervozan.

„Paaa... u stvari, da budem iskren, počelo je kao radoznalost. Ali što sam više učio o islamu... to je sve više počeo da me zanima.“

„Tako znači.“

„Nadam se da je u redu što sam ovdje“, dodao je Nejtan.

Suef se nasmiješio. „Naravno, dobrodošao si da nam se pridružiš, brate.

Samo ne zaboravi da izuješ cipele. Navid će ti pokazati... i slobodno pronadi mjesto za namaz na dnu sale.“ Suefje povukao poslednji dim i ispušio je cigaretu sve do filtera. „Koja je tvoja prvobitna vjera, brate?“

„Pa... rođen sam kao Jevrejin.“

Primijetio sam iznenadni mačji pogled u Suefovom oku. „Ljudi iz knjige“, rekao je.

„Hvala vam, imame“, rekao je Nejtan.

Suef je nastavio: „Svi potičemo od Ibrahima. Naša jevrejska braća od Isaka. Muslimani od Ismaila.“ Nejtan me je pogledao.

„Poznaješ svoj Kur'an, brate, zar ne?“ pitao je Suef.

„Poznajem, imame. Učio sam.“

„Alahovo najveće čudo.“

„Uistinu.“

„Pravi zvuci stvarnosti“, dodao je Suef dojmljivim tonom.

„Velika pjesma atoma i molekula koji izvikuju hvalospjeve Alahu.“

„Muzika sfera“, dodao je poletno Nejtan. Otac je zakolutao očima. Suef je klimnuo glavom, smiješeći se, i bacio je filter na stepenice. Izgledao je kao da se sprema da uđe unutra.

Ispijeni čovjek u pepeljastosivom odijelu išao je prema nama probijajući se pored automobila. Bio je to Galeb Čata. Nisam ga vidio od te decembarske noći prije dvije godine, kad je govorio o jevrejskom prokletstvu. Izgledao je drugačije: brada mu je bila gusta i duga, prekrivala mu je većinu rošavog lica, a njegove sive beživotne oči bile su veće nego što sam se sjećao.

„Brate Čata“, rekao je Suef toplo. Čata se zaustavio pored oca, zatvorio oči i sporo i pažljivo klimnuo glavom prema imamu. Okrenuo se prema ocu, ponovio taj gest, ali s primjetno manje ljubaznosti.

„Navide. Drago mi je što te vidim.“

„I meni je drago što te vidim, Galebe“, odgovorio je otac, ne baš

mjerljivo“

„Čemu možemo da zahvalimo za ovakvu čast?“ pitao je Čata. Bilo je nečeg podrugljivog u njegovom tonu.

„Mom prijatelju“, odgovorio je otac, okrećući se prema Nejtanu. „Ja sam Nejtan. Nejtan Volfson. Navidov kolega i prijatelj.“

„Galeb Čata, drago. mi je što sam vas upoznao.“ Čata je pozdravio Nejтана kao i ostale, s rukom na srcu i uz kratko zatvaranje očiju.

„Brate Čata“, počeo je Suef, „Nejtan je ovdje s nama danas jer razmišlja da se preobrati.“

Čatin blijedi pogled zasijao je od iznenađenja. Okrenuo se prema ocu. „Svaka čast, Navide“, rekao je zadivljeno.

„Nema to veze sa mnom, Galebe. Da sam se ja pitao.“

Nejtan je oštro pogledao oca. Otac je to primijetio i zastao. „Slušam te“, rekao je Čata. „Da si se ti pitao?“

„Pa... sad bismo bili negdje na pecanju.“

Čatino iznenađenje je očigledno prošlo, i ponovo je imao onaj blijedi gotovo beživotni pogled. „Onda je Alahova volja što danas Nije bilo po tvome. I za to treba da zahvališ svom prijatelju...“ Čata je pogledao u Nejтана i nasmiješio se. „Dobrodošli“, rekao je.

Nejtan je stavio desnu ruku na srce i – kao Čata – zatvorio oči.

Čata me je pogledao, primijetivši kako ga gledam. Nasmiješio se, usne su mu se razmakle i otkrile male zube. „Drago mi je što je dječak ovdje“, rekao je ocu.

Ovog puta, otac nije odgovorio.

„U šta god ti vjerovao“, nastavio je Čata, „važno je da učiš dječaka našem načinu života.“

Ponovo otac ništa nije rekao. Još jedna grupa muškaraca, njih pet ili šest, došla je do stepenica. Promrmljali su selam svima nama dok su ulazili, gledajući radoznalo u Nejтана.

„Izvinite me, braćo“, rekao je Suef, „moram da pripremim ozvučenje za hutbu.“ Nejtan je odgovorio kratkim zbunjenim naklonom.

„Pridružiću ti se, imame“, dodao je Čata. „Moram da obavim abdest prije klanjanja.“

Njih dvojica su se popela uza stepenice – Suef je klizio s gracioznošću koja nije odgovarala njegovoj težini – a na vrhu, Čata mu je otvorio vrata. Suef je nestao u zgradi. Čata ga je pratio. Kad su nestali. Nejtan se okrenuo prema ocu sa zbunjenim osmijehom.

„Ne znam zašto si tako srećan“, gundao je otac.

„Taj imam. Tako je pribran. I ljubazan. Ne kao onaj drugi tip.“

„Oni su iste gore list“, rekao je otac. „A što se tiče Suefove ljubaznosti...“

„Bio je ljubazan prema meni...“

„Hajde da kažemo da je pametan. Nemaš pojma šta će govoriti o njemu ako se ti preobraćaš. Onaj Čata će mu sipati novac niz grlo kao šampanjac za Novu godinu.“

Nejtan je obrisao znojno čelo. „Pravi si cinik, Navide. Stvarno moraš da poradiš na tome.“

„Ne brini za mene. Ti se spremi. Upravo ulazimo u srednji vijek.“ Otac je klimnuo glavom, pokazujući grupu žena s šalovima na glavi, koje su se okupljale pred vratima na drugom kraju zgrade, gdje je pisalo ŽENE. Kroz talase vreline, njihove umotane prilike lebdjele su kao fatamorgana. Bilo ih je pet ili šest, i sve su gledale u nas.

„U šta one to gledaju?“ pitao je Nejtan.

„A šta ti misliš, Nejte?“ odgovorio mu je otac. „U mene?“

Otac je klimnuo glavom.

Nejtan se nasmiješio i mahnuo. Preplašene žene su se okrenule, lebdjeći prema vratima i nestajući unutra.

Otac je potapšao Nejтана po leđima „Kao što rekoh, Nejte. Srednji

vijek.“

Dolje je već započeo prvi tekbir.

Alahu ekber, Alahu ekber, Alahu ekber... la illah il Alah.

Bili smo u prostoriji za odlaganje cipela – niši izvan prostorije za namaz čiji su zidovi bili prekriveni policama za cipele – a huk muških glasova koji izgovaraju tekbir dolazio je kroz dvostruka vrata:

Alahu ekber, Alahu ekber, Alahu ekber... la illah il Alah.

Nejtan je zurio u ta zatvorena vrata, i slušao dok je izuvao cipele. Iza nas, dvojica mladića žurila su niza stepenice i brzo su izuvali cipele. Gurnuli su dvostruka vrata, i jednolični tekbir se pojačao, zazvučao je jasnije, snažnije:

Alahu ekber, Alahu ekber, Alahu ekber... la illah il Alah.

Nejtan se okrenuo prema ocu, s čuđenjem u glasu. „Šta to rade?“

„*Zi'cir*“. To rade prije molitve.“

„Predivna je“, rekao je Nejtan.

Otac je klimnuo glavom, gledajući u prostoriju, suze su mu se skupljale na uglovima očiju. „Da, jeste“, rekao je.

Zi'cir ili „prisjećanje“, bilo je ono čega sam se najživlje sjećao iz svojih rijetkih odlazaka u džamiju. Prije namaza, vjernici bi se okupili u prostoriji za namaz, i kad bi ih se okupilo šest, počeli bi da izgovaraju, jednostavna hipnotička melodija koja bi kružila između dvije niske note...

Alahu ekber, Alahu ekber, Alahu ekber...

... sve dok završni samoglasnici ne bi zatitrali razlomljeno u visokim registrima...

... la illah il Alah.

... i na kraju bi se vratili na prvu notu, zatvarajući krug, i počinjali su iznova. Pjevanje je dobijalo zamah i snagu kako su vjernici dolazili i pridruživali se horu.

Kako je broj rastao – od nekolicine do desetak, ili čak i stotinak za vjerske praznike – snažni zvuk bi se uobličavao i lebdjeo iznad nas –

odzvanjao je i kružio, čarobno – kao melec za koje Kur'an tvrdi da bilježe sve što ljudi rade. Bilo je nečeg velikog i neizrecivog u tom huku u čast veličine jednog i jedinog Boga, žive i čudesne ljepote – osjetio sam to u svojim ušima, na svojim leđima, u grudnom košu – nečeg sposobnog da izmami suze čak i kod osobe koja se udaljila od vjere, kao moj otac.

U džamiji je bilo stotinu muškaraca, njihova sjedeća tijela istovremeno su se njihala dok su pjevali. Sama prostorija – tamna i prostrana, nalik na pećinu, nekadašnja menza u podrumu pretvorena u džamiju – kao da je nabujala i podrhtavala od svete pjesme. Nejtana me je pogledao, odmahujući glavom u nevjerici. „Tako je lijepo“, ponovo je promrmljao. Klimnuo sam glavom. Kad sam vidio kao je Nejtana dirnuo *zićir*, osjetio sam kako se raznježujem.

Nasmiješio sam se. On mi je uzvratio osmijeh, prijateljski me je gledao.

Otac je duboko udahnuo, mrmljajući sebi u bradu dok je vodio Nejtana do mjesta u dnu prostorije. Otišao sam do police na kojoj su se nalazili primjerci Kur'ana. Ostao je samo jedan. Uzeo sam ga, a zatim sam otišao do praznog mjesta blizu sredine prostorije. Držeći Kur'an na grudima, pridružio sam se:

Alahu ekber, Alahu ekber, Alahu ekber... la illah il Alah...

Pun poleta, njihao sam se dok sam pjevušio. Ali tog popodneva nije preostalo mnogo *zićira*. Dok je otac zauzimao mjesto pored mene, imam Suef je već odlazio prema *mihrabu*.

Otac mi je stavio ruku na koljeno. Kad je to uradio, shvatio sam: samo ja još pjevam. Suef se uspeo na uzdignutu platformu s koje je izgovarao svoje propovijedi. Sjedeći prekrštenih nogu, skinuo je zavoj koji mu je bio zamotan oko desne šake, zatim je postavio mikrofona na stalak pred sobom.

„Provjera, provjera. Čujete li me?“ odjeknuo je njegov grub i piskav glas iz zvučnika podignutih na postolja. Gundanje i mrmljanje odobravanja

razleglo se prostorijom. Neko se nakašljao. Suef je ponovo podesio mikrofona, proizvodeći bolni pisak mikrofonije. „Oprostite mi, braćo“, rekao je, petljajući oko kabla, i dodajući uz smijuljenje: „I sestre.“ (Žene su, dva sprata više, natrpane u znatno manjoj prostoriji – slušajući njegov glas preko zvučnika – bez sumnje čule mikrofoniju.) Otvorio je dlanove i podigao ih ispred sebe i izgovorio prvi tekbir. Kad je završio, pogledao je u Kur'an koji mu je otvoren stajao na krilu i počeo da govori:

„Braćo i sestre, molim vas, ako imate primjerak svetog Kur'ana, otvorite ga na suru *El-Bakara*, 'Krava'. Ajeti četrdeset i četrdeset jedan.“

Šuštanje papira razlegla se prostorijom dok su oni koji su imali knjige tražili pomenute strane. Suef je čekao, očiju zagledanih u daleki horizont, ili možda – pomislio sam – u pridošlicu Nejtana, koji je tiho sjedio naslonjen na zid na suprotnom kraju.

Konačno je ponovo zavladala tišina. Suef je pogledao u stranicu, oči su mu se suzile i zasijale, kao uglačana sječiva. Počeo je da čita, glas mu je bio snažan i dostojanstven: *'O, sinovi Izrailovi! sjetite se blagodati Moje koju sam vam podario, i ispunite zavjet koji ste Mi dali - ispuniću i Ja svoj koji sam vama dao, i samo se Mene bojte!'*

Nelagodan žamor došao je iz gomile „Sinovi Izrailovi!“ su u Kur'anu bili Jevreji. Otac me je pogledao, bora mu se pojavila na čelu. Pogledao je u Nejtana. Pokušao sam da uradim isto, ali moj pogled unazad zaklanjao je Galeb Čata, koga sam na svoje iznenađenje vidio kako sjedi iza.

Suef je nastavio, sad ležerno, kao da je zadovoljan što je njegovo dramatično čitanje privuklo našu pažnju: „Juče sam, dragi moji muslimani, povrijedio sebe. Dok sam popravljao sudoperu u kuhinji, koristio sam ključ za matice da odvrnem cijev. Ključ mi je iskliznuo. Zglobom sam udario u ivicu ormarića. Krv je potekla. Bilo je veoma bolno...“

Suef je podigao desnu šaku, na kojoj se vidjela duga ružna posjekotina tamna od sasušene krvi. „Kad sam juče osjetio bol, prvo sam pomislio na svog sina. On je pjevao u drugoj sobi, sjedio je na jastuku i udarao igračkom. Prvo što sam pomislio kad sam se povrijedio bilo je da je to *njegova krivica*.

Da sam zbog njegovog pjevanja izgubio koncentraciju ili nešto slično. I zbog toga me je sad boljelo... I zato sam ga izgrdio. Rekao sam mu da ućuti!“

Suef je pokazao na nas, ali je okrenuo prst i pokazao na sebe. „Naravno, pogriješio sam. Povreda nije imala nikakve veze s mojim sinom. On se samo igrao, pjevao, bio srećan. Ako mi je ključ iskliznuo, ako sam se udario, kako je to njegova krivica? I nije bila. Ali *pomislio* sam da jeste. I ne sumnjam da su svi ovdje iskusili takav trenutak nekad u životu.“

Klimanja glavom, mrmljanja potpune saglasnosti.

„Do kraja dana sam razmišljao o tom trenutku. O osjećanju bola. O trenutku nepravde prema sinu. I želio sam da s vama podijelim ono što sam shvatio.“ Suef je ponovo zastao i promeškoltio se. „Dozvolite mi da vam ponovo objasnim šta se dogodilo, šta se dogodilo u meni u tom trenutku, tako da me bolje razumijete. Braćo i sestre, bol koji sam tad osjetio, bio je nepravedan. U tom trenutku sam se osjetio kao žrtva. Žrtva nečeg što ne zaslužujem. I u tom trenutku, to osjećanje nepravde me je navelo da okrivim nekog. Ali pronašao sam samo svog sina... zato što je jedino on bio tu. Pjevao je, sjedio i udarao u bubanj. Čuo sam tu buku u trenutku svog bola. I pomislio sam da je moj bol nastao zbog te buke koju on pravi. Okrivio sam njega. Vikao sam na njega. Rekao sam mu da ućuti.“

Suef je pogledao svog sina – koji je sjedio u prvom redu – i toplo se nasmiješio. „Mora da ste se zapitali zašto je imam tako obuzet tim događajem? Nepravedno je vikao na sina? Svi pravimo takve greške. To je bilo pogrešno. Znamo da je pogrešno. Ne treba nam imam da nam to kaže..

„Ali braćo i sestre, molim vas da budete strpljivi dok razmatram taj trenutak, dok ga pomnije posmatramo.

„Kad sam se povrijedio ključem, osjetio sam nepravdu u tom bolu. Želio sam da znam ko je izazvao tu nepravdu. Ali to je bilo pogrešno pitanje. Pravo pitanje je drugačije: zašto sam osjetio da je bol nepravedan? Napokon, ključ je jednostavno skliznuo! Bila je to nezgoda!

Nema to veze s pravdom!

„Duša ima svoju logiku, braćo i sestre. I svi moramo pažljivo da je

slušamo ako želimo da razumijemo išta o onom što Alah namjerava s nama.

„Zbog toga što je taj trenutak bio bolan, doživio sam ga kao nepravdu. I to je jednostavna istina o mojoj prirodi – ljudskoj prirodi – da ne želim da osjećam bol. Bilo kakav bol. I to ne prestaje tu. Ne samo što ne želim da osjećam bol, smatram kako *zaslužujem* da ne osjećam bol. Smatram da zaslužujem nešto bolje od bola, lijepe stvari kao što je ljubaznost, sreća, mir, zadovoljstvo... ali ne bol.

„Evo pravog pitanja, braćo i sestre. Zašto to osjećam? Zašto osjećam da ne zaslužujem bol? Zar *to* nije pravo pitanje? Nisam li zbog *toga* smatrao da treba da okrivim nekog? Jer sam smatrao da sam suviše dobar za bol? No? Možda? Ili možda postoji još neki razlog?“

Glas mu je postajao glasniji sa svakim pitanjem. To, i uporno naglašavanje pojedinih riječi, najavilo je promjenu očekivanu za nas – koji smo ranije slušali njegove *hutbe*.

„Zar me moja *ljubav* nije nagnala da to pitam?“ urlao je sad, njegov pojačani glas odjekivao je oko nas, zahtijevajući odgovor.

„Nije li tako?!“

Osjetio sam nešto u stomaku, čupanje i nervozu, slično strahu.

„Nije li to LJUBAV? Ljubav prema nama... prema sebi... prema vama... zar *to* nije ono zbog čega mislimo kako ne zaslužujemo bol? Zar ta ljubav prema sebi nije ono zbog čega mislimo da zaslužujemo bolje?“

Ponovo je zastao. Pogledao sam duž reda muškaraca s moje desne strane. Jedan se borio da ne zaspi. Drugi se igrao s izvučenom niti iz tepiha. Pogledao sam nalijevo, u oca. Nestala je briga s njegovog lica koja se pojavila kad je Suef pomenuo „Sinove Izrailove“. Zijevao je od dosade.

Suef se sad primakao mikrofonu, dodirivao ga je usnama dok nam se obraćao nježnijim, prisnijim tonom:

„Draga braćo i sestre, budimo strpljivi s ovim pitanjem. Hajde da dobro razmislimo. Osjetite bol, i pomislite, kad osjetite taj bol, da ga ne zaslužujete. Sad pomislite na svoju djecu. Pomislite koliko ih volite, koliko duboko želite

da budu srećni. Pomislite na to kad *njih* nešto boli. Kako se zbog toga osjećate? Nije li to isto osjećanje? Zar ne mislite da zaslužuju nešto bolje od nesreće? I zar to nije zbog vaše ljubavi prema njima?

„I tako, braćo i sestre. To *jeste* ljubav. Ljubav prema sebi izaziva to osjećanje nepravde kad osjećamo bol.

„Možda se pitate zašto nam imam čita ajete iz *El-Bakare* i zatim nam priča o posjekotini na ruci? Možda govorite, kakve to veze, dragi imame, ima s nama? „Vjerujte mi kad vam kažem... ovo itekako ima veze s *El-Bakarom*. Itekako!

„Dozvolite da vam ponovo pročitam te ajete.“ Imam je spustio pogled na otvorenu stranicu koju je držao na krilu: O sinovi Izrailovi! sjetite se blagodati Moje koju sam vam podario, i ispunite zavjet koji ste Mi dali – ispuniću i Ja svoj koji sam vama dao, i samo se Mene bojte!

Suef je podigao pogled sa stranice. „Evo šta Svemogući kaže Sinovima Izrailovim: *Sjetite se blagodati koje sam vam podario. Ali nemojte stavljati te blagodati na prvo mjesto. Stavite Mene*. Blagodati dolaze od našeg Gospoda, ali ne možemo poštovati blagodati više nego njihov izvor. Samo se mene bojte!

„Zašto se, braćo i sestre, Alah brine da li su Sinovi Izrailovi ovo razumjeli? Zašto samo Jevrejima govorio ovo? Zašto naš Bog kaže '*Sinovi Izrailovi*'? Zašto ne kaže: '*O, čovječanstvo*'?.“

Otac se, pored mene, vrpeljio dok je neprestano gledao prema dnu prostorije. Nagnuo sam se napred, pokušavajući da ga ne gledam, da pažljivije slušam. Imam je nastavio:

„Iz veoma jednostavnog razloga, braćo i sestre. Svi mi znamo da su Sinovi Izrailovi bili odabrani božji narod. Bili su narod koji je On VOLIO više nego ijedan drugi veoma dugo“ – Suef je zastao zbog dojma, zatim nastavio s iznenadnim gnjevom – „sve dok mu se nisu *smučile i zgadile njihove izdaje!*“

Bijes u Suefovom glasu privukao je svačiju pažnju.

Svuda oko mene, lica su se trzala, oči razbistravale, pogledi postajali napeti.

„Ne moram da vam govorim, dragi moji muslimani, ne moram da vam govorim o vremenu kad je Hazrat Musa, koga oni zovu Mojsije, otišao na vrh Sinaja i ostao tamo četrdeset dana i noći da bi nam donio božje zakone! Ne moram da vam govorim šta su Sinovi Izrailovi uradili kad je otišao! Već znajte šta su uradili! Izabrali su zlatno tele! Pjevali su i igrali i klanjali se *zlatu!*“

Iznenada, Suef je počeo da vrišti: „I čak i *tad!* Kad ih je Svemogući natjerao da se *pokaju* i kad im je *oprostio!* Jesu li bili *srećni?* Umjesto da budu zahvalni, rekli su: '*Pokaži nam svog Boga, Mojsije! Pokaži nam ga da možemo da vjerujemo u njega! Jer ne možemo da vjerujemo u Boga kome ne vidimo lice!*' I šta je Alah uradio? Poslao im je viziju koja ih je *oslijepjela!* Svjetlost tako sjajnu da su pali na koljena i *plakali* kao *djeca!*

„*Molim te, oprosti nam!*“, cvilili su. „*Molim te, oprosti nam!*“

Suef se rugao i pravio smiješne grimase. „A šta je Milostivi uradio? Naravno da im je oprostio. Jesu li oni bili zahvalni?“ Suef je odmahnuo glavom. „Naravno da *nisu*. Samo su nastavili da zloupotrebljavaju našeg Gospoda i Njegovu čistu ljubav.“ Suef je zastao, i dalje odmahujući glavom dok je gledao gomilu, odabirao lica kojima se sad izravno obraćao: „Braćo i sestre. Slušajte me. Kad su bili gladni u pustinji, Svemogući im je poslao hljeb s nebesa, i prepelice, ali su odbili da uđu u Jerusolim kad im je rečeno. A onda je Svemogući omogućio Musi da svojim štapom izvuče vodu i izvore iz kamenja i stijena, i oni su pili. Svi dvanaest plemena! Ali čak ni tad nisu bili srećni. Žalili su se kako im je život bio bolji pod faraonom. '*Vrati nas u Egipat!*', rekli su. '*Vrati nas kod faraona.*' Usudili su se da to kažu! Nakon svega što im je Alah pružio! '*Vrati nas u Egipat... Tamo nam je bilo bolje. Imali smo domove i hranu, i nismo čekali da nam hljeb padne s neba.*'

„Možete li da povjerujete u to, braćo i sestre? Šta sve ti ljudi ne bi uradili za svoje blagostanje? Za svoju udobnost? Čak i da izdaju Boga koji ih voli... izdaju ga iznova i iznova – i to zašto?“ Suef je zastao. Zatim se nagnuo

unapred, zubi su mu okrznuli mikrofon, i prošištao je: „Zato što *vole* sebe. Vole sebe više nego Svemogućeg! Sebe stavljaju na prvo mjesto! Vjeruju da su bolji od drugih! Da zaslužuju više od onog što im je dato! Vjeruju da zaslužuju ono što žele! To su više puta pokazali, kako znamo iz primjera iz Kur’ana – i naravno, iz onog što vidimo danas u svijetu, kroz situaciju s Palestinom...“

Izenada se pojačao žamor nezadovoljnih glasova: stenjanje i šaputanje, kašljanje, krckanje zglobova, šuštanje rukava na ko šuljama i pantalona dok se gomila nervozno komešala. Ništa nije moglo da zagrije muslimanima krv kao pomisao na palestinsku braću koju su Jevreji iselili iz domovine.

I mada ni moji roditelji ni Mina nisu mnogo govorili o tome kod kuće, i meni je krv uzavrela od podignute temperature u okolini.

Otac je još jednom nervozno pogledao prema mjestu gde je sjedio Nejtan. Okrenuo se prema meni, ali prije nego što sam uspio išta da kažem, Suef je, sad jašući na uzdignutom talasu nezadovoljstva mase, povikao:

„Svi znamo da Sinovi Izrailovi vjeruju da zaslužuju najbolje od svega! Nikad nisu zadovoljni! Samo uzimaju i uzimaju! To je bilo tad i uvijek će biti njihova propast!“

Otac me je uhvatio za ruku i ustao je. Nisam želio da ustanem. Imam je primijetio oca i pogledao pravo u njega. „Nemoj me pogrešno razumjeti, brate: ma koliko Jevrejin bio odvratan tebi i meni, i velikom Svemogućem, nemoj pogrešno shvatiti moju poruku – ne mislim da kažem kako i *ti* ne možeš da završiš kao Sin Izrailov. To je suština svega. Ako prvo mislimo na sebe, vjerujemo da zaslužujemo bolje od onog što nam Alah daje“ – Suef je i dalje zurio u oca, a njegov pogled kao da ga je zakovao za mjesto – „onda smo i mi u opasnosti da izgubimo božju milost. Kao što se Alah okrenuo protiv Sinova Izrailovih, koji su mu nekad miljenici bili, Alah može isto uraditi i *tebi*... a ako izgubiš njegovu ljubav i zaslužiš njegov gnjev, biće to samo iz jednog razloga – istog razloga zbog kojeg sam vikao na svog sina – iz ljubavi prema sebi!“

Iza nas nastalo je komešanje. Okrenuo sam se da pogledam, i vidio Čatin

pogled kako me probada, siv i netremičan.

Suef je nastavio:

„Ljubav prema sebi! Ista ona koja me je juče natjerala da pomislim da sam previše dobar za bol. Kad sam povjerovao da ne zaslužujem bol od posjekotine na ruci. Kad sam okrivio i vikao na sina... u tom trenutku, i ja sam bio *Jevrejin!*“

Komešanje u pozadini je jačalo. Otac me je već podigao na noge.

Nejtan je stajao, crvenog lica, iskrivljenih usana, očiju punih divljeg bijesa. „Ovo je odvratno!“ povikao je. Njegov drhtavi glas odjeknuo je džamijom. „Odvratno! Ovo nije islam!“ Pokazao je na imama. „Ovo nije islam! Ovo je mržnja!“

Izenada, masa je ustala na noge, svi su išli ka zadnjem dijelu prostorije. Otac je požurio, probijajući se kroz gomilu, vukući me za sobom dok smo se provlačili između grupica ljudi. Dok smo stigli do dvostrukih vrata, Nejtana su izgurili iz džamije. „Nejtane!“ povikao je otac dok su se vrata zatvarala, ostavljajući Nejtana napolju.

Pogledao sam u Suefa. Sjedio je udobno i opušteno na svojoj platformi, gledao kavgu pred sobom, kao paša koji gleda pogubljenje.

„Hajate! Šta to radiš? Hajdemo!“ rekao je otac. Rame me je zaboljelo kad me je povukao i gurnuo kroz vrata i u nišu za odlaganje cipela. Tamo je stajao Nejtan, satjeran u ugao, leđima naslonjen na police, stopala su mu rušila gomile cipela. Tri muškarca su ga pritiskala; jedan od njih je gurao Nejtana nazad u ugao kad god bi pokušao da se pomjeri. „Voliš Jevreje?“ štektao je mladić, bodući Nejtana prstom u grudi. „Je li tako? Voliš Jevreje? Jesi li ti Jevrejin? Jesi li ti Jevrejin? Ha? Jevrejin?“

„Pusti me na miru!“ povikao je Nejtan, gurajući mladićevu ruku dok je nogama pokušavao da nađe oslonac.

„Izgleda kao Jevrejin“, rekao je drugi čovjek. „Vidi mu nos“, dodao je.

Otac je upao unutra, uguravajući se između Nejtana i muškaraca. „Koji vam je vrug, ljudi?“ povikao je, gurajući ih u stranu. „To je bolji čovjek nego

što će ijedan od vas ikad biti!“

Otac se okrenuo, gurajući Nejtana prema stepeništu. Onda se sagnuo da uzme naše cipele. Iza nas, dvostruka vrata su se otvorila. Muškarci su se okupljali na širokom dovratku da bi gledali prizor koji se odigrava u niši za cipele. Čata je stajao ispred, zurio je u nas, njegov mrtvački pogled zasijao je zbog nereda. Iza zavjese su se okupljali posmatrači, Suefov glas je nastavio da izgovara ajete:

Onima koji neće da vjeruju doista je svejedno, opominjao ih ti ili ne opominjao oni neće vjerovati.

Alah je zapečatio srca njihova i uši njihove, a pred očima njihovim je koprena; njih čeka patnja golema.

Nejtan se s teškom mukom peo uza stepenice, korak po kora, saplitao se dok je išao. Jednom se osvrnuo, lica blijedog i ukočenog, očiju razrogačenih od straha.

„Hajate! Hajate! Hajate!“ vikao je otac da bi mi privukao pažnju. „Uzimaj cipele!“

Sagnuo sam se da uzmem patike.

Uhvatio me je i teturao sam se za njim uza stepenice u čarapama, obojica smo nosili cipele u rukama. Iza nas, muškarci su se okupljali na dnu stepeništa. Čata se cerio dok nas je gledao kako odlazimo. Na prvom spratu, pogledao sam nagore. Deseci žena stajali su na stepeništu, glave umotane u šalove virile su preko ograde koja se protezala – spiralno – do najvišeg sprata. Nejtan je već izašao napolje i hodao bosonog preko crnog asfalta. „Prljavi Jevrejin“, začuo se ženski glas dok smo izlazili.

11.

Obrt

Otac je pratio auto-put nalijevo, vozio je prema suncu, i iznenada je instrument-tabla zasijala srebrnim sjajem. Žmirkajući, Nejtan je skrenuo pogled.

Otvorio je prozor, a zvuk kola u prolazu razbio je napetu tišinu.

„Hoćeš li da ostaviš prozor otvorenim?“ pitao je otac. „Mogu da isključim klima-uređaj?“

Nejtan nije odgovorio, kao da nije ni primijetio da mu se neko obraća. Zurio je kroz prozor, lice mu je bilo ukočeno na vazduhu koji je strujao unutra.

Otac se je pogledao preko ramena dok je mijenjao trake, i usput bacio pogled na Nejtana. „Nejte?“

Natahan je, ne odgovarajući, zatvorio prozor.

Otac je ponovo pogledao prijatelja. „Ne razumijem takvo razmišljanje“, rekao je, „Stvarno ne razumijem.“

Nejtan ponovo nije odgovorio. Zurio je pravo ispred sebe, kamenog izraza lica, očiju gotovo zatvorenih pred srebrnim odsjajem instrument-table.

Otac je oprezno nastavio: „Kakav je mozak osobe koja cio dan sjedi i razmišlja o tome što se posjekla ključem? I za kakve nas idiote on smatra? Da li on stvarno vjeruje da ćemo to ozbiljno shvatiti?“

Nejtan se nije ni pomjerio. Ali slušao je. Kao i ja.

„Nejte“, nastavio je otac, ponovo gledajući Nejtana, „poznajem tog čovjeka već deset godina, i mogu da ti kažem... nikad nisam čuo pametnu riječ iz njegovih usta.“

Duga pauza.

„Smijem li da ti postavim pitanje?“ rekao je konačno Nejtan. „Naravno.“

„Šta bi ti uradio da ja nisam bio tamo?“

„Da nisi bio tamo?“ ponovio je zbunjeno otac.

„Da li bi ostao do kraja hutbe? Da li bi ostao na namazu nakon hutbe... da ja nisam bio tamo?“

„Da ti nisi bio tamo? Da *ti* nisi bio tamo, ne bih ni ja bio tamo, Nejte“, rekao je otac kikoćući se.

„Ozbiljan sam.“

I ja sam“, rekao je otac. „Zar si zaboravio da sam ti rekao kako je to loša ideja? Ponavljao sam ti i ponavljao. Ali ti si navaljivao.“

„A *zašto* si ti mislio da je to loša ideja?“ Nejtan je iznenada oštro upitao. „Zato što si znao da bi nešto takvo moglo da se dogodi?“

„Nisam želio da ideš jer su ti ljudi idioti! Kratko i jasno! Nemaju pametnija posla nego da nas potcjenjuju. Poslednji put kad sam slušao Suefove glupe *hutbe*, taj tupadžija je pričao o tome koliko godina u džehenetu moramo da provedemo ako jednom slažemo, i koliko godina ako ne poštujemo roditelje, i koliko godina što smo okrenuli leđa braći u Avganistanu koja se bore protiv Sovjeta. Sve je lijepo smislio. Sedamdeset godina za ovo. Sedamdeset godina za ono. Čitava vječnost za nešto drugo. To je glupost! A trebalo je da im vidiš lica! Sjedjeli su pred njim kao da gledaju izlazak sunca! Gutali su sve to smeće i mislili da je u pitanju znanje!“

Osjetio sam bol. Otac je bio poslednja osoba koja bi trebalo da se raduje paklenoj vatri.

„Sve je to u redu, Navide“, rekao je Nejtan, iznervirano“, Ali nisam te to pitao. Pitao sam te jesi li pretpostavljao da bi nešto moglo da se dogodi?“

Ovog puta otac nije odgovorio.

„Odgovori mi, Navide!“ vrisnuo je Nejtan.

Otac je pogledao Nejтана, zatim ponovo put. „Nisam pomislio da će se

ovo dogoditi... ali uplašio sam se kad si im rekao da si bio Jevrejin. Pomislio sam...”

Nejtan ga je prekinuo, glas mu je podrhtavao: „Ta hutba nije bila namijenjena meni. On bi to rekao bez obzira na sve. Samo mi iskreno odgovori. Važno mi je da znam: da si tamo bio bez mene, da li bi ostao s njima?”

„Mislim da zaboravljaš da sam te *branio*.” Očev odgovor zvučao je i povrijeđeno i uplašeno.

Nejtan je dugo gledao oca u oči prije nego što se okrenuo i klimnuo glavom. Uzdahnuo je i iznenada, izraz lica mu je smekšao. Izgledao je iscrpljeno. „Ne poričem to“, rekao je, „Samo kažem da ovo vjerovatno nije prvi put da si slušao ovakve stvari, zar ne?”

„Nije“, rekao je otac ozbiljno.

„Baš sam idiot. Otac me je upozorio na ovo. Rekao je šta god se trudili da budemo, bez obzira šta postali, uvijek ćemo biti Jevreji.” Nejtanov glas je bio pun osjećanja. Okrenuo se i uputio mi bolan upitan pogled.

Nasmiješio sam se na silu. Vidio sam naglo razočaranje u njegovim očima. Skrenuo je pogled.

„Ono što je uradio bilo je pogrešno, Nejte... ali nisi morao da ustaneš i vičeš na njega.”

„Ne razumijem kako možeš to da kažeš, Navide.”

„Ne razumiješ?”

„Možda i razumijem“, rekao je Nejtan nevoljno. „Možda i razumijem. A možda je suština u tome.”

„O čemu to govoriš?”

„Neko mora nešto da kaže!” brecnuo se Nejtan, stisnuo je zube, kao da pokušava da suzdrži osjećanja. „Ako niko ništa ne kaže, ljudi će misliti da je to prihvatljivo. Moraš da glasno kažeš. Da nisam ustao i nešto rekao... da li bi ti to uradio?”

„Postoji pravo vrijeme i mjesto.”

„Nikad ne postoji pravo vrijeme i mjesto. Jednostavno ne postoji. Ako ne kažeš nešto kad se to događa, onda si *izgubio* priliku. A ako ništa ne kažeš, nisi bolji od ostalih koji sjede tamo. A nisam ni ja. Šta će *on* pomisliti?“ Nejtan je glavom klimnuo prema meni. „Šta će pomisliti ako njegov otac ne podigne glas?“ Otac je odgovorio nakon pauze, ozbiljnim glasom: „Nejte. Vjerujem ti kao nikom u svom životu. Rekao sam ti stvari koje nikom nisam rekao. Zašto? Jer si jedina osoba koja umije da sluša. Sluša i ne osuđuje...“

Nejtan je dugo gledao u oca, ruka mu je bila na srebrnastoj instrument-tabli, pogled mu je još uvijek gorio.

„Saslušaj me“, nastavio je otac. „Razumijem da si se uzbudio. Ali želim da te podsjetim, *ja* sam te upozorio na Suefa. Ja sam te sve vrijeme upozoravao na tu stvar s islamom.“

Nejtan je prasnuo: „Upozorio me? Rekao si da želi moj novac! Nisi mi rekao da je raspirivač mržnje i antisemit!“

Otac je ćutao.

Nejtan se zgađeno zavalio u sjedište. „Način na koji drži te ljude uza sebe. Odvratan je i nemoralan. I nema nikakve veze s pravim islamom. Nikakve.“

Šta on misli ko je? pomislio sam. *Još uvijek nije ni pravi musliman.*

Sjeo sam i zapušio uši. Gledao sam kroz prozor i pjevušio da bih pokrio svaki zvuk njihovog razgovora.

Nisam više želio da ih slušam.

Kad smo se vratili, prvi sam izašao iz kola i ušao u kuću.

Mina je bila u kuhinji, izgledala je ljupko u smeđim šalvarama i kamizu i jarkocrvenom šalu. Bila je poletna i uzbuđena, oči su joj bile pune iščekivanja. „Kako je bilo, *behta*?“ pitala je.

„Dobro“, rekao sam.

„Je li Nejtan razgovarao s imamom?“ Klimnuo sam glavom.

„Dobro“, rekla je izgledajući zadovoljno. „A kako je prošao namaz?“

Oklijevao sam za trenutak, shvatajući kako ne želim da joj kažem da nismo klanjali. „Dobro“, rekao sam s osmijehom. „To je dobro, *behta*.“ Gledala je prema ulaznim vratima.

„Gdje je on?“

Slegnuo sam ramenima, iznenada oduševljen. Nagnuo sam se i poljubio Minu u obraz. „To je tako ljupko, *behta*.“ „Volim te, tetka.“

„Volim i ja tebe, Hajate.“

A onda sam je ostavio tamo – još uvijek se smiješila – i otišao sam u svoju sobu.

Na spratu sam sjeo za sto s Kur'anom, i otvorio *El-Rakaru*, suru iz koje je Suef čitao tog dana. Počinjala je nizom upozorenja onima koji su poricali Prorokovu objavu, koje naziva nevjernicima i licemjerima. Fusnota je navodila priču o Muhamedovom bijegu iz Meke 622. godine i preseljenje u Medinu, gdje se nalazila velika i bogata jevrejska zajednica. Ti Jevreji su bili oni koji su opomenuti u *El-Rakari*, jer iako je Prorok napisao ustav koji je Jevrejima garantovao ravnopravnost, oni nisu bili zadovoljni. Iako je već bilo dovoljno loše što su odbili istinu o učenjima našeg Proroka, oni su još i kovali zavjeru protiv njega, stvarali saveze s njegovim neprijateljima, neki su čak željeli da ga ubiju. Zbog toga se, objašnjavala je fusnota, Muhamed konačno okrenuo protiv Jevreja iz Medine.

Ajeti iz *El-Rakare* koje je Suef citirao u svojoj propovijedi, bili su prvobitno upućeni Jevrejima iz Medine koji su poricali Kur'an i vjerovali da su oni – a na muslimani – jedini koji znaju pravu istinu o Bogu. Ajeti su ponudili čvrst dokaz Suefovog prezira, navodeći Mojsijeve probleme sa sljedbenicima, ljudima koje je Alah odabrao, koji će izgubiti njegovu ljubav zbog sebičnosti.

I u *El-Rakari* sam pronašao kletvu koju je Čata izrekao dvije godine ranije tokom decembarske večere u njegovoj kući.

Kroz otvoren prozor čuo sam glasove. Zatim plakanje. Ustao sam da pogledam.

Nejtanove cipele virile su ispod nadstrešnice na prednjem tremu. Shvatio sam da Mina razgovara s njim, ali nisam razaznao njene riječi. A onda sam jasno čuo njegov jecaj.

Sišao sam u dnevnu sobu. Odatle sam ih vidio kroz prozor. Nejtanova glava zariivena u Minino krilo, držao ju je oko struka i plakao. Izgledalo je kao nešto što ne bi trebalo da vidim, ali nisam mogao da skrenem pogled. Nikad nisam vidio odraslog muškarca kako plače, osim na televiziji. I dok mu je Mina milovala kosu, a Nejtanov stisak oko njenog struka se pojačavao – tanki prsti su mu blijedjeli dok ju se sve jače stiskao – pitao sam se zbog čega plače. Imao je samo razloge da bude srećan. Postaće musliman. Suef mu je samo dao razloge – mnogo bolje od onih koje je on već imao – da postane jedan od nas.

Napokon, više neće biti jedan od Jevreja koje Alah prezire. Što je značilo da neće morati da pati zbog Alahove kletve.

Bila je to sjajna vijest. Ali je li on bio srećan zbog toga? Naravno da nije. Bio je nezahvalan. Kao što je Suef rekao za Jevreje. Tako nezahvalan da je bio slijep za istinu koju je čuo tog popodneva i koja bi mogla da ga spasi. Ono što sam vidio pred sobom, pomislio sam, bio je pravi razlog zbog koga je Alah okrenuo leđa Sinovima Izrailovim.

Kur'an je u pravu, pomislio sam. Oni se nikad neće promijeniti.

Otac, majka, Imran i ja smo sjedjeli u kuhinji i večerali kad je Mina konačno ušla u kuću. I mada je izgledala razočarano – oboren pogled, vukla je noge, mrmljala je odgovore na majčino pitanje želi li večeru – izgledala je čudnovato zadovoljna. Izgledala je onako očaravajuće kao kad je prvi put vidjela Nejtana...

Promrmljala je izvinjenje u vezi s večerom, izbjegavala je naše poglede, posebno – činilo mi se – Imranov. Dok je išla prema stepeništu, majka je pitala treba li da postavi za Nejtana.

Mina je zastala i odmahнула glavom. A onda je otišla.

Majka je za trenutak zabrinuto stajala pored pulta. Pogledala je oca. „Idi“, rekao je. „Ja ću se pobrinuti za večeru.“

Majka e klimnula glavom i krenula za Minom.

Nakon večere, majka mi je ostavila sudove za pranje. Ona i otac su stajali na tremu i razgovarali. Završavao sam pranje, brisao pult, kad su oni ušli. Otac je otišao dolje da zajedno s Imranom gleda televiziju u dnevnoj sobi.

Majka je ostala sa mnom u kuhinji. Rekla mi je da joj je otac objasnio šta se dogodilo tog popodneva. Ali željela je da čuje i moju verziju.

Rekao sam joj da nam je Suf čitao iz *El-Rakare*.

Rekla mi je da donesem Kur'an i pokažem joj. Uradio sam tako.

Sjela je za trpezarijski sto, i gledala je strane na kojima se nalazio tekst. Odmahnula je glavom dok je čitala. Konačno me je pogledala i pitala: „Šta je rekao u hutbi? Šta je tačno Suf rekao o Sinovima Izrailovim?“

„Rekao je da vole sebe, ne Alaha. Rekao je da su sebični. Rekao je da nikad ne treba da budemo kao oni.“ To je bilo veoma različito od onog što je majka obično govorila o Jevrejima. Bilo mi je drago što sam mogao da je ispravim.

Gledala me je u oči, s mračnim izrazom na licu. Zatim je skrenula pogled.

Iz dnevne sobe dopirala je kompjuterizovana melodija uvodne teme serije *Kalifornijski policajci*. „On se već premišlja u vezi s preobraćenjem“, tiho je rekla. „Već je pitao onu siroticu da li bi ipak stala s njim ako ne postane musliman.“ Stavila je ruku na čelo i dodirнула duboke bore. „Tako mnogo sam se trudila oko ovog... a ako se ne dogodi...“ Zastala je, izgledajući potpuno bespomoćno. „Zašto danas, Hajate?“ pitala je molećivo. „Zašto baš danas od svih dana?“

Čekao sam prije nego što sam odgovorio“

„To je bila Alahova volja“ konačno sam tiho rekao.

Taj odgovor ju je iznenadio. Dugo me je gledala u oči zatim nevoljno klimnula glavom.

U prizemlju, otac je sjedio na kauču s Imranom na koljenu. Okrenuo se prema meni, rukom pokazujući na mjesto pored sebe.

„Ajde, *behta*. Tek je počelo.“ Nisam se pomjerio.

„Ne želiš da gledaš?“ pitao me je. „Ne.“

„Mislio sam da voliš *Kalifornijske policajce*.“

„Ja ih volim, tata!“ ubacio se Imran. Nikad ga nisam čuo da mog oca zove tako. Razbjesnio sam se.

„Napraviću zamak“, odgovorio sam. „U svojoj sobi.“ Znao sam da će to privući Imranovu pažnju.

„Smijem li i ja da pođem?“ pitao je, okrećući se prema meni. „Zašto svi ne bismo pogledali malo '*Kalifornijskih policajaca*?' rekao je otac, nježno ga mazeći po leđima. „Onda idi gore i igray se s Hajatom, važi?“

Imran je klimnuo glavom, veseo, ugnijezdio se na očevim grudima dok su se reklame završavale i serija nastavljala.

Dok sam išao prema svojoj sobi, usporio sam pored Mininih vrata. Majčin glas se jasno čuo iza vrata: „Kakve to veze ima?

Nema nikakve veze! Neka ostane to što jeste... Ti ostani ono što jesi! To nema nikakve veze!“ Majčine strastvene molbe bile su praćene dugom tišinom.

Nastavio sam da hodam.

Na kraju hodnika, otvorio sam ormar za rublje i izvadio čaršafe. Otišao sam u svoju sobu i prebacio ih preko stolice i stola, zatim upotrebio nekoliko knjiga da učvrstim uglove. Ugasio sam svijetlo i upuzao unutra. Šator je bio mali, ali to mi je bilo utješno. Kao grobovi *hafiza*, pomislio sam, koji su, kako mi je Mina jednom objasnila, bili topli i udobni kroz dugi niz stoljeća sve dok – posljednjeg dana svijeta – svi ne ustanu iz mrtvih da prisustvuju Sudnjem danu.

„Smijem li i ja da uđem?“ začulo se.

Bio je to Imran. Pridržavao je kraj jednog od čaršafa i virio unutra. Bio sam zaspao. „Naravno“, promrmljao sam, okrećući se.

Uvukao se pored mene. Ležali smo jedan pored drugog, zurili u čaršafe, osvijetljene mjesečinom koja je dopirala kroz prozore. Nakon dugog ćutanja,

progovorio sam: „Moj tata je *moj* tata, Imrane. A ne tvoj.“

Ništa nije rekao.

„Jesi li me čuo?“ pitao sam.

Imran se okrenuo na stranu da bi me pogledao. „On je i moj tata.“ tiho je rekao. „Ne, nije. Možda ti je *kao* tata. Ali on nije tvoj *pravi* tata. On je *moj* tata.“

„On je to rekao.“

„Šta je rekao?“

„Da je i moj tata.“

„Ne, nije. Možda ti je rekao da te voli kao da ti je tata.“ Zastao sam.

„I to je lijepo. Ali nije rekao da *ti je* tata. Ne bi to uradio jer to nije istina. A on ne laže.“ Imranove oči su se zasijale od zabrinutosti. „Podijeli ga sa mnom“, prošaputao je. „Već ga dijelim s tobom. Ali on nije tvoj pravi tata“

„Zašto nije?“

„Zato što nije vjenčan s tvojom mamom.“

„Može da se uda za njega.“

„Ne može. Moj tata je *već* oženjen. *Mojom* mamom.“

„Može da se oženi i njom.“

„Kime?“

„Tvojom mamom.“

„Ne. Rekao sam da je već oženjen njome. Tako da ne može da se oženi i tvojom.“

„Moja mama može da se uda za njega“, rekao je, „a i tvoja mama. A onda može da bude i moj tata. On je musliman.“

Bio sam iznenađen. Dječak je brzo razmišljao.

„To ne može u Americi. A mi živimo u Americi. *Ovo* nije tvoja kuća. U Americi, ako imaš više od jedne žene, ideš u zatvor.“

„Zašto?“

„Zbog poligamije.“

„Šta je to?“

„Kad se oženiš s više od jedne žene. To je ovdje zabranjeno, osim u Juti.“

„Šta je to?“

„Jedna od država.“ Izgledao je zbunjeno.

„To je mjesto u Americi“, objasnio sam mu. „Ali nije blizu.“

„Jutaa?“ ponovio je.

„Jašta. Tamo je dozvoljena poligamija, jer tamo žive Mormoni.“

„Šta su to Mormoni?“

„Ljudi koji imaju mnogo žena. A tamo se nalazi i veliko jezero puno soli i crva.“ Imran me je zbunjeno gledao. „Možemo li tamo na pecanje?“

„Ne“, rekao sam. „Ostajemo u svom zamku.“ Ovaj odgovor je čak i meni zvučao zlokobno.

Imran ništa nije rekao. „Idem na spavanje“, konačno sam kazao, okrećući se.

„Molim te, Hajate. Molim te podijeli ga sa mnom“, Imran je molio dok se pribijao uz mene, njegove male ruke čvrsto su se obavijale oko mog struka. „Molim te dozvoli mu da bude i moj tata. Molim te da idemo u *Juutuu*.“

„Prekini, Imrane“, odbrusio sam. „Ne budi glup. To ne zavisi od mene. Ili tebe. Mi smo samo djeca. Niko neće ići u Jutu samo zato što mi to želimo.“

„A zašto ne?“

„Jer nam je kuća ovdje.“

„Možemo da nabavimo novu.“

„Moj tata ima posao. Ja idem u školu. Ne možemo tek tako da odemo.“

„Molim te“, plakao je Imran, pribijajući se uz mene. Okrenuo sam se i odgurnuo ga. Pogledao sam ga u lice. Njegove male pronicljive oči bile su ispunjene žudnjom.

„Ne“. rekao sam. „U svakom slučaju, uskoro ćeš imati tatu. Nejtan će ti biti tata.“

„Ne može“, rekao je Imran, naglo se okrećući.

„Biće. Tvoja mama samo treba da se uda za njega.“

„Ne!“

„Zašto ne?“

„On je *bijel*. On mi nije pravi tata.“

„Nisam rekao da ti je pravi tata.“ Imran nije odgovorio. „Ni moj tata ti ne bi bio pravi tata.“

Opet tišina.

„Bilo kako bilo“, rekao sam, „nema veze je li on bijel ili Jevrej ili nešto treće. Nema veze šta ti misliš. Ona će uraditi ono što želi.“

„Devrek?“ pitao je.

„Molim?“

„Šta je to devrek?“

„*Jevrej*“ rekao sam, ispravljajući ga.

„Šta je to?“ pitao je.

„Jevrej je osoba koju Alah najviše mrzi na svijetu“, rekao sam.

Imranovo lice ispunilo se zaprepašćenjem. Osjetio sam njegov strah. Natjerao me je da nastavim. „Jevreji su ljudi koji su nekad živjeli u Egiptu“, nastavio sam. „Prije piramida... Znaš šta su piramide, je l' tako?“

Imranje odmahnuo glavom.

„Dobro, nema veze. Dakle, prije mnogo godina, Jevreji su bili posebni. Alah ih je mnogo volio. Volio ih je više nego druge ljude. Ali nešto se dogodilo.“

„Šta?“

„Nisu bili dobri. Nisu radili šta im je rečeno.“ Zastao sam, namjerno zureći u dječaka. „Kad im je Alah rekao da urade neke stvari, nisu ga slušali.“

Umjesto da urade ono što je Alah želio, uradili su ono što su *oni* željeli. A onda su se čak rugali Alahu iza leđa...”

„Zašto?”

„Zato što su sebični. A Alah je to shvatio. I počeo je još više da ih mrzi. I uskoro, Alah ih je mrzio više nego sve druge narode koje je stvorio. Više nego životinje. Više nego i svinje.”

Imranove oči su se raširile u strahu. „Svinje?!”

Znao sam kakav će dojam to ostaviti na njega. Više nego alkohol, više nego gola bijela žena, više nego kockanje, svinja je bila krajnji tabu u islamu, zbirna slika svega što nam nije sveto.

„Imrane“, nastavio sam ozbiljno, „kad kažem da Alah najviše na svijetu mrzi Jevreje, to i mislim. Na Sudnji dan, na kraju vremena, sunce će se spustiti nad zemlju ovoliko visoko.“ Pokazao sam čaršaf iznad nas. „Tog dana, Alah će razgovarati sa svakom osobom i pitati je šta je dobro i loše uradila u životu... i ljudi koji su uradili više loših stvari staće s lijeve Alahove strane...” zastao sam, plazeći jezik, „i *veliki jezik* će doći i progutati sve te loše ljude i odnijeti ih u džehenet. A znaš li koji će biti prvi, ljudi koje će taj jezik odnijeti u džehenet?”

Imran je odmahnuo glavom.

„Jevreji“, konačno sam rekao. „Jevreji će biti prvi koji će otići u vatru. Sjećaš li se kad nam je tvoja mama pričala o džehenetu, zar ne? O vatrama... gdje zli ljude gore vječito..?”

Imran je klimnuo glavom. Oči su mu se ispunile suzama. „Ne plači“, rekao sam. „Nema razloga za plakanje. *Ti* nemaš čega da se plašiš. Ti si musliman, i ako naučiš svoj *namaz* i naučiš svoju svetu knjigu, nikad nećeš otići u pakao. Čuješ li me? Taj jezik te neće odvesti u pakao. Ako si musliman, bićeš spašen.”

Suze su mu se slivale niz obraze. „Ali ne želim da mi Nejtan bude tata“, molio je.

„Ako budeš stvarno dobar dječko i ako se budeš molio Alahu, možda će

te saslušati.“

„Stvarno?“

„Možda“, rekao sam, ne obećavajući ništa, „a možda i neće.“ Sledećeg jutra, probudio sam se u bolovima, kosti su me boljale od spavanja na podu. Namirisao sam maslac, čuo zvukove iz kuhinje.

Trebalo mi je nekoliko trenutaka da se sjetim da sam zaspao s uplakanim Imranom u naručju. Sad ga nije bilo.

U prizemlju, majka je stajala pored štednjaka. Bila je iznenadjena što još uvijek nosim odijelo od juče.

„Zar se sinoć nisi presvukao?“ pitala je. Rekao sam joj da sam gradio zamak i zaspao u njemu s Imranom. „Baš sam loša majka“, rekla je. „Čak te nisam ni obišla. Sram da me bude.“

Sjeo sam za kuhinjski sto i počeo da jedem svježę *parathe*. Majka je stajala pored mene i gledala me je kako jedem. Izgledala je ljutito.

„Mama? Jesi li dobro?“ pitao sam, žvaćući.

Slegnula je ramenima. „Čovjek bi pomislio da je sinoć bila noć kad treba da ostane kod kuće. Nakon svega što se juče dogodilo. Tako bi pomislio, zar ne? U trenutku kad je njegovo *prisustvo* potrebno? Njegova *podrška*?“ Skrenula je pogled, kao da zadržava suze. „Ali ako si to pomislio, pogriješio si! Neko ga je pozvao i on je odjurio. Juri *bijele kurve*. Šta je to s *istočnjačkim muškarcima*? Čovjek bi očekivao da može da se *uzdrži* jednu noć? Zato što je kriza u kući? Zato što treba da ostane s porodicom? Ne? Naravno da ne! Prvo što uradi je da ode s prostitutkom. Je li to normalno?“

Oborio sam glavu. Izbjegavao sam joj pogled. „Hajate“, oštro je rekla.

„Ha?“

„Jesam li ja luda zato što mislim da to *nije* normalno ponašanje?“

Odmahnuo sam glavom. „Ne“, rekao sam. A onda sam dodao: „Bolestan je.“

„*Kurbane*, ti ne znaš ni pola toga“, rekla je, sjedajući na stolicu pored mene. „Kad sam se jutros probudila shvatila sam da ga *još* uvijek nema. Taj

čovjek se *nije vratio kući*. Ko zna šta mu se dogodilo? Možda je mrtav, ko to zna! I tako ga ja pozovem u bolnicu. Ne kažem im da sam ja. Natjeram ih da mu pošalju poruku na pejdžer. Nakon deset minuta, konačno dolazi do telefona. Kad shvati da sam to ja, počinje da viče! Pred svojim kolegama! To je *vrhunac* nepristojnosti. Ne samo što jurcaš naokolo sa ženama kad si potreban svojoj porodici – povrh toga, kad te žena pozove da vidi jesi li još uvijek živ, ti je psuješ pred kolegama! Trebalo je da čuješ šta je rekao! Kakav *divljak!*“

Tada je zazvonio telefon.

Majka je s užasom gledala u crvenu slušalicu. „To je vjerovatno on. Samo bog zna odakle me zove.“ Okrenula se prema meni. „Ti se javi. Ako je to on, kaži mu da nisam ovdje.“

„Gdje si?“

„Kako to misliš?“

„Ako me pita gdje si...“

„Ne znam. Izmisli nešto... u pošti.“

Ustao sam i javio se. „Halo?“ rekao sam.

„Zdravo!“ vedro je rekao ženski glas. „Mogu li da razgovaramo s... Mun... Mo... Maurin?“

„Mislite s Munir?“

„Pa, tako nekako. Je li to tvoja majka, mladiću?“

S gornjeg sprata čuo sam izliv prigušenih povika i jecaja.

Žena s druge strane je još uvijek govorila, ali buka me je ometala. Bio je to Minin glas, vikala je. Čulo se lupanje i još gužve. A zatim glasan udarac.

Izašao sam iz kuhinje i ušao u predsoblje sa slušalicom na uhu. „Halo? Izvini, sinko... jesi li još uvijek tamo?“

„Šta se to događa?“ pitala je majka, gledajući me. Stajao sam u podnožju stepenica. „Je li to ona? Voljela bih da razgovaram s njom o osiguranju kuće...“

Upravo tad, naglo su se otvorila vrata Minine spavaće sobe i udarila u zid. Imranova punačka uplakana figura kao da je bježala iz Minine sobe. Izgledala je ogromna, mnogo veća nego obično. Okrenula se i pogledala prema meni. Njen napeti pogled bio je užasavajući.

Nedugo zatim, kao da je letjela niza stepenice, jarkocrveni šal oko njenog vrata lebdio je kao plašt. „Ti zlo dijete!“ vrištala je, idući pravo prema meni. Lijeva noga mi je već bila mokra od sopstvenog urina dok mi je otimala slušalicu iz ruke. Lice mi je eksplodiralo od bola. „Kako si mogao da kažeš takve stvari?!

Kako?!“ urlala je, udarajući me slušalicom. Ustuknuo sam, ruku podignutih da bih zaštitio lice. Ponovo me je udarila, dovoljno jako da polomi plastiku telefona.

„Prekini! Prekini!“ vrištala je majka, pokušavajući da odvuče Minu.

Mina me je batinama potjerala prema stepenicama koje su vodile u dnevnu sobu.

„Prekini! Prekini!“ nastavljala je majka.

Uhvatila je Minu za kosu i povukla. Minina glava je poletjela unazad i iz razjapljenih usta prolomio se vrisak: „Aaaj-iiijjaaa!“ U padu me je laktom zakačila po licu. Iznenada sam izgubio tlo pod nogama. Nisam shvatio da padam sve dok ramenom nisam udario u nešto tvrdo.

Padajući postrance, neprestano sam se prevrtao.

Ispružio sam ruku da se zaustavim i nešto je puklo.

Majka je strčala odozgo i pala na koljena. Rukama mi je dodirivala lice; prsti su joj bili prekriveni mojom krvlju. „Hajate! Jesi li dobro?“ urlala je. „Jesi li dobro?“

Bio sam zbunjen. Glava me je pomalo boljela, ali osim toga, osjećao sam se dobro. „Dobro sam“, rekao sam.

Gore, na vrhu stepenica, Mina je stajala s Imranom pored sebe. Izgledala je užasnuto.

Majka se okrenula prema njoj: „*Koji te je đavo spopao?!*“ urlala je.

Mina je odmahнула glavom, udaljavajući se od stepeništa dok je majka trčala uza stepenice.

„*Bhaj...*“

Majka ju je žestoko prekinula. „Ako ga IKAD ponovo dodirneš!“ Drala se: „Ako IKAD makar PODIGNEŠ GLAS na mog sina... UBI ĆU TE!“ Mina je ustuknula, saplićući se dok je sin pokušavao da se sakrije iza nje.

„*Bhaj...* žao mi je!“ Cviljela je Mina. „Govorio je Imranu neke stvari... užasne stvari..“

Majka nije slušala. Uхватила je Minu za kragu i opalila joj šamar dlanom. „Da više *nikad* nisi pipnula“ – i ponovo ju je udarila, ovog puta nadlanicom – „mog sina!“ Neprestano je udarala Minu.

Pogledao sam u svoju desnu ruku. Izgledala je čudno. Savijena u zglobo, šaka mi se nakrivila, kao list koji se klati na slomljenoj grančici. Bez razmišljanja, drugom rukom sam je vratio na mjesto.

Zatim je došao bol. Samo bol. Svuda. Nikad nisam doživio ništa slično.

Vrištao sam. Neprestano sam vrištao. Na spratu, majka se ukočila i okrenula.

Iza nje, Mina je ležala sklopčana na podu kuhinje, prekrivena jarkocrvenim šalom.

Sad sam bio svjestan da me ne boli ostatak tijela, već ruka koju sam udario pri padu. U glavi mi se vrtjelo, bio sam ošamućen od bola, osjećao sam nedokučivu nepravdu. Ponovo sam zaurlao, ali to mi nije pomoglo. Bilo mi je neshvatljivo što osjećam takav bol.

Sjetio sam se Suefa, i čuo sam njegov glas: *Zašto misliš da ne zaslužuješ bol?*

„Haaajjjaaaate!!!“ vikala je majka s vrha stepeništa.

To je bilo poslednje čega se sjećam prije nego što sam se onesvijestio.

12.

Grozničavi snovi

Prelom je bio gadan. Krhotine mog slomljenog zgloba morale su da budu hirurški zbrinute, i pošto je ortoped imao slobodan termin, otac i Nejtan – koga je otac pozvao kad smo stigli u bolnicu – odlučili su da najbolje da se to odmah uradi.

Sate prije operacije proveo sam u izmaglici. Uglavom se sjećam bola: eksplozivnog električnog bola koji je uminuo – kad su analgetici počeli da djeluju – i pretvorio se u pulsirajući gorući bol duž kosti. Ali čak i sa sedativima bio je neizdrživ. Njegov pulsirajući ritam poput klatna pojačavao se i slabio i ponovo pojačavao. Nikad nisam tako bio svjestan prolaska vremena, strujanje bola činilo je svaki trenutak različitim od prethodnog, na trenutak bol, na trenutak olakšanje. I tokom svega toga, nisam mogao da se oduprem pomisli da mi je učinjena nepravda, i ta misao me je pratila kao ogavan smrad koji sam pokušavao da ignorišem. Trudio sam se da mislim na Suefa.

Zašto misliš da zaslužuješ nešto bolje? čuo sam ga kako kaže. *Ovaj bolje od Alaha.*

Te riječi su mi dale utjehu i snagu. Dok sam gledao Nejtana kako se muva naokolo – pojavio se čim ga je otac pozvao, razgovarao je s doktorima, tješio je majku – rekao sam sebi: *Mogu da prihvatim svoj bol. Nisam poput tebe.*

Probudio sam se u zamračenoj bolničkoj sobi, zidovi su treperili plavo i bijelo od smjenjivanja slika na televizoru koji je tiho zujao u uglu. Majka je sjedjela pored mene. Trebalo mi je neko vrijeme da shvatim gdje se nalazim.

Zatim sam se sjetio: Pad. Zglob. Hitna služba.

Pogledao sam ruku koja je do lakta bila prekrivena gipsom. Nije izgledala kao dio mene. Pokušao sam da je pomjerim. Bol je bio brz i prodoran.

Kad me je čula kako stenjem, majka je ustala i čvrsto me je zagrlila. Bol se samo pogoršao. „Nemoj, mama. Boli me.“

„Dobro, *kurbane*“, rekla je majka kroz suze.

Zažmurio sam. Oštri bol je minuo, pretvarajući se u tupi. Osjetio sam umor. Zbog treperavih zidova. Zbog bolne ruke. Zbog majčinog lica vlažnog od suza. „Umoran sam“, zastenjao sam.

„Spavaj. Odmaraj se“, rekla je. „Volim te, Hajate. Volim te više od života.“

Zatvorio sam oči i osjetio njene usne na čelu. Kad se odmakla, okrenuo sam se i čekao da me san obuzme.

Kad sam se ponovo probudio, soba je bila okupana svjetlošću. Preda mnom se nalazio poslužavnik s hranom. Majka i otac su stajali s desne strane.

U podnožju kreveta nalazio se veliki ćelavi trbušasti čovjek sa stetoskopom oko vrata. Imao sam čudan utisak da je okružen nježnim bijelim oreolom.

„Kako se pacijent osjeća?“ pitao je živahnim tonom. „Dobro.“

„Hajate, sjećaš li se doktora Golda?“ pitao je odsječno otac.

Sjećao sam ga se od juče, ali nisam bio siguran ko je. Moje oklijevanje je iznerviralo oca. „On je tvoj hirurg. On ti je namjestio zglob.“

„Ti si hrabar mladić“, rekao je doktor Gold. „Uzoran pacijent. Siguran sam da su roditelji veoma ponosni na tebe.“

„Oh, jesmo“, brzo je dodala majka. „Pa kako su stare kosti?“ pitao je Gold. Bio sam zbunjen.

„Ruka?“ rekao je. „Kako je?“

Pogledao sam u gips. Ruka me je boljela, ali navikao sam se na bol. Novost je bio žestoki iritirajući svrab duž kože ispod gipsa. „Svrbi me“, rekao sam, češući se kod ivice gipsa.

„Pa moraćeš da se navikneš na to, sinko“, rekao je Gold. „Može vraški da svrbi tu ispod. Posebno taj novi gips koji smo ti stavili... Ali ti si čvrst momak. To znam na osnovu tvog sinoćnjeg ponašanja. Neće biti kraj svijeta... Nego, reci mi: osjećaš li još uvijek bol?“

„Pomalo.“

Gold je klimnuo glavom, razmišljajući o odgovoru. Zatim je oborio pogled i nešto zabilježio u karton koji je držao. „Malo ćemo da povećamo dozu analgetika. Nema potrebe da trpi bol...“

„Koliko dugo će ostati ovdje?“ pitala je majka.

„Najviše još nekoliko dana. Možda samo do sutra. Hajde da prvo pogledamo rendgenski snimak.“

Pogledao sam stočić na kojem je stajao veliki buket žutih ruža. Odavale su istu vrstu svjetlosti kao i doktor. Gledao sam ih radoznalo. I što sam ih duže gledao, ruže su naizgled sve više venule, nestajale u tom prozirnom odsjaju.

„Poslala ih je tvoja tetka. Tako se brine za tebe..“, rekla je majka odsutno. Gotovo uplašeno je pogledala oca, zatim stala između nas, želeći da mi opipa čelo. „Još uvijek je vruć“, rekla je.

„Sve je pod kontrolom“, rekao je Gold. „Temperatura mu je spala. To je normalno poslije operacije.“

„Znači dobro mu je?“

„Ne može biti bolje – kad se sve uzme u obzir, naravno.“

Gold se nasmijao, zatim se okrenuo prema meni. „Slušaj, sinko. Uradićemo još jedan rendgenski snimak – možda kasnije danas. Bićemo pažljivi, ali samo sam želio da znaš, važi?“

Klimnuo sam glavom. Doktor Gold se okrenuo prema mojim roditeljima. „Nema razloga za brigu. Običi ću ga kasnije.“

„Hajate, zahvali se doktoru Goldu“, rekla je majka. „Hvala vam, doktore Gold.“

„Nema na čemu, mladiću. Samo se odmaraj“, rekao je, tapšući me po nozi. Zatim se rukovao s ocem i izašao.

Gdje god da sam gledao, sve je nestajalo u providnoj izmaglici. Čak su i majka i otac naizgled nestajali u čudnovatom i prijatnom svijetlu.

Otac je pročistio grlo: „Dakle, Hajate.“

„Navide, molim te“, prekinula ga je majka.

„Šta je bilo?“ odbrusio je. „Nemaš pojma šta želim da kažem...“

„Nemam, je li?“ uzvratila mu je majka. „Kao da me dan i noć nisi gnjavio zbog toga.“

Jedva čeka da se istreseš na njega. A ja ti kažem da sad nije pravo vrijeme:

Otac ju je ignorisao: „Taj čovjek koji te je upravo operisao, Hajate... doktor Gold? Znaš li da je on Jevrejin?“ Otac je upro prst u mene dok je govorio. „Ha? Tako da sledeći put kad budeš počeo da blatiš Jevreje, budi siguran da kažeš svima kako ti je Jevrejin namjestio ruku. A da nije to uradio, više nikad ne bi bacio loptu tom rukom. Niti pisao!“

„Šta ti je, Navide?“ pitala je majka. „Jesi li pijan?“

Otac ju je zgađena pogledao. Ponovo je pogledao mene. „Još jedna stvar o kojoj ti i tvoja majka treba da razmislite.“, rekao je, drhtavim glasom. „Ako te *ikad* više vidim s tom knjigom, srediću te. Budi siguran u to.“

Želio sam da ga pitam o kojoj se knjizi radi, ali prije nego što sam stigao, majka je počela da ga gura prema vratima. „Nazad!“ vikala je. „Izlazi! Čuješ li?“ Napokon ga je izgurala iz sobe.

Okrenuo sam se i pogledao prema fotelji s lijeve strane, gdje je majka sjedjela prethodne noći. Bila je smeđa i bež, presvlaka je bila izlizana na naslonu za glavu. I ona je bila obasjana istom prozirimom svjetlošću.

Gdje god da sam pogledao, stvari su nestajale u kopreni svjetlosti, koja nimalo nije podsjećala na jako jasno svijetlo jutarnjeg sunca koje je dopiralo

kroz uglavnom navučene zavjese, i nije podsjećalo na blijede plavobjeličaste zrake fluorescentnih svjetiljki na plafonu.

Nije izgledalo kao svijetlo koje osvjetljuje, već kao neka posebna stvar. Neprestano sam gledao oko sebe: u čaršafe na krevetu; u blijede sivobijele betonske zidove; u cvijeće i tamnosmeđu površinu stola na kojoj je stajalo. Taj efekat nije bio samo vidljiv, već je u svjetlosti bilo i tišine. A u toj sjajnoj osvjetljenoj tišini svaka stvar je bila jasno vidljiva. Stolica. Sto. Cvijet. Čaršaf. Svaka stvar mi je jednostavno i potpuno obuzimala pažnju. Sjetio sam se nečeg što mi je Mina jednom rekla: da je božje svijetlo svuda; čovjek samo treba da nauči da ga vidi. I pokazala mi je ajet iz Kur'ana da bi mi objasnila šta je mislila:

Alah je izvor svjetlosti nebesa i Zemlje!

Primjer svjetlosti,

Njegove je udubina u zidu u kojoj je svjetiljka,

Svjetiljka je u kandilju,

A kandilj je kao zvijezda blistava

Koja se užije blagoslovenim drvetom maslinovim,

I istočnim i zapadnim,

Čije ulje gotovo da sija kad ga vatra ne dotakne;

Sama svjetlost nad svjetlošću!

Alah vodi ka svjetlosti

Svojoj onoga koga On hoće...

Ovo je Alahovo svijetlo, pomislio sam, gledajući oko sebe. I on me vodi prema njemu.

Te noći sam usnio san. Bježao sam pred ženom u pocijepanoj *burki*. Jecala je i jaukala dok me je jurila. A onda sam začuo dubok glas: „Pođi sa mnom“, rekao je. Okrenuo sam se i vidio Proroka. Bio je upravo onakav

kakvog ga je Mina opisala: prijatan krupnih očiju s gustim trepavicama, gustom bradom i razmakom između dva prednja zuba dok mi se smiješio.

„Pođi“, ponovo je rekao dok me je hvatao za ruku. Muhamed me je odveo do bijele džamije u planinama. Bila je ispunjena figurama. Nisam mogao da zaključim jesu li to statue ili čudesno ukočeni ljudi. Prorok me je odveo do prednjeg dijela prostorije za molitvu i rekao da ću predvoditi namaz. Otpjevao sam tekbir, i sve figure su počele da se kreću. Zadivljen, okrenuo sam se prema Proroku i upitao ga: „Kako su oživjele?“

„Ko?“ pitao me je. Pokazao sam na figure koje su zauzimale svoja mjesta, jedna pored druge, za namaz. Bili su to samo muškarci.

„To je tvoj *umet*“, rekao je. Znao sam iz Kur’ana da ta riječ znači „moji sunarodnici muslimani“, ali to nije bio odgovor na moje pitanje. Prorok se sad okrenuo, i zatvorio oči pripremajući se za namaz.

Dok smo klanjali, u džamiji je vladala tišina. Pokrenuo sam se; i Prorok se pokrenuo; figure iza nas su se pokrenule kao jedan. Namaz je trajao i trajao. U nekom trenutku, shvatio sam da se nikad neće završiti.

Izašao sam iz džamije i ostavio ih da klanjaju.

Napolju je sijalo sunce, sjajno i jako. Oborio sam pogled i vidio kako su mi ruku prekrivene zlatnim gipsom.

Na njemu je bilo ispisano ime: Jicak. Probudio sam se.

Soba je bila mračna. Hladan vazduh dopirao je kroz ventilaciju na plafonu. Osjetio sam nešto u sebi, kako me grize, svrbi – ali potpuno drugačije od svraba na ruci – i što je moj um pokušavao da shvati.

Mina je rekla da je veliki blagoslov vidjeti Proroka u snovima, ali u mom snu kao da nije bilo blagoslova. Umjesto da ostanem i klanjam s njim, otišao sam.

Mučilo me je i nešto u vezi s onim figurama. Stalno sam mislio na Nejtanovu priču o Ibrahimu i kumirima koji nisu mogli da govore niti da se pomjeraju. Okrenuo sam se i pokušao ponovo da zaspem. Sjetio sam se doktora Golda. A na zlatnom gipsu u mom snu pisalo je „Yitzhak.“ Sjetio

sam se da je to ime Džejsona Bluma.

Zašto ih Alah toliko mrzi? Pitao sam se. To mi nije imalo smisla.

Ležao sam tako, zabrinut, možda nekoliko minuta, možda nekoliko sati. U nekom trenutku, i dalje napola zaspao, čuo sam škripu šarki na vratima. Otvorio sam oči. Žena u bijelom stajala je na vratima. Nisam shvatio da je to bolničarka sve dok nije ušla. Zažmurio sam. Prišla mi je tiho, slatki miris jorgovana lebdio je iza njenih tihih koraka.

Dugo je stajala pored mene, a zatim su se vrata ponovo otvorila. „Šta radiš ovdje?“ prošaputao je muški glas. Krišom sam pogledao. Bio je to otac.

„Samo sam željela da ga vidim“, prošaputala je sestra. „Prelijep je.“

„Džuli“, rekao je otac.

„Samo sam željela da vidim kako izgleda. Je li to previše?“

„Dobro“, rekao je otac nakon kraće stanke. „Samo nemoj da ga probudiš.“

„Neću.“

Vrata su se zatvorila. Džuli je sjela u fotelju pored kreveta. Pretvarao sam se da se meškoljim, kao da me je probudio zvuk njenog sjeda a na fotelju. Čkiljeći, glumio sam iznenađenje.

„Ko ste vi?“ pitao sam.

Nije odgovorila. Samo me je gledala svojim izduženim razmaknutim žuto-smeđim očima. Kosa ispod bolničarske kapice bila je plava, a usne tanke i jarkocrvene. Izgledala mi je poznato, mada nisam znao zašto.

Podigla je ruku i prešla prstom preko obrve.

Nokti su joj bili namazani istom bojom kao i usne. „Imaš predivne trepavice“, konačno je rekla. „Hvala.“

„Ja sam Džuli“, rekla je. Ustala je i stala iznad mene. Podigla je ruku. Zažmurio sam. I osjetio sam njen prst na čelu.

„Otac te voli, znaš li to?“ rekla je. „Znaš koliko te voli, zar ne, Hajate?“ Otvorio sam oči i odmahnuo glavom.

„Voli te više od ičeg na svijetu“, tiho je dodala. Nagnula se i poljubila me je u čelo. „Nemoj da kažeš tati da si me vidio? Važi?“

„Zašto ne?“ pitao sam.

Skrenula je pogled i razmišljala. „Ovo nije moja smjena. Ne želim da upadnem u nevolje.“

„Dobro“, rekao sam.

„Vidi ti njega“, rekla je majka, pokazujući prstom dok smo se zaustavljali na prilazu. Imran je veselo skakao na travnjaku; Mina je stajala malo dalje na prilazu. „Izgleda da je srećan što vidi svog *bhai-jaana*.“ Dok su se kola zaustavljala, Imran je otvorio zadnja vrata i pokušao da me zagrli. „Polako, zlato“, rekla mu je majka. „Ruka mu je još uvijek slomljena.“

„Slomljena“, ponovio je mršteći se zabrinuto.

„Ali biće mu bolje“, rekla je majka. „Zato je bio u bolnici.“

Imran je klimnuo glavom, pokušavajući da se nasmiješi. Izašao sam iz kola i zagrlio ga zdravom rukom.

„Volim te, *bhai-jaan*“, rekao je, čvrsto me stežući.

„Nedostajao si mu, *behta*“, rekla je Mina. „Mnogo. Stalno je pitao za tebe.“ Mina mi je izgledala čudno. Lice joj je bilo prekriveno slojem paste boje kože. Izgledalo je kao da nosi masku.

„Kako si, *behta*?“ pitala je.

„Dobro sam“, kazao sam. „Spremila sam ti omiljenu hranu.“

„*Parate*?“

Pažljivo me je pogledala, i naglo je počela da plače. I meni se iznenada priplakalo. „*Parate* su bile najmanje što sam mogla da uradim“, rekla je dok me je grlila. „Izvini, *behta*. Nisam željela da te povrijedim.“

„Tetka“, rekao sam joj na uvo. „Sanjao sam Proroka, rahmet mu duši.“ Odmakla se, iznenađena. „Stvarno? Kad?“

„U bolnici. Izgledao je onako kako si rekla. Imao je čak i razmaknute

zube.“

„Bože moj, Hajate, kakav blagoslov...“, rekla je, držeći mi ruku na glavi. „Dobro, dobro... dosta toga“, ubacio se otac. „Svi su gladni. Idemo na ručak.“ Nasmiješio sam joj se. Uzvratila mi je osmijeh.

„Ajde, 'ajde“, navaljivao je otac dok je prolazio pored nas i išao prema ulaznim vratima. „Šta čekate? Hajdemo unutra.“

„Ispričaćeš mi kasnije“, rekla mi je tiho Mina kad smo ušli. „Tvoj otac ne želi da razgovaramo o tome... tako da ćeš mi reći kasnije, važi?“

Za ručkom je izbila svađa. Telefon je zazvonio dok smo jeli. Mina je sjedjela najbliže, ali je odbila da se javi.

Konačno se otac javio; bio je to Nejtan.

„Ne, ne, Nejte... ne prekidaš nas. Upravo ručamo. Ovdje je. Daću ti je.“ Otac je pružio telefon Mini. Odmahnula je glavom.

Otac se smrknuo. Stavio je dlan preko slušalice „Šta to radiš, Mina?“ pitao je pomalo agresivno. Nije izgledao potpuno iznenađeno.

„Navide“, molila je Mina. „Molim te.“

„Šta me moliš? Nećeš da razgovaraš s njim?“

„Navide, molim te“, bila je uporna Mina. Skrenula je pogled i nastavila ručak. „Nevjerovatno. Prosto nevjerovatno“, mrmljao je otac dok je ponovo prinosio slušalicu uhu. „Ona upravo ruča, Nejte. Reći ću joj da te pozove kasnije. Važi?... hoću. Ne brini... Zdravo.“

Otac je uz tresak vratio slušalicu na zidni držač.

„On to ne razumije“, rekao je otac nakon duge pauze. „Ne sad, Navide“, rekla je majka oštrim tonom.

Otac se naglo okrenuo prema njoj, iznenada bijesan. „Reći ću ovo jednom i samo jednom. *Nikad* više da mi nisi rekla šta da radim i kad da radim. Je l' ti jasno?“

Majka je ustuknula, zaprepašćena njegovim tonom.

„*Bhaj*“, ubacila se Mina. „Sve je u redu... pusti me da sredim ovo.“

Mina se okrenula prema ocu. „Nejtan razumije. Samo ne želi da to prihvati.“

„Pa, pomози mu da prihvati.“

„A kako to da uradim?“

„Tako što ćeš razgovarati s njim.“

„Ne vidim svrhu. Dovoljno smo razgovarali.“ Glas joj je bio hladan. Odbojan.

„Ne vidiš svrhu? Prije dva dana bio je muškarac za koga želiš da se udaš. Sad ne vidiš svrhu *razgovora* s njim? Čime je to zaslužio?“

„Ničim.“

„Kaži mu to.“

„Jesam. Rekla sam mu da to nema nikakve veze s njim. Već sa mnom. Ali on to ne želi da prihvati.“

„A ko bi prihvatio?!“ uzviknuo je otac, odmahujući bespomoćno rukama. „Ništa od toga nema smisla.“

Nije željela da se uda za njega? Prvi put sam to čuo. Nešto je zatreperilo u meni. „Ne bi uspjelo“, rekla je Mina. „Ne *može* da uspije.“

Otac je grizao usnu, polagano klimajući glavom. „Zato što je Jevrejin?“

„Ne samo zato.“

„Ne samo zato?!“

„Rekla sam ne samo zato.“

„A zašto onda?“ pitao je otac dok je ljutito gužvao salvetu. „Ha? Zašto?“ Donja usna mu je bila sjajna od pljuvačke.

Mina mu je uzvratila pogled, zatim je mirno pogledala u tanjir i odlomila komad hljeba, koristeći ga da obriše mrvice mesa iz ugla usana.

„Zašto, pitao sam!“ povikao je otac. Pogledao me je ljutito, a moju iznenadnu sreću zamijenila je uzburjanost zbog rasplamsavanja svađe.

„Zašto vičeš?“ planula je majka.

„Svi su zabrinuti! Nisi ti jedina. Neko bi pomislio da si ti otkazala brak!“

Otac se okrenuo prema majci, i na trenutak, pomislio sam da će da je udari. „To je mogućnost koju je trebalo ozbiljnije da razmotrim.“ Naglo je ustao, obraćajući se Mini. „Molim te da zbog poštovanja prema meni, i gostoprimstvu koje smo ti pružili – makar imaš dovoljno dostojanstva da kažeš čovjeku da ne želiš da razgovaraš s njim zato što je Jevrejin. Molim te reci mu da bi više voljela da nestane s lica zemlje kao i svaki drugi bezumni musliman, nego da razgovaraš s njim!“

Otac ju je gledao. I mada je Mina očito oklijevala, očevo navaljivanje je izazvalo odgovor. „On nikad neće biti jedan od nas“, tiho je rekla. „A ja sam jedina koja ne mari za to. Ali to sad nije bitno. Nije bitno što ja ne marim. Nisam ja važna.“

„A ko je važan?“ pitao je otac, ponovo me gledajući.

„Svi ostali“, odgovorila je Mina. Otac je skrenuo pogled. Nakon duge tišine, Mina je dodala: „Mislim da je najbolje da odem.“

Otac je prasnuo: „Jesam li ja to rekao? Je li to ono što sam rekao? Ovdje si duže od godinu dana! Rado sam te primio. Bila si mi porodica! Munir nikad nije bila tako srećna! Ja nikad nisam bio tako srećan! Ni dječak! Ova kuća je bila tvoja kuća! Dao sam ti svog brata!...“

Zastao je.

„Da ti je samo pravi brat“, promrmljala je Mina sebi u bradu, ali ipak dovoljno glasno da svi čuju.

Otac je stajao ukočeno, lice mu je iznenada poprimilo bolan ranjen izgled. Mina ga je gledala u oči. „Izvini, Navide“, konačno je rekla.

Telefon je povremeno zvonio tokom čitavog popodneva i večeri. Niko se nije javljao. Konačno je majka podigla slušalicu.

Otac nije ostao na večeri. Majka je spremila dva tanjira ostataka za Imrana i mene, i posadila nas ispred televizora prije nego što je otišla na sprat da nastavi razgovor s Minom koji je već trajao čitav dan. Minu sam ponovo vidio tek uveče, kad je došla u moju sobu da me ušuška. Izgledala je

iscrpljeno. „Ispričaj mi svoj san, *behta*“, rekla je s umornim osmijehom dok je sjedala pored mene.

Rekao sam joj za ženu s velom koja me je progonila i kako me je Prorok spasio i odveo me u džamiju u planinama gdje me je zamolio da započnem namaz. Pored toga, nisam znao šta još da kažem. Nisam želio da joj ispričam za figure koje su oživjele, niti za činjenicu da mi je bilo dosadno i da sam otišao.

„Šta se još dogodilo?“ pitala je. „Stvarno ništa“, rekao sam.

„To je znak, *behta*“, rekla je nakon pauze. „Ti si tek druga osoba koju sam ikad upoznala koja je sanjala Proroka.“

„Znak?“

„Ti si odabran. Bićeš vođa. Vođa našeg naroda“, rekla je odlučno. Klimnuo sam glavom. Znao sam da mi ne bi to rekla da sam joj ispričao ostatak.

Mina mi je dodirnula gips. Oči su joj bile upale u tamne krugove koji su se stvorili oko njih; pasta na njenom licu je blijedjela, a ispod nje, koža oko lijevog oka bila je plavo-crna i natečena tamo gdje ju je majka udarila. Izgledala je tako tužno. „Ne mogu da ti opišem kako mi je žao zbog ovog.“

„Već si mi se izvinila, tetka.“

„Znam. Stvarno mi je žao.“ Zastala je. „Kako ti je ruka?“

„Dobro.“

„Da li te još uvijek boli?“

Klimnuo sam glavom. Stalno sam osjećao tupi bol u kosti.

„Mnogo mi je žao zbog toga.“ Ponovo je zastala. „Žao mi je što nisam došla u bolnicu da te obiđem.“

„Poslala si mi cvijeće.“

Mina se nasmiješila. „Svidjelo ti se?“

„Predivna je“, rekao sam.

Sjetio sam se kako je izgledalo u onoj posebnoj svjetlosti koju sam vidio

nakon operacije. Želio sam da joj ispričam o toj svjetlosti.

Ali prije nego što sam stigao, Mina je progovorila: „Želim nešto da ti kažem, Hajate...

Ono što si rekao Imranu je pogrešno. Bilo je pogrešno što sam uradila ono što sam uradila. Bilo je pogrešno što sam te udarila. Ali bilo je pogrešno što si ti rekao to što si rekao. To nije ono što piše u Kur'anu.“

„Jeste, tetka... piše u.“

Prekinula me je: „Suviše si mlad da bi razumio neke stvari. Pogriješila sam što nisam pazila.“ Glas joj je bio naprasit, nestrpljiv. „U Kur'anu piše mnogo toga. A nešto nećeš razumjeti dok ne budeš stariji.“

Skrenuo sam pogled.

„Gledaj me kad ti se obraćam, Hajate“, insistirala je Mina, prstom mi je pomjerila bradu da bih je gledao u oči. Palo mi je na pamet da je to – a ne san o Proroku – bio razlog što je došla da razgovara sa mnom.

„Nejtan ti nikad nije uradio ništa loše. Bio je dobar prema tebi, meni, Imranu. Prema ovoj porodici. Koliko ja znam, ima dobro srce. Imao je dobre namjere. Nije zaslužio da se prema njemu tako postupa. Nije zaslužio da govoriš takve stvari o njemu.“

Nisam znao kako da odgovorim. Osjetio sam istovremeno i sram i inat. Znao sam da bi ako skrenem pogled pomislila kako je u pravu.

„Želim da misliš o tome“, rekla je. „Hoćeš li, behta?“ Nisam odgovorio.

„Jesi li me čuo, *behta*?“, ponovila je.

Ne može da me natjera da govorim, pomislio sam dok sam joj zurio u lice.

13.

Dokazi vjere

Zbog onog što sam nakon toga uradio, najviše ću žaliti. Mada je Mina bila izuzetno odlučna da više ne razgovara s Nejtanom, njena riješenost nije bila trajna. Slučajno sam čuo kad je s majkom pričala o tome da treba da ga vidi. A dan kasnije, vidio sam je pored telefona, kabal je bio rastegnut preko kuhinje i kroz prozor, a ona je sjedjela na trijemu, pogrbljena i tiho je govorila u slušalicu. Znao sam da je to Nejtan. I dok sam stajao u kuhinji, gledajući je kroz prozor, nešto mračno i skriveno prošlo je kroz mene, kao crna boja koja mi teče kroz vene. Otišao sam do police s knjigama i uzeo knjigu koju mi je Nejtan dao početkom ljeta. Otišao sam u garažu i bacio sam je u đubre. Ali kad sam vidio tu knjigu na smrdljivoj gomili bijelih vreća za smeće vezanih u čvor, nisam se osjetio kao što sam želio. Osjetio sam se bespomoćno.

A onda mi je nešto palo na pamet.

Vratio sam se u kuću i otišao u Mininu sobu. Brzo sam gledao po njenim policama. I onda sam pronašao. Tanka knjiga bez natpisa na rikni. Potražio sam stranu na kojoj sam vidio adresu s Mininim imenom iz vremena kad je bila udata za Hameda.

Evo je.

Ponio sam knjigu u svoju sobu i sjeo za sto. Pošto mi je desna ruka još uvijek bila u gipsu, prepisao sam adresu lijevom rukom. Trebalo mi je dosta vremena. Dok sam se vraćao u Mininu sobu da vratim knjigu na mjesto, tama se kretala mojim krvotokom, a nešto drugo mi je palo na pamet. Pismo ne bi imalo svrhu. Bilo bi lako zaključiti da sam to bio ja. A onda sam se iznenada sjetio dana kad je Mina najavila svoj dolazak.

Telegram.

Vratio sam se u svoju sobu razmišljajući: *deset riječi ili manje*.

U fioci radnog stola potražio sam ostatak od dvadeset dolara koje mi je otac dao prije godinu dana. Potrošio sam devet dolara, sve na slatkiše, i imao sam još skoro jedanaest dolara. Obuo sam patike i ponovo otišao u garažu. Imao sam malo problema da se popnem na bicikl i zadržim ravnotežu s gipsom, ali kad sam uspio, otišao sam.

Za dvadesetak minuta koliko mi je bilo potrebno da stignem do tržnog centra, stvorio sam zaključak. Nisam mogao da ga nazovem Jevrejinom. Bilo bi suviše lako pretpostaviti da sam ja poslao poruku. Umjesto toga, nazvao sam ga ćafir. To je riječ koja se u Kur'anu često koristi i znači „nevjernik“.

Ostavio sam bicikl pored žbunja ispred ulaza u tržni centar.

Šalter *Western Uniona* bio je prazan. Otišao sam do stakla. Preda mnom je bio čovjek prodornih plavih očiju s ljubičastom mrljom na licu, koji nam je donio Minin telegram. Ljuštio je narandžu. Podigao je pogled.

„Kako mogu da vam pomognem?“ pitao je odsječno. Nisam znao da li me se sjeća.

„Treba da pošaljem telegram.“

„U inostranstvo?“

„Da.“

„Evo“, rekao je, brišući šaku o rukav i onda mi je gurnuo formular kroz mali otvor na dnu šaltera. „Ispunite ovo i donesite. Jedinstvena cijena od šest dolara za deset riječi ili manje. Svaka riječ nakon toga je dodatnih sedamdeset centi. Interpunkcija se broji.“

„Dobro.“

Pomjerio sam se u stranu i počeo da ispunjavam formular. Pažljivo sam napisao poruku, provjeravajući da li su sva slova jasna:

MINA SE UDAJE ZA KAFRA STOP ZOVE SE NEJTAN

Kad sam završio s tim, izvukao sam komad papira s adresom u Karačiju i upisao je u formular:

Harned Suhail;

Dawes Lines Rd 14;

Karači, Pakistan.

Bilo je tu još jedno polje s podacima o pošiljaocu.

Nisam mislio o tome. Razmišljao sam o tome da izmislim ime i adresu, ali sam shvatio da ne znam nijednu adresu osim onih u dijelu grada u kojem smo živjeli.

Nešto u meni šaputalo je da ovo neće uspjeti.

Pogledao sam prema šalteru i vidio da čovjek žvaće i zuri u mene. „Treba li vam pomoć?“ pitao je.

„Ne.“

„U čemu je problem?“

„Nema problema. Samo razmišljam.“

Klimnuo je glavom, okrenuo se i nestao. Čuo sam radio, šum se pretvarao u slabašni zvuk nečijeg glasa.

Pogledao sam unaokolo. Bilo je dosta pocijepanih papira i zgužvanih formulara bačenih na linoleum, gomilice prašine gurnute u uglove. Na kraju pulta na suprotnom zidu nalazio se telefonski imenik.

Adrese, pomislio sam.

Otišao sam do imenika. Otvorio sam ga nasumice, pregledao sam stranu, pažnju mi je privukao crveni i plavi oglas za prodavnicu ševroleta:

Seastrorn Chevrolet 2710;

Nebraska;

Avenue Milwaukee WI 53215.

Prepisao sam adresu na obrazac, ali i dalje nisam znao koje ime da stavim. Ponovo sam pročitao poruku koju sam napisao.

Ćafir.

Izenada sam pomislio na Sonija Buledija. Jedinog pravog ćafira koga sam poznavao. Napisao sam njegovo ime. „Soni Buledi“. A zatim sam se vratio do šaltera.

Čovjek s mrljom na licu stajao je na vratima kancelarije i osluškivao. Kreštavi glas dopirao je s radija, govorio je o Bogu i Isusu.

Zatim me je primijetio. „Gotovo?“ pitao je prilazeći.

Tek kad je pružio ruku da preuzme obrazac osjetio sam prvi nagovještaj kajanja. Sumorna kancelarija, vrištavi glas s radija, mrlja na čovjekovom licu... Izenada sam poželio da nemam nikakve veze s tim. Dok je čovjek uzimao papir, pojačao sam stisak. Povukao je. Za trenutak sam pomislio da bi mogao da se pocijepa. A zatim sam ga pustio.

Izgledalo je da nije primijetio ništa neobično.

„Šest dolara, molim“, rekao je, čitajući. „S porezom, šest i trideset jedan cent.“ Izbrojao sam sedam dolara i gurnuo novčanice kroz otvor. „Šta ovo znači?“ pitao je, pokazujući na poruku.

„Šta?“

„Ćafir“

„To znači... uh...“ zastao sam. Nisam bio siguran treba li da nastavim.

„Da?“

„Neko ko ne vjeruje u Boga.“

Čovjek se zgađeno nasmiješio. Pogledao me je, pogled plavih očiju bio je hladan, i za trenutak sam osjetio olakšanje jer sam pomislio da će mi reći kako ne mogu da ga pošaljem. „Takvi ljudi?“ konačno je rekao. „Uskoro će

im biti jasno. Kad se otvore paklene vatre i kad ne budu znah šta ih je pogodilo.“ Pogledao me je – držeći formular – i slabašno se nasmiješio.

„Poslaću ovo. Odmah.“

Ono što je uslijedilo brzo se odigralo.

Jedva da se sjećam galame te večeri, buke koja me je nakratko probudila. Narednog jutra zatekao sam majku kako sumorno sjedi za kuhinjskim stolom.

„Nećeš vjerovati, *behta*“, rekla je. „Hamed je saznao za Nejtana. I prijeti da će uzeti dijete.“

Majka je odmahнула glavom. „Mislim, rekla bih da ne postoji način da to uradi... bar ne dok je ona u ovoj zemlji.“ Skrenula je pogled. „Oh, bože“, uzdahnula je.

Bio sam zaprepašćen. To nije bilo ono što sam Imao na umu. „Taj čovjek je pozvao njene roditelje i rekao im. A onda su oni zvali *ovdje* usred noći. 'Ko je Nejtana? Šta se to događa?' Naravno da im nije rekla. Naravno da je lagala. Rekla je da ne postoji niko ko se zove Nejtana... Znaš li šta je njen otac rekao? Da ako se ikad uda za ćafira, ne žele da imaju ikakve veze s njom.“ Majka je zastala. „U stvari, rekao je i više od toga. Rekao je da će doći i slomiti joj svaku kost u tijelu. A već je ranije polomio nekoliko.“ Ponovo je zastala da se pribere. „Pa to je sad gotovo. To je to. Ne znam šta sam mislila. Suviše sam romantična. Takva sam, *behta*. Uvijek sam bila.“ Zaćutala je i iznenada pokazala na mene. „A to je nešto što vidim i u tebi. Nešto što ne znaš o sebi. Romantika je za budale, Hajate! *Budale!* Ne budi budala!“ Okrenula se i nastavila prigušeno, s zbunjenim izrazom na licu: „Soni Buledi? Baš on? Zašto? Kako je uopšte znao gdje da pošalje telegram?“

Majka nije gledala u mene. Da jeste, primijetila bi da sam počeo da se osjećam veoma neprijatno.

„Gdje je tetka Mina?“ pitao sam nakon duže pauze.

„Tvoj otac ju je odveo kod advokata. Bila je histerična... razumljivo. Taj prokleti čovjek zaprijetio je da će joj uzeti sina!“

Majka je ponovo odmahнула glavom, i dalje zbunjena. „Soni Buledi... Gdje mu je bila pamet?“

Majka je otišla do šporeta da spremi doručak. Dok je pržila jaja, ponavljala je istih nekoliko detalja priče, sad uz dozu samookrivljanja, sad uz gnjev, a na kraju uz nevjericu da su se te stvari uopšte dogodile. Dok sam to slušao iznova i iznova – kako bi Mina mogla da izgubi Imrana, kako će joj otac polomiti kosti – zavrtilo mi se u glavi.

Šta sam to uradio?

Majka je stavila tanjir s jajima i hljebom pred mene, ali nisam mogao da jedem. Ni ona nije jela. „Stvari su već dovoljno loše. Ne otežavaj mi dodatno, Hajate.“

Pojeo sam nekoliko zalogaja. Probušio sam žumanca na prženim jajima. Šetao sam hranu po tanjiru i zabrljao ga. Konačno me je pustila.

Gore, u svojoj sobi, pao sam na koljena.

„Ne dozvoli da iko uzme Imrana od nje, Alahu. Molim te. Učiniću sve za tebe. Sve. Brže ću učiti Kur'an: Postaću *mula*. Šta god da želiš. Šta god da treba. Bilo šta. Sve što mi kažeš. Samo ne dozvoli da izgubi Imrana. Ne dozvoli da joj otac polomi kosti. Molim te, molim te, molim te...“

Dok sam se molio, u glavi sam vidio slike čovjeka s mrljom na licu, kako žvaće, i samu kancelariju, pod uprljan pocijepanim i zgužvanim obrascima. Ponovo sam proživljavao trenutak kad sam držao obrazac, zamišljajući kako ga sad ne puštam. Šta bih dao da se tad pocijepao!

Konačno, iscrpljen od očajničkih molbi, otišao sam u krevet.

Ali nisam spavao. Ponio sam Kur'an sa sobom. Bila je to jedina stvar za koju sam mislio da je Alah želi: da nastavim gdje sam stao.

Kao što je majka predviđjela, advokat s kojim se Mina vidjela tog jutra rekao joj je da nema razloga da brine. Makar sve dok je u ovoj zemlji. Majka je obećala da će moći da ostane kod nas sve dok bude željela.

Minu sam vidio tek uveče. I kad sam je vidio, jedva sam natjerao sebe da je pogledam. Želio sam da joj kažem šta sam uradio, ali izgledala je

nepristupačno. Bilo je u njoj nečeg odbojnog i surovog što ranije nisam vidio. Njene krupne bademaste oči pretvorile su se u uske proreze, a bore na njenom čelu – i pored nosa i u uglovima očiju – bile su duboke i tamne. Čak se i kretala drugačije, brzo i odsječno, a nije se vukla po kući kao ranije kad je bila obeshrabrena.

U pogledu joj nije bilo one sanjivosti zbog koje je često izgledalo da joj je um odlutao na neko drugo, neuporedivo bolje mjesto. Bila je hladna prema meni. I takva je ostala danima. Isprva sam pomislio da zna. A onda sam shvatio da se tako ponaša prema svima. Nešto u njoj se promijenilo.

Sanjao sam svake noći kancelariju *Western Uniona* i čovjeka s mrljom na licu. Pomisao na ono što sam uradio – bol koji sam izazvao – nikad mi nije izlazila iz glave. Mnogo sam se brinuo šta će se dogoditi s Minom i Imranom.

Osjetio sam se bespomoćno. A činjenica da sam sam kriv za to, izrodila je novu vrstu srama. Sad mi je bilo jasno kako sam se klonio Imrana. Nisam razumio zašto. Trebalo je da budem zahvalan što ga imam, pomislio sam. I tako sam počeo da ga zovem bratom, kako je on mene odavno zvao. Igrali smo se više nego ikad. Udovoljavao sam njegovim željama. Davao sam mu svoje stvari.

Ali čak iako sam koristio svaku priliku da popravim štetu koju sam napravio, jednostavno nisam mogao da zaboravim onaj telegram.

Bio je kao naslage na mojim zubima koje nijedna četkica ne može da sastruže.

Na kraju nedjelje, u petak, majka i Mina su obukle tradicionalnu pakistansku odjeću za svečanost kod Čate na koju smo svi bili pozvani. Otac je bio ubijeden da je poziv obična provokacija, imajući u vidu događaje u Islamskom centru. Čak je sumnjao i da je nešto gore u pitanju: nakon razgovora sa Sonijem Buledijem – koji je žestoko porekao da ima ikakve veze s tim – otac je zaključio da je telegram poslao neko od te „grupe vukova u ovčjem runu“, kako ih je sad zvao.

Nije mogao da shvati kako majka uopšte može da pomisli da ode tamo.

„Moramo da izađemo“, rekla je. „Ona mora da izađe. Moramo da

budemo da svojim ljudima. I ti treba da pođeš s nama.“

„Apsolutno ne“, rekao je otac.

„Dobro“, odgovorila je majka. „Idemo bez tebe.“

Otac je naručio pice sa sirom i štapiće od mocarele za mene i Imrana. Otac je neprestano ustajao, napuštao sobu i vraćao se dok smo Imran i ja jeli, gledajući reprizu serije *Troje je društvo*.

Nakon serije, Imran je zaspao na kauču. Otac kao da je nestao.

Otišao sam u svoju sobu. Otvorio sam fioku stola. Na dnu gomile papira nalazila se Minina slika. Izvadio sam je. Lice joj je bilo savršeno, bio je to lik bezimenog osjećanja u meni koje kao da je opisivalo sve što sam želio, osjećanje koje je sad bilo ispunjeno krivicom.

Vratio sam sliku i uzeo Kur'an. Ali nisam mogao da se usredsredim na ajete. Zatvorio sam oči i molio se.

„Molim te, dragi Alahu. Spasi Imrana od tog čovjeka. Spasi Minu od oca. Uradiću sve što mi kažeš. Daću ti sve što želiš da ti dam.“

Nešto sam čuo. Pogledao sam i vidio da su vrata moje sobe otvorena. Tu je bio otac.

Njegova krupna pojava ocrtavala se na crnilu hodnika, lice jedva da mu je bilo obasjano svjetlom koje je dopiralo od moje stonice lampe, jedinog vidljivog izvora svjetlosti. Ali uprkos tami, vidio sam mu oči. Bile su užarene.

„Šta to radiš?“ pitao je. Glas mu je bio napet. Mrmljao je riječi. „Učim Kur'an“, odgovorio sam.

„Jesi li zaboravio šta sam ti rekao u bolnici?“

Tek tad sam shvatio da je knjigu koju je pomenuo Kur'an. „Daj mi to“, rekao je prilazeći.

Ustuknuo sam, privukavši knjigu bliže sebi. Srce mi je tuklo kao ludo.

„Rekao sam da mi daš to!“ naredio je. Sad je stajao iznad mene, s ispruženim dlanom. „Zašto?“ konačno mi je izletjelo. Glas mi je bio glasan,

prkosan, iznenadio me je.

Zurio je u mene, stisnutih vilica. Iznenada, zamahnuo je stisnutom pesnicom prema mom licu. Sagnuo sam se. Udario me je u vrat. A zatim me je ponovo udario. Pao sam sa stolice.

Otac je sad uzeo moj Kur'an, desnom šakom uhvatio je korice, pesnicu je stisnuo oko knjižnog bloka. „Ova prokleta stvar...“, rekao je kroza zube, ruke i ramena su mu se napinjali dok je vukao i vukao. Konačno, iščupao je stranice iz poveza.

Režao je dok je bacao korice i počinjao da cijepa stranice. Vukao je i cijepao, stranice i komadi stranica padali su mu pod noge. Cijepao je i cijepao, a ubrzo je tepih bio prekriven papirom. Sad je otac skakao i gazio stranice nogama. Bijesno je gledao dok je ludački gazio po komadima svete knjige. Okrenuo se prema meni, još uvijek trupćući. „Hoćeš Kur'an?“ vikao je. „Evo ti *tvog jebenog* Kur'ana!“ Nikad ga nisam čuo da koristi tu riječ.

Zvučala je neprirodno iz njegovih usta, kao nešto što ne zna kako da izgovori. „Ono što ćeš raditi kad napuniš osamnaest je tvoj izbor! Do tad – ako te ikad vidim s Kur'anom, uradiću upravo ono što ta *jebena* knjiga kaže za lopove! *Odrezaću ti jebene* ruke! Obje!“ Pokazivao je na mene, mršteći se. „Je l' ti jasno?“

Sad sam se rasplakao. Moj dah nije bio moj. Stalno mi je zapinjao u grlu, grudi i vrat su me se tresli od grčeva koje nisam mogao da kontrolišem.

„Je l' ti jasno?“ vikao je.

Pokušao sam da klimnem glavom, ali nevoljno šištanje otežavalo mi je da i to uradim.

„PITAO SAM JE L' TI JASNO?“

„*Dd...aa... da...*“, vrisnuo sam konačno, uz tešku muku.

„Dobro“, rekao je, dok su mu se grudi nadimale. Pogledao sam prema vratima. Imran je stajao tamo i zurio u mene.

„Još nismo završili“, rekao je otac i krenuo prema mom krevetu.

Pocijepao je prekrivač, zatim je istrgao čaršaf koji je bio zavučen ispod.

Bacio ga je na pod i počeo da šutira papir na njega. Imran je gledao, zapanjeno, dok je oca ponovo obuzimao bijes, udarao je jednom pa drugom nogom, klatio se, uvijek bi izgledao iznenađeno, kao da nije mogao da vjeruje da šutira samo papir.

Konačno je sve istrgnute strane skupio na čaršaf, a tad je skupio krajeve čaršafa i prebacio zavežljaj preko ramena. Okrenuo se prema meni. „Hajdemo, Hajate!“ povikao je. „Odmah!“

Ustao sam. I dalje nisam mogao da kontrolišem disanje.

„*Ku... kuda... i... de... mo?*“ pitao sam s naporom.“

„Odmah polazi!“

Imran nas je pratio dok me je otac vukao niza stepenice i u kuhinju. Otvorio je fioku pored telefona i uzeo upaljač. Pokazao je prema vratima verande.

„Izlazi, Hajate! Odmah!“

Noć je bila suva. U vazduhu se osjećao najmanji nagovještaj jesenje studeni. Na drugom kraju travnjaka, iznad krošanja drveća čiji su se obrisi jedva vidjeli na crnom nebu, iznad horizonta je visio polumjesec, tanak kao papir. Otac me je gurao. I dalje sam šištao. Okrenuo sam se i pogledao prema kući. Imran je stajao pored vrata trijema i posmatrao.

Otac je otišao do drugog kraja dvorišta, iza zasada povrća. Bacio je zavežljaj na čistinu prekrivenu pepelom, gdje je spaljivao žbunje u proljeće i ljeto, a lišće ujesen“.

„*Nee..eee!*“ Povikao sam shvatajući šta namjerava da uradi.

Otac je izvadio upaljač iz džepa, sagnuo se i uzeo punu šaku pocijepanih stranica Kur'ana.

Palcem je kresnuo upaljač i pojavio se tanki dugi plamen. Podmuklo mi se nasmiješio dok je držao plamen pored papira i čekao. Tek kad se papir uistinu zapalio, shvatio sam da sam iznenađen. Očekivao sam da stranice neće gorjeti.

„Običan papir“, rekao je otac, kao da mi čita misli. „Nije mi spasio

sestru. A ne može ni sebe da spasi.“ Bacio je zapaljene strane na gomilu.

Vatra je sporo gorjela, plamenovi su rasli. Suze su mi tekle, guste i vrele. Vatra je plesala i plutala pred mojim vlažnim pogledom.

Otac je ćutao.

„*Ići... ćeš... u... pakao...*“, rekao sam kroz suze. „Dobro“, kazao je.

„Doo... doo... dobro?“

Nije odgovorio.

Pocijepane strane uvijale su se i crnjele u vatri. Crni komadi odlamali su se i uzdizali na vrelini. Kao pahulje tamnog snijega koje idu naopako, nestajali su u noćnom nebu. „Ako ovo pomeneš majci“, upozorio me je otac, „kunem se da ću ti polomiti *drugu* ruku.“

Gledao sam strane kako gore. *Nisi ga spriječio*, pomislio sam.

I onda sam se sjetio šta je Mina rekla o namjeri. Da je samo ona važna.

I skrenuo sam pogled s vatre. Nisam ga spriječio. Ali nisam morao da gledam.

čmĕřicāh dĕrvīš

KNJIGA ČETVRTA

Mina derviš

14.

Sunil apsurdni

Iste noći kad je otac spalio moj Kur'an, Mina je upoznala Čatinog rođaka Sunila. Nalazio se u uglu sobe gdje su muškarci sjedjeli kad ga je Mina primijetila: nizak crnomanjast ne pretjerano zgodan, ali mogla je da vidi kako pati. A način na koji je podnosio tu patnju – dostojanstveno, plemenito, smireno (ili joj se tako učinilo) – zadivio ju je.

Sunil je imao razloga da pati. Žena ga je ostavila zbog bijelog Amerikanca, odvela je njihovog jedinog sina i otišla na drugi kraj zemlje, na Floridu. (Sunil je živio u Kanzas Sitiju.) Otad je pao u strašnu depresiju; njegova oftalmološka ordinacija nije dobro radila; bio je prinuđen da je proda. I sad, evo njega, na polovini života, kako spava u rođakovoj gostinskoj sobi.

Mina ga je primijetila, ali tek kad je nakon večere došao da razgovara sa ženama, njeno interesovanje se povećalo. Čatina žena, Nedžat, pomenula je Sunilov razvod i poteškoće, ali u obliku žalbe: on je mjesecima živio kod njih, rekla je, i možda je sad bilo vrijeme da uradi nešto sa svojim životom. Mina je razmišljala o tome, iznenađena Nedžatinom oštrinom. Razvod je, rekla je, nešto što čovjek ne može da razumije dok mu se ne dogodi.

Ali niko za stolom nije želio da mu se dogodi razvod, tako da nisu bili zainteresovani za razgovor. Iznenada, Nedžat je promijenila temu. A najednom je Mina osjetila kako bjesni s druge strane stola, njene strasti su se uzburkale, srce omekšalo zbog čovjeka čiju je vidljivu patnju predobro poznavala.

Kasnije te večeri, Mina je započela razgovor s njim.

Vidjela ga je kako je izašao na prednju verandu da popuši cigaretu, i

iskrala se iz društva dama da bi mu se pridružila. Razgovarali su o svojim razvodima gotovo pola sata. Kad se Mina vratila u kuhinju, uradila je nešto za šta je znala da će pokrenuti stvari. Nedžat je pripremala poslastice. Mina je uzela činiju i sipala veliku porciju *sutlijaša*. Zatim je otišla pravo u dnevnu sobu, gdje su se muškarci bili okupili, i dodala činiju Sunilu.

Pred svima.

Sunil je sjeo, zbunjeno uzimajući činiju i kašičicu. „Hvala ti“, rekao je. „Nema na čemu“, odgovorila je Mina s osmijehom.

„Tvoj otac nije pretjerano srećan zbog tvog učenja islama“, rekla mi je majka punih pet dana nakon očeve eksplozije u petak uveče. „Tako da bi mogao malo da popustiš... za sad.“

Zurio sam u nju s nevjericom. Znao sam da joj je otac rekao nešto tokom vikenda.

Čuo sam ih kako se u subotu svađaju u spavaćoj sobi, i čuo sam kako otac izvikuje moje ime. A evo nje u srijedu – priča mi kako treba da *malo popustim* s grimasom na licu i tapkajućim pokretom desne ruke, kao da me moli da stišam stereo. „Mislim, niko ti ne govori da prestaneš. Samo *malo uspori*.“

„Dobro“, rekao sam.

Moju uzdržanost je shvatila kao provokaciju. „Znam koliko to voliš“, počela je, iznervirana. „Ali ponekad su stvari takve kakve jesu. Kad neko plaća račune, drugi moraju da ga slušaju. Tako je to na svijetu. Kad odrasteš, *inšallah*, sve će biti drugačije. Ali za sad, ruke su nam vezane. Zato sakrij Kur'an u ormar kad je on u blizini. Važi?“

Naravno, ona nije znala da ne postoji Kur'an koji mogu da sakrijem u ormar. A nakon očeve prijetnje da će mi slomiti i drugu ruku, nisam namjeravao da joj kažem.

„Dobro“, rekao sam.

„Dobar dječak“, kazala je. „I samo još jedna stvar: nema razgovora o

Nejtanu. Ne pominji ga. Ne pominji mu ime. Iz *bilo kog* razloga...jasno?“

Samo nekoliko nedjelja ranije, bio bih oduševljen da me je to zamolila. Sad sam osjećao samo sram i žaljenje.

„Jasno, Hajate?“ navaljivala je majka. „Jasno“, rekao sam.

Mina me je tog popodneva zatekla u svojoj sobi, kako stojim pored police s knjigama i pažljivo čitam njen Kur'an. „Šta to radiš, *behta*?“ pitala je.

„Pregledam tvoj Kur'an, tetka.“

„Ali imaš svoj.“

Oklijevao sam. „Želio sam da vidim tvoj.“

„Ali to je jedan isti, zlato.“

Ćutao sam. Želio sam da joj kažem šta se dogodilo. To mi se činilo kao način da zatvorim tu veliku provaliju među nama.

„Tata ga je spalio.“

„Šta je uradio?“

„Rekao mi je da ne želi da ga čitam. Zatim me je zatekao. I spalio ga je.“ Mina je stavila ruku na usta. „Bože moj.“ promrmljala je.

Skrenula je pogled. Očekivao sam da će se razbjesnjeti. Ali samo je izgledala zabrinuto. „Dođi, Hajate“, rekla je, sjedeći na krevetu i tapšući je mjesto pored sebe.

Sjeo sam pored nje.

„*Behta*“, počela je. „Tvoj otac me je zamolio da ne učestvujem u tvom vjerskom obrazovanju. Nešto mi je obećao i...moram to da poštujem. Ja sam, na kraju krajeva, njegov gost.“

Ćutao sam. Pogledao sam u Kur'an u svojim rukama, sjećajući se prve lekcije – baš u ovoj sobi – one noći kad mi je tijelo oživjelo u njenom prisustvu i u prisustvu svetih riječi koje me je učila da razumijem. To je bila noć kad mi je Mina prvi put pomenula *hafize*, noć kad sam otišao na spavanje pun nade i blagostanja, noć koje se sad sjećam s tugom. Kako mi je

to izgledalo davno. Sve se promijenilo. Mina me nije voljela onako kako me je tada voljela. I znao sam da je to moja krivica.

„Ne želim da pomisliš da se slažem s njim, zlato“, nastavila je Mina dok mi je brisala suze. „Moram da poštujem njegovu volju. Ovo je njegova kuća. Razumiješ to, zar ne? *Behta*? Ha?“

Nisam znao šta treba da razumijem, ali sam klimnuo glavom. Otac je bio sve neraspoloženiji. U nekom trenutku, sredinom septembra – kad je bilo jasno da je sve gotovo s Minom – Nejtana je uzeo godišnji odmor i otišao u Boston da bude s roditeljima.

Dvije nedjelje kasnije, još uvijek se nije vratio. A onda, bez poziva ili ikakvog upozorenja, otac je dobio njegovo pismo. Nejtanu je ponuđen posao u bolnici u Bostonu i on ga je prihvatio. Želio je da ostane na istoku.

Otac je bio očajan. Kako je on to vidio, ne samo što je izgubio najboljeg prijatelja već i saradnju zbog koje su obojica bili uspješni. Otac nije bio siguran da će moći da nastavi posao bez Nejtana. Uradio je sve što je mogao da nagovori kolegu da se predomisli. Čak je nabacio ideju da se preselimo u Boston da bi oni mogli da nastave zajedničko istraživanje. Ali Nejtana nije bio zainteresovan. Glavni razlog za selidbu, rekao je ocu, bio je da prekine sve veze. Nikad u životu mu niko tako nije slomio srce – uistinu, nikad ranije nije u potpunosti shvatao šta znači *slomiti* srce – i bilo mu je potrebno da nastavi. Otac je patio i očajavao. Primjećivao sam da je svake noći poslije večere odlazio u garažu. Kad bi se vratio, smrdio je na viski. Njegovo raspoloženje, ionako već loše, dodatno bi se pogoršalo.

Planuo bi nenajavljeno. Roditelji su se svađali više nego ikad. Psovali su i lupali vratima i prijetili da će ostaviti jedno drugo. Više puta je otac otišao, sjeo u kola, i vrati se tek sutradan. Ili čak kasnije.

Jednom poslije večere, majka i Mina su razgovarale uz čaj. Sjedio sam na drugom kraju stola. Oca nije bilo čitavog dana i noći, i majka se žalila. Pošto ju je neko vrijeme slušala, Mina ju je zaustavila. „Ja sam problem, *bhaj*. Moram da idem.“

Majka je ćutala.

Pogledao sam majku, iznenađen što ništa ne govori. „Ali ne možeš da ideš, tetka“, konačno sam izustio.

Mina se okrenula prema meni. „*Behta*, tvoja tetka mora da živi svoj život.“ Suvo je rekla; njen ton nije dozvoljavao diskusiju.

„Nije te zvao, zar ne?“ Majka je pitala nakon duže pauze. Mina je odmahnula glavom.

„Ali raspitivali su se.“

Iznenada sam se zabrinuo da govore o Hamedu. „Ko?“ pitao sam.

Majka se ljutito okrenula prema meni. „Gledaj svoja posla, Hajate... Uzmi mlijeko i idi negdje drugdje.“

Dva dana kasnije, zazvonio je telefon. Javio sam se. Ali prije nego što sam stigao da progovorim, čuo sam majčin glas. (Javila se na telefon na spratu.) Zvao je Galeb Čata. Ostao sam i slušao. Nakon hladnih pozdrava, Čata je prešao na stvar: tražio je dozvolu da Sunil razgovara s Minom. Krajnja namjera je bila stupanje u brak, objasnio je. Majka mu je ljubazno rekla da je to u redu.

Čatin odgovor je bio podjednako učtiv: „Munir, cijenim činjenicu da to odobravaš. Ali bi stvarno trebalo da razgovaram s domaćinom.“

Usljedila je pauza.

„On nema šta da kaže na ovu temu. Sa mnom treba da razgovaraš.“ Majčin je zvučala ogorčeno.

„Svejedno, je li doktor *Navid-sahib* tu?“

„Nije.“

„Hoćeš li ga zamoliti da me pozove?“

„Ne vjerujem, Galebe“, odgovorila je majka. „Mislim da Navid više ne mari za tebe.“

„Onda treba da razgovaram s njenim roditeljima.“

„Kako ti drago.“ Još jedna pauza.

„Imaš li broj, Munir?“

„Moram da pitam Minu.“

„Pa, volio bih da je ne pitaš. Ako bi mogla da saznaš broj i javiš Nedžad...“

„Dobro“, rekla je majka. Čulo se škljocanje. Spustila je slušalicu.

Majka nije imala namjeru da posluša Čatin zahtjev. „Neće meni naređivati taj suvonjavi bradonja“, požalila se te večeri – ali Mina ju je natjerala.

Dva dana kasnije, negdje pred zoru, tihi zvuk telefona prekinuo je san, zvonio je i zvonio. Neko se konačno javio. Nakon kratke tišine, otvorila su se vrata majčine spavaće sobe i ona je pohitala hodnikom do Minine sobe.

„Poziv iz Pakistana!“ prošištalala je majka. „Tvoji roditelji!“

„Je li sve u redu?“ pitala je Mina uznemireno.

„Mislim da ih je Čata zvao“, rekla je majka kroz vrata.

Majka je bila u pravu. Čata je pozvao njene roditelje u Pakistanu i obezbijedio dozvolu koju je želio, uz pomoć sledećeg predloga: ne samo što će se odreći miraza već će platiti cjelokupno vjenčanje, uključujući i Alisinu kartu do Amerike da bi mogla da prisustvuje. Rafik, Minin otac, bio je oduševljen.

I sad nas je zvao da bi ubijedio svoju ćerku da ne odbaci tu drugu priliku za „normalan život“. Mora da je bio prijatno iznenađen kad je saznao da ćerku ne treba ubjeđivati.

Moj prvi kontakt sa Sunilom bio je preko telefona. On i Mina su redovno razgovarali nedjelju dana, kad sam se ja javio jednog popodneva. S drugog kraja se začuo čudnovat piskavi otegnuti glas:

„Huloo?“

„Halo?“

„Ovdje Sunil? Traažim Miinu Alii?“

„Ko?“

„Minuu?“

„Minu?“

„Daaa?“

Glas je bio čudan. Pjevušio je kad govori, otezao je glasove bez nekog posebnog razloga, tako da je svaka rečenica zvučala kao pitanje, čak i kad nije to bila.

„Ko zove?“

„Sunil?“ Zastao je. „Je li to Haaajat?“

„A-ha.“

„Čuo sam o teebii? Radujem se što ću te upoznati?“ Nisam razumio zašto tako govori.

„Mogu li da raaazgovaram sa tvojom tetkom Miiinom?“

„Dobro. Pozvaću je.“

„Hvaaala ti, *behta*?“

Otišao sam do dnevne sobe, gdje je Mina sjedjela na kauču, s rukom na telefonskoj slušalici. „Za tebe je, tetka.“

„Sunil?“

„Da.“

„Dobro, zlato“, rekla je.

Bio sam zahvalan Alahu što je izgledalo da se stvari popravljaju. Majka mi je objasnila da će ako se Sunil i Mina vjenčaju, Mina bez problema moći da ostane u Americi, a Imran će biti bezbjedan. I tako sam ponovo počeo da klanjam sa zahvalnošću i obnovljenom pobožnošću, i nisam propuštao nijedan od dnevnih namaza. Ali kako nisam smio da klanjam kod kuće, pronašao sam novi način za to. Vođen Mininom idejom o namjeri, odbacio sam tradicionalne ajete i radnje našeg *namaza*.

Umjesto toga, sjedio bih tiho u predviđena vremena, zatvorenih očiju, i zamišljao da sam u Alahovom prisustvu.

Ponekad bih ga zamišljao kao oblak na nebu; ponekad kao zlatni presto na kojem sam zamišljao da sjedi; ponekad kao blještavo bijelo svijetlo.

Kakva god da je bila slika, zamišljao sam da mi je blizu. I tad bih čekao, osluškivao svoj dah, sve dok ne bi nastupila tišina. I onda bih mrmljao: „Predajem ti se.“

To je bilo sve. Ne znam odakle mi to, ali zvučalo je kako treba. Zvučalo je kao nešto što treba da kažem bogu.

Radio sam to svuda: u školskom autobusu, za vrijeme odmora ili ručka. Na časovima. U dvorištu. U svojoj sobi. U tržnom centru. Tiho bih sjedio zatvorenih očiju i mrmljao u sebi: „Predajem ti se.“ Povremeno bih nakon takve molitve osjećao nešto – toplinu, svjetlost – što su i drugi mogli da mi primijete u očima.

Uživao sam u saznanju da nisu imali nikakvu predstavu šta je to bilo, niti otkud tamo. Niko nije znao šta radim.

Što se tiče mog cilja da postanem *hafiz*, ne samo da sam istrajao trudio sam se čak i više nego ranije, mogućnost skorašnjeg Mininog odlaska ulivala mi je novu snagu, jer sam sad u vjeri tražio ono što ću izgubiti kad ona ode. Školska biblioteka imala je primjerak Kur'ana, malu crvenu knjigu koju je preveo izvjesni Ronald Megi. To izdanje je imalo predgovor koji je trebalo da me zabrine više nego što me je zabrinuo, naglašavajući potrebu za „nepristrasnom verzijom muslimanske Biblije“ koja bi pomogla zapadnjacima da jednom za svagda razumiju kako su ti „muslimani“ bili „pravi varvari, zamalo životinje“, i zašto „hrišćanski svijet treba da se sprema za novi krstaški rat“

Možda je to trebalo da me zabrine, ali nije. S moje tačke gledišta, nisam imao drugu mogućnost, a Megijev prevod ajeta koje sam već znao bio je dovoljno prepoznatljiv da ne bih mario za njegova mišljenja. Samo su mi bile po trebene riječi. Iznajmio sam knjigu i držao je u svom stolu u školi, obnavljajući najam svake tri nedjelje tačno na datum koji je bio otisnut na komadu papira pričvršćenom za zadnju koricu (a tu se vidjelo da je poslednji put knjiga bila iznajmljena prije dvadeset godina). Proveo sam mnoge odmore sjedeći u uglu igrališta i tiho učeći nove *sure*. Školski drugovi su mi isprva zadirkivali, ali nakon nekoliko nedjelja – mojih pola sata učenja Kur'ana do

tad je postalo redovna pojava – bio sam im zanimljiv koliko i javorova stabla koja su nedavno posađena u dvorištu. Naravno, bilo je trenutaka kad nisam želio da nastavim, kad sam žudio da se pridružim dnevnim igrama s loptom. Ali znao sam da je ono što radim mnogo važnije od bilo koje igre. Ako je Kur'an u nečeu bio u pravu, to je da je život na zemlji prolazan, i praviti se da je drugačije bilo je najveća greška koju je čovjek mogao da napravi. Tako sam počeo da gledam na to: život je bio kao gledanje omiljene TV serije. Nisi želio da se završi. Ali jednom će se završiti, prije ili kasnije; jednostavno je tako. A kad se serija završi, moraš da nastaviš sa životom. Što prije počneš da se pripremaš za ono što slijedi, to bolje.

Bilo je to jednog nedjeljnog jutra sredinom oktobra. Nakon što sam se probudio u zoru, sjeo na krevet i pomolio se na novi način, sišao sam u dnevnu sobu da gledam televiziju, noseći zdjelicu žitarica. U nekom trenutku, čuo sam oca koji je progundao pozdrav s vrha stepeništa i ušao u kuhinju da napravi sebi čaj. Čuo se kratki zveket lonaca i sipanje tečnosti, a ubrzo mu se pridružila i majka. Nekoliko trenutaka kasnije, otac je vikao:

„Baš me briga! Ne želim da to gledam! I neću! Imam pametnija posla! Ako neće da me sluša u vezi s tom budalom, makar ne moram da učestvujem u tome!“

„Smiri se, Navide!“

Uslijedio je glasan metalni udarac. Pogledao sam prema stepenicama koje su vodile u kuhinju. Otac je stajao pored ormanića u kojem su on i majka držali ključeve.

„Kuda si krenuo?“ pitala je majka oštro. „Na pecanje. Eto.“

Otac je pogledao prema dnevnoj sobi i pogledi su nam se sreli.

Na trenutak, pomislio sam da će me pozvati da s njim idem na pecanje. Ali nije.

Kasnije, dok su Mina i majka doručkovale, a ja se muvao po kuhinji, saznao sam zbog čega je izbila svađa: Sunil je trebalo da dođe u posjetu.

To nije bio prvi put da ga Mina i Imran vide; posjetili su ga kod Čate

nekoliko puta tokom prethodnih nedjelja. Ali ovo je bio prvi put da Sunil dolazi u naš dom. Osnovna ideja bila je da Sunil upozna oca, ali otac nije to želio. Još uvijek je bio uznemiren zbog onog što se dogodilo između Nejtana i Mine, i mislio je kako je ovaj novi razvoj situacije s „Čatinim rođakom“ – kako je otac zvao Sunila – smiješan.

Majka nije marila što ga neće biti, ali je Mina bila zabrinuta. „To nije dobro, *bhaj*“, rekla je Mina.

„Nije važno.“

„Važno je“, rekla je Mina, odlažući komad hljeba i gurajući tanjir od sebe. „Nisi valjda gotova?“

„Nisam gladna.“

„Ništa ne jedeš ovih dana. Počinjem da se brinem. Ne izgledaš dobro... Je li tako, Hajate?“ upitala je majka, okrećući se prema meni. Bilo je tačno da Mina izgleda kao da je smršala, a nije baš bila debela. Koža na licu je počela da joj izgleda zategnuto i napeto na neprirodan način. Ali nisam želio to da kažem i povrijedim je.

„Čaj mi je dovoljan“, odgovorila je Mina.

„Hajate, donesi joj čašu mlijeka.“

„*Bhaj*.“

„Pojedi hljeb“, čvrsto je rekla majka.

„Dobro“, promrmljala je Mina, uzimajući dopola pojedeni komad hljeba i uzela zalogaj. Sipao sam mlijeko u čašu i donio joj. Srknula je.

„Nisi bila takva otkako smo bile djeca“, rekla je majka.

„Nije to ništa. Proći će. Imam pun tanjir problema.“ Majka je pogledala Minin tanjir. „Nije baš tako pun.“

Mina se nasmijala. I majka se nasmijala. Zatim, iznenada, majka je prestala da se smije. Ozbiljno je gledala u Minine oči. „Da ne griješimo?“ pitala je.

„Griješimo?“

„Da li stvarno želiš da radiš ovo?“

„Munir. Mi to već radimo.“

Majka je klimnula glavom, brada joj je pala na grudi. Uslijedila je duga pauza. „I šta ćemo s Čatinima?“ pitala je Mina.

„Kako to misliš?“

„Dvije žene koje primaju nepoznatog muškarca u kuću. A domaćin nije tu? Ako Nedžat čuje za to..“

Majka je izgledala zbunjeno. „Šta?“

„A šta ti misliš?“

Majka se namrštila. Nije znala.

Mina mi je okrenula leđa i prošaputala: „Reći će da smo *raspuštene*.“

„Zato što Navid nije tu?“ odgovorila je majka, takođe šapatom.

„Zar stvarno moram da ti to objašnjavam? Nemoguće da nisi znala za to, *bhaj?*“

Majka je zakolutala očima. „Nisam mislila da ljudi i dalje tako razmišljaju. Već si bila kod njih, sama s Imranom, šta ti ja znam, pet ili šest puta.“

„Ali Nedžat je bila tamo..“

„Pa?“

„Pa ona je ta koja će raširiti priču. Ne bih ni pomislila da dođem ako ona ne bi bila tamo.“

Već je počela da sumnja u mene.“ Mina je zastala. „Već me je pitala kako mogu tako dugo da živim pod istim krovom s čovjekom kakav je Navid.“

„Nije loše pitanje“, našalila se majka.

„Ozbiljna sam, Munir. Nema baš najbolji ugled kod njih..“

„Hmm..“

„I tako sam slagala. Rekla sam im da nosim veo kod kuće i sjedim sama.“

Da mi se nikad ne obraća osim ako ti nisi tu.“

Majka se namrštila. Dugo i značajno je gledala Minu. „U šta si se to uvalila?“ Na trenutak, Mina kao da nije znala šta da kaže.

A onda je rekla: „On voli Imrana, *bhaj*. On je skroman čovjek. Obećao nam je nešto. Mogu da podnesem ostalo. Nije to tako strašno.“

Sunilu očigledno nije bilo važno što otac nije tu. Samo nije želio da Mina to pominje Galebu ili Nedžat. I tako sam ga upoznao.

Bilo mi je krivo zbog takvog razmišljanja, ali ličio mi je na poljskog miša. Imao je uzano lice, mali okrugli nos i široke obraze obrasle tankom crnom dlakom, koja je podsjećala na brčice.

A i zbog držanja: dok je sjedio u našoj dnevnoj sobi tog popodneva – na fotelji gdje je, četiri mjeseca ranije, Nejtan sjedio s krvavom posjekotinom pored oka gdje ga je Imran udario automobilčićem – Sunilovo mršavo pogrbljena tijelo kao da je nestajalo u preširokom svijetlosmeđem odijelu koje je nosio; a svijetlosmeđa tkanina odijela potpuno se utapala u svijetlosmeđu presvlaku fotelje tako da je izgledao kao da ga platno progutalo, tamnosmeđa glava virila je iz gomilice svijetlo-smeđe tkanine, slično prerijskom psu koji gleda svijet sa svoje humke.

„Hajate“, pozdravio me je s druge strane sobe. Stajao sam na vratima dnevne sobe, ne manje iznenađen Sunilovom pojavom nego onim što je Mina nosila: zar na licu, poput onih koje vidamo u Iranu u večernjim vijestima. Nikad je nisam vidio s nečim takvim. Kad god bi pokrivala glavu, nosila je indijski *dupata* šal, koji nije skrivao toliko, i paradoksalno, imao je efekat naglašavanja ženstvenosti, čak i *više* nego da uopšte nije bila pokrivena. Ali strogi tamnoplavi *hidžab* koji joj je uokvirivao lice i koji je imala na glavi, nije izgledao previše zavodljivo. Izgledala mi je kao opatica.

„Ovo je Sunil, zlato.“

„*Behtaaa?*“ pjevušio je Sunil. Blijedo sam zurio u njega. Sjetio sam se kratkog telefonskog razgovora s njim. Njegova pjevušuća intonacija i otegnuti samoglasnici nisu mi bili ništa smisleniji ni sad kad sam mu vidio lice. Neprestano je treptao dok me je gledao, kao da mu je nešto upalo u oko.

„Kaaako siiiii?“

„Dobro.“

„Min mi je pričala o tvom učenju? Tako sam ponosan što sam upoznao mladog budućeg *hafiza*..“

„Hvala, teče.“

„Dookle si stigli, *behta*?“

„Deset *džuzova*.“

„Deset?!“ uskliknula je Mina.

„Jedna trećina?“ rekao je Sunil, i još uvijek trećući. Zadivljeno je pogledao Minu. „Kako si već naučio deset?“ pitala je Mina, odmahujući glavom.

„U školi. Učio sam tokom odmora.“

„Odmora?“ Mina je pogledala u Sunila, zatim u mene. „Tvoja posvećenost je nadahnjujuća, *behta*.“ Ponovo se okrenula prema Sunilu. „Sećaš li se šta sam ti pričala za Navida?“

Sunil je klimnuo, a glava mu se klatila lijevo-desno, u tradicionalnom indo – pakistanskom stilu, i sve vrijeme je treptao. „Baš dojmljivo. Ne samo da se sam podstiče? Već i u tako *teeškim* okolnostima.“ Sunil se nagnuo i pružio mi ruke. „Dođi kod teče..“ Prišao sam, ali ne do njega; Imran i njegove igračke bile su svuda oko Sunilovih nogu. Sunil je još malo ispružio ruke, preko Imranove glave. Nisam znao šta je želio da uradim.

„Pruži mi ruke“, rekao je. Uradio sam to. Pritisnuo je prste na moje dlanove. Bilo je čudno.

„Podsjećaš me na *moooga* nećaka“, rekao je, i dalje mi gnječeći dlanove. „Ima samo *peeetnaest* godina i već je *potpuni hafiz*.“

„Kako se zove?“ pitao sam.

„Farhaz... Možda ćeš ga uskoro upoznati“, rekao je, okrećući se prema Mini s osmijehom. Pogledao sam je. Rukom je sa čela pomjerila pramen kose koji je ispao ispod *hidžaba*.

Tad sam vidio ogromni sjajni bijeli dijamant koji je nosila na prstenjaku lijeve ruke. Primijetila je da sam uočio prsten. „Oh... teča Sunil mi ga je upravo dao.“ Ispružila je ruku da mogu da ga vidim. „Vjerenički prsten.“

„Tako je veliki“, rekao sam.

Sunil mi je ponovo pritisnuo dlanove. „Možda ćeš upoznati Farhaza prije nego što misliš...“

Imran je zastenjao, osjetivši se zapostavljenim. Sunil mi je pustio ruke i nagnuo se prema dječaku, podižući ga u krilo. Imran je cvilio što je odvojen od igračaka, mada je on bio taj koji je tražio pažnju. Sunil ga je s ljubavlju mazio po glavi i ljubio ga u obraz, a iznenada, Imran se opustio u Sunilovom zagrljaju, kao da na svijetu ne postoji mjesto gdje bi radije bio.

„Volim te, tata“, tiho je rekao Imran.

„I ja voolim teebe, *behta*“, rekao je Sunil, nježno ga mazeći. Mina je bila očito dirnuta.

Sunil se okrenuo prema meni. „To znači da ću ti biti pravi teča. A voolio bih da misliš o nama kao o drugim roditeljima. Ako ti ikad bude poootrebno nešto?“

Izdržao sam njegov trepćući pogled, nesiguran kako da reagujem. Majka se pojavila na ulazu i zapljeskala rukama. „Dobro, djeco. Vrijeme je za odrasle da razgovaraju. Uzmite jakne i izađite napolje da se igrate.“

Imran je cvilio i cmizdrio još malo, ali majka je znala prave riječi: „Voliš kućicu na drvetu, zar ne?“ Imran je klimao glavom grizući usnu. Majka se nasmiješila, a zatim mi je naredila:

„Hajate, odvedi ga u kućicu na drvetu.“ Imran je skočio iz Sunilovog krila i odskakutao da uzme jaknu.

Dok sam išao za njim, majka me je uhvatila za lakat ruke koja je još uvijek bila u gipsu. „Nemoj da blebećeš pred dječakom“, promrmljala je. „Ne trebaju nam nove nevolje.“ Dan je bio vlažan i siv. Nebo je bilo uznemireno. Kao i ja. Znao sam da je trebalo da budem srećan što je sve ispalo dobro, ali nisam bio. Ono što mi je majka rekla pred ostalima me je

zaboljelo, a bio sam i pomalo ljubomoran kad sam čuo Sunila kako priča o svom nećaku Farhazu, *potpunom hafizu*, kako ga je nazvao. A bilo je tu još nešto, nešto grubo i prazno, nešto neuhvatljivo što je zvečalo u meni.

Pratio sam Imrana, probijajući se kroz gomile vlažnog lišća, spuštene glave, ruku zabijenih duboko u džepove. Išao je uobičajenim putem i pritom je nešto pjevušio. Išli smo uzbrdo prema Gartnersovima, njihova prizemna kuća u obliku kutije pojavila se iza živice.

Imran je išao prvi, trčeći praznim prilazom, pored visokih vrba koje su oivičavale dvorište, njihove žalosne grane stresale su se od hladnog vjetra.

Zastao sam i pogledao drveće. *Kakva je njihova utjeha?* pitao sam se.

Otišao sam do ulaznih vrata. Imran je pritisnuo zvono. Na prozorima su bile navučene zavjese, a unutra nije bilo svijetla. Iza kuće, provirili smo kroz prozor kuhinje. I tamo je bio mrak. Mačka Gartnerovih – persijska mačka s šarenim svijetloplavim očima – sjedjela je na pultu i gledala nas mirno i neumoljivo.

Otišli smo do stabala čija su velika debla bila okrunjena i povezana prostorijama komplikovane kućice na drvetu nekih šest metara iznad nas. Imran se okrenuo prema meni tražeći dozvolu. Klimnuo sam glavom. Pohitao je naprijed, hvatajući prečage merdevina malim šakama i počeo je da se penje. Nisam se pomjerio. Gledao sam ga. Male cipele škripale su na mokrim merdevinama dok se peo.

Zašto su izgradili tu kućicu na drvetu? pitao sam se. *Za šta su je koristili?*

Imran je nestao u otvoru prorezanom na podu kućice, a glava mu se pojavila na jednom od prozora.

„Dođi, Hajate“, rekao je, mašući. Podigao sam ruku, pokazujući mu gips. „Kad ćeš ga skinuti?“ pitao je mršteći se. „Prekosutra“, rekao sam. Slegnuo je ramenima i nestao unutra.

Pogledao sam naokolo. Drveće u okolini nije uopšte izgledalo kao drveće. Uglavnom je bilo golo, stabla vlažna i crna na svjetlosti boje škrljca,

izgledala su kao od kamena. Čak su i kuće djelovale očvrslo na ledenoj kiši. Svijet je bio hladan surov i klizav, a ja sam gubio jedinu stvar koju sam ikad volio.

15.

Početak opraštanja

Vjenčanje je bilo zakazano za dan poslije Dana zahvalnosti. Mina je insistirala da želi malu skromnu ceremoniju, ali Čata nije štedio novac za svadbu svog rođaka: on i Nedžat su pozvali više od dvjesto pedeset ljudi; iznajmio je luksuznu balsku dvoranu s lusterom u prelijepom hotelu *Atwater* u centru grada; čak je i doveo kuvara iz njihovog sela u Pakistanu da pripremi hranu. Kad je Mina saznala za kuvara, ona i Sunil su se prvi put posvađali.

Požalila se majci tokom večere zbog novca koji je Galeb trošio, i bila je vidno iznenađena majčinim odgovorom.

„Galeb i Nedžat znaju kroza šta je on prošao... Ti si dobra prilika. Pogledaj se. Žele da te pokazuju. Da izliječe njegov povrijeđeni ponos nakon onog što mu je uradila poslednja žena... Možda je to bolje nego što misliš. Ako će se on osjećati bolje zbog velikog vjenčanja, gdje je tu problem? Oni plaćaju troškove! Uživaj!“

„Ne želim da misle da se udajem zbog novca.“

„Ali udaješ se“, nasmijala se majka.

„*Bhaj*. Molim te. To čak nije ni *njegov* novac...“

Majka se namrštila. „Jesi li *potpuno* izgubila smisao za humor?“ Mina je slegla ramenima. „*Znaš* zašto ovo radim. Zbog Imrana.“

„Onda *stisni zube*. To nije kraj svijeta.“ Nakon pauze, majka je dodala: „Moglo je da bude i gore. Mogla si da budeš jedna od četiri.“

Mina se zakikotala. „Ne shvataš kako je Nedžat nepodnošljiva...“

„Muževa rodbina je uvijek nepodnošljiva.“

„Ali takvi su i sa Sunilom. Uvijek se žali kako mu Galeb stalno naređuje.“

„Galeb plaća račune.“

„A to nije ništa prema onom što kažu za Navida i tebe.“

„Šta kažu za mene?“

„Da si šašava.“

„Šašava?“ ponovila je majka. „Šta to znači?“

„Ništa. Ništa ne znači.“

„Šaš je vrsta *trske*?“ „Mislim da jeste.“

„Nedžat je trska. A ne ja.“

„Stalno me gnjavi zbog kože.“

„Pa, stvarno *neštonije* u redu s tvojom kožom. Ne jedeš dobro.“ Mina je uzdahnula. „Samo želim da ovo što prije prođe.“

„Šašava?“ ponovila je majka.

„To je glupost, *bhaj*. Oni ne razumiju ženu poput tebe.“

„Poput *nas*. Ti si ista kao ja. Vjerovatno i gora.“

Uslijedila je duga pauza. „U pravu si“, konačno je rekla Mina.

Te noći sam stajao ispred Minine sobe, nadajući se priči. Zatekao sam je kako sjedi na krevetu, s otvorenom knjigom u krilu, oči su joj bile crvene i naduvene.

„Jesi li dobro, tetka?“

„Dobro sam, behta“, odgovorila je umorno klimajući glavom. „Možeš li tetki da doneseš malo vode?“

„A-ha.“

Sišao sam do kuhinje, napunio čašu vodom iz slavine, a zatim otišao do njene sobe. izduvala je nos u papirnu maramicu i bacila je na pod. Dodao sam joj čašu.

„Hvala ti“, tiho je rekla. Imran je spavao na krevetu. „Nema na čemu,

tetka. Jesi li dobro?“

Izenada, suze su joj se pojavile u očima. Posegnula je za još jednom maramicom i prinijela ju je licu. „Nije to ništa“, rekla je. „Nešto sam čitala.“

„Šta?“ pitao sam, gledajući u otvorenu knjigu. Nije bila na engleskom – izgledalo mi je da je na arapskom – ali nije bio ni Kur'an.

„Džejmijev *Neifahat*.“

„Šta je to?“

„To je o životima velikih derviša. Čitala sam o Karakaniju, i..“ Izenada je zastala, ponovo grcajući.

„Sve je u redu, tetka. Ne moraš da mi pričaš.“

„Ne“, rekla je, odmahujući glavom. „Želim... Dođi. Sjedi pored mene.“ Sjeo sam pored nje. „Prevešću ti.“

„Koji je to jezik, tetka?“

„Persijski.“

„Persijski? Nisam znao da umiješ da ga čitaš.“

„Ima mnogo stvari koje ne znaš o meni, zlato.“

Ćutao sam. Nikad mi nije palo na pamet da u vezi s mojom voljenom Minom postoji još nešto što ne znam. Od pomisli da postoje stvari koje ne znam – i koje možda nikad neću saznati – zaboljelo me je srce.

„Dakle ovo je priča o Ansariju“, rekla je, pokazujući na stranicu. Primijetio sam da ne nosi prsten koji joj je dao Sunil prilikom posjete. „Ansari je bio jedan od velikih derviških pjesnika, Hajate. Kad je bio mladić, imao je učitelja, mudrog starca po imenu Kharaqani.

I Ansari je naučio od Karakanija sve o tome šta znači biti derviš.“ Polako je počela da prevodi tekst: „*'Da nikad nisam upoznao Karakanija'*, reče on, *'nikad ne bih upoznao Boga. Od Karakanija sam naučio da ne možeš cijeliti derviša po odjeći. Čovjek nije derviš ako nosi poderano odijelo, ili ima bradu ili zato što nosi serdžadu'*.

„Biti 'derviš'“, nastavljala je, „znači odreći se svijeta i svega u njemu.

Biti derviš znači ne zavisiti ni od čega, ništa ne željeti, biti ništa. Derviš je dan kome ne treba sunce, noć kojoj ne trebaju mjesec i zvijezde. Derviš je kao prašina na tlu, a ne kamenje koje povređuje stopala ljudi koji gaze po njima, ali prašinu niko i ne primjećuje.“

Mina je počela da plače, a ovog puta nije pokušala da se suzdrži. Zagrlio sam je.

Kosti su joj bile tvrde, obložene s malo mesa. Tiho je jecala u novu papirnu maramicu.

„To je ono što nam život radi, *behta*. Melje nas. Melje nas u prašinu. Derviš je jednostavno neko ko se tome ne suprotstavlja. On zna da nije loše biti prašina. To je put do Boga.“

Nisam baš razumio to što je rekla. Ali kao i sa pričom o dervišu i narandžinoj kori, dugo sam pamtio čudnovate slike, dane bez sunca, noći bez mjeseca, Bog i prašina i, naravno, zastrašujuća pomisao da je pretvaranje u prašinu pravi put do Boga.

Mina nije jela. Nedjeljama je izgledalo kao da preživljava samo na čaju. Majka je radila sve što je mogla, često tjerajući Minu da sjedi za stolom dugo pošto su svi otišli, pokušavala je da je natjera da pojede još malo hrane koju više nije ni probala. Vidio sam majku kako sjedi pored nje, stavlja viljušku punu pirinča i kariju u usta svoje najbolje prijateljice. Ali čak i kad bi Mina nešto pojela, njeno tijelo bi to odbijalo. Više puta sam je čuo kako povraća u kupatilu poslije večere. Moji roditelji su bili užasno zabrinuti. Otac je donio kući malo glukoze u prahu iz laboratorije da pomiješa s čajem; majka ju je vodila kod raznih specijalista.

Svi doktori su mislili da je Minin problem psihološke prirode, i da joj je potrebna terapija. Mina se nije slagala.

„Terapija nije rješenje, *bhaj*“, rekla je majci. „Već obavljanje vjenčanja. Biću dobro kad se to završi.“

„Ako poživiš toliko dugo“, gorko se našalila majka.

Uistinu, čovjek je morao da se zapita može li izdržati toliko dugo. Do sredine novembra, desetak dana prije vjenčanja, Mina je stvarno počela da izgleda čudno. Meso na njenom licu se povuklo i otkrilo obrise odurne kutijaste strukture njene lobanje ispod, njene ravnine prekrivene zategnutom kožom koja je podsjećala na bolesnu žutu membranu bez sjaja prevučenu preko kostiju. Čak i njen nekad vedri pogled zadobio je mrtvački blijedu boju. Izgledala je sve nestvarnije i nestvarnije, a ovaj preobražaj dao je njenom licu neki strašan izgled, nešto što mi je držalo pažnju podjednako živo kao nekad živahna i razorna ljepota. Možda sam bio samo zaprepašćen što se propadanje odvijalo pred mojim očima – promjena njenog izgleda bila je tako zaprepašćujuća da je čak ni roditelji nisu prepoznali kad je došla na aerodrom da ih dočeka – ili je možda bilo nečeg stvarno očaravajućeg u vezi s njom, nečeg što je ranije bilo očajničke i živo, žena koja je osjećala da se poraz približava, ali joj se sjaj samo povećavao zbog toga, osvijetljenost koja je brzo prošla kroza svoj kratki i briljantni zenit, uvod u propast koju mora da je unaprijed osjetila.

U subotu pred vjenčanje, stigli su Minini roditelji.

Bio sam zapanjen dok sam stajao pored prozora u dnevnoj sobi i gledao dva niska mršava muškarca koji izvlače kofere iz prtljažnika, obojica s uskim ramenima i gustom kovrdžavom crnom kosom; znao sam da je jedan od njih Sunil a drugi Minin otac, Rafik, ali u prvom trenutku, nisam znao koji je koji. A sličnosti se nisu tu završile. Dok smo pili čaj, s iznenađenjem sam otkrio da obojica imaju neprijatnu naviku da mnogo trepću. Nema sumnje da je to bila beznačajna slučajnost, ali ostavila je zabrinjavajući utisak: kao da su najvažniji muškarci u Mininom životu podjednako odsutni, nepouzdati i nestabilni.

Čaj tog subotnjeg popodneva bio je veoma uzbudljiv. Rafik je bio sam uzbuđen zbog puta koji su on i Rabija upravo završili, i koji je već trajao duže od dvadeset četiri sata, i bio je potpuno nepodnošljiv s pauzom od osam sati – zbog kvara na avionu – koju su proveli u Parizu. I dalje je bjesnio zbog ručka u aerodromskom restoranu koji je kompanija ponudila na letu punom putnika muslimana. „Sredina noći. Sve je zatvoreno. Moraju da nam nešto

spreme... I tako nam daju supu od graška s komadima mesa.“ Rafik je bio rođeni zabavljač, i glas i izraz lica bili su mu živahni kao i ruke, koje su se neprestano pomjerale dok je govorio. I gle... u tom trenutku svi su izgledniji.

Čekali smo tu pet sati. Pet sati! Svi su bili gladni. I tako su počeli da jedu. Djeca su jela. Roditelji su jeli. Starci su jeli... Ali šta su jeli? Ja sam jedini bio dovoljno pametan da pitam tu ženu: '*Šta ste nam ovo dali?*' Ne zna engleski. Ni riječ. Daje mi hranu, a ja vidim da nešto pliva u supi. '*Kakvi su ovo komadi?*' pitam je. '*Lardo*', kaže ona. '*Lardo?*'.“

Rafik je nekoliko puta ponovio riječ bez izraza na licu, oponašajući konobaricu. Vidjevši da se zabavljam, okrenuo se prema meni: „Lardo? Šta je to lardo? A onda shvatim: možda je mast. '*Je li to svinjetina?*' pitam je. Ne razumije. Ne uzbuđuje se. Gleda me u stilu: Budi srećan (jedi ono što ti se da, ti psu.)“ Imao sam problem da pomirim svoj prvi utisak o Mininom ocu kao čovjeku koji želi ćerki da polomi sve kosti s ovim simpatičnim i društvenim čovjekom koji sjedi preda mnom. Stalno sam gledao u Minu da vidim kako se osjeća. Koliko sam mogao da vidim, izgleda da je uživala u Rafikovoj priči koliko i ja. Nastavio je, pokazujući sad na svoju ženu, stariju puniju i manje privlačnu verziju ćerke: „Ali onda je ovom čovjeku na um pala sjajna ideja da muče. Konobarica odmahuje glavom i pravi drugačije zvukove. '*Grok, grok*', kaže ona. '*Šta je grok, grok?*' pitam. A onda je nečije dijete, rođeno u SAD, reklo '*To je svinja!*' Možete li da povjerujete? Poslužili su grašak sa svinjetinom avionu punom Pakistanaca!? Kad su ljudi saznali, nastala je gužva. Trčali su do kupatila da operu usta. Drugi su pokušavali da povraćaju. Pravi haos!“

Smijao se. Svi smo se smijali, osim oca, koji je izgledao kao da bi radije bio negdje drugdje. „Osoblje aerodroma vidi sve te primitivce koji jurcaju naokolo. Užasnuti su. I tako nas zaključaju u čekaonicu. Neće da nas puste. Bacaju nam komade hljeba i sira, kao zatvorenicima. To je trajalo dva sata! Trista ljudi, kašlju, prde. Ja sam šezdesetogodišnjak. Ona je šezdesetogodišnjakinja. Prava noćna mora!“

Rafik se zavalio u stolicu i pogledao Minu, raspoloženje se promijenilo. Oči su mu se suzile dok je posmatrao ćerku. „I nakon svega toga, izađem iz

aviona i...”

„Molim te, Rafik“, prekinula ga je Rabija. „Ne počinji.“

„Da ne počinjem? Naša ćerka izgleda kao vreća kostiju!“

„*Abu*“, rekla je Mina. „Dobro sam.“

„*Nisi* dobro. Izgledaš kao vreća kostiju.“

Mina je uzela čajni kolačić s tanjira nasred stola i zagrizla ga. „Evo, jedem.“

Rafik je odmahnuo glavom, sad trepćući – ako je to uopšte moguće – još češće dok je gledao u Sunila, i zatim u moje roditelje. „Moram da vam zahvalim, Navide i Munir, za sve što ste uradili. Bog zna da s njom nije lako... ali iskreno, mogli ste bolje da se brinete o njoj..“

Otac nije odgovorio. Nije čak ni klimnuo glavom. Potpuno se povukao, prepustivši sto i popodne starijem Rafiku.

„*Abu*, nema to veze s njima“, rekla je Mina. „Ja sam kriva. Ne osjećam se dobro.“

„A zašto?“ pitao je Rafik.

Majka se ubacila: „Tečo Rafik, mnogo toga je preživjela.“

„Stvarno?“ pitao je Rafik, glasom punim sarkazma. „Šta na primjer? Upoznala je dobrog muškarca.“, počeo je, gledajući prema Sunilu s kojim je razmijenio osmijehe, „koji ju je prihvatio i želi da joj podari novi život? Kakav je to problem?“

„Prekini“, rekla je odlučno Mina.

Rafik se zaprepašćeno okrenuo prema njoj.

Sunil je progovorio, oštro se obraćajući Mini: „Zabrinut je za tebe. A i ja sam.“ Mina je gledala čas jednog, čas drugog. „Dobro“, rekla je, otpijajući čaj. Rafik je još uvijek zurio u nju.

„Rekla sam dobro, *abu*“, ponovila je Mina.

Rafik je izgleda odustao. Okrenuo se prema Sunilu, žestoko trepćući. „Očekujem da je podgojiš, *behta*.“

Sunil se nasmiješio, takođe trećući.

„Itekako, *abujee*. Itekako“, odgovorio je s iznenadnom neočekivanom radošću. „Ne brini ni malo, *Ali-sahibe*.“ Sunil je pružio ruku prema poslužavniku, uzeo je kolačić i stavio ga je na Minin tanjir. „Uzmi još jedan“, rekao je.

Rafik se široko nasmiješio, otkrivajući požutjele gornje zube. Pogledao je Minu, čekajući da vidi šta će uraditi.

Mina je zurila u oca, napetost među njima bila je vidljiva. „Uradi kako ti budući muž kaže“, tiho je rekao Rafik. „Pojedi to.“

Majka me je pogledala. Otac je gledao u sto.

Konačno, Mina je oborila pogled, uzela je kolačić i stavila ga je u usta.

„Kakav tiranin“, požalila se majka kad smo popili čaj i kad su Alijevi otišli na sprat u moju sobu da se odmore. (Spavao sam u dnevnoj sobi tokom njihovog dvonedjeljnog boravka.) „Tjera je da pojede kolačić! *Sve vrijeme* joj je radio takve stvari. Nikad sinovima, samo njoj. A jesi li vidio Sunila? Sve vrijeme je uživao. Željela sam da ustanem i šamarom mu izbrišem taj osmijeh s lica.“

Stajali smo pored sudopere. Brisao sam tanjire; ona je ribala čajnik. Kroz kuhinjski prozor vidio sam Sunila i oca u dvorištu, kako razgovaraju. Sunil je držao Imrana za ruku.

„Rafik ima Napoleonov kompleks“, rekla je majka. „Znaš ko je bio Napoleon, zar ne?“

Znao sam tek toliko da se radi o vojskovođi iz prošlog vijeka koji je držao ruku u kaputu. Ali to je bilo sve.

„Sitan čovjek. Ovoliko visok“, majka je pokazala čovjeka tek malo višeg od mene. „I taj *kepec* je osvojio Evropu. Mogao je da postane *gospodar svijeta*. A znaš li zašto? Jer takav čovjek, koji misli da ga svi gledaju s visine – i da budemo iskreni i *gledaju ga* – takav čovjek bi uradio sve da ga svijet poštuje. Osvojio bi svijet samo da istjera svoje! I tako, moraš da budeš oprezan s malim ljudima! Oni uvijek pokušavaju nešto da osvoje!“ Dodala mi

je čajnik da ga obrišem. „To ti je Napoleonov kompleks, *kurbane*. Ako ga ima musliman, to je *potpuna* propast! Nadam se da će Sunil makar biti dobar otac dječaku... a nema razloga mislim kako neće. Već je nježan prema njemu.“

Pogledala je kroz prozor. Razgovor između Sunila i oca djelovao je napeto, vatreno. Otac je izgledao nezadovoljno.

„O čemu to razgovaraju?“ mrmljala je majka. „Nadam se da tvoj otac neće reći nešto zbog čega ćemo zažaliti.“ Zabrinuto se okrenula prema meni. „Ne pominji Nejtana. Pod *bilo* kakvim okolnostima. Njegovo ime ne smije da se izgovori. Njeni roditelji ne znaju za njega. A ni Sunil...“

„Već si mi rekla“, kazao sam.

Upravo tad su se otvorila vrata verande. Bio je to otac. „Kakva nula od čovjeka!“ bjesnio je.

„Navide. Zamolila sam te da budeš s njim. *Molim te*.“

„Biti s njim je jedna stvar. *Trpjeti* ga je druga.“

„Trpjeti?“ rekla je majka s osmijehom. „Kako je *to* moguće?“

Otac ju je oštro pogledao. „Ako želiš svađu, Munir... vjeruj mi, jedva čekam.“

„Samo sam pitala šta ti je rekao.“

„Da si znala šta on stvarno misli o tebi, ne bi bila tako saosjećajna prema tom *idiotu*.“

„Šta je rekao o meni?“

„Da ti mnogo dozvoljavam. Da dajem loš primjer. Da neće dozvoliti Mini da ima bilo šta s tobom ako te ne spriječim da joj ubacuješ ideje u glavu.“

„Molim?!“

„Da li još uvijek želiš da ostanem s tim idiotom?“

Majka je pogledala kroz prozor. Sunilje išao prema kući. „Dolazi“, rekla je. „Aja odlazim“, rekao je otac, odlazeći.

Vrata su se otvorila, ovog puta nježno, i Sunil je ušao držeći Imrana.

„Gdje je Navid?“ pitao je uobičajenim unjkavim glasom. Bio sam iznenađen što je Sunil tako smiren, imajući u vidu koliko se otac iznervirao njihovim razgovorom.

„Izašao je...“. odgovorila je majka, i nakon oklijevanja dodala: „U prodavnicu.“

Sunil se nasmiješio. Majka mu je slabašno uzvratila osmijeh, grizući se za obraz. „Ima li nešto što bi želio da raspraviš sa mnom, *bhat-jaan*?“ pitala je. „Raspravim? Štaaa naa priimjer, *bhaaji*?“

„Da li te nešto muči? U vezi sa mnom?“ Majčin glas bio je napet.

„Apsolutno ne“, rekao je s osmijehom. „Ali ako postoji nešto što bi ti željela da raspraviš, mooolim te da mi kažeš. Ti si joj kao sestra. Što znači da si i meni kao sestra. Nemam nijednu sestru.“ Majka nije ni najmanje izgledala zadovoljno. „Ja *sam* joj sestra, Sunile“, rekla je majka. „*Duhovna* sestra. Što je jače od krvnog srodstva.“

„Naravno da je tako“, potvrdio je Sunil, klimajući glavom. Majka ga je pogledala. „Ne zaboravi to“, upozorila ga je. „Da zaboravim?“ pitao je Sunil, trećući. „Kako bih to ikad mogao da *zaboravim*?“

Minin otac bio je oduševljen što je došao u Ameriku. Svakog jutra je ustajao rano i išao u duge šetnje. Išao bi do pošte, prodavnice, opštine, biblioteke, lokalne srednje škole. Za doručak je jeo palačinke – američke *parate*, kako ih je zvao – u lokalnom restoranu, i onda je išao do tržnog centra preko puta i satima obilazio prodavnice. „Sve je tako veliko“, stalno je govorio. „Putevi, kola, drveće, kuće, ljudi. Čak su i djeca ogromna. Vidio sam grupu dječaka s rukama debljim od mojih nogu. Iz daljine su izgledali kao odrasli. Ali kad sam prišao, imali su dječija lica. Pitao sam jednog od njih koliko ima godina: '*Šesnaest*', rekao je. Šesnaest! A već je veliki kao čudovište!“ Veličina Amerike ga je zadivila, kao i čistoća.

Jedne noći za večerom je primijetio: „Nigdje nema đubreta.

Nema prašine. Putevi su tako čisti da možeš da jedeš s njih. Kako im to uspjeva?“

„Vode računa o stvarima“ odgovorio je neljubazno otac. Sad je kod kuće provodio čak i manje vremena nego inače. Bilo je jasno da ne voli Rafika. I bilo je jasno da i Rafik misli isto o njemu. „Za razliku od nas Pakistanaca“, dodao je otac, „Amerikani znaju kako da od svijeta naprave bolje mjesto.“

Rafik nije odgovorio na očevu provokaciju. Bar ne do sutrašnje večere, kad je započeo živopisnu priču o tome kako je, tog popodneva, otišao do pogrebnog zavoda i našao se u praznoj prostoriji s otvorenim kovčegom. Rafik je opisao zaprepašćenje kad je prišao kovčegu i unutra vidio mrtvu djevojku u tijesnoj haljini, lica prekrivenog gomilom šminke, i koja je mirisala na parfem koji nije u potpunosti mogao da priкриje smrad koje je tijelo počelo da ispušta.

„Kao da se spremala da izađe!“ rugao se Rafik. „S kim bi se vidjela? Mrtva je!“

„To je za porodicu i prijatelje“, objasnila je majka. „Prave zabavu za svakog ko dođe da poslednji put pogleda tijelo. To je njihov običaj.“

„Zabavu?“

„Nije to zabava“, ispravio ju je otac. „To se zove *bdenje*.“

Rafik se namrštio. „Dobro, *Navide-behta*. Kao što si rekao, oni znaju kako da se brinu o stvarima – ali zar mrtvima treba takva *briga*?“ Rafikov glas zvučao je izazovno. Otac je ćutao.

Konačno, slegnuo je ramenima i skrenuo pogled.

Rafik je izgledao zadovoljno. Okrenuo se prema Mini. „Pomalo je ličila na tebe, *behti*.“

Tamna kosa... ali nije *takva* vreća kostiju.“

Rabija je iznenađeno podigla pogled. „Grozno je to što si rekao, Rafik!“ Rafik je slegnuo ramenima.

„A vidi je“. nastavila je Rabija. pokazujući na ćerku, „jede.“ Bila je to istina. Mina se borila s hranom, i već je pola pojela. „Bdenje“, rekao je Rafik sebi u bradu nakon pauze. „Kakvo čudno ime. Ta osoba ne *bdi*. Ona je mrtva. Ali i dalje žele da se pretvaraju *da je budna*.“

„Ne radi se o tome, *sahibe*“, rekao je otac. „To se odnosi na rodbinu.“ Rafik je izgledao zbunjeno.

„Ne *bdi* pokojnik“, objasnio je otac. „Već *rodbina*.“

Rafik je odmahnuo rukom. „Ona ili rodbina, to nije važno. Ništa neće promijeniti činjenicu da će se jadnica iznenaditi kad sazna kuda ide kad se zabava završi!“

Majka je bila očajna. Minin boravak kod nas davao joj je život, ne samo da joj je pomagao da zaboravi na svoj *veliki problem* – očeve ljubavnice – već je bio i stalni spas od strašne usamljenosti koju je osjećala u Americi. Nije mnogo govorila o tome, ali je užasno patila od nostalgije – zaključak koji sam izveo kad je Mina otišla i majka počela da ispunjava život suvenirima iz otadžbine: punila je police i zidove pakistanskim ručnim radovima; pakistanska muzika se po cio dan tiho slušala; kao i indijski filmovi, u kojima bi nestajala, kako se činilo, danima.

Majčino tužno bolno raspoloženje te jeseni bilo je samo pogoršano činjenicom da je bila potpuno isključena iz priprema za vjenčanje. Do izvjesne mjere i sama Mina. I mada je majka savjetovala najbolju prijateljicu da dozvoli Čati da obavi stvari kako misli da treba, kad su Galeb i Sunil prestali da se trude da sakriju svoje zgražanje prema našoj porodici, majka nije mogla da prihvati sopstveni savjet. Shvatila je prekasno da joj se o glavu obila želja da Sunila postavi na njegovo mjesto. Sunil je na njene tvrdnje o značaju u Mininom životu uzvratio zabranom koje se majka i plašila: rekao je svojoj vjerenici da ne želi da izgovara majčino ime u njegovom prisustvu. Kad je majka to čula, ponizila se. Pozvala je Sunila da mu se izvini.

Ali njegov odgovor je bio ne tako ljubazan: rekao je majci da iako ne želi da stoji na putu njenom prijateljstvu s Minom, on nije vidio nikakav razlog da oni ikad više imaju veze jedno s drugim.

Majčini problemi sa Sunilom su okrenuli i Nedžat protiv nje.

Mina je željela da razgovara s Buledijevima u vezi s onim što se dogodilo. Otac je bio ubijeđen da Soni nije imao nikakve veze s telegramom – pošto je i sam bio ćafir – a Mina je zaključila da bi bilo prikladno da načini

gest dobre volje i Buledijevima pošalje pozivnicu za vjenčanje. Problem je bio u tome: nije željela da sama to pomene muževljevim rođacima. I tako je zamolila majku da to uradi.

Kad je majka pozvala Čate i ostavila poruku na telefonskoj sekretarici, iznijevši predlog, Nedžat joj se nije javila.

Mina je to pomenula Nedžat sutradan, a Nedžat je rekla sledeće: nevjernici kao što su Buledijevi, nemaju mjesta na vjenčanju (već je bilo dovoljno loše što će Navid biti tamo), a ako se Minininoj „prijateljici“ – pod tim je mislila na majku – to ne sviđa, „niko je ne tjera da dolazi“. Mina je bila preneražena. I morala je mnogo da se uzdržava da ne kaže Nedžat ono što misli.

I majka je bila zaprepašćena kad je čula šta je Nedžat rekla i prilično uplašena – ali je ostala pri stavu da je Mina dobro postupila što je oćutala. Nije bilo svrhe, ponavljala je, započinjati bitku u kojoj ćeš sigurno izgubiti. I tako, radeći po svojim savjetima, majka je odlučila da ostane kod kuće za Dan zahvalnosti, kad su Čate planirale zabavu u svojoj kući, cjelodnevnu svečanost za Minu i njenu majku, da bi mogle da isprobaju odeću i nakit koji im je Nedžat pripremila za *nikah*. Mina je trebalo da išara ruke kanom, a Alis je trebalo da upozna većinu Čatinih rođaka koji su došli iz drugih gradova da prisustvuju ceremoniji. Mina nije željela da majka ostane kod kuće, ali majka je tako odlučila.

„To je najbolje“, bila je uporna. „Biću dobro.“

Ali tokom doručka na Dan zahvalnosti, majka nije bila dobro.

Izgledala je poražena. Dok smo svi jeli Rabijine savršeno namaštene i neuporedivo ukusne *parate* – majčine su bile dobre, ali ove su bile veličanstvene – Mina je željela da je ponovo pozove.

„Razmisli, *bhaj*. Znam da želiš da budeš tamo. Ja želim da budeš tamo. Sve dok niko ne počinje da se *raspravlja*, ne treba da se brineš zbog Sunila. On neće biti tamo. Ide s Galebom u hotel da provjeri stvari...“

„Zašto da ne, Munir?“ veselo je rekla Rabija dok se vraćala od šporeta s novom turom vrelog puterom zalivenog hljeba.

„To je jedino ispravno. *Treba* da budeš tamo.“

„Nije to dobra ideja“, rekao je Rafik dok je uzimao novu *paratu*. „Uopšte nije dobra ideja.“

„A zašto?“ pitala je Mina.

„Da. Zašto?“ dodala je Rabija.

„U pravu je“, promrljala je majka prije nego što je Rafik mogao da odgovori.

Rafik se okrenuo prema majci „*Behti*“, počeo je nježno, „znam da ti to smeta. Smeta i meni. Moji sinovi nisu ovdje. Kako misliš da mi je zbog toga? Takve stvari se događaju u životu. *Situacije*. A nije važno *kakve* su te situacije, već *kako* ih rješavamo.“ Rafik je zastao. Nježno je gledao majku. „Znaš da te Rabija i ja volimo kao ćerku. Ti si mi kao ćerka. Ti si član porodice. Znaš to.“ Majčine oči su se ispunjavale suzama. „Ne moram da ti objašnjavam da su stvari komplikovane. Znaš to i sama. Hajde da uradimo ono što je najbolje. Hajde da se pobrinemo da naše drago dijete bude bezbjedno i srećno. A kad to postignemo, onda ćemo se baviti politikom. Važi?“

Majka je klimala glavom, i dalje se boreći s osjećanjima. Ali preko puta nje, Mina je plakala. „*Bhaj...*“ jecala je hvatajući majku za ruku.

Pogledi su im se sreli i majka je briznula u plač.

„Dame, molim vas“, rekao je Rafik. „Trebalo bi da slavimo. Da se smijemo, a ne da plačemo.“ Njegov komentar prošao je neprimijećeno, jer je i njegova žena počela da plače.

Mina je ustala i otišla da zagrlji svoju majku. Rabija je uradila isto. I sad, u zagrljaju žena, majka je iskazala sav svoj bol. Zvuci koje je ispuštala bili su puni i duboki, ispunjeni patnjom. Imran je, uznemiren, počeo da plače. Rafik je pružio ruku i pomazio unuka. „Tvoja tetka Munir je samo malo tužna“, rekao je, zvučeći kao da mu je nešto zastalo u grlu.

Jedine suve oči u kući bile su moje. Nisam plakao, a možda je trebalo.

Tog popodneva sam po prvi put shvatio kako će život izgledati kad Mina

ode. Majka se zaključala u sobu, i zavukla ispod pokrivača. Otac se vratio iz bolnice tek ujutro, ali nije dugo ostao u kući. Izašao je u dvorište da po kiši grabi lišće. Pokušao sam da mu se pridružim, ali me je otjerao. „Razboljećeš se a onda će mi tvoja majka probiti glavu. Zar nemaš domaći koji treba da uradiš?“ pitao me je s poznatim šuškanjem u glasu – i s tim blago zamućenim pogledom – što je bio znak da je pio.

Imao sam domaći. Ušao sam i sjeo za kuhinjski sto, izvadio knjigu iz matematike, i počeo da radim. Počeo sam da radim sutrašnje zadatke, ali nisam mogao da se usredsredim.

Teška uporna tišina pritiskala me je, tražila da je saslušam. Pokušavao sam da radim, ali čak mi je i škripanje vrha olovke izgledalo kao neizdrživa uvreda.

Odložio sam olovku i oslušnuo.

Čuo sam škripanje dasaka na podu. Čuo sam sat u susjednoj sobi. Čuo sam kola u dvorištu. A onda je naglo prestalo električno zujanje frižidera, i kad sam primijetio da kiša više ne kaplje po prozoru, čuo sam samu tišinu. Hladnu mrtvu okoštalu tišinu.

Tako će zvučati kad Mina ode.

16.

Nika

Onog popodneva kad se održavalo vjenčanje, otac i ja smo stajali u sjajnom predvorju *hotela Atwater*, kad je niski muškarac u crvenom odijelu s talasastom prosijedom kosom prošao kroz pokretna vrata, s dječakom približne visine pored sebe. Čovjek nas je primijetio i prišao. „Došli ste zbog vjenčanja?“ raspitivao se, s naglašenim pakistanskim akcentom.

Otac je klimnuo glavom. Čovjek je pružio ruku: „Mirza. Mirza Hasan.“

„Navid Šah“, rekao je otac, rukujući se. „Drago mi je što sam vas upoznao.“

„Ovo je moj sin, Farhaz.“

Dječak je pružio ruku ocu. Zatim meni. „Farhaz?“ pitao sam iznenađeno. „Hafiz?“

„Jašta“, odgovorio je nehajno. Nije uopšte izgledao kako sam zamišljao: u mojoj mašti bio je visok, mnogo viši od mene. Sa širokim snažnim licem. I prodornim očima koje su me gledale, čas saosjećajno, čas prezrivo, ali uvijek pune slave. Čak sam ga i zamišljao, kao Proroka u svom snu, s razmaknutim zubima. Ali evo njega, nije mnogo viši od mene, oči su mu sitne i mutne, zubi prekriveni srebrnim aparatom. I počinjao je da ćelavi: skalp mu se jasno vidio ispod rijetkih masnih pramenova koji su mu jedva prekrivali vrh glave. Da nije bilo aparata za zube i crvenih akni na licu, pretpostavio bih da je bar pet godina stariji nego što jeste.

„Kako se zove vaš sin?“ pitao je Mirza oca.

„Hajat“, odgovorio je otac. Okrenuo se prema meni. „Nemoj da budeš nevaspitan.“ Pružio sam Mirzi ruku, a zatim Farhazu.

„Dakle, ti si *hafiz*?“ ponovo sam pitao. Bilo mi je teško da povjerujem.

„Već sam rekao da jesam.“

„Jašta je.“ Mirza se okrenuo prema ocu i ponosno dodao: „Prvi u našoj porodici.“ Otac je zanemario komentar.

„Čime se ti baviš, Navide?“

„Ja sam ljekar.“

„Sjajno! Ja prodajem medicinsku opremu!“ Mirza je rekao poletno, vadeći novčanik. „Neka specijalnost?“

„Neurologija.“

„A-ha! Vrlo dobro, vrlo dobro.“ Mirza je izvadio vizitkartu i pružio je ocu. „Uglavnom imam opremu za kardiologe, ali nikad se ne zna, doktore Šah...“

Otac je bezizražajno gledao u karticu, a zatim ju je stavio u džep. „Kakvo je ovo mjesto!“ primijetio je Mirza dok je gledao u atrijum. Bio je visok tri sprata, s dva reda balkona od tamnog mahagonija koji su stajali na izrezbarenim stubovima. Duž zidova predvorja, visile su umjetničke slike, uredno jedna pored druge. Mirza je pokazao na platna. „Neko mi je rekao da su ovo *prave* umjetničke slike iz viktorijanskog doba. Vrijede stotine hiljada.“ Otac se pretvarao da ga to zanima, pogled mu je odlutao do staklenog svjetlarnika iznad, kroz koji je prolazilo sivo svijetlo novembarskog dana.

Sunil se pojavio kod pokretnih vrata, otvarajući novu kutiju cigareta.

„Evo glavne zvijezde!“ uzviknuo je Mirza. „Jesi li spreman za veliki dan?“

„Sad jesam“, našalio se Sunil, podižući cigaretu dok se približavao. „Navide? Hoooćeš li jednu?“

Otac je odmahnuo glavom.

Sunil je klimnuo i pripalio. „Navid Šah, Mirza Hasan.“

„Već smo se upoznali“, rekao je Mirza.

Sunil je pogledao prema recepciji, izduvavajući dim.

Imam Suef i Galeb Čata su stajali tamo i gledali nas, Suef u blistavoj *dželabi* koja je lebdjela oko njegovog širokog struka, a Čata u šivenom nehruovskom odijelu.

Sunil je podigao prst da im naznači da odmah stiže. „Daaakle... jeste li se vi mladi učenjaci upoznali?“ pitao je, okrećući se prema Farhazu i meni.

Farhaz je blijedo gledao u njega, kao da ništa ne razumije. Sunil je objasnio, dok mu je dim izlazio iz usta: „Pričao sam ti o Hajatu, *behta*. On uči da postane *haafiz* poput tebe.“

Osjetio sam kako se otac grči pored mene. Krišom sam ga pogledao. Gledao je Sunila s prezirom.

„Bolji su muslimani nego što ćemo mi ikad biti“, našalio se Mirza.

„Griješite“, rekao je grubo otac. „Dječak je prekinuo s učenjem.“ Otac se okrenuo prema meni. Trgnuo sam se, iznenada uplašen da će me udariti. Sunil je to primijetio.

„Bolji muslimani nego što ćemo mi ikad biti, uistinu“, rekao je Sunil nježno, i dalje gledajući u oca. „Čekaju me“, konačno je dodao, duvajući dim. „Moramo da pripremimo prostoriju za *nikah*.“

„Oh! Sa srećom!“ rekao je Mirza uzbuđeno.

„Sledeći put kad me vidite, biću *ožeeenjen*“, rekao je Sunil dok se okretao i išao prema recepciji da se pridruži Galebu i Suefu.

„Grije mi dušu pomisao da su takve stvari moguće“, rekao je Mirza, gledajući Sunila kako odlazi. „Pravo čudo nakon svega što je preživio... pravo čudo. *Mašalah! Mašalah!*“

Otac je skrenuo pogled, ključajući od bijesa.

„I kakva je vaša veza s porodicom?“ pitao je Mirza.

Otac se nije trudio da sakrije gađenje. „Mladini prijatelji.“

„Tako znači.“ Nisam znao da li se Mirza trudio da ignoriše očevo ponašanje ili ga jednostavno nije primjećivao. Ali šta god da je bilo, izgledao

je kao dobar čovjek. „Kakva je *to* divna priča. Nakon onog što je ona preživjela. A sad je dječak našao predivnog oca!“

Otac je slegnuo ramenima i nešto progundao.

„Oprostite, gospodo“, čuli smo, i kad smo pogledali vidjeli smo plavokosog mladića u bijelim rukavicama i smokingu koji nam se obraćao.

„Očekujemo dosta vaših ljudi, tako da bismo voljeli da predvorje bude prazno. Prostorije za prijem su tamo.“

Otac se nije pomjerio. Samo je gledao mladića u oči. „Dosta *naših ljudi*? Kakvih *ljudi*, ako mogu da znam?“

„Gospodine, ispravite me ako griješim... vi ste došli na vjenčanje Čata – Ali, zar ne?“

„Tako je.“

„Prostorije za prijem su onamo, gospodine“. rekao je učtivo mladić. Prkos u njegovom glasu bio je primjetan. Podigao je ruku i pokazao niz hodnik. „Dozvolite mi da vam pokažem.“

„Samo naprijed, mladiću!“ rekao je Mirza ljubazno, stajući između oca i mladića u smokingu.

„Hoćete li povesti Hajata sa sobom?“ pitao je otac Mirzu. „Ja odlazim.“

„Vrlo dobro, *doktor-sahibe*.“

Otac se okrenuo prema meni. „Ako tvoja majka pita gdje sam, kaži joj da sam morao da telefoniram.“

„Dobro“, rekao sam.

Pogledao sam u Farhaza. Zurio je u mene. Pokušao sam da mu uzvratim pogled, ali nisam mogao.

„Hajdemo, momci“, rekao je Mirza, tapšući me po leđima dok nas je vodio.

Plesna dvorana s lusterom u hotelu *Etvoter* bila je zadivljujuća. Dok smo prolazili kroz vrata od mahagonija visoka šest metara, visio je pred nama: ogroman sjajni luster – veličine omanjeg slona – po kome je dvorana dobila

ime. Presijavao sa kao dijamant na suncu i ispunjavao prostoriju bijelom svjetlošću.

Zidovi sale bili su obloženi – kao i vrata i većina drvenarije u hotelu – tamnim mahagonijem. Pod je bio svjetlije brijestove nijanse. Dva reda od po desetak postavljenih stolova – stolovi za muškarce s jedne, a za žene s druge strane – svaki prekriven zelenim stolnjakom sasvijetloplavom vazom na sredini, punom svježih bijelih božura.

Pored prozora na lijevoj strani, bilo je podignuto postolje, na kojem su se nalazile tri stolice i sto, prekriveni zlatnom tkaninom. Nismo bili prvi koji su došli: dobavljači hrane su postavljali poslužavnike i gomile tanjira na suprotnom kraju prostorije; mladić je stajao za miksetom iza podijuma, provjeravao je ozvučenje; a žena širokih ramena sa šalom na glavi lutala je među stolovima i stavljala kartice ispred stolica, a pored nje išla djevojčica sa šalom, vjerovatno njena ćerka.

Mirza nas je odveo do stola, ali izgledao je zbunjeno. Okrenuo se prema sinu. „Idi i pitaj tetka Nimu gdje treba da sjedimo.“ Farhaz je krenuo prema ženi i ćerki.

„Odakle ste, *behta*?“ pitao me je Mirza.

„Živimo ovdje.“

„To je zgodno. Mi smo se dovezli iz Mičigena. Sedam sati vožnje kroz grozan predio. Sedam sati! Leđa me *ubijaju*.“ Mirza je pogledao u sina, koji je gledao papir koji je krupna žena držala „Oh, mnogo buke ni oko čega. Jednostavno ću sjesti... I kako reče da se zoveš, *behta*?“

„Hajat.“

„Hajat. Kako lijepo ime. Jesi li i ti *hafiz*, *behta*?“

„Nisam još.“

„Ali ćeš biti?“

Klimnuo sam glavom.

Mirza je ponovo pogledao svog sina, koji se vraćao prema nama. „Bile su mu potrebne tri godine. Imao je veoma dobrog učitelja... Ali nemoj da budeš

u zabludi. *Platio* sam svaki minut koji je taj čovjek proveo s njim. Stajalo me je čitavo *bogatstvo*. “ Mirza se zamislio. „Ali vrijedjelo je. Dženet je vrijedan tih para i još sto miliona preko.“

„Tata, mi smo za stolom petnaest“, rekao je Farhaz dok se približavao. „Koji je to?“

„Kažu pored cvijeća. Ovo je sto dvanaest. Petnaest je tamo“, rekao je Farhaz pokazujući. „Kakva gnjavaža“, požalio se Mirza dok je ustajao. „Ne znam za kojim si ti stolom“, rekao mi je Farhaz. „Sjedjeću s vama.“

Slegnuo je ramenima. Pratio sam ih do novog stola, gdje smo se svi smjestili. „Pa Farhaze“, rekao je Mirza. „Naš mladi prijatelj uči da bude *hafiz*.“

„Znam, tata. Teča Sunil mi je rekao. Nisam gluv.“ Dječakov ton je bio iznenađujuće odbojan. Otac mu nije izgledao zadovoljno, ali ništa nije rekao, već je samo skrenuo pogled.

Ljudi su se pojavljivali na dvostrukim vratima. „Eno Salmana!“ uzviknuo je Mirza.

Ustao je i otišao da zagrlji čovjeka s debelim brkovima i svijetlosmeđom avganistanskom kapom.

„Koliko si odmakao?“ pitao me je Farhaz. Izraz lica mu je bio prazan kao i ton.

„Molim?“

„Koliko *džuzova* si prešao?“

„Jedanaest.“

„Još devetnaest, ha? To je prilično dobro.“ Klimnuo sam glavom. „Dječko, jebeno mi je drago što je *to* gotovo. Kakva jebena noćna mora.“

„Šta?“

Pogledao me je zbunjeno. „Pamćenje toga. Kao da sam svaki dan tokom tri godine pio ricinusovo ulje. *Jebena gnjavaža*.“

Na trenutak, nisam bio svjestan šta je rekao. A onda sam shvatio da

govori o Kur'anu, i nisam znao šta da kažem.

„Šta kažeš da malo ovjerimo ovu posranu rupu?“

„Šta da uradimo?“

„Ti si pravi klinac, zar ne? Rekoh: hajde da ovjerimo hotel, da vidimo šta se događa.“

„Oh... dobro“, rekao sam.

Ustali smo, ali prije nego što smo krenuli, Farhaz je otišao do djevojčice koja je postavljala kartice s imenima, rekao joj je nešto, zatim pokazao prema dvostrukim vratima. Klimnula je glavom.

Farhaz je izgledao zadovoljno kad se vratio. „Naći će se s nama kad završi“, rekao je.

„Rekao sam joj da ćemo da malo obiđemo ovu rupu. Hajde.“

Dugačka sala s ogledalima punila se gostima, muškarcima u šalvarama ili odijelima, ženama u dugim širokim haljinama, gotovo sve su nosile šalove na glavi i držale ili vodile malu djecu. Prošli smo pored tinejdžera s bijelom vunenom kapicom. „Šta ima, Hamza?“ viknuo je Farhaz.

Dječak je pogledao prema nama. Oči su mu zasijale. „Farhaz!“

Pozdravili su jedan drugog bacanjem koske. Meni je taj dječak izgledao slično kao Farhaz, imao je istu široku vilicu i sitne oči.

Ali nije ćelavio.

Farhaz se okrenuo prema meni. „Ovo je moj rođak, Hamza. Hamzo, ovo je Hajat.“

„Zdravo, Hajate, šta ima?“

„Ništa“, odgovorio sam.

„Šta radite momci?“ pitao je Hamza.

„Malo obilazimo ovu rupčagu“, rekao je Farhaz. „Da vidimo ima li kakve akcije. 'Oćeš li s nama?“

Hamza je pogledao svog oca, još jednog muškarca širokih vilica i sitnih očiju, koji je bio usred razgovora s postarijim čovjekom u sivom

nehuovskom sakou. „Idem sa Farhazom, *abu*. “

„Farhaze, *behta*“, rekao je Hamzin otac. „Drago mi je što te vidim. Kako si?“

„Dobro, striče Imraz. Kako ste vi?“

„Dobro, dobro. Kuda ste vi momci krenuli?“

„Samo da malo razgledamo.“

„Dobro... ali nemojte da pravite gluposti.“

„Nećemo. Ne brinite.“

Hamzin otac je klimnuo glavom i vratio se razgovoru. Farhaz nas je poveo do velikih širokih mermernih stepenica na kraju predvorja, i sjeli smo na prvo odmoriste, odakle smo imali neometan pogled na goste koji dolaze u salu za prijem.

„Da sačekamo Zakiju“, rekao je Farhaz. „Rekla je da će doći.“

„Zakija, ha?“

„Nisam je vidio ima dvije godine. Kako su joj porasle sise!“

„Ima cice. To je sigurno. Ali ona nam je rođaka.“

„Pa šta? U islamu je dozvoljeno vjenčanje s rođakom.“

Hamza je slegnuo ramenima. „Ne moraš da budeš s njom. Dosadna je. A i ne sviđa mi se njeno lice.“

„Ne bih da te prekidam, Hamz. Ali ne jebeš je u lice.“

„Istina.“

Hamza me je pogledao. „Ti znaš šta je jebanje, je l' da?“

„Ha?“

„Jebanje. Znaš li šta je to?“

„Naravno“, rekao sam. A nisam imao pojma.

Hamza je odmahnuo glavom i ponovo se okrenuo prema Farhazu. „Nema on pojma. Da mu kažemo?“

„Hajde da mu učinimo uslugu.“

„Možda se onaj, kako se ono zvaše, naljuti na nas.“

„Taj tip je jebeni moron.“

„Kako se ono zove?“

„Boli me dupe“, Farhaz se okrenuo prema meni. „Nećeš biti moron ako ti kažemo šta je jebanje, zar ne?“

„Kako to misliš?“

„Nećeš da istrtljaš mamici i tatici da su dječaci koje si upoznao govorili prostote, zar ne?“

„Ne.“

Još nisam ni odgovorio, a Farhaz je već počeo: „*Dakle, jebanje* je zaslužno za to što si *ti* ovdje. To je kad tvoj tata stavi kurac u tvoju mamu.“

Nisam znao o čemu to govori. „Znaš šta je kurac, je li?“

„Da?“

„Ali znaš da djevojke nemaju kurčeve, zar ne?“

„Da, naravno.“

Farhaz me je na trenutak proučavao. Ako je moj odgovor zvučao pomalo neubjedljivo, to nije bilo zbog toga što nisam znao da djevojke nemaju kurčeve, već zato što nisam znao šta imaju umjesto njih. Osim one noći prije više od godinu dana kad sam krišom opazio tamni trougao među Mininim nogama, nikad nisam vidio голу ženu.

Farhaz me je pažljivo posmatrao. „Znaš da su zbog toga djevojke, zar ne? To što nemaju kurčeve. Znaš to, zar ne?“ bio je uporan. „Da. Naravno.“

Farhaz je nastavio da zuri u mene, zatim se iznervirano okrenuo prema Hamzi. „On ne zna da djevojke nemaju kurčeve. Šta je s ovim klinkem?“

Hamza je ljubaznije objasnio: „Djevojke imaju prorez. Kao da je neko došao i odsjekao im kurčeve i napravio im prorez između nogu. To je sve što imaju. Taj prorez. I tu ga ti staviš.“

Ono što je pričao nije se uklapalo s onim čega sam se sjećao o Mininom međunožju. Ne sjećam se posjekotine ili proreza. Samo tamnog trougla. Bio

sam zbunjen.

„Dobro“, nastavio je Farhaz. „Kad ti se kurac ukruti, staviš ga u djevojčin prorez, i to ti je *seks*. I jebeno je dobar.“

Seks. Čuo sam tu riječ mnogo puta. Obojica su klimali glavama kao da znaju o čemu govore, ali ono što su opisivali zvučalo je tako nevjerovatno, tako nepotrebno.

Nije imalo smisla.

„Zašto bi to neko radio?“ pitao sam.

„Moraš. Tako se prave bebe. Staviš svoj kurac u djevojčin prorez i štrcneš *spermu* tamo. To ti je *jebanje*.“ Farhaz se okrenuo prema Hamzi. „To znači *nikah* na arapskom, kad smo već kod toga.“

„Šta?“ pitao je Hamza.

„Jebanje. Prijatelj mi je rekao. On je Arapin. Rekao sam mu da idem na *nikah*, a on mi je rekao da to znači *jebanje*.“

Obojica su se nasmijali.

Više ih nisam slušao. Na pamet mi je pala iznenadna uznemirujuća pomisao. „Sperma?“ pitao sam. „Kako ona izgleda?“

„Bijela i ljepljiva“, odgovorio je Farhaz. „Kao lijepak.“

„Ali miriše više kao bjelilo“, dodao je Hamza.

Zatim su se ponovo nasmijali.

Izenada, shvatio sam da je mliječnobijela tečnost koja je tog popodneva izašla iz mog penisa bila sperma. Nije me lagao. A spoznaja istine da ne mogu da izbjegnem ono što su opisivali, izazvala je u meni nelagodu.

„Sve to zvuči odvratno“, bijesno sam rekao.

Farhaz me je na trenutak gledao, a zatim je odmahnuo glavom. „Šta je s ovim klinkem?“ pitao je Hamzu.

„On misli da je *to* odvratno. Čekaj dok čuje za pušenje.“

Farhaz me je pogledao i nasmijao se. „To je kad staviš kurac u djevojčina usta i ona ga posisa.“

Sad sam bio siguran da me ismijavaju.

„Jesi li ikad sanjao Proroka, Farhaze?“ pitao sam prkosno. „Jesam li šta?“

„Jesi li ikad sanjao Proroka, *rahmet mu duši*?“

Farhaz se namrštio, izgledajući zbunjeno i prilično bijesno. „Ne. Šta s tim?“ Slegnuo sam ramenima. „Ja jesam.“

„I šta s tim?“

Ponovo sam slegnuo ramenima, osjećajući se pobjedonosno. Hamza me je gledao, u pogledu mu se vidjela nova radoznalost.

Farhaz se zlobno nasmiješio i okrenuo. „Eno je“, rekao je ustajući. Zakija je stajala na dnu stepeništa.

„Zdravo, momci“, rekla je Zakija razigrano dok se pela prema nama. Pošto sam bio upućen u stvar, morao sam da priznam da su joj grudi bile velike. Veoma velike. „Šta vi, momci, radite?“

Farhaz se smiješio. „Malo razgovaramo. Mali Hajat je bio neuk po pitanju ptica i pčelica.“

Zakija se nasmiješila. „Je li još uvijek?“

„Dali smo sve od sebe. Nadamo se da će biti sve u redu. Šta kažeš da krenemo u istraživanje?“

Zakija se nasmiješila i željno klimnula glavom.

Farhaz se okrenuo prema Hamzi. „Ti povedi klinca i osmotri prizemlje, Zakija i ja ćemo na sprat. Vidimo se ovdje“ – pogledao je na sat – „za pola sata.“

„Počeće *svadbena gozba*“, pobunila se Zakija.

„Mogu da tu *svadbenu gozbu* gurnu u dupe.“ Zakija se zakikotala.

(Nakon zvaničnog obreda, koji se zove *nikah* – i koji se odigrava u potaji, sa samo dva svjedoka i imamom – slijedi *svadbena gozba*. To je prva prilika da gosti vide novopečene mladoženju i mladu.)

„Šta ti kažeš, Hamz?“ pitao je Farhaz, gledajući u nas.

„Dobro“, rekao je Hamza.

„Idemo“, rekao je Farhaz Zakiji, idući uza stepenice i pokazujući joj da ga slijedi. Još malo se kikotala dok je trčkarala stepeništem za njim.

Hamza se okrenuo prema meni. „Jesi li ikad išao dolje do jezera?“

Klimnuo sam glavom. Bilo mi je teško da ga pogledam u oči. Osjetio sam se ugroženo, izloženo. Nisam znao kako da se otresem neprijatnosti koju mi je izazvao Farhaz.

„Hej, Hajate“, veselo je upitao Hamza. „Šta ti je?“

„Ništa.“

„Ne brini zbog Farhaza“, rekao je Hamza, tapšući me po leđima. „Moja mama kaže da je takav jer mu je majka umrla.“

„Majka mu je umrla?“

„Da. Kad je imao devet godina.“

„To je tužno.“

„Da, jeste... Kako bi bilo da odemo i vidimo to jezero? Izgleda prilično zanimljivo?“

„Dobro.“

Dvorana je bila ispunjena ljudima poput nas, kao i predvorje: s našim raznim nijansama smeđe, našom širokom odjećom, našim molitvenim kapama i bradama i šalovima na sve strane. Da službenici na recepciji i vratari nisu bili bijelci, čovjek bi mogao da pomisli da se nalazi u Kairu ili Delhiju ili Bagdadu: neki arhitektonski ostatak kolonijalnih vremena koji su zaposjeli domoroci za svoje nedokučive potrebe. Mladić u smokingu je posmatrao nesrećnike. „Samo! Bez! Zadržavanja! Ljudi!“ vikao je kao da se obraća gomili za koju nije siguran da razumije šta je rekao. „Samo! Naprijed!“ ponovo je povikao iznervirano. Ali gomila nije obraćala pažnju na njega. Bila je to stalno rastuća, neposlušna masa, koja je brbljala i besciljno se kretala.

Mladić je napokon odustao i vratio se na svoje mjesto pored recepcije, gdje je zario glavu u šake.

Napolju, Hamza i ja smo hodali pločnikom ispunjenim prodavnicama, barovima i restoranima koji je vodio prema jezeru. Iznad nas, oblačno nebo

bilo je tmurno, tamno – noć je padala – ali pored jezera, topla žuta svijetla na prozorima i prigušeni zvukovi ljudi koji večeraju i uživaju u smiraju dana ponudili su toplu i privlačnu sliku života.

Dok smo Hamza i ja hodali, primijetio sam ženu s pješčano plavom kosom kako brzo prolazi pored nas. Nosila je tanki crni mantil, koji su njeni prsti – s crveno lakiranim noktima – držali za revere. Dok je žurila pored nas, osjetio sam slabašan prepoznatljivi miris jorgovana. Žena se zaustavila na vratima restorana, i kad se okrenula da ih otvori, shvatio sam da je poznajem. Nisam bio siguran odakle.

Ušla je unutra.

„Je l' ti hladno?“ pitao je Hamza.

Bilo je prohladno, ali nosio sam debeli džemper. Odmahnuo sam glavom. Nastavili smo da hodamo, sad smo prolazili pored izloga restorana u kojem je ona žena nestala. Pogledao sam unutra.

Nisam je vidio.

U čemu je fora s tim snom? Stvarno si vidio Proroka?“

„Rahmet mu duši“, dodao sam. „Jašta. Rahmet mu duši.“

„Sanjao sam kako me je spasio od neke luđače koja me je progonila. Odveo me je u džamiju i onda smo zajedno vodili molitvu.“

„Vodio si molitvu s Prorokom? Boga mu. To je tako kul...“

Čuo sam da onaj ko vidi Proroka u snu ide na nebo.“

Od razgovora sam se samo osjećao neprijatnije. Više nego ikad, želio sam da san znači ono što je Hamza rekao, ali znao sam da nije tako.

Otišli smo još malo dalje, prema ogradi na obali jezera. „Pa kako je izgledao?“

„Ko?“

„A šta misliš ko? Prorok?“

Čekao sam.

„Izvini“, rekao je Hamza, dodajući, „*rahmet mu duši*.“

„Ne znam. Izgledao je dobro.“ Zatim sam dodao: „Imao je razmaknute prednje zube.“

„Kladim se da je *pravi badža*“, rekao je Hamza klimajući glavom. „Tako moj tata uvijek kaže. Da bismo, da je Prorok još uvijek ovdje, *mi* bili glavni. Kao Bo Svenson u filmu *Uzdignuta Čela*. Jesi li ga gledao?“

Odmahnuo sam glavom.

„On je šerif i samo mora da nosi motku i svi ga slušaju. Moj tata kaže da je Prorok danas živ – izvini, *rahmet mu duši* – ne bi – smo imali probleme u Izraelu. On kaže da su Palestinci bebe. Oni žele da se neko brine za njih. Prorok nikad ne bi dozvolio – izvini, *rahmet mu duši* – nikad ne bi dozvolio da se *iko* tako ponaša prema njemu. Da je ovdje, dosad bi zauzeo Izrael.“

Čuo sam šta je rekao, ali nisam baš obraćao pažnju. Sad smo gledali u jezero. Njegova površina se lagano talasala, kao sporo ujednačeno disanje. Bilo je predivna. „Prilično kul“, rekao je Hamza. „Baš veliko jezero. Izgleda mi kao okean.“

„Rekao bih da je tako.“

„Je l' ti hladno?“ pitao je Hamza. „Pomalo.“

„Treba da se vratimo. Moj tata će poludjeti ako me dugo nema.“

„Sačekaj“, rekao sam dok se udaljavao. „Je li tačno ono što je on rekao o stavljanju kurca u djevojčina usta?“

Hamza je klimnuo glavom. „Zvuči uvrnuta, zar ne? Ono što je još uvrnutije je da neki tipovi stavljaju usta na djevojčin prorez. Zavuku jezik tamo.“

„Šta rade?“

„Vidio sam to u jednom časopisu.“

Odmahnuo sam glavom. Nisam želio više da slušam.

Krenuli smo natrag, približavali smo se restoranu u koji je ušla plavuša u mantilu. Zastao sam pored izloga i pogledao. Stajala je pored šanka.

Pored nje je sjedio muškarac koji joj je držao ruku oko struka. Nisam

odmah shvatio da je to otac.

Slušao ju je dok je govorila, cijelim tijelom se naginjao prema njoj. Pijuckao je piće, klimao glavom. Izgledao je srećno.

Oboje su tako izgledali. A onda ju je poljubio.

Kao da je nešto osjetio, otac se zaustavio. Pogledao je prema izlogu. Pogledi su nam se sreli. Ukočio se. Žena se osvrnula. Sad sam je prepoznao. Bila je to bolničarka iz bolničke sobe. Džuli.

„Šta to radiš, Hajate?“ pitao je Hamza. „Zašto stojiš tu?“

„Hajdemo“, povikao sam i žustro krenuo prema hotelu.

„Šta se događa? Jesi li dobro?“ Hamza me je pitao dok je žurio za mnom. Jurio sam naprijed, srce mi je mračno odzvanjalo u ušima.

Već smo skoro stigli do hotela kad sam začuo očev glas: „Hajate!“

Hamza je usporio i okrenuo se. „Hajdemo“, rekao sam. „Ko je to?“

„Koga briga!“ dreknuo sam i nastavio da hodam. „Hajate! Vрати se!“ ponovo je povikao otac.

Nisam se zaustavio. „Idi dođavola“, promrmeljao sam dok sam ulazio u hotel kroz pokretna vrata.

Dok se sve ovo događalo, Mina se udavala u hotelskoj sobi na desetom spratu. Priča o njenom dramatičnom popodnevnom vjenčanju postaće dio legende o njoj, epizoda koju će majka prepričavati u narednim godinama.

Počelo je glavoboljom.

Ubrzo po dolasku u hotelsku sobu tog popodneva, Mina je počela da se žali da joj nije dobro. Glava ju je boljela. Osjećala je vrtoglavicu i mučninu. U nekom trenutku, zamolila je majku da otvori prozor. Majka je to uradila. Zatim je Mina zatražila čašu vode: „Ali hladne, *bhaj*. Veoma hladne.“

Majka je uzela posudu za led iz kupatila i krenula u predvorje do ledomata. Dok je išla, vrata Nedžatine sobe naglo su se otvorila, i pojavila se Nedžat potpuno prekrivena crnom *burkom*.

Na trenutak, majka se prepala.

„U kojoj je sobi, Munir?“ pitala je Nedžat. Držala je vreću napunjenu Mininim nevjestinskim nakitom.

„Hiljadu četrnaest“, rekla joj je majka, „nasred hodnika.“ Majka je gledala kako je Nedžat odlazila niz hodnik, njen lepršavi čador vukao se za njom dok je hodala. Nedžat se zaustavila kod vrata i pokucala. Nestala je u sobi.

Kad se majka vratila s posudom punom leda, Mina je bila usred velikog napada panike. Sjedjela je na kauču, podrhtavala je dok je pokušavala da ustane. Rabija, njena majka, sprečavala ju je da ode.

„Ali kuda bi ti išla, *behti*?“

„Jednostavno moram da odem“, ponavljala je Mina. „Moram da izađem.“

„Ali kuda?“

„Bilo kuda... *Bhaj!*“ povikala je iznenada kad je vidjela svoju majku. „Šta se događa?“

„Moram da izađem.“

„Rabija, pusti je“, rekla je majka oštro.

Rabija je pogledala u Nedžat – koja je skinula *burku* – i Nedžat je klimnula glavom. Rabija je pustila ćerku, koja je otišla do prozora.

Stajala je pored prozora, dišući brzo i duboko. Zatim je počela da otvara prozor. Rabija je povikala: „Šta to radiš?“

„Samo da udahnem malo vazduha!“ povikala je Mina. „Potrebno mi je više vazduha.“

Tek kad je Mina prebacila jednu nogu preko klima-uređaja, majka je shvatila šta ona to radi. „Stani!“ povikala je majka, trčeći prema prozoru da uhvati prijateljicu.

Do tad, Nedžat i majka su obje vukle Minu unutra.

„Moram da izađem. Moram da izađem“, ponavljala je Mina šištavim teškim dahom. Nije se dugo opirala. Nedžat ju je odvela do kauča a majka je otišla u kupatilo da donese Mini čašu vode.

Kad se vratila, Nedžat je već na dlanu držala malu svijetlo – plavu okruglu tabletu. „Šta je to?“ pitala je majka.

„Valijum.“

Majka je dala Mini vodu; Nedžat je gurnula pilulu bliže. „Uzmi. Biće ti bolje.“

Rabija, koja je sjela pored ćerke, uzela je pilulu iz Nedžatine ruke i prinijela je Mininim ustima.

Mina je gledala svoju majku, grudi su joj se nadimale. Zatim je zatvorila oči i rastavila usne. Rabija je gurnula malu pilulu među ćerkine zube. Mina je zatvorila usta. Moja majka joj je prinijela čašu s vodom do usana.

Mina je otpila i progutala.

„Sačekaj deset minuta“, rekla je Nedžat. „I bićeš sasvim dobro. Vidjećeš.“

Majka se okrenula prema Nedžat i upitala: „Odakle ti to?“

„Uvijek je nosim sa sobom“, tiho je rekla Nedžat. „Godinama imam napade panike. Ne znam šta bih radila bez lijeka.“

Nedžat je bila u pravu. Deset minuta bilo je potrebno da se Minino disanje smiri, a kad se smirilo, počela je da se osjeća bolje. Smiješila se dok su je žene oblačile, čak se smiješila i kad je, nakon kucanja na vrata – i nakon što je Nedžat spriječila majku da otvori sve dok ponovo nije navukla *burku* – majka otvorila i zatekla suvonjavog u sivo obučenog Galeba Čatu kako stoji pred njom s mrtvačkim pogledom.

„Je li spremna?“ pitao je.

„Treba joj još nekoliko minuta“, odgovorila je majka. „Ne, *bhaj*“, rekla je lijeno Mina s kauča. „Spremna sam.“

„Ne žuri“, rekao je Čata. „Samo da ti javim da je Adnan spreman za *nikah*. Biće nam potrebni i svjedoci.“

„Hvala ti, *bhai-jaan*“, rekla je Mina pjevajućim glasom. Čata je zurio u nju, osjećajući nešto. „Je li joj dobro?“ pitao je.

„Sve je u redu, Galebe“, rekla je Nedžat. „Doći ćemo tamo.“ Petnaest minuta kasnije, u sobi 1058, odigrala se kratka ne previše svečana *nikah*. Učesnici su okupili oko namještaja u dnevnoj sobi: kauča, dvije fotelje i stočića prekrivenog bijelim platnom, na kojem se nalazio ugovor i dvije olovke, kao i primjerak Kur’ana. Imam Suef je sjeo na stolicu ispred stola. Sunil je bio na kauču pored njega, Imran mu je bio na koljenu. Mina je sjedjela preko puta, na fotelji. Nije nosila *hidžab*, već bijeli svileni čador, koji joj je prekrivao veći dio tijela, otkrivajući samo lice i šake. Trebalo je da postoje dva svjedoka, ali pošto je Galeb bio jedini muškarac, ispostavilo se – prema šerijatskom pravu – da su dva ženska svjedoka jednaka jednom muškom, tako da su majka i Nedžat takođe bile povijene iza kauča. Iza Suefa, stajao je Rafik, i nervozno gledao. Pored njega, Rabija je tiho plakala u maramicu.

Imam Suef je započeo obred podižući dlanove pred sobom i izgovarajući kratki tekst na arapskom koji je činio tradicionalni islamski svadbeni obred. Izgovorio je ovu *nikah hutbu* grupi Pakistanaca – koji su slušali oborenih pogleda – na izvornom jeziku, koji niko od njih nije razumio. Kad se kratko obraćanje završilo, Suef se okrenuo prema Rafiku.

„Pošto je ovo drugi brak tvoje ćerke, po šerijatskom pravu ne moram da tražim tvoju dozvolu za udaju Amine Ali za ovog čovjeka, Sunila Čatu.“

Rafik je klimnuo glavom. Suef se okrenuo prema Sunilu.

„Jesi li ponio *mehr*?“

„Jesam, imame.“

Sunil je izvadio debeo koverat u obliku cigle i spustio ga je na stočić pred sve njih. Koverat nije bio zalijepljen, a otvoren jezičak otkrivao je da je bio ispunjen novčanicama od sto dolara.

Suef se okrenuo prema Mini. „Jesi li zadovoljna svojim izborom?“ to je bio znak za Minu da se obrati Sunilu arapskim riječima koje je poslednji put izgovorila prije šest godina, svom prvom mužu, Hamedu.

„*An Kah 'tu nafsaka a'lal mah'ril ma 'Zoom*“, rekla je, pomalo zaplićući jezikom.

Suef je zatim pogledao u Sunila, njegov pogled dao je znak mladoženji da odgovori nevjesti: „*Qabiltun nakaha*.“

Suef je klimnuo glavom. Pružio je ruku, uzeo obje olovke, i dao ih Sunilu i Mini. „Uz prisustvo svjedoka, mlada je pristala na brak i prihvatila *mehr*, a mladoženja je prihvatio mladu. Molim vas da potpišete sporazum.“

Sunil je nažvrljao potpis na dnu dokumenta, zatim ga je gurnuo preko stola Mini. Ona je malo oklijevala prije nego što je upisala svoje ime – krivudavim rukopisom – ispod njegovog.

„Sad ste muž i žena“, rekao je Suef, ustajući. „Daćemo sada mladencima trenutak nasamo.“

Nakon toga, Sunil je spustio Imrana pored sebe i ustao. Pružio je ruku Mini. Ona je ustala i on ju je odveo u spavaću sobu.

Imran je jecao dok su odlazili. Sunil je zastao na vratima i obratio se svom novom sinu strogim tonom: „Dozvoli majci i ocu da na trenutak budu sami, *behta*.“

„Dobro, tata“, tiho je odgovorio Imran.

Kad su otišli, Rafik je prišao i sjeo na kauč pored unuka. Koverat s novcem – dvadeset pet hiljada dolara u gotovom – i dalje se nalazio na stolu.

Uzeo ga je i stavio u džep sakoa. Zatim je pogledao Galeba – koji ga je gledao – i zahvalno klimnuo glavom.

Kad sam se vratio, u dvorani je vrvjela od ljudi. Na podijumu s lijeve strane, Sunil i Mina su sjedjeli jedno pored drugog, obučeni u novu sjajnu odjeću s bijelim šalvarama. Sunil je nosio visoki zlatni trouglasti šešir. Mina je nosila vezeni šal, a ruke i zglobovi bili su joj prekriveni zlatnim narukvicama. Pored njih dvoje sjedio je Imran, obučen u isto sjajno bijelo platno, i nosio je mali zlatni šešir. Imran je željno gledao kako su se gosti približavali mladencima, držali novčanice u ruci, kružili oko para dok su vitlali novcem i mrmljali blagoslove, i napokon bi davali mladoženji novac. Sunilje svaku ponudu prihvatao s osmijehom. Minine oči imale su čudan

pogled bez sjaja.

„A tu si!“

Bila je to majka. Nosila je blijedožuti šalvar kamiz i smeđi šal preko ramena. Izgledala je iscrpljeno. „Gdje si bio?“ Oklijevao sam na trenutak. „S Hamzom“, konačno sam rekao.

„Hamzom?“

Pogledao sam oko sebe. Hamza se udaljio i sad je stajao pored svog oca kod jednog od stolova. Pokazao sam prstom. „Tamo je.“

Majka je izgledala zbunjeno. „Gdje ti je otac?“ Nisam odgovorio.

„Zar nisi bio s njim?“

„Otišao je. Rekao je da mora da telefonira.“

„*Telefonira?* Kome?“

„Ne znam.“

„Preživjeli smo pravi pakao u poslednjih sat vremena, a on *telefonira*? Koga zove? Hajate, *gdje* je?“

„Ne znam.“

„Ne znaš? Pa idi i nađi ga! I dovedi ga ovamo!“

Nisam želio da odem i dovedem ga. A nisam ni želio da kažem majci gdje je. I tako sam samo stajao s njom, a horde čestitara pred nama su vrtjele novac oko para na podijumu.

„Hajde! Idi! Šta čekaš? Idi i nađi ga!“ rekla je, gurajući me.

„Telefonira...“, mrmljala je sebi u bradu dok je odlazila prema ženskoj strani prostorije.

Izašao sam iz dvorane. Razmišljao sam da sjedim u predvorju, ali onda sam se sjetio mladića u smokingu.

I tako sam krenuo prema hodniku, do mermernih stepenica gdje smo Farhaz, Hamza i ja ranije sjedjeli.

Nakon nekoliko minuta, čuo sam nešto iza sebe. Okrenuo sam se i video

Farhaza i Zakiju kako silaze s gornjeg sprata, i drže se za ruke. Osmijeh na Zakijinom licu nestao je čim me je vidjela. Izvukla je ruku iz Farhazove. „Gdje je Hamz?“ pitao je Farhaz. „Unutra“, odgovorio sam učtivo.

„Moram da se vratim“, rekla je Zakija. „Roditelji će me ubiti.“

„Kako želiš“, rekao je Farhaz.

Zakija je potrčala niza stepenice.

„Kako ide?“ pitao je Farhaz, polagano silazeći niza stepenice. „Ha?“

„Šta ima?“

„Ništa.“

Slegnuo je ramenima i prošao pored mene.

Prostorija je bila ispunjena mirisima *birjanija* i karija. Poslužitelji su stajali pozadi, spremni da posluže hranu. Na drugom kraju sale, na podijumu, punački Suef stajao je s mikrofonom pored usta, čitajući s lista papira.

„Prorok, rahmet mu duši, rekao je da su među najsavršenijim vjernicima oni koji su najbolji i najljubazniji prema svojim suprugama.“ Suef je podigao pogled s osmijehom. Tihi smijeh dopro je iz gomile. Šaljivo je pokazao prstom. „Da, braćo. Istina je. Čak i stavljanje zalogaja hrane u ženina usta obezbjeđuje suprugu nagradu u zagrobnom životu. Prema Proroku, rahmet mu duši, milost Alaha, slavnog i uzvišenog, teče s nebesa kad muž gleda svoju ženu s ljubavlju i zadovoljstvom.“

Probijao sam se kroz salu prema strani za žene, gdje su žene sjedjele sa djecom u krilima ili pored sebe, u čadorima, sa šalovima na glavi i *dupatama*. Majka je bila jedina žena koja nije imala ništa na glavi, i bez imalo osmijeha na usnama.

Suef se sad obraćao direktno Sunilu.

„Kad muž uzme ženinu ruku s ljubavlju.“, Suef je zastao i čekao. Zatim je ponovio: „Rekoh, kad muž uzme ženinu ruku s ljubavlju...“

Ovog puta je Sunil shvatio mig. Začulo se još smijeha – uglavnom sa ženske strane – dok je Sunil pružao ruku da bi prihvatio ženinu.

„Kad muž uzme ženinu ruku s ljubavlju.“, treći put je rekao Suef nastavljajući da se obraća prisutnima, „njihovi grijesi propadaju kroz otvore među njihovim prstima. Ljubav između muža i žene je veliko pročišćenje.“

Majka me je gledala dok sam se približavao njenom stolu. Nije obraćala pažnju na Suefa. „Gdje ti je otac?“ pitala je.

„Ne znam. Svuda sam ga tražio.“

„Kopile“, promrljala je sebi u bradu. „To kopile... Dobro. Sjedi tamo s teča Rafikom“, rekla je, tjerajući me rukom.

Suef je nastavio sa podijuma: „Naš Prorok – rahmet mu duši – jednom je rekao da kad muškarac *veseo* ulazi u kuću, Alah stvara, kao rezultat njegovog veselog stava, meleka koji izgovara molitve za račun tog muškarca sve do sudnjeg dana. To je istina, braćo! Neka bismo voljeli svoje žene. I neka ljubav prevlada kod naših srećnih mladenaca.“

Uslijedio je srčani aplauz.

Dok sam se vraćao na mušku stranu, primijetio sam da me Sunil gleda. Nagnuo se i rekao nešto u Suefovo uho. Sad me je i Suef pogledao. Ponovo se primakao i prinio usne mikrofону.

„Brat Sunil me je podsjetio da smo danas počašćeni prisutvom dvojice veoma posebnih mladića: Farhaza Hasana i Hajata Saha.“ Zaustavio sam se kad sam čuo svoje ime.

„Oba mladića su posvećeni muslimani i mislim da treba da odamo počast njihovoj posvećenosti našem *dinu* tako što ćemo ih na trenutak dovesti ovamo. Farhaze? Hajate?“

Ponovo je uslijedio aplauz. Farhaz je ustao od stola – sjedio je pored Hamze – i počeo da se probija kroz prisutne.

„I ti, Hajate“, ohrabrivao je Suef, mašući mi da priđem. „Popni se.“

Pratio sam Farhaza do stepenica na rubu podijuma, nervozno se saplićući iza njega. Pogledao sam u majku.

Odsutno je zurila, mrmljajući nešto sebi u bradu. Pogledao sam Minu. Gledala me je blijedo. Nasmiješio sam se, ali njen izraz se nije promijenio.

Gore na podijumu, Farhaz je stao pored Suefa, a ja pored Farhaza. „Ovi mladići su uistinu bolji od nas. Mladi Farhaz ima samo petnaest godina, a već je potpuni *hafiz*. A Hajat... Koliko ti je godina, Hajate?“

„Dvanaest“, rekao sam, drhtavim glasom.

„Dvanaest. A koliko si odmakao s učenjem svetog Kur’ana?“

„Jedanaest *džuzova*.“

„*Mašalah*“, rekao je Suef. Začuo se slabašan aplauz.

„U *nikah hutbi*, postoji odlomak iz sure *An-Nisa*, a naš mladoženja je imao sjajnu ideju da ova dva mladića izgovore nešto od toga ovdje. Kako vam to zvuči, momci?“

„Dobro“, odgovorio je Farhaz sliježući ramenima. Okrenuo sam se prema Farhazu“

„An – Nisa? Koja je to?“

„Počinje na kraju četvrtog *džuz*a.“

Nisam znao gdje se zvanično završavaju *džuzovi*. Da bih pratio svoj napredak, smislio sam sopstveni sistem dijeljenja stranica koje sam naučio s trideset, da bih imao predstavu o naučenom.

„Koja je to *sura*?“ prošaputao sam.

Farhaz je izgledao nervozno. „To je četvrta *sura*. Znaš li je ili ne?“ Klimnuo sam glavom s olakšanjem. Znao sam je. Ali pod prevedenim naslovom *Žene*.

Suef je dodao mikrofona Farhazu. Pročistio je grlo i zatvorio oči. Nakon kraće tišine, prinio je mikrofona ustima:

Ya 'ayyuha annasu attaqu rabbakumu allad hik halaqakum...

Bio sam zaprepašćen. Nisam imao pojma da zna Kur’an na arapskom.

Zvukovi koje je proizvodio – promjene i obrti fraza, izduženi samoglasnici, zaprepašćujući prekidi i progutani suglasnici – izlazili su iz

zvučnika jasno i glasno.

...min nafsini wa idatin wa khalaqa minh zawjahwa baththa minhum rijan kathran wa nis anwa attaq...

Osjetio sam kako tonem. *Pogriješio si u vezi s njim*, pomislio sam dok sam ga slušao sa strahopoštovanjem. *Ovo je bolje od tvog glupog sna s Prorokom*. Pogledao sam u imama Suefa. Smiješio se. Iza njega, Sunilje blistao od ponosa. Mina je takođe gledala, ali s odsutnim izrazom lica. Farhaz je zastao. Pogledao sam u stranu prema ulazu.

Tamo je, naslonjen na vrata, stajao otac. Ruke su mu bile prekrštene. Zurio je pravo u mene.

Suef je iskoračio i uzeo mikrofon od Farhaza. „Predivno“, obratio se prisutnima. „Jednostavno predivno.“ Aplauz je bio brz i snažan. Farhaz je blistao.

Suef se okrenuo prema meni, i dalje govoreći u mikrofon:

„Hajate? Znaš li ti *An-Nisu*?“

Osjetio sam kako mi srce kuca u čitavom tijelu, sve do prstiju na nogama i rukama. Klimnuo sam glavom. Imam se nasmiješio i dodao mi mikrofon, ali iskliznuo mi je i zaškripao. Obrisao sam znojave dlanove o pantalone i sagnuo se da ga dohvatim. Sala puna lica koja me gledaju. Ponovo sam pogledao oca, iznenađen njegovim izrazom lica.

Nije bio bijesan, već bespomoćan.

„*Sura An-Nisa. 'Žene'*“, počeo sam.

„U ime Alaha, Milostivog, Samilosnog! O, ljudi, bojte se Gospodara svoga, koji vas od jednog čovjeka stvara, a od njega je i drugu njegovu stvorio, i od njih dvoje mnoge muškarce i žene rasijao.“

Zvuk sopstvenog glasa koji prolazi kroz zvučnike dao mi je samopouzdanje. Zatvorio sam oči da zaboravim na oca. Nastavio sam:

„I Alaha se bojte, s imenom čijim jedni druge molite. I rodbinske veze ne kidajte, jer Alah, zaista, stalno nad vama bdi!“

Osjetio sam blagi dodir na ramenu. Podigao sam pogled. Bio je to Suef. „Na arapskom, sine“, rekao je tiho me koreći.

„Ne znam na arapskom. Samo znam na engleskom“, odgovorio sam. Usta su mi bila dovoljno blizu mikrofona da su me svi čuli.

„Samo znaš na engleskom?“ Suefje djelovao zbunjeno. „Ko te je podučavao?“

„Sam se podučavam“, odgovorio sam. „Stvarno?“ upitao je Suef iznenađeno.

Klimnuo sam glavom. Pored mene Farhaz se zlobno cerio.

„*Mašalah*“, rekao je sad Suef i potapšao me je po glavi. Uzeo mi je mikrofona iz ruke. „Imamo ovdje veoma posebnog mladića“, rekao je okupljenima, „pamti Kur'an na engleskom. On će biti naš prvi engleski *hafiz*, braćo i sestre.“

Suef je zastao. Prigušeni šapati začuli su se iz mase.

„Hajde da ove svete momke nagradimo još jednim aplauzom.“ Pogledao sam oca. I dalje je stajao kod dvostrukih vrata i gleda.

„Ti si *moron*“, rekao je Farhaz kad smo otišli do stepeništa. „Zar ti niko nije rekao da se ne računa ako nije na arapskom?“

„To nije istina.“

„Ne vjeruješ mi? Pitaj njega.“ Farhaz se osvrnuo i pokazao na Suefa. Okrenuo sam se prema imamu.

„Šta je bilo, sine?“

„Farhaz kaže da se ne računa ako nisam zapamtio Kur'an na arapskom.“

„Arapski je naš sveti jezik, mladiću.“

„Da li se računa na engleskom?“

„Šta da li se računa?“

„Da li ćemo ja i roditelji otići u dženet.“

Suef me je pogledao, s nježnim sjajem u očima. Nasmiješio se i odmahnuo glavom. „Ne. Za to ćeš morati da naučiš svetu knjigu na *svetom* jeziku. Ali nemoj da se obeshrabriš. Imaš sve vrijeme ovog svijeta.“

Sišao sam niza stepenice i otišao do muške strane, oborenog pogleda. Ali ono što nisam vidio, čuo sam: smijeh je bio svuda. U žamoru, u pomjeranju tijela na stolicama, u zvukovima poslužitelja koji su se spremali da posluže hranu; čak me je i tihi statički elektricitet koji se čuo iz zvučnika ismijavao. Gorio sam iznutra.

Prošao sam pored stola za kojim su sjedjeli Rafik i Galeb.

Rafik je pružio ruku da me zaustavi. Uhvatio me je za ruku i nježno mi se nasmiješio. „Svaka čast, *behta*“, rekao je ohrabrujuće. „Vrlo dojmljivo.“

Nisam mu povjerovao. U njegovom glasu sam čuo više sažaljenja nego pohvale. Galeb, koji je sjedio pored njega, nije uopšte ništa uradio ni rekao. Jednostavno je zurio u mene tihim sivim pogledom. Rafik je pokazao na jednu od dvije prazne stolice za njihovim stolom. Odmahnuo sam glavom i nastavio, prolazeći pored Hamze i Farhaza. Hamza mi je pružio ruku na pozdrav. Ignoriso sam je.

Nisam se usudio da pogledam Farhaza, ali čuo sam kako mi se ruga dok sam prolazio: „Kakav glupan! On je stvarno povjerovao u sve to!“

Našao sam prazan sto na kraju sale. Čuo sam kako Suef u mikrofona govori da je vrijeme za jelo, i da muškarci treba da se posluže. Iznenada je nastala gužva: stolice su se pomjerale, muškarci su ustajali. Primijetio sam da je i majka ustala i potrčala do dvostrukih vrata gdje je otac stajao. Ali nije ga bilo.

17.

Dugo razrješavanje

Otac je napustio svadbenu gozbu i nestao.

Ostavio nas je – majku, mene, Rafika, Rabiju i Imrana – da sami dođemo kući.

Majka je bjesnjela u taksiju dok smo se vraćali kući, i bjesnjela je čitavo veče. Ni jednom nije pomenula recitovanje. Kao da se nije ni dogodilo.

Kad su svi legli, sklupčao sam se na kauču u dnevnoj sobi, gdje sam spavao daniima. Pokušavao sam da ne mislim o svom poniženju na *svadbenoj gozbi*, ali sam u glavi neprestano čuo Farhazov glas: *Kakvo gubljenje vremena! Kakav si ti glupan! Stvarno si povjerovao u sve to!*

U nekom trenutku, mora da sam zaspao. Kad sam se probudio, vidio sam oca kako sjedi pored mene u mraku i drži mi ruku na ramenu.

„Behta, probudi se“, rekao je prigušenim glasom. Izgledao je iscrpljeno, njegove bademaste oči bile su ispresijecane crvenim linijama. „Jesi li dobro?“

„A-ha“, klimnuo sam glavom.

Dugo je ćutao i zurio u mene. „Želim da znaš nešto. Otišao sam jer sam bio zgađen. Bio sam zgađen onim što su uradili tvojoj tetki, i onim što su tebi uradili. Ti ljudi su idioti. *Idioti*. A ona je dozvolila da postane jedna od njih.“ Govorio je polagano, birajući riječi. Ali riječi su mu bile nerazgovjetne. „Znam da je to pitanje *poštovanja*. Ja nemam tvoje *poštovanje*. Znam to.“

Bio sam zbunjen. Nisam razumio o čemu govori.

Nakon pauze je nastavio: „Znam šta ti i tvoja majka mislite o meni. Ali želim da kažem nešto. Ja sam uspješan čovjek. A to nije lako postići. Niko ti

ne garantuje uspjeh. A to znači da, šta god da misliš o meni, ja i dalje ponešto znam. I šta god da *ona* misli o meni istina je sledeća: nisam baš takva *budala* za kakvu me vi smatrate... Ako ti ovo što govorim *išta* znači, moraš da mi vjeruješ. *Nisam* budala. *Oni* su. Ti ljudi večeras. *To* su budale. Ne ja. A *ni ti*. Želim da to razumiješ, Hajate, bez obzira kako si se večeras osjećao zbog njih, *ti* nisi budala. Ti ljudi su kao ovce, prate jedan drugog naokolo, uvijek čekaju da ih neko vodi. Svi oni. Isti su. Čak i Suef.“

Ponovo je zastao. Uzbudio se. Kad se primakao, jasno sam mu osjetio alkohol u dahu.

„Vidio sam da si razgovarao s njim poslije recitovanja“, rekao je. „Šta ti je kazao?“

„Kazao je da se ne računa ako znam Kur'an na engleskom.“

„Zato mrzim te ljude, Hajate“, rekao je bijesno otac.

Čkiljio je u mene u mraku. „Znam da nećeš razumjeti ono što ću ti sad reći Ti nisi jedan od njih. Nisi. To je istina. Znam da ne razumiješ zašto sam ti spalio Kur'an, ali postojao je razlog. To je zato što si drugačiji. Ne možeš da živiš po pravilima koja ti drugi nameću. Ti i ja smo po tome isti. Moraš da pronađeš *svoja pravila*. Cijelog života sam bježao od njihovih pravila, Hajate. Cijelog života. I ti ćeš biti isti. Ne pitaj me kako znam, ali znam.“ Dok je govorio, sjetio sam se sna s Prorokom, kako sam bježao, i kako sam ostavio Muhameda u džamiji. Na trenutak sam pomislio kako sam razumio ne samo ono što otac govori, već i san. A onda je spoznaja nestala.

„Zato mrzim te ljude, Hajate“, rekao je. „Oni ne razumiju zašto su došli ovdje ili po šta su došli. Ne znaju *ko* su ili šta je život. *Oni* su *budale*.“ Sad je zgađeno pljuvao riječi. „Ne slušaj ih. Njihovu bezumnost. Njihovu glupost. Sad ti je jasno zašto ih toliko mrzim. Ha? Jasno ti je?“ Zagrlio me je i sad je još jače čkiljio, kao da ne može da me vidi, mada sam bio udaljen samo desetak centimetara od njegovog lica. „Je liti sad jasno?“ ponovio je, piskavim glasom. Zvučao je kao dijete. „Zar ne vidiš šta joj rade?“

A onda je počeo da plače.

Zagrlio sam ga. Što sam čvršće mogao. Tresao se i jecao u mom naručju.

Jače me je stegao.

Pokušao sam da uradim isto, da smanjim razmak među nama.

Uskoro sam osjetio njegove suze na svom vratu.

„Zar ne vidiš?“ plakao je. „Zar ne vidiš? Zar ne vidiš?“ neprestano je ponavljao. Nisam odgovorio. Samo sam ga grlio. Izgledalo je da mu je jedino to potrebno.

Mina i Sunil došli su sutra ujutro da dovrše pakovanje stvari iz njene sobe pred selidbu. Izgledala je nesrećno. Lice joj je bilo uokvireno čvrsto vezanim *hidžabom*, pogled oboren, kao da ne želi da vidi ni da bude viđena. Zajedno smo popili čaj, a poslije toga su Mina i Sunil nestali u njenoj sobi na spratu i zatvorili vrata.

Rabija i Rafik su otišli u moju sobu da se spakuju. Trebalo je da se pridruže ćerki i novom zetu u Čatinoj kući tokom svog preostalog boravka u Americi. Poveo sam Imrana dolje u dnevnu sobu da gledamo televiziju. Sjedjeli smo jedan pored drugog na kauču, Imran se privio uz mene dok smo gledali „Kremenka“ i „Skubi-Dua“. U nekom trenutku, Mina je došla do nas.

„Imrane? Uživao li si s velikim *bhaiyaom*?“

Imran je žestoko klimnuo glavom, privijajući se uz mene, hvatajući me oko struka.

Čvrsto sam ga grlio, osjećanja su me preplavila. Počeo sam da plačem.

„Zašto plačeš, *bhai-jaan*?“ pitao je.

„Nisam ti bio dobar stariji brat“, rekao sam.

„Jesi. Ti si moj veliki brat“, rekao je veselo, još čvršće me grleći.

I Mina me je zagrlila. „Sve je u redu, Hajate. Svi pravimo greške.“

„Ne želim da odeš“, molio sam.

„Znam, *behta*“, rekla je mirno. Grlila me je. „Slušaj svoju majku“, prošaputala je. „Ti si sve što ima. Pazi na nju.“

„Dobro“, rekao sam, plačući. Dugo smo se grlili.

Odmakla se, uglovi očiju bili su joj ispunjeni suzama. „Bila sam tako

ponosna na tebe juče.“

„Zbog čega?“

„Zbog recitovanja.“

Skrenuo sam pogled. Mina mi je podigla bradu i pogledala me je u oči.

„Šta je bilo, *behta*?“

„Zašto mi nisi rekla da moram da ga znam na arapskom?“ Izgledala je zbunjeno. „Ne moraš.“

„Ali to mi je rekao imam.“

Mina je odmahнула glavom. „Sjeti se šta sam ti uvijek govorila. *Namjera*. To je ono što je Alahu važno. Ne jezik kojim govoriš.

„Ali imam je rekao da ako nije na arapskom, nisam *hafiz*..“

Nasmiješila se. „Nije važno postati *hafiz*. Važan je kvalitet tvoje vjere. A ne ime koje joj nadjeneš.“

Nisam znao kako da razumijem to što je rekla. Ona je bila ta koja mi je pričala da je postati *hafiz* najviše što čovjek može da uradi. Obeshrabreno sam skrenuo pogled.

Ponovo me je uhvatila za bradu i pomjerila mi glavu. „Dođi da se oprostiš sa tečom“, rekla je s osmijehom.

Mina je povela Imrana i mene na sprat do dnevne sobe, gdje su se Rafik i Rabija opraštali s mojim roditeljima.

Imran je uskočio u očeve ruke. Sunil me je vidio i nasmiješio se.

Ponosan sam na tebe, *beehhta*. Samo tako nastavi.“

Mina je otišla do majke. Dok su se grlile u sobi je zavládala mrtva tišina. Gledali smo ih kako se grle i šmrcaju i jedna drugoj se kroz šapat izvinjavaju.

Mora da su se poljubile desetak puta. Rabija je bila dirnuta. I otac.

Sunil je izgledao iznervirano.

„Hajde, djevojke. Nije to poslednji put da se vidite“, rekao je Rafik pošto

je pogledao Sunila. „Hajdemo.“

„Ne požuruj ih, Rafik“, odbrusila je Rabija.

Rafik je skrenuo pogled i okrenuo se prema meni. „Dobro, *behta!*“ rekao je poletno, pružajući mi ruku. „Ti si razuman mladić. Radujem se dobrim vijestima o tebi u budućnosti.“

Nisam bio siguran o čemu govori. „Dobro“, rekao sam, rukujući se s njim.

Mina i majka su se konačno razdvojile, a Mina se okrenula prema ocu – koji je još uvijek držao Imrana – da se oprostí s njim. Nije se usudila da dodirne oca u Sunilovom prisustvu. Umjesto toga, stavila je ruku na srce i blago mu se naklonila.

Hvala ti na svemu, Navid-bhai.“

Sunil je prišao i krenuo da uzme Imrana u naručje. Tokom preuzimanja, Imran se nagnuo i poljubio oca u obraz. „Volim te, tečo“, rekao je dirljivo. Kad su to čule, žene su zakukale. Majka se ugrizla za usnu da se ne bi rasplakala. S dječakom u rukama, Sunil je prišao majci.

„Oprosti se s tetkom“, rekao je. „Zbogom, tetka.“

„Zbogom, *kurbane*“, odgovorila je majka, grcajući. „Budi dobar.“

„Hoću.“ Poljubili su se.

A onda je Sunil donio Imrana do mene.

„Zbogom, Hajate.“

„Zbogom, Imrane.“

Iznenada, Imranove oči su zasijale. „*Bhai-jaan?* Sjećaš li se zamka u kojem smo igrali šah? Sjećaš li se šta si mi rekao da nikad ne zaboravim? Sjećaš li se?“

Trebalo mi je nekoliko trenutaka, ali sam se sjetio. Klimnuo sam glavom.

„Nikad to neću zaboraviti“, rekao je. „Obećavaš?“ pitao sam.

Ispružio je ruke i obgrlio me je oko vrata. „Obećavam!“ otpjevao je.

Mina me je ponovo pogledala. Osjetio sam strašan bol u stomaku.

„Volim te, Hajate“, rekla je.

„Volim i ja tebe“, odgovorio sam.

Kad sam u ponedjeljak ujutro otišao u školu, otvorio sam svoj sto i vidio crveni primjerak Kur'ana iz biblioteke kako stoji na vrhu gomile knjiga. Osjetio sam ponovo stid zbog recitovanja na *svadbenoj gozbi*, ali onda sam u glavi čuo očev glas koji me hrabri: *Ti nisi kao oni*, govorio je. *Ti nisi sledbenik*. Na odmoru, umjesto da nastavim s uobičajenim učenjem svetih ajeta, uzeo sam Kur'an i krenuo praznim hodnikom prema biblioteci. Prošao sam pored starog domara, Gervicu, koji je gurao kantu za smeće na točkovima. Klimnuo mi je glavom. I ja sam njemu. „Kako ide?“ pitao me je odsječno.

„Dobro“, rekao sam iznenađeno. Bio je to prvi put da mi se obratio.

„Radi se o tome, viđam te svaki dan i čini mi se da si dobro dijete.“

„Hvala vam“, rekao sam.

„Ne dozvoli da ti to udari u glavu“, rekao je – iznenada grubo – dok je odlazio.

Kutija za vraćene knjige u biblioteci bila je puna. Nisam mnogo razmišljao o tome. Nisam poljubio korice kao što sam obično radio. Jednostavno sam spustio Kur'an na ostale knjige i gledao ga kako klizi na stranu i prevrće se tako da ne mogu da ga vidim.

Bio je to poslednji Kur'an koji ću dodirnuti u narednih deset godina.

Naredne tri nedjelje, majka i Mina su svakodnevno razgovarale telefonom, a onda, jednog dana, majka je pozvala a Mina joj se nije javila. Majka isprva nije tome pridavala pažnju. Ali prošla su dva dana. A onda i treći. A sad, kad je majka pozvala Čate, niko se nije javljao.

Ujutro četvrtog dana – bila je to subota – majka je sjela u kola i odvezla se do Čatine kuće da vidi šta se događa. Nije je bilo deset sati. Kad se vratila kući te noći, bila je bijesna: „On je divljak!“ vikala je, bacajući ključeve u ormarić. „Znala sam da nešto nije u redu s tim čovjekom. Jednostavno sam znala.“ Kad sam je pitao šta se dogodilo, ponovo je

prasnula: „Hajate! Lice joj je netečeno. Potpuno modro. Leži u sobi tri dana. A znaš li zašto joj je taj kopilan to uradio? Ha? Zašto?“

Odmahnuo sam glavom, krv mi se iznenada uzburkala i otišla u glavu.

„Jer je posumnjala u njega. Želio je da kaže svom rođaku kako ne želi samo posao kod Galeba. Želi da bude partner. Galeb je gradio svoje apoteke ko zna koliko godina, a taj idiot dođe i kaže da želi jednak udio? Samo zato što ima doktorsku diplomu i misli da ga to čini boljim od rođaka, koji je samo apotekar? Možeš li da vjeruješ? Napoleonov kompleks. behta. Kao što sam ti rekla. Kao i njen otac. Ali ovaj je pravi divljak.“

Majka je sjela. Tresla se. Mislio sam da će zaplakati, a tek kad je ponovo progovorila, shvatio sam da se trese od gnjeva.

„Hajate! Samo mu je rekla *Misliš li da je dobra ideja da kažeš nešto takvo svom rođaku?* To je sve! Pokušala je da joj *budali* da dobar savjet! A šta je on uradio? Trebalo je da joj vidiš lice, Hajate! Hvala bogu što nije bio kod kuće kad sam došla. Hvala bogu! Jer da jeste, *razbila* bih mu glavu! *Mrzim* muslimane. *Mrzim* ih!... Ni Nedžat nije ništa bolja. Znaš li šta je rekla tvojoj tetki Mini?“

Ponovo sam odmahnuo glavom.

„Preda mnom i Minom rekla je da Kur'an kaže da je u redu da muževi tuku svoje žene. '*Sranje! Prokleta sranje!*' rekla sam.“ Iznenadio sam se da čujem takve riječi od majke. Od bijesa je izgledala jače i življe. „I znaš li šta je Nedžat uradila? Otišla je i donijela Kur'an i otvorila ga i pokazala mi neke ajete iz četvrte sure. O prebijanju žena?...“

Klimnuo sam glavom. Četvrta *sura* je ona iz koje sam recitovao na svadbi. Izgovorio sam ajet: Muškarci vode brigu o ženama zato što je Alah dao prednost jednima nad drugima i zato što oni troše imetke svoje. Zbog toga su čestite žene poslušne i za vrijeme muževljeva odsustva vode brigu o onome o čemu trebaju brigu voditi, jer i Alah njih štiti. A one čijih se neposlušnosti pribojavate, vi posavjetujte, a onda se od njih u postelji rastavite, pa ih i udarite; a kad vam postanu poslušne, onda im zulum ne činite!

Majka je dugo zurila u mene, sa zbunjenim izrazom na licu. Kao da je primijetila nešto kod mene što dotad nije vidjela.

„To je taj“, konačno je rekla. „Nisam to znala, ali bio je tu pred mojim očima, napisan da bi podsjetio svakog muslimana.. A onda mi je Nedžat rekla nešto u šta nikad nećeš povjerovati: 'I Galeb bije mene', rekla je. Kao da je ponosna! Možeš li da povjeruješ u to?“

Nisam znao šta da kažem. Ali majka nije željela da išta kažem.

„I šta sam mogla da uradim? Pitam je, kao što bi svaka normalna osoba pitala, 'Zašto te muž bije, Nedžat? Ha?'“ majka je bila obuzeta tim trenutkom i ponovo ga je proživljavala.

„Zato što nam je to potrebno“, kaže ona. 'Jer nam je to u prirodi. Moraju da nam budu postavljene granice.' *Vilica mi je pala na pod, Hajate. Pogledala sam je i pomislila u sebi, ova je zrela za ludnicu...*“

Majka je zastala. A onda je dodala, blago podignute brade, prigušenog glasa, punog iznenadne filozofske spoznaje: „Tad sam po prvi put shvatila da mi možda nije tako loše s tvojim ocem. Možda sve ove godine nisu bile tako loše, nakon svega...“ Naredna dva dana, pokušavao sam da ne mislim na Sunila koji bije Minu, ali nije vrijedjelo. U glavi sam vidio malog pacolikog čovječuljka kako je neprestano udara pesnicama. Noću sam se prevrtao pokušavajući da zaboravim ono što mi je majka rekla o Mininom natečenom licu, ali nisam mogao. Razbjesnio sam se. Ali nisam bio samo bijesan. Osjetio sam se odgovornim. Nisam imao razloga da razmišljam o onom što sam uradio otkako se pojavio Sunil. Izgledalo je da će sve ispasti dobro.

Ali to se nije dogodilo. A da nije bilo mene i onog popodneva u kancelariji *Western Uniona*, ona nikad ne bi završila s tim čovjekom.

Ali kako sam mogao da znam?

Samo mi je na pamet padalo da telefonom uznemiravam Čatu – što sam uradio desetak puta – ili da se molim. I tako sam se molio. Molio sam da je muž ne bije. Molio sam se da ne pati. Ali s vremenom, molitve su se pokazale beskorisnim kao i telefonsko uznemiravanje. Dok su loše vijesti o Mininom mužu neprestano pristizale, moje sumnje u moć molitve počele su

da jačaju.

Mjesec dana kasnije, majka me je obavijestila o još jednom zabrinjavajućem događaju: pokušavala je da nagovori Minu da napusti Sunila i dođe da živi s nama. Ali Mina to nije namjeravala da uradi. Od pomisli na još jedan razvod poželjela je da umre. Izabrala je i to je bilo to; sad je morala da živi s tim. Bez obzira na posledice. To je značilo (a to su bile loše vijesti): da se seli u Kansas Siti.

Sunil je istupio i nerazborito zahtijevao podjednak udio u poslu, i Galeb više nije razgovarao s njim. I tako je Sunil odlučio da spakuje svoju porodicu, i vrati se na posao oftalmologa, i preseli se u kuću u Kansas Sیتی koju je još uvijek posjedovao. Majci se to nije svidjelo. „Misli da će biti bolje. Da će se kad napusti rođakovu kuću i vrati u svoju više osjećati kao muškarac. Kao da se *on pita*. Zašto ti muslimani imaju potrebu da se *pitaju za sve*? Zašto je to *tako važno*? Bože moj!“ Pogledala je u kuhinjski plafon, i nadala se odgovoru od samog Boga. Odmahnula je glavom i nastavila: „Tvoja tetka stalno govori kako je on dobar prema Imranu. Da ga je prihvatio kao sopstvenog sina. Ali kako dječak može da bude srećan ako vidi oca koji nije majku? Ha? Kako može da bude srećan? *Behta*, imam *užasan* osjećaj u vezi s njihovim preseljenjem u Kansas. Tamo je bio s drugom ženom koja ga je napustila. Bog zna zašto. Mislim, ko zna da li je i *nju* tukao do besvijesti? Nakon svega, muslimanke nisu kao bijele žene. Ne bježe bez razloga.“

Ispostavilo se da je majčina pretpostavka o Sunilovoj prvoj ženi bila tačna.

Po Mininom dolasku u Kansas Siti, jednog popodneva posjetila ju je jedna o prijateljica Sunilove prve žene. Ta žena – lokalna Pakistanka – došla je kad je bila sigurna da Sunil neće biti kod kuće, da bi upozorila njegovu novu ženu šta se bilo dogodilo. Prva žena ga je uistinu napustila zbog zlostavljanja.

A Sunilova istorija nasilja u porodici bila je dovoljno dobro dokumentovana da je sud odbio da mu da starateljstvo nad sinom. To, naravno, nije bila priča koju je Sunil ispričao Mini. Prema njegovim riječima,

izloženost njegove bivše žene američkom načinu života napravilo je od nje seksualnog manijaka, i njena savjest više nije mogla da podnese život s bogobojažljivim čovjekom poput njega. Kad je majka saznala za to, brige su počele da joj nagrizaju želudac.

Mjesecima se žalila na Sunila i bolove u stomaku. Kad joj je otkriven čir, stalno je ponavljala: „Makar postoji lijek za to. Ali kakav lijek ima Mina za čovjeka koji će joj pretvoriti život u pakao?“

Još neko vrijeme majka je svakodnevno razgovarala s Minom preko telefona, saznajući istog trenutka svaki novi uznemirujući detalj o Sunilovom čudnovatom ponašanju. Kao što je majka i sumnjala, umjesto da ga smiri, povratak u bivši dom samo je podgrijavao paranoidni strah da će ga Mina napustiti baš kao i prva žena. I tako je preduzeo mjere opreza. Uzeo je Mini *hidžab* i dao joj čador koji je prekrivao cijelo tijelo. Sad joj je bilo zabranjeno da se obraća muškarcima, čak i u lokalnoj džamiji, u koju je porodica počela da ide svakog vikenda. Mina se nije opirala, ali uprkos njenoj poslušnosti, Sunilova ljubomora se otrgla kontroli: to što bi Mina nakratko pogledala u muškarca u kolima zaustavljenim na semaforu pored njih, bilo je dovoljno da Sunil poludi. Jednom prilikom, svađa u kolima došla je dotle da je Sunil, sav izbezumljen, urlao – dok je neodgovorno vukao volan i udario kolima u betonsku ogradu pored puta – da će ih radije sve troje poubijati nego da je izgubi zbog drugog muškarca.

Majčina podrška bila je neumorna, ali i Minina riješenost da istraje. Tvrdila je da je Sunil više ne tuče, i brzo je pronalazila opravdanja za njega: posao u Kansasu mu nije išao najbolje. Imao je više problema da obnovi svoju ordinaciju nego što je očekivao. Nikad nije bio pretjerano dobar s novcem, uspio je da potroši osnovni kapital, i neumitno je išao prema insolventnosti. Zatim je Mina ostala u drugom stanju. Ona i majka su se nadale da će dobre vijesti da smekšaju Sunila. Nisu. U stvari, zbog Minine trudnoće postao je još paranoičniji. Sad je Mina morala da nosi *burku* koja prekriva i lice. Bilo joj je zabranjeno da napušta kuću osim u njenoj pratnji, čak i da ide u kupovinu. I nikad nije želio da otvara vrata, a to je provjeravao tako što je rekao prijateljima da dolaze i zvone na vrata da bi

vidjeli da li će otvoriti. „Stavio ju je u kućni pritvor“, gundala je majka nakon telefonskog razgovora s najdražom prijateljicom.

„U grob će je otjerati.“

Zatrovana posljednjim otrovnim obrtima u Mininom životu, majka je postala bolesnija. Sad ju je stomak neprekidno bolio.

Satima bi se držala za stomak, presamićena od bolova. Otac je sumnjao na još jedan čir, i bio je u pravu. Ali nije samo to bilo u pitanju, jer čak i kad je majka napravila neophodne izmjene u ishrani a bol se smirio, još uvijek joj nije bilo dobro. Nikad nije provodila toliko vremena van kuće, ali sad nije uopšte izlazila. Bila je u depresiji. A kad sam vidio majčin bol – samo odjek Mininog – bio sam potpuno uvjeren u svoju krivicu: da nisam Imranu rekao one stvari o Jevrejima te kobne noći, da nisam poslao telegram, Mina bi se vjerovatno udala za Nejtana. Nisam više razumio zašto sam mislio da to nije u redu. Makar bi ona i majka sad bile srećne. A čak i da je otac polomio Mini kosti zbog takvog braka, zar i to ne bi bilo bolje nego lomljenje duše koje je svakodnevno trpjela od Sunila?

Patio sam u tišini. Još uvijek nikom nisam rekao za telegram.

I bilo je neke utjehe, otkrio sam, u čuvanju tajne. To je, makar, bilo nešto što mogu da kontrolišem. To je nekako učinilo bol samo mojim, bol koji je sad počeo da uslovljava moje izbore. Prve godine srednje škole, čuo sam da neko u hodniku pominje kako je Sajmon Felsental, stidljivi dječak s debelim naočarima iz zadnje klupe na času sociologije, bio Jevrejin. Mada sam ranije jedva primjećivao Sajmona, sad sam se trudio da mi postane najbolji prijatelj, ali sam otkrio da sam u stvari ja više opterećen njegovom vjerom nego on sam. Sajmon je obožavao video-igre. Odučio me je od *atarija* i upoznao me je s prefinjenijim zadovoljstvom *intell-visiona*. Prvi put sam prespavao van kuće kod Simona, i sjećam se da sam mislio kako su mu roditelji – živahni i svađalice – vrlo slični mojima. Sjetio sam se jutro kad sam se probudio u bolničkoj sobi nakon sna o Proroku, zbunjen zbog Alahove mržnje prema Jevrejima. Sad mi je to imalo još manje smisla.

Kako su godine prolazile, Minina situacija se samo pogoršavala, i do

kraja srednje škole – poslije pet godina braka sa Sunilom – samo pominjanje njenog imena bilo je dovoljno da me baci u depresiju koja bi trajala nekoliko dana. A nije se samo radilo o Mini. Duša mi je prerasla dječiju odjeću u koju me je obuklo islamsko djetinjstvo. Ali nisam bio spreman ni za užas golotinje. Kad sam jedne večeri otišao na sladoled s prijateljima, primijetio sam da kelnerica nosi debeo sloj pudera, i da joj je predeo oko oka natečen. Pogled mi se zadržao tamo, i primijetio sam da joj je koža modra ispod. *Neko je tuče*, pomislio sam. Smučilo mi se.

Uzeo sam sladoled i otišao na parking s prijateljima. Slabost se pretvorila u mučninu, a zatim u bol. Nedugo zatim, odlutao sam, ostavivši sve iza sebe. Sjeo sam pored kante za smeće iza lokalne bakalnice, i tu sam plakao i plakao. Kad sam se isplakao, pogledao sam u mračno mimo nebo, išarano malim treperavim svijetlima – kao svici koji su tako oduševljavali oca. Srce mi je žudjelo za molitvom. Stavio sam šake pred sebe, kao što to muslimani rade, i pokušao da prizovem onaj iskreni žar koji sam osjećao dok je Mina živjela s nama. Ali riječi su mi odjekivale šuplje. Kao zvuci izgovoreni gluvima, ili još gore, nikom.

Sad bih, kad je Mina zvala, napuštao kuću. Nisam mogao da podnesem njen slabašni krhki glas, u kojem sam čuo sopstvenu krivicu. Bezbroj puta sam pokušao da joj se izvinim preko telefona za ono što sam rekao o Nejtanu – nikad nisam pomenuo telegram – ali Mina je bila uporna. Sve je to za nama, govorila bi. Treba da idem dalje. Pokušao sam. Zamolio sam majku da mi više ne govori šta se događa s njenom najboljom prijateljicom. „Suviše je bolno“, priznao sam. Izgledalo je da me majka razumije.

I neko vrijeme nisam morao da razmišljam o svojoj tetki Mini ili da se podsjećam šta sam uradio. Mogao sam veselo da se posvetim tome da postanem neka vrsta američkog dječaka – da prihvatim srećnu budućnost neopterećenu muslimanskim učenjem o neophodnosti bola – što moje djetinjstvo nije obećavalo. Brinuo sam se zbog marke farmerica i frizure. Slušao sam najnovije albume *U2* i *R.E.M* na svom vokmenu dok sam sjedio u školskom autobusu. Ali stalno se nada mnom nadvijala sjenka Minine nesreće.

Možda sam se nadao oprost, ali nisam morao da čitam Emersona da bih bio svjestan da ničim nisam zaslužio takvu milost.

U stvari, ono što sam učinio, povezala me je s njom na takav način da nisam mogao to da zaboravim. I štaviše, majčin život se u potpunosti isprepleo s Mininim. Kad je majka plakala po kući, opterećena najnovijim užasima koji se događaju u životu njene najbolje prijateljice, naravno da nije mogla da se obrati ocu. Imala je samo mene. Nisam imao izbora do da slušam.

Nakon drugog finansijskog sloma, Sunil je prodao poslovna sredstva da bi isplatio dugove, i bio je prinuđen da prihvati jedinu ponudu koju je dobio: manjinsko učešće u lokalnoj ordinaciji. Nesposoban da se pomiri s poslovnom hijerarhijom i sopstvenim frustracijama, postao je suicidalan. Jedne noći, popio je punu bočicu Mininog valijuma – koji je koristila da kontroliše svoju anksioznost još od svadbe – i sigurno bi umro da nije rekao ženi šta je uradio dok je padao u san. Mina je pozvala hitnu pomoć, i bar jednom u životu se nije opterećivala *burkom* dok je napuštala kuću da bi ga otpratila do bolnice, gdje su mu ispumpali stomak. Mina i majka nisu mogle da se slože šta je značio Sunilov pokušaj samoubistva. Mina je mislila da je to poziv u pomoć. Majka joj je rekla da je to još jedan, mnogo opakiji način da je zastraši i natjera na dodatnu poslušnost. Ono što je Sunil uradio poslije pokazao je da su obije bile u pravu.

Kupio je pištolj koji je – govorila je majka – imao prednost nad pilulama, jer mu je obezbijedio strah i pažnju koje je zahtijevao bez odlaska u hitnu pomoć. Sad je, samo trebalo da izvadi pištolj i stavi ga na glavu da bi Mina pala na koljena i rekla mu – što je više puta i uradila – da je on njen gospodar.

Sunil je počeo da nosi pištolj kad su večerali. Stavio bi ga pored tanjira, uz pribor za jelo. Smiruje ga kad je tu, govorio je. Pomagao je da se obuzda njen „dugački jezik“. Ako mu se ne bi svidjelo nešto što bi rekla, samo je trebalo da podigne pištolj i uperi ga u sebe ili – sve češće – u nju. To bi je ućutkalo. Ali čak i kad je obezbijedio ženino ćutanje za stolom, Sunil bi pronašao nove načine za upotrebu oružja. Suviše začina u goveđem kariju bio

je razlog da joj uperi revolver u lice. Kao i prazan bokal za vodu koji je trebalo napuniti.

Potezanje pištolja na ženu postao je uvod za sve Sunilove naredbe šta treba uraditi za stolom ili u kući. Više puta je Imran stezao pesnicu i pružao palac i kažiprst u obliku pištolja, kad bi nešto zahtijevao od majke ili se žalio.

Kad je majka rekla ocu o Sunilovim nepodopštinama, on bi se razbjesneo. Uzimao bi telefon, zvao Galeba Čatu i govorio mu šta se događa. Po prvi put, njih dvojica su bila saglasna: Sunil je pretjerao. Galeb je obećao ocu da će preduzeti nešto.

Pozvao je rođaka i rekao mu da se riješi vatrenog oružja. Ako to ne uradi, rekao je Galeb, mjesečni čekovi koji su sad predstavljali značajan dio Sunilovih skromnih prihoda prestaće da pristižu. I tako Sunil nije imao izbora. Prodao je pištolj. Ali ne prije nego što je zabranio svojoj ženi da više ikad razgovara s majkom.

Majka je dala sve od sebe da zaobiđe ovu zabranu, ali ubrzo se pojavio još jedan razlog da prestanu da razgovaraju. Počele su da se svađaju – majka je postajala sve upornija u nastojanjima da nagovori Minu da napusti Sunila; napokon, sad je dobila državljanstvo, i više nije bilo mogućnosti da izgubi Imrana – a Mina bi uzvraćala govoreći gadosti kakve samo najbolje prijateljice mogu da izgovore.

Jednog dana, zatekao sam majku za kuhinjskim stolom kako gleda u glatki prekrivač padajućeg snijega koji je prekrivao dvorište.

Nije se pomjerala. Izgledalo je kao da ne diše. Pitao sam je šta se dogodilo. „Posvađala sam se s tvojom tetkom“, tiho je rekla.

„Ponovo?“

„Rekla sam joj da ga napusti. Više joj ne treba taj prokleti čovjek. Ima trajnu zelenu kartu. Ali ne želi ni da čuje. Sad ima njegovo dijete, kaže, i ne napušta ga...“

„*Ammi*. To nije ništa novo.“

Majka je zastala. „Rekla je još nešto. Rekla je da sam cijelog života uglavnom bila nesrećna.“ Ponovo je zastala. „I da zato sve oko sebe činim nesrećnima... Je li to istina?“ pitala je majka slomljeno. Izgledala je kao da će zaplakati.

„Mama. Naravno da nije istina.“

„Možda jeste.“

„Nju si usrećila, zar ne? Pomogla si joj kad joj je pomoć bila potrebna, zar ne?“ Neubjedljivo je klimnula glavom. „Ali šta je s tobom?“ pitala je. „Jesam li tebe usrećila?“

Znaš šta Frojd kaže za...“

„Baš me briga šta Frojd kaže“, prekinuo sam je. „Usrećila sam te?“ pitala je, napuklog glasa.

Iznenadna knedla stvorila mi se u grlu. „Naravno, *ammi*. Naravno da jesi.“

„Oh, Hajate“, zacviljela je, pružajući ruke prema meni. Sutradan se Mina javila da se izvini. Ali su gotovo istog trenutka njih dvije zapodjenule još jednu svađu, i to upravo kad je Sunil stizao kući poslije neuobičajeno kratkog radnog vremena. Kad je shvatio da Mina razgovara s majkom, razbjescio se i iščupao telefon iz zida.

I tako Mina i majka tri godine nisu razgovarale...

Od svih priča koje mi je Mina pričala kad sam bio dječak, najviše pamtim one o dervišima: prvu u kojoj derviš sjedi pored puta i dvojica prolaznika ga gađaju korama narandže i, u tom trenutku zlostavljanja, shvata da se uopšte ne razlikuje od tih kora ili prolaznika, ili Boga; i priča koja govori da je put do Boga pretvaranje u prašinu.

Da li je Mina, kao jedan od njenih derviša, pronašla Boga, ne mogu da kažem, ali je udajom za Sunila sigurno pronašla nekog ko će je zlostavljati, nekog ko će je samljeti u prašinu.

Nakon osam godina braka, stres i patnja će konačno prestati kad su joj pronašli rak materice koji je metastazirao na kost. Minina bolest natjerala je

Sunila da se pokaje zbog svog ponašanja. Pozvao je majku da joj lično saopšti vijesti. Povjerio joj je da se osjeća odgovornim za njenu bolest. Majka se složila – mnogo će namučiti Sunila tokom Mininih poslednjih mjeseci – ali Mina nije. Mada je cijenila Sunilov preobražaj – i vjerovatno joj nije smetalo da podnosi izlive majčinog gnjeva – Mini je sopstvena bolest bila Alahovo djelo, još jedna *stanica na putu*, kako je govorila.

Tokom poslednjih osam mjeseci njenog života, Mina i ja smo razgovarali telefonom desetak puta. I vidio sam je dva mjeseca prije smrti.

Majka je već jednom išla u posjetu, i dok je planirala drugo putovanje, rekao sam joj da bih i ja volio da pođem. U tom trenutku, nije bilo sumnje da Mina umire, i znao sam da moram da je vidim.

Majka i ja smo otišli avionom do Kanzas Sitija, gdje nas je Sunil sačekao na aerodromu kasno popodne. Jedva da je prošlo osam godina, ali izgledao je kao da je ostario dvadeset. Sitno lice bilo mu je prekriveno borama, a glava puna sijede kose, i nisam siguran da bih pomislio da je to ista osoba da me nije uhvatio za ruke i pritiskao mi dlanove prstima kao kad smo se prvi put vidjeli, govoreći istim prepoznatljivim otežućim glasom koji je bilo teško zaboraviti: „Tvoja tetka Mina će biti mnogo srećna što te viidi, *behta*. Uvijek te je mnogo vooljela.“

Brzo smo se vozili auto-putem do bolnice, majka naprijed sa Sunilom, ja pozadi gledajući kuće i prodavnice koje promiču pored nas. Kur'anske kasete tiho su se čule iz zvučnika u automobilu dok je Sunil govorio, uglavnom o Mininoj skoroj smrti. Izgleda da je pokušavao da ohrabri sebe, jer je neprestano ponavljao kako je njegova žena jedina osoba za koju je sto odsto siguran da će otići pravo dženet. U jednom trenutku – dok smo ulazili na bolnički parking – slomio se. Majka mu je stavila ruku na rame. „Šta sam joj samo radio, *bhaji*“, ponavljao je kroza suze. „Ne znam kako može da mi oprostí ono što sam joj radio..“ Gore, na osmom spratu, na kraju hodnika, bila je Minina soba.

Bila je budna, naslonjena na jastuke, mašine su tiho zujale oko nje. Koža joj je bila pepeljasta i bila je mršava, mršavija nego ikad.

Ali oči su joj zasjale kad nas je vidjela. Koliko god da je izgledala bolesno, bila je podjednako živa. Kad me je vidjela, s mukom se nasmiješila. „Bože moj, Hajate.“

„Šta je bilo?“

„Lijep kao lutka. Vidjela sam slike.. Ali uživo, još si zgodniji.“

Morao sam da se nasmijem. „Ne znam da li se sjećaš... ali to je prvo što si mi rekla kad smo se upoznali.“

„A moglo bi da bude i poslednje“, našalila se, trzajući se od bola koji joj je izazvao smijeh.

„Prestani“, rekla je majka.

Mina ju je ignorisala. „Takve trepavice?“ kašljala je, pokazujući na mene rukom s koje je visio drip za infuziju. „Uludo protraćene na muškarca! Vidi ih samo!“

Majka je sjela pored nje, hvatajući je za drugu ruku. „Muškarac? Nisam baš sigurna.“

„On je muškarac, *bhaj*. Nego šta.“

Mina je pogledala Sunila, koji nas je motrio iz ugla. Izgledao mi je zastrašeno, čak uplašeno. To što sam ih vidio zajedno – nakon sveg tog vremena i svih tih priča – bilo je čudno. Teško mi je bilo da zamislim da je taj čovjek ikad imao bilo kakvu vlast nad njom.

Sunil nas je ostavio nasamo. Mina je bila željna da sazna detalje mog života na koledžu: koje predmete slušam, koje knjige čitam, a onda – kad je majka otišla u kupatilo – željela je da čuje o djevojkama.

„Još uvijek ništa“, rekao sam.

„I bolje. Jer kad počneš.“ Ponovo se nasmijala trzajući se. Kad se majka vratila, Mina je rekla da je umorna i da joj je potreban san. Majka se nagnula da je poljubi. I ja sam ustao i uradio isto. Ali kad smo se spremali da izađemo, Mina je pružila ruku da me zaustavi. „Hajate, ostani. Ako želiš. *Bhaj*, ako se slažeš, smije li da ostane pored mene dok spavam? Ne želim da ode...“

„Ako on to želi, meni ne smeta“, rekla je majka.

„Volio bih“, rekao sam.

Tu noć sam uglavnom proveo u fotelji pored kreveta, gledajući je kako spava, i razmišljajući šta treba da kažem. (Majka se vratila u Sunilovu i Mininu kuću da prenoći, i namjeravala je da se ujutro vrati s Imranom i njegovom mlađom sestrom, Nasrin.) U zoru, uspravila se pogledala, očito u bolovima. „Još uvijek si ovdje?“ pitala je.

„Nisam želio da odem.“

Nasmiješila se uprkos bolu.

Došle su bolničarke i ja sam izašao. Otišao sam do kafeterije da popijem kafu. Kad sam se vratio u sobu, sjedjela je na krevetu, s čašicom jabukovog soka ispred sebe. Izgledala je bolje i bila je željna razgovora. Dosta smo pričali o knjigama. Pokazala mi je odlomak iz knjige koju je čitala, zbirke Ficdžeraldovih pisama: *Dokaz prvoklasne inteligencije je sposobnost da se u glavi istovremeno drže dvije suprotstavljene ideje, i još uvijek zadrži sposobnost funkcionisanja.*

Izgledala je tako zadovoljno što je to mogla da podijeli sa mnom, i veoma zainteresovana za to šta ja mislim o tome. Sjećam se da joj nisam rekao šta stvarno mislim: da je ona sama paradoks koji ne mogu da shvatim, moje suprostavljene ideje o njoj – prosvećena i pobožna; hrabra i pasivna – uvijek se sukobljavaju, i nikad mi ne dozvoljavaju da ih zadržim, a kamoli da funkcionišem.

U nekom trenutku, rekla je da zna da mi je nešto na duši. Rekao sam da jeste, a onda sam pomenuo žaljenje zbog stvari koje sam one noći rekao Imranu o Nejtanu.

„Koliko puta smo razgovarali o tome, Hajate? Sve je u redu. Uradio si to. Naučio si nešto iz toga. Takav je život.“

Ćutao sam.

Nastavila je: „Rekla sam ti. Nisi odgovoran za ono što mi se dogodilo. Bio je to moj izbor. I sve je to s razlogom, behta. Moraš to da prihvatiš.“

Ponovo tišina. A onda sam rekao: „Ima još nešto što ne znaš, tetka. Nešto što ti nikad nisam rekao.“

„A šta to?“

„Sjećaš li se onog telegrama? Poslatog Hamedu? To sam bio ja. Ja sam ga poslao.“

„Šta?“ Oči su joj se raširile od iznenađenja. Uslijedila je tišina.

Odgovor na dugo nerazriješeno pitanje koje ju je mučilo konačno je dobio smisao. „Ali kako si...“

Završio sam njenu misao. „Imala si knjigu. U njoj je pisala tvoja adresa iz Karačija. Otišao sam u tržni centar i poslao ga.“

„Preduzimljivo“, rekla je nakon kraće pauze.

„Nisam baš siguran.“

Ponovo tišina. Mina je duboko udahнула. „Zato nisi mogao da zaboraviš.“

„Da ga nisam poslao, možda bi još uvijek bila.“

Podigla je ruku da me zaustavi.

„To ništa ne mijenja, *behta*. Bio je to moj izbor. Napravila sam ga. Da sam željela da napravim drugačiji izbor, uradila bih to.“

„Ali zašto?“

„Šta zašto?“

„Zašto nisi napravila drugačiji izbor?“

„Možda sam takva, Hajate. Ono što sam preživjela u životu napravilo me je takvom. Ili je to možda bila Alahova volja.“ Zastala je. „Na kraju, i jedno i drugo se svodi na isto...“

„Ali to nije isto“, počeo sam. Želio sam da joj kažem da sam se godinama udaljavao od islama, malo-pomalo, i da sad gotovo ništa nije ostalo.

Ali nekako nisam mislio da to treba da kažem.

„Kažeš da je to Alahova volja. Dobro. Ali zašto pratiti njegovu volju? Da bi išla u raj ili nešto tako? Mislim, zar to nije pomalo glupo? Zar nije

moralnije biti dobar i raditi prave stvari zbog sebe? Zar to nije pravi znak dobrote?“

Nasmiješila se. Mislim da je bila gotovo ponosna na mene.

„Apsolutno“, rekla je. „Onda ne razumijem.“

„Vjera za mene nikad nije predstavljala zagrobni život, Hajate. Već pronalaženje boga *sad*. Danas. Ovdje. S tobom. Bez obzira da li živim u zatvoru ili zamku. Bolesna ili zdrava. Svejedno je. To je učenje derviša. Ono što nas zadesi, šta god da je, *to* nam je put. Svaki život, bez obzira kako veliki ili mali bio, koliko srećan ili tužan, može biti put prema bogu.“

Šta su sad sve te priče o dervišima, pomislio sam, *tek bajke koje je koristila da osvijetli sjajem iskupljenja život ispunjen bolom, bolom koji sam joj nanio, bolom koji joj je Sunil nanio, i koji nije trebalo ćutke da podnosi, već da pobjegne?*

Vidjela je da se ne slažem. Željela ja da kažem šta mislim.

I kazao sam. Pričao sam sa svom snagom koju sam mogao da skupim.

Poniženje, rekao sam joj, nije put do bilo čega osim besmislene patnje. I reći suprotno bilo bi dozvoliti svetu ispunjenom patnjom da ide svojim putem, nezaustavljivo, bez spasa.

Dok sam govorio, imao sam blago osjećanje da uživa u svakom trenutku, u razgovoru, mojoj uzbuđenosti i strasti, soku od jabuke koji je polako ispijala.

Na kraju sam joj postavio pitanje najdirektnije što sam mogao: Kakve veze patnja koju joj je muž nanio tokom poslednjih osam godina – i kad smo već kod toga, patnja koju podnosi sad, dok umire – ima s pronalaženjem boga?

Trebalo je da očekujem da će odgovoriti još jednom anegdotom iz derviškog života.

„Kad je Čiši umirao“, počela je, „cijelo tijelo ga je boljelo. Njegovi sledbenici nisu razumjeli kako čovjek koji toliko voli Alaha može da trpi tolike bolove... Znaš li šta im je rekao kad su ga pitali zašto Alah dozvoljava

da on toliko pati?“

„Šta?“

„*Tako je božanstvo odabralo da se izrazi kroz mene*““. Oči su joj blistale od želje da iskaže poentu koja je – kako sam kasnije shvatio – predstavljala suštinu njenog života. „Želio je da kaže da je sve, sve, izraz Alahove volje. Sve je u njegovu slavu. Čak i bol...“ Zastala je. „To je prava istina o životu.“

Epilog: 1995

Ova priča se završava u Bostonu.

Tokom treće i četvrte godine studija izlazio sam s Rejčel, a nakon koledža zajedno smo se preselili u Boston, u stan na Kenmor Skveru. Naša predivna i problematična međuvjerska romansa je priča za neko drugo vrijeme, ali postoji još nešto što treba reći da bismo završili ovu priču: Tek u Rejčelinom zagrljaju – i uz njenu ljubav – konačno sam otkrio sebe ne samo kao muškarca, već i kao Amerikanca.

Radila je na klinici u Bruklinu; ja sam stažirao u *Atlantiku* u Nort Vašington Stritu.

Subotom bih išao zelenom linijom do crvene linije, a odatle do Harvard Squarea, gdje bih obično provodio popodne pišući u *Alžirskom kafeu*. Bilo je nečeg u vezi s tim mjestom – orijentalni drveni ukrasi, kupola s ogledalima, čaj od nane i arapska muzika – što me je stavljalo u pravo raspoloženje da riječi prebacujem na papir. Na drugom spratu tog kafića napisaću svoju prvu kratku priču. I na tom istom drugom spratu ću slučajno sresti Nejtana.

Sjedio sam u separeu u uglu kad se niski upečatljivi čovjek pojavio na stepeništu, s kafom u jednoj i tanjirom baklava u drugoj ruci. Gotovo trenutno sam prepoznao Nejtana. Prošlo je više od deset godina otkako sam ga poslednji put vidio, i osim što je izgledao malo starije – glava s kovrdžavom kosom bila mu je prilično prosijeda – izgledao je isto. Stajao je na vrhu stepeništa, tražeći upretrpanoj prostoriji mjesto za sjedjenje, kad je primijetio kako gledam pravo u njega.

„Doktor Volfson?“ pitao sam ustajući. Nejtanovo čelo se nabralo i oči suzile dok mu je prepoznavanje zaigravalo u pogledu. „Ja sam Hajat Šah“, rekao sam.

„Hajat... Bože moj“, rekao je, s malo čuđenja u glasu dok je prilazio. „Kako si porastao. Pravi si muškarac.“

„Ne baš“, našalio sam se. „Ali stvarno se dugo nismo vidjeli.“

„Šta radiš ovdje?“ pitao je.

„Često ovdje dolazim za vikend. Stažiram u *Atlantiku*.“

„Bravo“, rekao je sa širokim osmijehom. Netremice je gledao u mene, odmahujući glavom u nevjerici. Udovi su mi zanemoćali. Srce mi je tuklo kao ludo. Bio sam potpuno razoružan njegovom srećom što me vidi. I iznenada, palo mi je po prvi put na pamet da je izvinjenje koje sam sve ove godine pokušavao da kažem Mini u stvari namijenjeno njemu.

„Slušajte, doktore Volfson.“ počeo sam oklijevajući. „Zovi me Nejtan, Hajate.“

„Dobro. Nejtane. Da li biste – uh – malo sjeli sa mnom?“

„Naravno“, rekao je, spuštajući kafu i tanjir s kolačima na sto između nas. Izvukao je stolicu i sjeo. I ja sam sjeo.

„Nisam siguran kako da počnem.“

„Samo naprijed, Hajate“, rekao je Nejtan. Gledao je pravo u mene, nešto ozbiljno – čak i strogo – vidjelo mu se u pogledu. „Nikad nisam imao priliku da pričam s vama nakon onog što se dogodilo... Mislim, bio sam prilično mlad i...“ zastao sam. Riječi mi nekako nisu izgledale primjereno. Pogledao sam ga.

Još uvijek je slušao.

„Mislim da sam želio da kažem ovo... Žao mi je zbog svega što se dogodilo. Nisam tačno razumio šta sam radio i... Ne mogu da vjerujem da sam to rekao.“

Nejtan me je na trenutak gledao u oči, a zatim je blago klimnuo glavom.

Premjestio se na stolicu, i tiho se nakašljao.

„Znaš... Uvijek sam znao da ćeš mi to reći. Jednog dana. Uvijek sam to znao... Hvala ti.“

„Nema na čemu“, tiho sam odgovorio.

Uslijedila je duga tišina. Želio sam još toga da kažem – da mu pomenem

telegram – kad me je upitao za roditelje.

„Tata nije baš dobro. Mislim da nikad nije prebolio prelazak u privatnike. Mnogo pije. Više nego što bi trebalo. Mada ne priznaje... Majka pati, ne baš u tišini, kao što možete da zamislite.“

„Ima pune ruke posla s njim“, rekao je s osmijehom. „Navid je tvrdoglav čovjek.“

„Itekako.“

„Ali dobar. Dugujem mu poziv.“

„Još uvijek razgovarate?“

„Povremeno.“

„Mislim da bi to bilo sjajno. Još uvijek govori o vama..“

„Stvarno?“ pitao je Nejtan, s iznenadnim veseljem u glasu. „Šta kaže?“

„Znate već – prisjeća se lijepih trenutaka koje ste imali u laboratoriji. Još uvijek se smije što ne znate da ispričate vic... ili da jedete začinjenu hranu.“

„Pa, to se promijenilo. Bar što se tiče začinjene hrane. Navukao me je. On... i Mina, naravno.“

„Umrta je“, rekao sam. Mislim da nisam ni bio siguran da sam progovorio sve dok nisam čuo sopstveni glas.

Ali nije bilo iznenađenja. Nejtan je klimnuo glavom, tiho potvrđujući da je već znao.

Uslijedila je još jedna duga tišina.

Onda je konačno progovorio: „Postoji nešto što treba da znaš, Hajate. Možda ćeš se osjećati bolje.“

„Šta to?“

„Mina i ja smo bili u kontaktu.“ Bio sam zaprepašćen. „Stvarno?“

Nejtan je klimnuo glavom. „Dobio sam njeno pismo godinu dana nakon što se ono dogodilo među nama. Poslato na kuću mojih roditelja. Još uvijek je imala adresu iz pisma koje sam napisao iz njihove kuće.“ Nasmiješio se za sebe, dok se prisjećao. „To pismo je bilo najveće iznenađenje u mom

životu.“

„Šta je pisalo, ako smijem da pitam?“

„Bila je to u suštini njena verzija onog što se dogodilo. Njeno objašnjenje. Mislim, rekao bih da je pravi smisao bio da mi stavi do znanja kako žali zbog odluke koju je donijela... ali nije željela da prizna i kaže... Mada je to uradila kasnije.“

„Uradila je“, rekao sam, misleći da postavim pitanje, mada to nije tako zvučalo. A jasno olakšanje u mom glasu bilo je iznenađenje i za Nejtana i za mene.

Dugo me je gledao u oči i klimnuo glavom. „Da je udata za ludaka“ dodao je vidno bijesan.

„Razbolio se, jesi li to znao?“

„Ne, nisam. Šta se dogodilo?“

„Nešto s plućima. Ne može da diše. Mora da nosi kiseonik sa sobom kuda god da ide. To se dogodilo odmah nakon Minine smrti. Imran se brine o njemu.“

„Kako je Imran?“

„Dobro. Vidio sam ga prije nekoliko godina. Mislim, mama mu je umirala, tako da nije bio pričljiv. Ali mislim da je dobro. Ide u srednju školu. I on i sestra idu u islamsku školu u Kansas Sitiju. Djevojčica izgleda kao majka. Zove se Nasrin.“ Zastao sam.

Nejtan je odmahnuo glavom. „Nemaš pojma koliko puta sam joj rekao da ga ostavi, Hajate.“

„Zašto nije?“

Nejtan je slegnuo ramenima. „Vjerovatno ti to razumiješ bolje nego ja. Mora da to ima veze s kulturom... Moje mišljenje je da je znala da ako nije s njim, mora da se vrati meni. I znala je da ću je primiti...“ Zastao je na trenutak. „Nikad nisam prebolio tvoju tetku. Bila je, i uvijek će biti, ljubav mog života.“

Nejtan me je još malo gledao u oči prije nego što je skrenuo pogled.

Iznenada sam osjetio bliskost njim. Želio sam da mu kažem da je moja djevojka, Rejčel, Jevrejka. Ali nisam. Oči su mu bile pune, oživljene sjećanjima. Nisam želio da ga ometam.

Nejtan je pročistio grlo. „Imali smo sreće. Poštanska službenica koja je donijela njeno pismo bila je crnkinja po imenu Šenikua. Nekako se ispostavilo da su ona i tvoja tetka dobre prijateljice. Mina joj je pravila svoj čuveni čaj i razgovarale su. Tvoja tetka mora da joj je pričala o Sunilu, i pretpostavljam da joj je u nekom trenutku rekla i za mene...”

Nejtan je zastao, prisjećajući se.

„I kad je Šenikua saznala za mene, ponudila se da prenosi naša pisma. Ja bih slao pisma njoj, a Šenikua bi slala Minina pisma meni. I donosila bi ih samo kad Sunil i dječak ne bi bili tamo. Mina bi ih pročitala i vratila Šenikui. Ona ih je čuvala. Sva pisma.”

„To je nevjerovatno.”

„Ne znam kako je uspjela da to sakrije od muža sve ove godine, ali uspjela je...”

„Jeste li se ponovo vidjeli?” pitao sam, shvatajući – tek pošto Nejtan nije odgovorio – da je pitanje možda bilo osjetljivo.

Dugo je zurio u mene, raširenih očiju, mimo, bez treptanja. Upravo tad, arapska muzika je prestala da dopire iz zvučnika, otkrivajući mozaik zvukova ispod: kašike koje zveče po porcelanskim šoljama, tihi razgovor gostiju, pištanje kase u prizemlju. Iznenadno odsustvo muzike djelovalo je golo, razotkrivajuće. Nejtan je skrenuo pogled, i srknuo kafu. Pogled mu je bio prekriven tankim vlažnim slojem onog što mi je izgledalo kao čežnja i žaljenje. Želio sam ponovo da ga pitam jesu li se vidjeli, ali nisam.

Iznenada je muzika ponovo počela.

„Trebalo bi da krenem, Hajate”, rekao je, gledajući na sat. „Drago mi je da smo se sreli.”

„I meni.”

„Hoćeš li ovo?” pitao je, pokazujući na baklavu ispred sebe. „Sjajna je.

Ovdje je prave sa sirupom od pomorandžinog cvijeta.“

„Vi nećete?“

„Nekako sam izgubio apetit.“

Nejtan je ustao i pružio mi ruku. I ja sam ustao. „Želim ti sreću u životu. I znaš, ako ponekad budeš želio da se vidimo, radim u bolnici Masačusets General. Sad sam na radiologiji.“

„Dobro. Hvala...“

„Aaa, Nejtane, Nejte... ima još nešto što bih želio da vam kažem...“ Podigao je ruku, gledajući me nježno, kao da zna o čemu je riječ.

„Šta god da je, Hajate, ne brini. Sve je u redu.“

Nasmiješio se.

„Srećno u Atlantiku. Potražiću tvoje ime.“

„Nemojte mnogo da očekujete“, odgovorio sam.

Okrenuo se i pošao prema ogradi. Nakon poslednjeg dugog pogleda, sišao je niza stepenice.

Sjedio sam još malo u kafiću, pojeo sam baklavu koju mi je Nejtan ostavio. Bio sam zapanjen što su on i Mina bili u vezi. I sjedio sam tu razmišljajući Nejtanovo značajno ćutanje kad sam ga pitao je li ponovo vidio Minu. Očajnički sam želio da jeste.

Stavio sam bilježnice i olovke u torbu i ustao. Dok sam silazio niza stepenice do ulice, razbudio sam se. Napolju je duvao svježi martovski povjetarac, i rezao mi lice. Umjesto da krenem prema podzemnoj željeznici i vratim se kući, skrenuo sam prema rijeci. Probijao sam se kroz studentsko naselje i stare stambene zgrade u Brattle Streetu i Mount Auburnu, tijelo mi je bilo opušteno dok sam hodao. Budnost koju sam osjećao treperila mi je u udovima, a sama zemlja – snažna i čvrsta pod mojim nogama – djelovala mi je drugačije.

Dok sam hodao po vjetru, iznenada su u meni odjeknuli ajeti iz Kur’ana kojih se nisam sjetio i na koje nisam pomislio deset godina:

*Zar grudi tvoje nismo prostranim učinili,
i breme tvoje s tebe skinuli,
koje je pleća tvoja tištilo,
i spomen na tebe visoko uzdigli!
Ta, zaista, s mukom je i last,
zaista, s mukom je i last!
A kad završiš. molitvi se predaj
i samo se Gospodaru svome obraćaj!*

Prešao sam ulicu kod obale rijeke i pronašao klupu pored staze za trčanje. Rijeka Čarls bila je gusta i smeđa, nabujala od kiše, površina joj je bila uzburkana i ustalasana na vjetrovitom danu. Drveće pored rijeke bilo je golo. Tlo oko mene prekriveno smeđom travom koja se nedavno pojavila nakon zime s dosta snijega. Ljudi su trčali u oba smjera, zvuk njihovih patika na mokrom betonu zvučao je kao ravnomjieran puls. Sjeo sam. Iza mene, golo lipovo drvo pružilo je grane preko klupe, njegove pupoljcima prekrivene grane formirale su krošnju koja će, za nekoliko mjeseci, obezbjeđivati dobar zaklon od ljetnjeg sunca. Ali sad, tog sunca nigdje nije bilo, krilo se iza neprozirnog sivila oblačnog neba.

Nisko na horizontu, talasi sporih tamnoplavih oblaka kretali su se nabrekli od kiše. Bila je to slika moći i otmenosti, i ispunila me je tihim čuđenjem.

Iznenada, osjetio sam nalet zahvalnosti.

Zahvalnosti zbog čega? pitao sam se.

Sjetio sam se popodneva kad je održavano druženje uz sladoled i kad me je Mina prvi put naučila da slušam unutrašnji glas, skriven između i iza udisaja.

Duboko sam udisao i izdisao. A tišini na kraju daha tiho sam postavio

pitanje.

Zahvalnost zbog čega?

Slušao sam odgovor.

Čuo sam vlažne gume kola u prolazu. A onda gumene donove trkača koji tiho škripe na pločniku.

Ponovo sam udahnuo i pažljivije osluhnuo.

Grane su tiho škripale i ljuljale se na vjetru. Rijeka je tiho udarala u obalu. Nastavio sam da slušam. Još jedan udah. Zatim još jedan. I još jedan.

I konačno sam počeo da čujem. Samo ovo: moje srce je tiho mrmljalo svoj ravnomjerni ritam.

ZAHVALNICE

Želio bih da se zahvalim: svom izuzetnom agentu, Doni Bagdasarijan, za njenu privrženost ovoj knjizi. Jedinstvenoj Džudi Klejn na njenom sjajnom uredničkom poslu. Azur Tahsin iz Oriona za precizne komentare. Marku H. Gliku za bezgraničnu podršku. Nejtanu Rostronu i kompletnom timu iz Litl, Brauna za entuzijazam i posvećenost. Donu Sou i Majklu Polardu za više nego što mogu da izrazim riječima.

Imao sam mnogo važnih čitalaca, prije svega, svog sjajnog brata Šazada. Nikol Galon, koja mi je pomogla da uobličim priču. Leri Levin, Džejsonu Šulanu i Sejmoru Bemstinu, koji su ponudili mudre i prosvećene komentare. Marisol Pejdž i Purni Džaganatan, koje su postavljale pitanja koja su mi pomogla da napišem kraj. Marta Harel, Den Henkok, Eliz Džofe, Erni Dajan, Sen Sullivan, Bret Grabel, Šejn Leprevost, Džeremi Zajdo, i Nađa Mailk, svi ste bili bolji prijatelji nego što sam zaslužio. Stjuart Rozental, Marša Batler, Aja Nisenson, Barbara Stel, Oren Moverman, Fridus Bamdži, Aleksa Fogel, Nikol Lalibert, Amina Čoduri, Sidarta Miter, Endru Dikson, Ajša Gani, Kiran Kalid, Faraz Sidiki i porodica Sidiki – hvala vam za vrijeme, energiju i inteligenciju.

Ajeti iz Kur'ana navedeni u ovom romanu su moje lične interpretacije viđene kroz oči izmišljenih likova koje sam stvorio. Želio bih da se zahvalim Marmadjuki Piktholi, Muhamedu Asadu, Abdulu Jusuf Aliju Andreu Čurakiju, čije su me verzije Kur'ana nadahnule.

Na kraju, želio bih da se zahvalim svojim nevjerovatnim roditeljima na bezgraničnoj ljubavi i podršci.

1 *Lasi* je izuzetno zdrav napitak koji se pravi od jogurta. (*Prim. prev.*)

2 Engleski "*scrimmage*" - u američkom fudbalu situacija kad se igrači dvije ekipe nalaze u linijama, jedni naspram drugih i čekaju da se lopta vrati u igru. (*Prim. prev.*)

3 Prženo pecivo s mesom ili povrćem. (*Prim. prev.*)

4 Prženo pecivo slično krofnicama, preliveno šećernim sirupom. (*Prim. prev.*)